

19. YY AVRUPA MİMARLIK HAREKETLERİNİN VE BATILILAŞMANIN**OSMANLI KONUT MİMARİSİNE ETKİLERİ**

39391

YÜKSEK LİSANS TEZİ**Mimar Ali GÜNCAN****Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 21 Haziran 1993****Tezin Savunulduğu Tarih : 9 Temmuz 1993****Tez Danışmanı : Doç.Dr. Yurdanur DÜLGEROĞLU****Diğer Jüri Üyeleri : Prof.Dr. Ayla ATASOY****: Doç.Dr. Günkut AKIN****T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ****TEMMUZ 1993**

ÖNSÖZ

19.yy Osmanlı konut mimarisinin, Avrupa Mimarlık Hareketleri etkisi altındaki değişimin, değişimi yaratan siyasi, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik etkenler altında incelendiği bu çalışmada, konut mimarisi, birlikte düşünüldüğü kentsel çevre olgusu içerisinde ve 19.yy formlarının geleneksel formlara getirdiği yeni formlar ve biçimlenme ilkeleri çerçevesinde içmekan düzenleri ve cephe-lerdeki boyut değişiklikleri ile araştırılmıştır.

Çalışmalarım süresince değerli katkıları ile bana her konuda yardımcı olan ve yol gösteren danışman hocam sayın Doç.Dr. Yurdanur Dülgeroğlu'na ve tezimin her aşamasında bana destek olan arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Haziran, 1993

Ali Güncan

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ.....	vi
TABLO LİSTESİ.....	xi
ÖZET.....	xii
SUMMARY.....	xiii
BÖLÜM 1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Amacı.....	5
1.2. Çalışmanın Kapsamı.....	6
BÖLÜM 2. 19.YY AVRUPA MİMARLIĞINA ETKİ EDEN MİMARİ DAVRANIŞLARIN İNCELENMESİ.....	9
2.1. 19.yy Avrupa Mimarlığında Canlandırma Hareketleri.....	10
2.1.1. Yunan Canlandırma Hareketi (Greek Revival).....	11
2.1.2. Gotik Canlandırma Hareketi (Gothic Revival).....	13
2.1.3. Rönesans Canlandırma Hareketi (Renaissance Revival).....	17
2.1.4. Barok Canlandırma Hareketi (Baroque Revival).....	18
2.2. 19.yy Canlandırma Hareketlerinin Ana Formları Olan Avrupa Mimarlık Akımları.....	19
2.2.1. Yunan Mimarlığı.....	20
2.2.2. Roma Mimarlığı.....	28
2.2.2.1. Romanesk Mimari.....	35
2.2.3. Gotik Mimari.....	38
2.2.4. Rönesans Mimarlığı.....	45
2.2.4.1. Maniyerizm.....	54
2.2.4.2. Barok ve Rokoko.....	55
BÖLÜM 3. AVRUPA TOPLUMLARINDA MEYDANA GELEN 19.YY DEĞİŞİMLERİNİN YÜZYIL MİMARİSİNE ETKİLERİNİN İNGİLTERE ÖRNEKLEMİ ÜZERİNDE İNCELENMESİ.....	59
3.1. Sosyo-Kültürel Değişimler.....	60
3.1.1. 19.yy Bilimsel Devrimi.....	62
3.1.2. 19.yy Dini Yapı Değişimleri.....	63
3.1.3. Sanat Anlayışlarında Meydana Gelen Değişimler.....	64
3.1.3.1. 19.yy İngiliz Edebiyatı.....	67
3.1.3.2. 19.yy İngiliz Resim Anlayışı.....	69

3.1.3.3.	19.yy İngiliz Müziği.....	71
3.2.	Endüstri Devrimi ve Kentsel Yapı Değişimlerinin İncelenmesi.....	72
3.2.1.	Nüfus Hareketleri ve Kentleşme.....	75
3.2.2.	Kentleşme ve Kentsel Bölgelerdeki Konut İhtiyaçları.....	79
3.3.	İngiliz Mimarlığında Konut Mimarisi Gelişimi.....	83
3.3.1.	Sıra Evi Olgusu ve Biçimlenme İlkeleri...	95
3.3.2.	Toplu Konut Olgusu ve Çok Katlı Yapılaşma.....	102
BÖLÜM 4.	19.YY OSMANLI BATILILAŞMASI VE BATILILAŞMA HAREKETLERİNİN OSMANLI MİMARLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	116
4.1.	Batılılaşma Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Sosyo-Kültürel Değişimler.....	117
4.1.1.	19.yy Osmanlı İmparatorluğunda Bilimsel Gelişmeler.....	121
4.1.2.	Batılılaşma Hareketlerinin Osmanlı Sanatı Üzerindeki Etkileri.....	128
4.1.2.1.	19.yy Osmanlı Resim Sanatı.....	129
4.1.2.2.	Batılılaşma Hareketi ile Etkinliği Azalan Osmanlı Sanat Dalları.....	132
4.1.2.3.	19.yy Osmanlı Edebiyatında Batı Etkilenimi.....	136
4.1.2.4.	Batılılaşma Hareketlerinin 19.yy Osmanlı Müzik Anlayışına Etkileri.....	139
4.2.	19.yy Osmanlı İmparatorluğunda Ekonomik Yapıda Meydana Gelen Değişimler.....	140
4.3.	Mimaride Batılılaşma ve 19.yy Osmanlı Mimarisi.....	143
4.3.1.	Batılılaşma Hareketlerinin ve Avrupa Mimarlık Akımlarının Osmanlı Mimarisine İlk Etkileri.....	144
4.3.1.1.	Osmanlı Devleti Mimari Örgütlerinde Meydana Gelen Değişimler.....	147
4.3.1.2.	Yabancı ve Gayrimüslim Mimarların Osmanlı Mimarisi Batılılaşması Üzerindeki Etkileri.....	148
4.3.2.	Avrupa Mimarlık Akımlarının Etkisinde 19.yy Osmanlı Mimarisi Değişimleri.....	153
BÖLÜM 5.	19.YY OSMANLI KONUT MİMARİSİ.....	157
5.1.	Geleneksel Osmanlı Konut Mimarisi.....	158
5.1.1.	Geleneksel Osmanlı Konutlarında Mekan Organizasyonları ve Biçimlenme İlkeleri.	160
5.1.2.	Geleneksel Osmanlı Konutlarında Cephe Biçimlenme İlkeleri.....	167

5.1.3.	19.yy Öncesi Osmanlı Kentlerinde Doku Karakteristikleri.....	171
5.2.	Osmanlı Konut Mimarisinde 19.yy Değişimleri.....	174
5.2.1.	Geleneksel Konut Mimarisinde Meydana Gelen Değişimler.....	175
5.2.2.	Çok Katlı Yapılaşma ve Beyoğlu-Tarlabaşı Örnekleme.....	186
5.2.2.1.	Beyoğlu-Tarlabaşı Örnekleme.....	191
5.2.2.1.1.	1 Nolu Yapı Adası-Tarlabaşı.....	192
5.2.2.1.2.	2 Nolu Yapı Adası-Tarlabaşı.....	202
5.2.2.1.3.	3 Nolu Yapı Adası-Tarlabaşı.....	211
5.2.3.	19.yy Osmanlı Konut Mimarisinde Sıra Ev Olgusu ve Fener Örnekleme.....	223
5.2.3.1.	19.yy Fener Sıra Evleri.....	228
BÖLÜM 6.	SONUÇLAR.....	252
KAYNAKLAR.....		256
ÖZGEÇMİŞ.....		262

ŞEKİL LİSTESİ

- Şekil 2.1.1.1 : The Royal Exchange, Londra, İngiltere
- Şekil 2.1.2.1 : Gotik Villa, İngiltere
- Şekil 2.1.2.2 : Colombia Toplu Konut Ünitesi, Londra, İngiltere
- Şekil 2.1.3.1 : Jean Nicholas-Louis Durand Düşey Terkipler
- Şekil 2.2.1.1 : Yunan Mimari Düzenleri
- Şekil 2.2.1.2 : Yan Avlulu Yunan Konutu, Priene
- Şekil 2.2.1.3 : Orta Avlulu Yunan Konutu, Priene
- Şekil 2.2.1.4 : İki Katlı ve Orta Avlulu Yunan Konutu, Olynthus
- Şekil 2.2.1.5 : Yunan Konut Blokları, Olynthus
- Şekil 2.2.2.1 : Roma Mimarlığı Düzenleri. (Toskan-Dor-Iyon-Korint-Kompozit)
- Şekil 2.2.2.2 : Pansa Evi, Pompei
- Şekil 2.2.2.3 : Pansa Evi Orta Avlusu ve 'peristyle'
- Şekil 2.2.3.1 : Ortaçağ Kiliselerinin Yapısal Prensipleri
- Şekil 2.2.3.2 : Tipik Gotik Katedrali-Enine Kesit
- Şekil 2.2.3.3 : Erken İngiliz Ortaçağ Konut Planı
- Şekil 2.2.3.4 : 14.yy Ortaçağ Konutu ve Orta Mekanı, Kent, İngiltere
- Şekil 2.2.3.5 : 14.yy Ortaçağ Konutu Kuzey Görünüşü, Kent, İngiltere
- Şekil 2.2.4.1 : Merkezi ve Simetrik Rönesans Plan Şeması, Pitti Sarayı, Floransa
- Şekil 2.2.4.2 : Diamanti Sarayı Cephesi, İtalya

- Şekil 2.2.4.3 : Ruccellai Sarayı Cephesi, Floransa, İtalya
- Şekil 2.2.4.4 : Farnese Sarayı Cephesi, Roma, İtalya
- Şekil 2.2.4.5 : Capra Villası, Zemin Kat Planı, Vicenza, İtalya
- Şekil 2.2.4.6 : Capra Villası Görünüşü, Vicenza, İtalya
- Şekil 3.3.1 : Merkezi Sofalı Dikdörtgen İngiliz Konutu
- Şekil 3.3.2 : L Planlı, Kuleli Ortaçağ İngiliz Konutu
- Şekil 3.3.3 : H Planlı İngiliz Konut Tipi
- Şekil 3.3.4 : Orta Avlulu Ortaçağ Konutu
- Şekil 3.3.5 : Orta Avlulu ve Köşe Kuleli Ortaçağ Konutu
- Şekil 3.3.6 : 16.yy İngiliz Konutu
- Şekil 3.3.7 : 17.yy İngiliz H Plan Tipi
- Şekil 3.3.1.1 : 19.yy İngiliz Sıra Evi-Zemin Kat Planı ve Cephesi
- Şekil 3.3.1.2 : 19.yy İngiliz Sıra Evi-Bodrum ve 1.kat Planları
- Şekil 3.3.1.3 : 19.yy İngiliz Sıra Evi Cephe Düzenlemesi
- Şekil 3.3.1.4 : 19.yy İngiliz Bahçeli Sıra Evleri
- Şekil 3.3.2.1 : 19.yy İngiliz İşçi Pansiyonu, Bloomsbury, Londra
- Şekil 3.3.2.2 : Windsor Toplu Konutları Plan Tipleri
- Şekil 3.3.2.3 : Goswell Caddesi Toplu Konut Planları
- Şekil 3.3.2.4 : Goswell Caddesi Toplu Konutları Görünüşü
- Şekil 3.3.2.5 : Katherine Konut Ünitesi Görünüşü
- Şekil 3.3.2.6 : Katherine Konut Ünitesi Kat Planları
- Şekil 5.1.1.1 : Geleneksel Osmanlı Konutu Gelişim Düzeni
- Şekil 5.1.1.2 : Geleneksel Osmanlı Konut Plan Şemaları Ve Gelişimi

- Şekil 5.1.2.1 : Geleneksel Osmanlı Konutu, Bursa
- Şekil 5.1.2.2 : Geleneksel Osmanlı Konutu, Kütahya
- Şekil 5.1.3.1 : Osmanlı Kentlerinde Dağınık Yerleşim Dokusu
- Şekil 5.2.1.1 : 19.yy Oval Sofalı Osmanlı Konutları, İstanbul
- Şekil 5.2.1.2 : 19.yy Orta Sofalı Osmanlı Konutları, İstanbul
- Şekil 5.2.1.3 : Sadullah Paşa Yalısı, Çengelköy, İstanbul
- Şekil 5.2.1.4 : Hasip Paşa Yalısı, Beylerbeyi, İstanbul
- Şekil 5.2.1.5 : Halim Paşa Yalısı, İstanbul
- Şekil 5.2.1.6 : Zekiye Sultan Yalısı, İstanbul
- Şekil 5.2.1.7 : 19.yy Büyükdere Piyasa Caddesi Yalıları, İstanbul
- Şekil 5.2.2.1 : 19.yy Osmanlı Konutu, İst. Caddesi, Beyoğlu
- Şekil 5.2.2.2 : 19.yy Çok Katlı Konutlarında Cephe Bezemeleri
- Şekil 5.2.2.3 : 19.yy Osmanlı Konutlarında Rustik Taş İşlemeciliği
- Şekil 5.2.2.1.1.1: 1 Nolu Yapı Adası Vaziyet Planı, Tarlabası, İstanbul
- Şekil 5.2.2.1.1.2: 1 Nolu Yapı Adası Zemin Kat Planları, Tarlabası, İstanbul
- Şekil 5.2.2.1.1.3: 1 Nolu Yapı Adası 1. Kat Planları, Tarlabası, İstanbul
- Şekil 5.2.2.1.1.4: Küflü Çıkı Sokağı Görünüşü, Tarlabası, İstanbul
- Şekil 5.2.2.1.1.5: Kalyoncu Küllüğü Caddesi Görünüşü, Tarlabası, İstanbul
- Şekil 5.2.2.1.1.6: Topçekenler Caddesi Görünüşü, Tarlabası, İstanbul

- Şekil 5.2.2.1.2.1: 2 Nolu Yapı Adası Vaziyet Planı,
Tarlabaşı, İstanbul
- Şekil 5.2.2.1.2.2: 2 Nolu Yapı Adası Zemin Kat Planları,
Tarlabaşı, İstanbul
- Şekil 5.2.2.1.2.3: 2 Nolu Yapı Adası 1. Kat Planları,
Tarlabaşı, İstanbul
- Şekil 5.2.2.1.2.4: Süslü Saksı Sokak Görünüşü, Tarlabaşı,
İstanbul
- Şekil 5.2.2.1.3.1: 3 Nolu Yapı Adası Vaziyet Planı,
Tarlabaşı, İstanbul
- Şekil 5.2.2.1.3.2: 3 Nolu Yapı Adası Zemin Kat Planları,
Tarlabaşı, İstanbul
- Şekil 5.2.2.1.3.3: 3 Nolu Yapı Adası 1. Kat Planları,
Tarlabaşı, İstanbul
- Şekil 5.2.2.1.3.4: Balo Sokak Görünüşü, Tarlabaşı,
İstanbul
- Şekil 5.2.2.1.3.5: Ekrem Tür Sokak Görünüşü, Tarlabaşı,
İstanbul
- Şekil 5.2.3.1 : Beşiktaş Akaretler Sıra Evleri,
İstanbul
- Şekil 5.2.3.2 : Ortaköy Onsekiz Akaretler Sıra Evleri,
İstanbul
- Şekil 5.2.3.1.1 : Fener Bölgesi Vaziyet Planı, İstanbul
- Şekil 5.2.3.1.2 : Yıldırım Caddesi Sıra Ev Planları,
P.No:29-36, İstanbul
- Şekil 5.2.3.1.3 : Yıldırım Caddesi Sıra Evleri, İstanbul
- Şekil 5.2.3.1.4 : Yıldırım Caddesi Sıra Ev Planları,
P.No:22-23, İstanbul
- Şekil 5.2.3.1.5 : Yıldırım Caddesi Sıra Evleri, İstanbul
- Şekil 5.2.3.1.6 : Yıldırım Caddesi Sıra Ev Planları,
Ş.No:37-38, İstanbul
- Şekil 5.2.3.1.7 : Yıldırım Caddesi Sıra Evleri, İstanbul

Şekil 5.2.3.1.8 : Yıldırım Caddesi Sıra Ev Planları,
Ş.No:16-18, İstanbul

Şekil 5.2.3.1.9 : Yıldırım Caddesi Sıra Evleri, İstanbul

Şekil 5.2.3.1.10 : Yıldırım Caddesi Sıra Ev Planları,
Ş.No:14-15, İstanbul

Şekil 5.2.3.1.11 : Yıldırım Caddesi Sıra Evleri, İstanbul

Şekil 5.2.3.1.12 : Yıldırım Caddesi Sıra Ev Planları,
Ş.No:10-11, İstanbul

Şekil 5.2.3.1.13 : Vodina Caddesi Sıra Evleri, İstanbul

TABLO LİSTESİ

TABLO 3.2.1.1 : 19 yy'da İngiltere Nüfus Hareketleri

TABLO 3.2.1.2 : Kentsel Nüfus ve Kırsal Nüfus Artış
Yüzdeleri

TABLO 3.2.1.3 : Londra ve Diğer Büyük Şehirlerde
1801-1891 Yılları Arasındaki Nüfus
Dağılımı

TABLO 3.2.1.4 : 19.yy İngiliz Şehirlerinde Nüfus Dağılım
Yüzdeleri

ÖZET

18.yy'ın ilk yarısından itibaren, sanat, felsefe ve siyasi alanlarda devrimci gelişmelere yol açan Aydınlanma hareketi ve bu hareketin getirdiği evrenselleşme düşüncesi, mimaride kaynağını Antik kültürlerden, Ortaçağ Gotik ve Rönesans sanatlarından alan 'Canlandırma Hareketleri'nin doğmasına sebep olmuştur. 19.yy Avrupa mimarlığında kuvvetli etkiler gösteren bu harekete, Endüstri Devrimi'nin yarattığı yeni ihtiyaçların ve yeni yapı tiplerinin, yine endüstrileşmenin getirdiği malzeme ve formlar ile karşılanması eklenmiş ve 19.yy Avrupa mimarlığının çoğulcu, tarihselci yaklaşımı oluşturulmuştur.

19.yy'ın başlarında, Osmanlı İmparatorluğunda, 'Batılılaşma' denilen ve Batı etkilerinin toplumun her noktasına sokularak, kaybedilmiş gücün ve prestijin sağlanacağı düşünülen değişim hareketlerinin, başta toplumsal yapıyı ve Osmanlı Mimarisini değiştirmedeği görülmüştür.

Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma, 19.yy Avrupa Mimarlık Hareketleri biçimlenme ilkelerinin ve elemanlarının sadık bir kopyeciliğinden ibaret olmuş, Geleneksel Osmanlı Konut Mimarisi de bu değişimin etkisiyle köklü mimari geçmişi ve biçimlenme ilkelerini kaybetmiştir.

Değişim, konut yapılarının planlanmasında etkili olmakla kalmamış, Osmanlı kentsel dokusunu da, getirdiği yeni biçimlenme ilkeleri ve oranları ile kimlik kaybına sürüklemiştir.

Değişimin boyutları, konut mimarisinde yeni biçimlenme ilkelerinin ve yapı karakteristiklerinin ortaya çıkmasına, Avrupa Mimarlık Akımları elemanlarının tahlil edilmeden kullanımlarına yol açmış ve 19.yy Osmanlı Konut Mimarisi, yeni formlar ve biçimler altında gelişimini sürdürerek, 20.yy başlarında 'Milli Mimari'nin oluşturulması ile batı formlarının tahlilsiz kullanımlarının önüne geçildiği döneme dek etkili olmuştur.

THE EFFECTS OF 19TH CENTURY EUROPEAN ARCHITECTURAL
MOVEMENTS AND WESTERNIZATION ON OTTOMAN HOUSING
ARCHITECTURE

SUMMARY

The History of Architecture is a record of continuous evolution, beginning with the simple and constantly repeated forms of Egypt, followed by the more highly developed Temple- buildings of Greece; passing through the complex types of Imperial Rome with her multitudinous public needs, and also through the ages of Christendom, when Medivealist reared Cathedrals and Castles, until the men of the Renaissance reverted to the classic types for the varied buildings of this great period in human development.

Architecture, striding down the ages, was evolved, moulded and adapted to meet the changing needs of nations in their religious, political and domestic development. A glance along the perspective of past ages reveals architecture as a lithic history of social conditions, progress and religion, and of events which are landmarks in the history of mankind.

As a progress, architecture and the adaptation of principles on public works causes some architectural professions and comprehensions of communities and is called a "style".

Even all transformations and all movements of architectural works had based on the same purposes which was just to meet the changing needs of the society, as a fact, they had been influenced by some great forms of architectural monuments, whether they were Greek, Roman, Medieaval or Renaissance.

This influence, in principle, was from the fact of getting in to dilemma, facing with great problems,

variations and of not being used control mechanisms by communities through the ages, and that had caused using the forms of great periods while communities was in great violent shocks.

One of the great periods in European Architecture was the 19th century when traditional architectural behaviours received many shocks and suffered many changes. This was an era of revivals of past styles, due to many and varied causes, but chiefly to the predilection of individual architects, and this led to what was known as 'The Battle of the styles'. These styles were the revivals of forms and the orders of ancient Greece, Roman and the revivals of arts of Gothic and Renaissance period.

The appearing of revivals had been based on Enlightenment movement that had given rise to revolutionary development in art, philosophy and political scene, these effect had influenced all communities in Europe and naturally, architecture had been started to change in these period due to this advanced development.

One of the revivalist styles of European communities in 19th century had been 'Greek Revival' basing on the orders and using the forms of Greek Architecture that was the mother of arts in Europe.

In architecture, this character had been developed and been used after the archeological excavations and works had begun to be popular, and after publishing the books about Greek arts in this period, all thoughts of architects was for using the orders and the forms of Greek Architecture that had been tried to meet the varied needs of 19th century.

Other revivalist styles in this dilemma, were the opposite thoughts of Greek Revival, and had also appeared for the same purpose as others. These were the revivals of Gothic, Renaissance and Baroque architectural characters.

In the beginning of the 19th century, the 'Industrial Revolution' made a new social construction and social characteristic directly towards for the desires of the

workman and bourgeois class who had got strong power and a new economic construction. With a great influence in this period, architecture, also, had started to change, new forms and new functions had appeared and supplied with the new construction materials and construction techniques being made by the industrialization. Thus, another character was occurred that are made the permanent of modern architectural movement, pluralistly and mixed.

Great affects of Enlightenment Movement which was the starting point of the revivalist movements, starting the industrial revolution in this country and spreading to the universal society, reaching the economic superiority from France to England had caused England to be a leader in this century. First movements and new social reforms were seemed in England and architecture had acquired new social function representing the new stratification of society.

During this century, great changes were seemed in housing architecture which is a section of architecture with the influences of urbanization and rapid population growth. Thus, new housing forms were occurred in newly urban structures with the changes of housing forms and principles. These were the new forms that had never been seen and applicated on, and been directed the formation of modern housing architecture of 20th century.

In Ottoman Empire having the different religion and social character, the movements of revivals of past styles had arised from the aspects of variation called "Westernization" which have been based on reobtaining of military, economic and politic losses of Empire, but these movements had been seemed as a copy of occidental thought, not been a conscious movement.

During the last part of its history, the Ottoman Empire, was introduced to a new concept of westernization. As early as the beginning of the 18th century, increasing economic and political problems and continuous military losses had stepped up relations with the west, trying to keep the abreast of the developments of Europe. Thus, a deliberate movement towards the west, started primarily at an administrative level and continued through the

19th century with changes in every activity of the social life.

This variation were reflected to the architecture with a socio-cultural and socio-economic affects, and the influences of westernization upon visual design commenced with the earliest changes seen in applied decoration, after the second period of 18th century. However, towards the close of the 18th century, other than decorative, Baroque and Rococo shapes, spatial and massive change in the forms of Traditional Ottoman Architecture already revealed different approach in design. Throughout the 19th century, western influences brought a total change in style. By the end of 1860's, this new style already exhibited a variety of approaches with all of these characteristics of the revivals of past styles of European design.

As the architectural expression was changing and revivals of past styles was turning into a style, traditional builders and their organization were being replaced by non-Moslem and foreign architects. These were the people who had more direct access to European sources of design through personal relations. That's why, the movements of revival of past styles were placed to Ottoman Architecture and had changed all rules and forms of Traditional Ottoman Architecture both in public buildings and housing units.

In these thesis, the Ottoman Housing Architecture in 19th century was obtained, the dimensions of the variation of the traditional housing principles and forms that were affected by 19th century's European architectural Movements and Industrial Revolution.

In the second chapter, the Revivalist movements that had been seen in European architecture at the end of the 18th century, and had caused the 19th century to be a Historism Age, and the level of the affect of the basic forms of the Revivalist movements on Ottoman Architecture were examined.

In the third chapter, Industrial Revolution which was another factor in the formation of European Architecture in 19th century and the variations of this period were analysed. The affects of this variation to European

Architectural comprehension in 19th century were examined in England sample, because of being the country that the variations had seemed strongly, spreading the industrial revolution to all universal societies from there, changing the economic balances that intensified strongly, and having the forces seemed on the architectural variations and the characteristics of European Architecture in the 19th century. To select the examples of housing architecture from this country helps to compare the analyse of European Architectural Movements on the 19th century Ottoman Housing Architecture.

In the forth chapter, "Westernization Movements" on Ottoman Empire, and the period of spreading the westernization to a social structure, its reasons beginning with the reobtaining of political and military losses were examined, and the influences of "Westernization" on the architectural character of traditional Ottoman housing forms and principles were determined, and shown that, the European Architectural Movements were used in westernization period and the forms, principles of these styles were spreaded to every urban places.

In the last chapter, Traditional Ottoman Housing Architecture was examined with their original forms on design principles, and the forms, the orders affecting the façades. While examining the Ottoman housing types, it was seen that there were to fundamental elements forming the structure. These were the "Rooms", and the "Sofa", the common area between the rooms. The sofa is an area providing access between the various rooms and has a varied technical terminology. As well as providing a passageway inside the house, it also serves as a meeting ground and the space around the traffic area was adopted for seating. Thus, the sofa became the most important element of the form of the traditional house and influenced its whole shape. The other element is "Rooms", and the primary characteristic of the room in the traditional house is that of a unit serving specific purposes with in the house. The rooms of the traditional house took their form along side the development of the general concepts of community life.

At the same time, the 19th century Ottoman Housing Architecture was examined with making regions on selected examples. One of these regions is "Boğaziçi" where the traditional Ottoman housing rules and principles still continues. The other region is "Beyoğlu-Tarlabası" where the first influences of westernization were seen in Ottoman housing architecture. In this region, the popular forms of housing design is multi-storeyed buildings in 19th century. These multi-storeyed buildings had been planned under strong influences of European Architectural styles. "Fener" where is the last region of this research, was chosen because of having the characteristic "Terraced House" buildings of İstanbul in 19th century. These terraced house buildings of İstanbul had also been affected from the 19th century European Architectural Movements and this influence had been seemed in every stage of design, even in the principles of formation in plan.

As a result, it was seen that in the 19th century the space organizations, urban characteristic, and scales of Ottoman cities and traditional Ottoman housing architecture were changed by western forms based on using European Architectural forms and orders of 19th century.

BÖLÜM 1: GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde mimari, ilk mimari temel olan Mısır'ın basit ve sürekli tekrarlanan formları ile başlayan, eski Yunan'ın oldukça geliştirilmiş tapınak modelleri ile takip edilen, Roma İmparatorluğunun pek çok toplumsal ihtiyaçlarına karşılık vermiş kompleks mimari tipleri ile devam eden, Ortaçağ mimarlarının inşa ettiği katedraller ve kaleler periyodu ile süren ve insanlık tarihinin gelişiminde büyük önemi olan Rönesans sanatçılarının klasik tiplere döndükleri döneme kadar süregelen bir gelişimin kaydı olmuştur.

Mimari, bu gelişimini kaydederken, yüzyıllar boyunca toplumların dini, siyasi ve toplumsal yapılarındaki değişimlerin yarattığı ihtiyaçlarını karşılama amacına hizmet edebilmek için coğrafi, jeolojik, iklimsel, dini, sosyal ve tarihsel etkenler ile tekrar edilmiş, değiştirilmiş ve uyarlanmış bir biçimlenmeden ibaret olmuştur. Bu biçimlenme, temelde, aynı ihtiyaçların karşılanması amacı ile ortaya çıkan imar faaliyetlerinin, toplumların mimari anlayışları olarak kabul görmesine yol açmıştır.

Bu mimari anlayışlar ve hareketler, Avrupa mimarlığında, temelde en kuvvetli biçimlendikleri zamanlarda ve en baskın uygulandıkları yapı karakterlerinde görülmüşler, ancak, toplumların çıkmaza girdikleri, büyük değişimler yaşadıkları, kontrol mekanizmalarını çalıştıramadıkları dönemlerde ise başvurulmuş ve hatta aynı şekilde kullanılan hareketler olmuşlardır.

Bu dönemlerden biri de, Avrupa toplumlarının büyük değişimler ve şoklar yaşadıkları, yeni toplumsal ve ekonomik hareketlere sahne oldukları 19.yy olmuş, Canlandırma Hareketleri denilen ve temelde, eski Avrupa mimarlık biçimlerinin tekrar kullanılmalarına dayanan mimari davranışlar, yüzyılın karmaşık ve 'Historizm' çağı karakterini meydana getirmişlerdir.

Canlandırma hareketlerinin ortaya çıkışı, Avrupa toplumlarının 18.yy başlarında, tanrı, doğa ve insan kavramlarının yeni bir biresime ulaşması ile ortaya çıkan ve sanat, felsefe, siyaset alanlarında devrimci gelişmelere yol açan Aydınlanma Hareketlerine dayandırılmıştır.

Dönemin en kuvvetli Canlandırma Hareketi, eski Yunan ve Roma Mimari anlayışına, antik mimari düzenlerin ve elementlerinin orijinal halinde kullanılmasına dayanan Yunan Canlandırma Hareketi olmuş, antik mimari düzenler ve elementler, 19.yy'ın gelişen ve yeni ihtiyaçlarla çeşitlenen yapılarına uygulanmaya çalışılmıştır. Özellikle cephe düzenlerinde çokça görülen, ana amacı ise, tapınak modellerinin, toplum yapılarına, saraylara ve konut yapılarına uygulanması davranışı olan bu anlayış, yeni ihtiyaçların ve yapı tiplerinin ortaya çıkması ve mimarların tekil çalışmaları ile, kendine zıt diğer anlayışlar karşısında bulmuş, Gotik, Rönesans ve Barok Canlandırma Hareketleri de, 19.yy mimarisinin kullandığı biçimler olmuşlardır.

Yüzyıl başlarında meydana gelen ve Avrupa toplumları üzerinde büyük etkiler yaratan Endüstri devrimi, oluşan yeni ekonomik yapı üzerinde güç sahibi olan Burjuva sınıfının ve işçi sınıfının istekleri doğrultusunda yeni bir toplumsal yapı ve toplum karakteri oluşumunu yaratmış, hızla

bilinçlenen halk, tüm oluşumlarda söz sahibi olmak istemiştir.

Toplumsal yapıda görülen bu yeni tabakalanma ve endüstri devriminin gerektirdiği yeni formlar ve ihtiyaçlar, sosyo-kültürel ve ekonomik etkenlerin yaptırım güçleri ile kuvvetlenerek dönemin mimari anlayışı üzerinde de etkili olmuş, ortaya çıkan yeni ihtiyaçların ve formların, endüstrileşmenin yarattığı yeni yapı malzemeleri ve inşaat teknikleri ile karşılanmasına gidilmiş, böylece, yüzyılın çoğulcu, karmaşık ve Modern Mimarlık Hareketlerinin de temelini oluşturan diğer bir karakteri ortaya çıkmıştır.

Canlandırma Hareketlerinin de çıkış noktası olan Aydınlanma Hareketinin büyük etkileri, Endüstri devriminin İngiltere'de başlayıp tüm dünya toplumlarına yayılması, ekonomik yönden üstünlüğün Fransa'dan İngiltere'ye geçmesi, toplumsal reformlarda ilk hareketlerin İngiltere'de görülmesi, dönemin toplumsal ve ekonomik değişimlerinde olduğu gibi, mimaride de bu ülkenin öncü bir karaktere bürünmesine yol açmış, mimari toplumdaki yeni tabakalanmayı temsil eden, yeni bir toplumsal fonksiyon kazanmıştır.

Büyük kavramsal değişiklikler yaşayan mimarinin, dönemin hızlı nüfus artışı ve kentleşme olgusu çerçevesinde, bir alt elemanı olan konut mimarisinde de büyük değişimler görülmüş, konut formları ve biçim ilkeleri değişerek, yeni kentsel yapı içerisinde yeni konut biçimlenişleri ortaya çıkmıştır. Bunlar o zamana dek görülmeyen ve üzerinde çalışılmayan yeni formlar olmuşlar ve 20.yy'ın modern konut mimarisi oluşumlarını yönlendirmişlerdir.

Aynı dönemlerde, Avrupa toplumlarından çok farklı bir dini anlayışa, toplumsal ve idari ve mimari yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğunda da değişimler başlamış, 'Batılılaşıma' denilen ve temelde yitirilen askeri ve siyasi gücün yeniden kazandırılmasına dayanan değişimler dizisinin bir yansıması olan yüzyıl hareketleri, bilinçli bir hareketten çok, batı taklidinden öteye gidememiştir.

Önceleri, Avrupa ülkeleri ile olan ilişkiler ve karşılıklı elçilerin yollanması hareketi ile değişimler, saray ve saray çevresine yansımış, ancak kapalı ve kendi kuralları ile yönlenen bir toplum olmadığından değişimin topluma yayılması uzun süren bir hareket olmuştur. Endüstri devrimine katılamayan ve yitirilen savaşlar ile ekonomik üstünlüğünü ve otoritesini de Avrupa toplumlarına bırakan Osmanlı İmparatorluğunda değişimler, yavaş yavaş toplumsal yapıya yansımaya başlamış, eğitim ve devlet kurumlarında yapılan yenilikler, Tanzimat ve Islahat fermanları ile halka bazı hakların verilmesi, değişimi yönlendiren ve hızlandırılan etkenler olmuşlardır.

Değişimin, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik etkiler ile mimariye de yansıdığı görülmüş, batılı formlar ve biçimlenme ilkeleri, Geleneksel Osmanlı Mimarisi formlarını değiştirmeye başlamıştır. Mimaride değişim ilk başlarda, yapısal olmayan ayrıntılarda ve iç mekanlardaki süslemelerde göstermiş, yapının tasarım ve mekan bütünlüğünde ise Geleneksel Osmanlı Mimarisi izleri süregelmıştır.

18.yy'ın sonlarına doğru ise, Osmanlı Mimarlığında, batılı form ve biçimlerin, sadece görsel tasarımda ve ayrıntılarda değil, kitleler, mekan organizasyonu, yapı özellikleri ve tüm mimari elemanlarında uygulamaları

görülmüş, Osmanlı tasarım kalıpları ve dini mimarinin dahi zorlanarak, bu batılı formların etkisi altına girdiği görülmüştür.

19.yy ise, batılı form ve biçimlerin, artık kentsel boyutta, tüm planlamalarda etkili olduğu, dolayısı ile çok köklü bir geçmişe ve çok farklı tasarım ilkelerine sahip olan Osmanlı konut mimarisine de girdiği bir yüzyıl karakteri taşımıştır. Kentsel doku içerisinde tüm mekan organizasyonları, konut planlama ilkeleri ve ölçekleri değişmiş, özellikle değişimin yoğun olarak görüldüğü İstanbul, batılı bir şehir görünümüne bürünmüştür.

Konut mimarisinde değişim, yüzyıl sonlarına kadar kuvvetlenerek, Avrupa Mimarlık Akımlarının ve yüzyıl karakteri olan Canlandırma Hareketlerinin cephelerde, Endüstri devriminin yarattığı yeni kentsel çevreler içerisinde oluşan yeni konut tiplerininde planlarda ve mekan organizasyonlarında yer aldığı bir kullanım ile sürmüş, Geleneksel Osmanlı Mimarisi formları ve kentsel dokuları, tam anlamı ile batılı bir karakter kazanmıştır.

Bu değişimde, Avrupa Mimarlık Akımlarının ve Canlandırma Hareketlerinin, yabancı ve gayrimüslüm mimarlar tarafından rağbet görmesi ve mimarlık faaliyetlerinin bu grup tarafından yönetilmesinin büyük payı olmuş, çok uzun ve köklü bir geçmişe sahip olan Osmanlı Mimarlığı'nda, batılı formlar altındaki bu oluşumunu 'Milli Mimari' hareketinin ortaya çıkmasına kadar sürdürmüştür.

1.2. ÇALIŞMANIN AMACI

Çalışmanın amacı, çoğulcu, karmaşık ve 'Historizm' çağı oluşumları olan 19.yy Avrupa Mimarlık Akımlarının ve

Endüstri Devriminin getirdiği yeni yapı formları ve biçimlenme ilkelerinin, 'Batılılaşma' hareketi ile büyük değişimler içeren Osmanlı konut mimarisi formları ve biçimlenme ilkeleri üzerindeki etkilerinin araştırılması ve Geleneksel Osmanlı konut anlayışından uzaklaşan, yeni formların ve kentsel yapının ortaya çıktığı 19.yy'da, etkili olan Avrupa Mimarlık Akımları elemanlarının tahli-
linin yapılmasıdır.

1.2. ÇALIŞMANIN KAPSAMI

Bu çalışmada, 19.yy Osmanlı Konut Mimarisi ele alınmış, geleneksel konut mimarisi biçimlenme ilkelerinin ve elemanlarının 19.yy Avrupa Mimarlık Akımları ve Endüstri Devriminin etkileri ile uğradıkları değişimin boyutları incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, 18.yy'ın son yıllarında Avrupa Mimarlığında görülen ve 19.yy'ın 'Historizm' çağı haline gelmesine sebep olan 'Canlandırma Hareketleri' incelenmiş, Canlandırma Hareketlerinin ana formdan olan Avrupa Mimarlık Akımları da, biçimlenme ilkeleri, düzenleri, elemanları ve konut mimarisindeki uygulamaları araştırılarak, Osmanlı Konut Mimarisi analizi yapılırken, 'Batılılaşma', hareketleri ile görülen bu 'Canlandırma Hareketleri'nin ana formlarının ne derece kullanıldığının anlaşılmasına gidilmiştir.

Üçüncü bölümde, 19.yy Avrupa Mimarlığı oluşumunda diğer etken olan Endüstri devriminin ve yüzyıl değişimlerinin tahliline gidilmiş, değişimin sosyo-kültürel, ekonomik ve sanat anlayışlarındaki yansımaları incelenerek, 19.yy Avrupa mimarlık anlayışına etkileri belirtilmiştir. incele-
lemenin İngiltere örnekleme üzerinde yapılması ise, Avrupa

toplumlarında 19.yy değişimlerinin kuvvetli olarak görüldüğü ülke oluşu, Endüstri Devriminin tüm dünya toplumlarına İngiltere'den yayılışı, Değişen ekonomik dengelerin ve güçlerin İngiltere'de yoğunlaşması ve en önemlisi mimaride değişimlerin ve 19.yy Avrupa mimarlığında karakteristik özelliklerin bu ülke mimarisinde görülüşü yüzündendir. Konut mimarisi örneklerinin yine bu ülkeden seçilmesi, 19.yy Osmanlı konut mimarisinde Avrupa mimarlık hareketlerinin tahlilinde bir anlamda mukayese imkanı sağlaması ve 19.yy Avrupa konut mimarisi formlarının oluşumunun aktarılması amacını taşımıştır.

Dördüncü bölümde, Osmanlı İmparatorluğunda 'Batılılaşma Hareketleri' incelenmiş, 19.yy Osmanlı konut mimarisinin değişmesine sebep olan bu hareketlerin, başlama noktası olan ve yitirilen askeri ve siyasi gücün kazanılması amacı ile girişilen 'Batılılaşma' düşüncesinden toplumun her alanına yayılma süreci ve sebepleri araştırılmıştır. Batılılaşma Hareketlerinin, sosyo-kültürel, ekonomik, bilimsel yapıya ve sanat anlayışlarına etkilerinin araştırılması, mimarideki değişimi bu toplumsal etkenlerin yaratması ileldir. Yine bu bölümde, 'Batılılaşma Hareketleri'nin Osmanlı mimarisi üzerindeki etkileri de araştırılmış, mimaride Batılılaşmanın başlaması ve Avrupa Mimarlık Akımlarının kullanımlarının görülmesi ve 19.yy'da, mimarinin her noktasına yayılımı gösterilmiştir.

Beşinci bölümde, 19.yy Osmanlı Konut Mimarlığı incelenmiş, Geleneksel Osmanlı Konut Mimarlığı tipleri, biçimlenme ilkeleri verilerek, saptanmış örnekler üzerinde bölgeler oluşturularak 19.yy Avrupa mimarlık hareketlerinin ve 'Batılılaşma'nın konut mimarisi üzerinde yol açtığı değişimler, mekan organizasyonu, cephe biçimlenmesi, kentsel doku karakteristiklerinde ve ölçeklerde meydana gelen

değişimler altında incelenmiştir. Örneklerle analiz kısmında, bölgelendirmeye gidilerek seçim yapılması, 19.yy Osmanlı konut mimarisinde meydana gelen değişimleri ve yeni formları, Avrupa konut mimarlığı anlayışlarının ışığı altında değerlendirebilmek amacı taşımıştır. Bu amaç doğrultusunda Beyoğlu; çok katlı yapılaşma ve apartmanlaşma olgusu, Fener; Avrupalı bir konut biçimi olan sıra ev karakterinin görülmesi açısından, Boğaziçi; Geleneksel Osmanlı konut mimarisinin ve kentsel dokusunun belirli değişimlerle devamı yüzünden seçilmişlerdir.

BÖLÜM 2: 19.YY AVRUPA MİMARLIĞINA ETKİ EDEN MİMARİ DAVRANIŞLARIN İNCELENMESİ

19.yy Avrupa mimarlığında, tarih boyunca süregelen üslupların, biçimlenişlerin tüm ihtişamı ile görüldüğü büyük şokların ve büyük değişikliklerin yaşandığı karmaşık bir yüzyıl karakteri taşır. Avrupa mimarlığının bu dönem karmaşıklığının en büyük sebebini, dönemin Aydınlanma ve yayılma hareketi oluşturur.

Aydınlanma, sözlük anlamı olarak, 17. ve 18. yüzyıllarda, tanrı, us, doğa ve insan kavramlarının yeni bir bireşime ulaşması ile ortaya çıkan ve Avrupa'da sanat, felsefe ve siyaset alanlarında devrimci gelişmelere yol açan bir düşünce akımıdır. Bu akımın temelini, akli işler kılma ve yüceltme oluşturur. Aydınlanma düşünürleri, evrenin akıl aracılığı ile kavranabileceğini, bu yolla insanoğlunun bilgiye, özgürlüğe ve mutluluğa ulaşabileceğini savunurlar.

Aydınlanma hareketinin kökenleri, eski Yunanlı düşünürlerin, doğanın belli bir düzeni olduğunu kavrayarak, bu düzenin temelinde ussal bir ilke aradıkları döneme uzanır.

Mimaride Aydınlanma, herşeyden önce bilimi ön plana alan, skolastik düşünce tarzına set çeken bir davranışın yansıması ile başlamış bu davranışın tabii sonucu da, kökenleri eski Yunan 'a, Roma'ya yani Antik kültürlerle eğilmek ve bu kültürleri mimariye uyarlamak olmuştur. 18.yy sonlarında ve 19.yy başlarında hakim olan bu anlayışa, dönemin

toplumsal değişimler çerçevesinde zorunlu kıldığı evrenselleşme ve Endüstri Devriminin toplumsal yapıda ve mimari alanda yarattığı tahribat da eklenince, toplumlar hızla tepki göstermeye başlamışlar ve bu tepki mimarilerine yansiyarak, 19.yy'ın ilk yarısında baskın mimari karakterler alan "Canlandırma Hareketleri" ortaya çıkmıştır. (B.Özer, 1964, S:22)

Endüstri Devriminin tüm Avrupa ülkelerine hızla yayılması, Canlandırma hareketlerinin biçim ve formlarının, Endüstrileşmenin gerektirdiğı yeni bina tipleri ve fonksiyonlarına uyarlanamaması, yüzyılın ikinci yarısında yine Antik Mimari ve Rönesans Mimarisi elemanlarının cephelelerinde kullanıldığı, ancak, plan ve biçim ilkelerinin farklı olduğu diğerk bir mimari hareketin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Kabaca, iki ayrı hareketin etkisi altında, 19.yy Avrupa Mimarlığı oluşumunu sürdürmüş, artık 19.yy, temelde iki ayrı hareketin, çeşitli formlar ve biçim ilkeleri ile oluşturulmuş davranışlarının çarpıştığı bir yüzyıl olmuştur.

2.1. 19.YY AVRUPA MİMARLIĞINDA CANLANDIRMA HAREKETLERİ

19.yy Avrupa Mimarlığının ilk yarısında etkili olan canlandırma hareketlerinin ana ilkeleri, dayandıkları mimari anlayış çerçevesinde, eski Yunan'ın, Roma'nın, Rönesans'ın ve Barok düzenlerin, tabanından çatısına dek tüm birimleri ile birlikte kullanılmaları olmuştur. Bu hareketin çıkış noktasında 18.yy'ın ikinci yarısında, Rönesans mimari akımının temel elemanlarının, Barok ve Rokoko anlayış etrafında kıvrılıp, bükülmelerinin anlamsızlığının da payı olmuş, Antik mimari düzenlerin ve elemanların saf ve

kusursuz bir tasarımda, orijinallerine sadık kalarak kullanılması gerektiği ortaya konarak yapılar tasarlanmaya başlanmıştır. (A.Karamani, 1989, S:26)

Arkeolojik çalışmaların ve kazıların, toprak altından çıkarıp ortaya koyduğu eski sanatlar kalıntıları, özellikle 'Pompeyi' ve 'Herculanum' şehirlerinin bulunuşu, klasik antikiteye karşı yeniden hayranlık uyandırarak, canlandırma hareketlerinin uygulanımını kolaylaştırmış, bazı mimarlar arkeologlar ve sanat tarihçilerinin, Antik dönem mimarileri ve yapıları hakkında yazdıkları kitaplar ile de, bu Antik öğeler ve düzenler bilim ve sanat dünyasına tanıtılarak kullanımlarının cesaretlendirilmesi yoluna da gidilmiştir. (Cahit Kınay, 1977, S:113)

Canlandırma Hareketleri diye nitelendirilen, eski akımların ve elemanlarının saf halleri ile kullanımı anlayışı, 19.yy'ın ilk yarısında etkili olmuş, yapılar fonksiyonlarına bakılmaksızın Antik mimari düzenlere göre tasarlanmışlardır. Bu 19.yy mimari hareketlerinden ilki, Yunan ve Roma düzenlerinin kullanımına dayandırılmış 'Yunan Canlandırma Hareketi' olmuştur.

2.1.1. YUNAN CANLANDIRMA HAREKETİ (GREEK REVIVAL)

Yunan ve Antik dünyayı diriltme iddiası ile ortaya atılan ve batı literatüründe «Greek Revival» ya da «Classical Revival» diye adlandırılan 19.yy mimari davranışdır. Yunan Canlandırma hareketi, mimariye 1760'lerde giren, ancak bir kuşak sonra Avrupa'da salgın haline gelen evrenselci bir anlayışın ifadesidir. (B.Özer, 1964, S:22)

Bu akım, 19.yy mimaride Canlandırma Hareketlerini başlatan evrensel bir tarz olarak ortaya çıkmış, yeni akımın

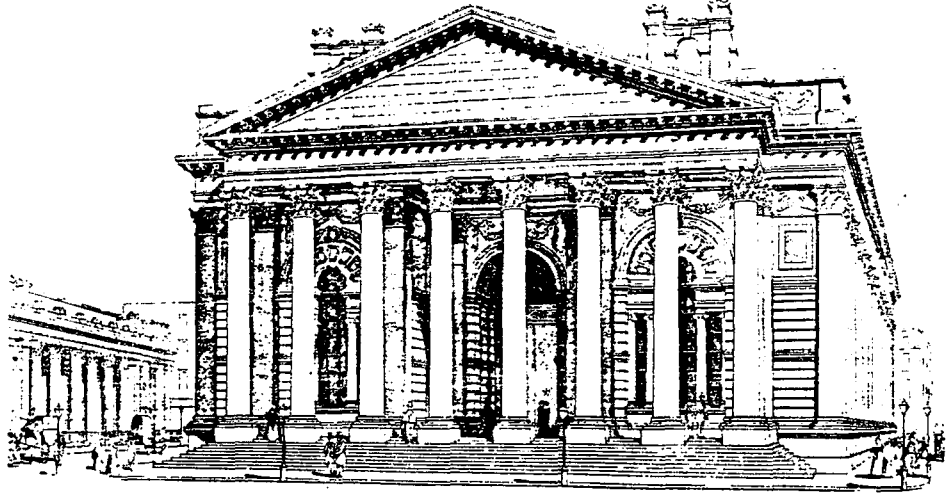
temeli olarak Yunan ve Roma mimarisi elemanları ve düzenleri kabul edilmiştir. (H.Russell Hitchcock, 1958, S:27)

Yunan ve Roma mimarisi düzenleri ve mimari öğelerinin kullanımları, diğer dönemlerden farklı olarak görülmüş, tabanından çatısına kadar tüm Antik öğeler tasarımda yer almıştır.

Mimarlar, Yunan ve Roma yapılarının eksiksiz kopyalarını yapmaya özen göstermişler, ancak, Antik çağdan bu yana çok değişmiş olan mekan ve konstrüksiyon anlayışı ile uyum sağlayamadıklarından, çoğunlukla cephe mimarisi olarak yüzeyde kalmışlar, her türlü binanın önüne eklenmek suretiyle, ancak yapıların giriş kısmına bir tapınak holü havası verilmiştir. (Şekil 2.2.1.1.)

Antik mimari örneklerden kopya edilen kolon dizilerinin, tapınak frontonlarının saraylarda, müzelerde, borsa binalarında, parlamentolarda, kahvehanelerde ve konut yapılarında kullanıldığı görülmüş, John Soane'in tasarladığı kır evinde, bir Dor tapınağının tüm özellikleri kullanılmıştır. (E.H.Gombrich, 1980, S:378)

Konut mimarisinde, Yunan Canlandırma Hareketi, öğelerinin ve düzenlerinin cephelerde kullanılması yolu ile görülmüş, Antik konut mimarisi biçimleri, 19.yy'ın getirdiği ve gereksinimini ortaya koyduğu planlamalara uymadığından, konut mimarisinde görülen en belirgin mekan organizasyonları, zaten gelişimini yüzyıllardır sürdürmekte olan merkezi orta mekanın şekillendirilmesi ve boyutlandırılmasında görülmüştür.

Şekil 2.1.1.1: The Royal Exchange, Londra, İngiltere
(B.Özer, Rejyonelizm, Üniversalizm ve Çağ-
daş Mimarimiz Üzerine Bir Deneme, 1964,
S:93)

Birkaç sadık kopyanın dışında, cephelerde de tüm Avrupa Mimarlık Hareketlerinin ve Canlandırma Hareketlerinin elemanları, bazen karışık, bazen de yeni formlarda görülmüş, konut mimarisinin bu yolla çeşitlendirilmesine gidilmiştir. En çok kullanılan öğeler, Antik düzenlerin elemanları olan Dor, İyon, Korent, Kompozit kolonlar, üçgen alınlıklar olmuş, cephelerde bu elemanlar bir simetri içerisinde yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Yüzyıl başlarında, eski Yunan ve Roma mimarisinin elemanlarını ve düzen ilkelerini esas alan Yunan Canlandırma Hareketi'nin karşısına, dönemin çoğulcu anlayışı doğrultusunda, Ortaçağ Gotik Mimari biçimlerinin kullanımına dayanan Gotik Canlandırma hareketi çıkmıştır.

2.1.2. GOTİK CANLANDIRMA HAREKETİ (GOTHIC REVIVAL)

19.yy Avrupa mimarlığında, Eski Yunan ve Roma'nın canlandırılması çabalarının karşısına, pitoresk ve sübjektif bir

antitezin ifadesi olarak dikilen ve ilhamını Ortaçağ dünyasında arayan diğer bir hareket de "Gothic Revival", Ortaçağın canlandırılmasıdır. (B.Özer, 1964, S:25)

Gotik elemanlar ve düzenler, Avrupalıların belirli bir devrede benimsedikleri ve ayrı ayrı kendi kültürleri içerisinde kullandıkları bir kültürü temsil etmiş, başta İngiltere olmak üzere, Avrupa'nın birçok ülkesinde Gotik gelenek, 20.yy'a kadar süregelmiş ve hiçbir zaman bütünüyle ortadan kalkmamıştır. (N.Pevsner, 1958, S:250)

Avrupa'da Gotik Canlandırma Hareketi, ilk başlarda bir heyecan uyandırmış ise de, daha sonra, Yunan Canlandırma hareketi gibi, yüzyıl problemlerine ve mimari ihtiyaçlarına cevap veremediği için, köksüz ve mantık kurallarından uzak olarak ortaya çıkmıştır. (B.Özer, 1964, S:26)

Emdüstri Devrimi ve Makina Çağının gereksinimlerinden çok uzakta kalmış olan "Ortaçağ Skolastik Anlayışı"nın, 19.yy'da tekrarlanmaya çalışılması mümkün olmadığından, Gotik Canlandırma Hareketi, temel olarak "Tabiat"ı ön plana çıkarmıştır. 19.yy toplumlarının sempatisini toplayan tabiat ve doğaya dönüş kavramları, dini mimarinin de bir anlamda temelini oluşturan Gotik mimari ile sağlamlaştırılmış ve Yunan Canlandırma Hareketi'ne göre daha bölgesel ancak daha tutarlı bir yol izlemiştir. Kendi geçmişine dönme fikri, toplumlarda heyecan yaratmış, yapılar Ortaçağ'daki örneklerine uyularak, zengin bir şekilde süslenmiştir.

Mimaride Gotik Canlandırma Hareketi, Gotik öğelerin ve elemanların çok sadıkça kopyeciliğinden ibaret kalmıştır. Yunan Canlandırma Hareketi'nin kopyadan çok, yüzeysel olmaktan ileri gidemeyen bir özentinin ifadesi olması,

gerçek Yunan mimarisinin tanımadığı Kilise, Müze, Belediye Sarayı, Parlamento, Banka, çok katlı ikametgah gibi konulara girmesi anlayışı, Gotik Canlandırma Hareketi' nin de prensibi olmuş, bu konuların çoğuna ve özellikle dini mimariye hakim olmuştur.

Gotik Canlandırma Hareketi'nin düşünce tarzı, Ortaçağ döneminin yapılarını, temel prensipleri ile tespit edip, eldeki malzemeyi değerlendirerek eserler vermek olmuş, bu doğrultu içerisinde inşa edilen yapılar, Ortaçağ Gotik mimarisinin "en mükemmel örnekleri" halinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Gotik Canlandırma Hareketi, konut mimarisinde de ilgi uyandırmış, bu devirde yapılan konutlar ve villalar, Ortaçağ devirlerindeki yaşam tarzından uzak kaldıklarından, eskinin tam bir kopyası olmaktan çok, Gotik karakterinin verilebilmesi yönünden asimetrik planlamalar ve mekan organizasyonları yönünde tasarlanmışlardır. Gotik Mimari elemanları, cephelerde, kuleler, mazgallar, sivri kemerler, düzey vurgular ve pencere biçimlenmelerinde kullanılmışlardır. (Şekil 2.1.2.1.)

Gotik Canlandırma Hareketi, özellikle, İngiltere ve Kuzey Avrupa ülkelerinde, konut mimarisinde, zaten ölmemiş bir anlayışın devamı olarak görülmüş, yeni fonksiyonları ve yeni konut yapı ilkelerinin ortaya konduğu 19.yy'ın ikinci yarısında dahi tüm kuvveti ile devam etmiştir.

Anlayışın, cephe mimarisi olarak görülmesi, dönemin konut biçimlerinin Ortaçağ Gotik döneminden farklı tasarlanmalarından ortaya çıkmış ancak tutarsız bir davranış olarak görülmemiştir. Bunun da ifadesi, konutun sürekli bir

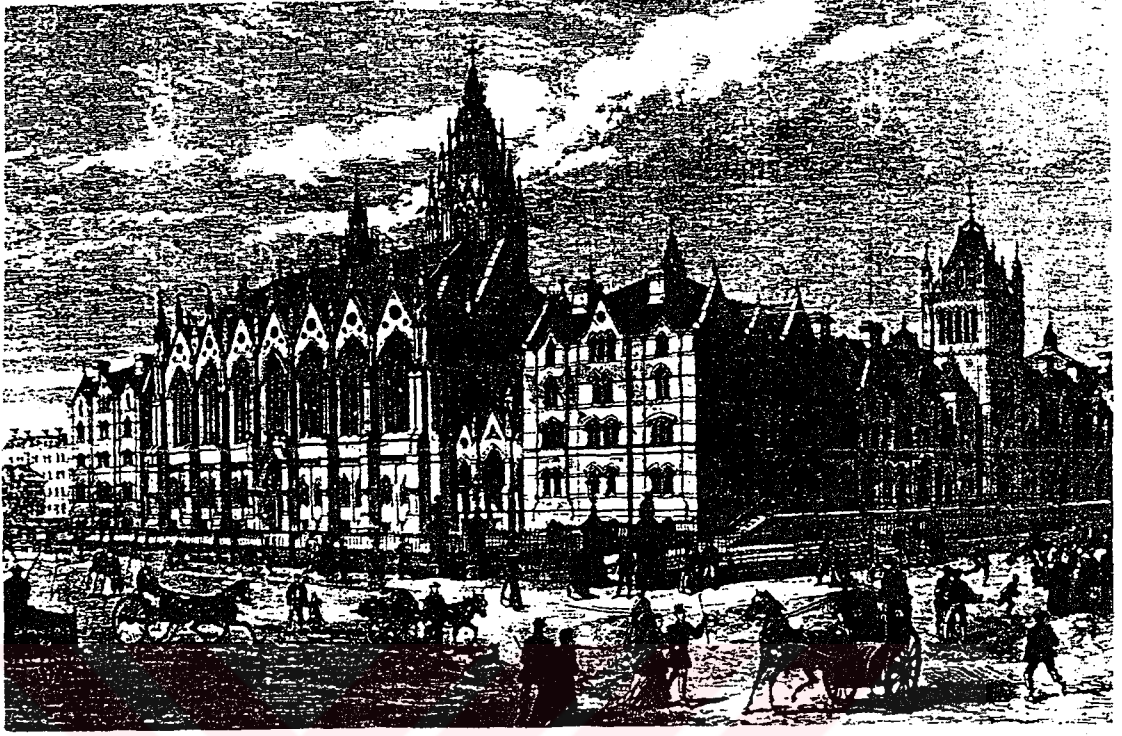
gelişim içerisinde, günün ihtiyaçlarına uygun planlamalara gidilmesinde olmuştur.

Şekil 2.1.2.1:Gotik Villa, İngiltere
(B.Özer, 1964, Rejyonalizm, Üniversalizm ve
Çağdaş Mimarimiz Üzerine Bir Deneme, S:96)

Bunlardan biri, artan ihtiyaçlar doğrultusunda, konut ihtiyacının karşılanması amacı ile yapılan, Londra, Colombia Toplu Konut ünitesidir. Cephelerinde tüm Gotik mimari elemanları, düşey tertipleri kullanılan bu yapıda, dönemin Gotik Canlandırma Hareketinin boyutları rahatça görülmektedir. (Şekil 2.1.2.2)

19.yy ortalarına gelindiğinde, Avrupa mimarlığında, bu iki farklı akım, Gotik ve Yunan Canlandırma Hareketleri, yapılarda birlikte görülmeye başlamış ve toplum ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde, çağın gereksinim duyduğu toplum yapılarında bir paylaşıma girmişlerdir. Dini yapıların ve konut yapılarının mimarisi Gotik Canlandırma hareketi olurken, müzeler, bankalar, büyük ticari kuruluş yapıları, belediye sarayları Yunan Canlandırma Hareketi etkisinde inşa edilmişlerdir.

Şekil 2.1.2.2: Colombia Toplu Konut Ünitesi, Londra, İngiltere (J.N. Tarn, Working Class Housing in 19th-Century, Britain, 1975, S:64)

2.1.3. RÖNESANS CANLANDIRMA HAREKETİ (RENAISSANCE REVIVAL)

19.yy ortalarında, Avrupa mimarlığında görülen diğer Canlandırma Hareketi de, belli bir bütünlük gösteren ve bu bütünlüğü çeşitli mimari davranışlarda devam ettirebilen 'Rönesans Canlandırma Hareketi'dir. (B.Özer, 1964, S:29)

Rönesans'ın Antik mimari öğelerini tahlil ederek ortaya çıkardığı biçimlenme, yüzyıl mimarlarına da ilham kaynağı olmuş, Fransız Jean Nicholas-Louis Durand ikilisi, Yunan ve Roma kolonadlarından, Rönesans'ın kemerli ve tonozlu biçimlerine kadar strüktürleri ve biraraya getiriliş biçimlerini etüd etmişler, düşey elemanlar ve oranları ile

ilgili çalışmalarda bulunmuşlar ve bu doğrultuda yapılar tasarlamışlardır.

Şekil 2.1.3.1: Jean Nicholas-Louis Durand Düşey Terkipleri (B.Özer, Rejyonalizm-Universalizm ve Çağdaş Mimarimiz Üzerine Bir Deneme, 1964, S:96)

Rönesans Canlandırma Hareketi'nin ileri sürdüğü "Strüktürel Rasyonel" cephe anlayışı etkisiyle, dönemin diğer mimarları, Rönesans sanatının ve mimarisinin gelmiş geçmiş bütün akımların en mükemmeli olduğunu ve şartların elverişsizliği yüzünden olduğu yerde kaldığını vurgulamışlar ve Rönesans elemanlarının, düzenlerinin etkisinde tasarımlar yapmışlardır.

Konut yapılarında, dönemin Rönesans Canlandırma Hareketi'nin cephelerde, Rönesans elemanlarının kullanımı ile yer aldığı görülmüş, daha yakın bir mimari davranış olarak konut planlamalarında büyük bir yer almıştır.

2.1.4. BAROK CANLANDIRMA HAREKETİ (BAROQUE REVIVAL)

Rönesans Canlandırma Hareketi'nin ortaya çıkardığı cephe düzenleri üzerinde araştırmaların yapılması, bazı

mimarların döneme en yakın mimari stilin kullanımını savunmaları, yine 19.yy'da Barok mimari elemanlarına ve cep-helerde kullanımlarına dayanan bir anlayış olan "Barok Canlandırma Hareketi"nin doğmasına sebep olmuştur. (B.Özer, 1964, S:30)

Bu hareket, kendisini Avrupa Mimarlığı'nda fazlaca göstermemiş, kullanım alanı diğer Canlandırma Hareketlerine göre daha kısıtlı kalmıştır.

Dayandığı temel ilkeler, yine Rönesans mimarisinin ortaya çıkardığı Yunan ve Roma mimari düzenlerinin ve elemanlarının daha serbest ve özgün bir biçimde, tasarımı kısıtlamadan kullanıldığı Barok mimarinin temel ilkeleri olmuş, dönemin konut mimarisinde de bu ilkeler ve düzenler tasarımı etkileyen unsurlar olmuştur.

2.2. 19.YY CANLANDIRMA HAREKETLERİNİN ANA FORMLARI OLAN AVRUPA MİMARLIK AKIMLARI

18.yy'ın son dönemlerinde başlayan ve 19.yy'ın ilk yarısında Avrupa mimarlığını kuvvetlice etkileyen "Canlandırma Hareketleri", Avrupa Mimarlık Tarihi'ni, Antik dönemden itibaren oluşturan mimarlık akımlarının yüzyıl yansımaları olmuşlardır.

19.yy mimari oluşumlarını büyük boyutlarda etkileyen, yönlendiren ve 19.yy'ın 'Historizm' çağı olmasına yol açan Canlandırma Hareketleri, aslında, mimarinin yüzyıllar boyunca meydana getirdiği gelişimin ve gelişimi oluşturan mimari düşüncelerin tekrar ortaya çıkarılması ve kullanılması olmuştur. Bu mimari davranışı yönlendiren Avrupa Mimarlık akımları, Yunan mimarisi ile başlayan ve mimarlık tarihinde büyük değişimlere yol açan Rönesans'ın ve Avrupa

kültürlerinin bu mimari temellerde türettikleri bölgesel mimari biçimlere kadar uzanan dönemde görülen, farklı kuramsal ve biçimsel ilkeler içeren hareketler olmuşlardır.

Bu akımlardan ilki, Avrupa Mimarlık Tarihi'nin başlangıcı ve temeli olan Yunan Mimarlığı'dır.

2.2.1. YUNAN MİMARLIĞI

Avrupa Mimarlık hareketlerinin temellerinden olan Yunan mimarlığı, erken periyodu, İ.Ö. 3000 yılında başlayan ve İ.Ö. 146 yılına kadar kuvvetli bir şekilde etkili olmuş mimari davranıştır. Coğrafi terimlemesi, Ege havzası olarak da yapılan Yunanistan yarımadası, Anadolu yarımadasının batısı ve irili ufaklı Doğu Akdeniz adalarında tarihsel bir serüvene sahne olmuş Yunan Mimarlığı (E.H. Gombrich, 1980, S:46), insan topluluklarının ilişkileri ile gelişmesini sürdürmüş, İtalya yarımadasını da içerisine alarak, Roma İmparatorluğunun sonuna dek kesintisiz ve içiçe bir kültür oluşturmuştur. (A.M. Mansel, 1971, S:373)

Bu dönem Klasik devir, Yunan devri, Antik devir ya da Antikite olarak isimlendirilmiştir. Dönemin, Avrupa kültür ve sanat tarihi açısından önemi büyük olmuş, Avrupa toplumları, devrin kültürünü, felsefesini ve sanatını kendi özgeçmişleri olarak benimsemişlerdir. Bu benimseyiş, yüzyıllar boyunca Avrupa mimarlığında, her kültürde kendini bularak devam etmiştir.

Yunan mimarlığı, köklerini tarih öncesi çağlardan alan, ihtiyaç-form ilişkisi ile oluşan sebep-sonuç ikilemi ve kendi kuralları ile işleyen bir mimari biçimlenme yaratmış, çok kesin ve net kurallara sahip belirli mimari

kalıplar benimsenmiştir. Kendi içerisinde, birkaç farklı biçimlere ayrılabilen bu dönemde, farklılaşma, mimarisini oluşturan temel sistemlerde değil, ayrıntılarda olmuştur. (A.W. Lawrence, 1967, S:23)

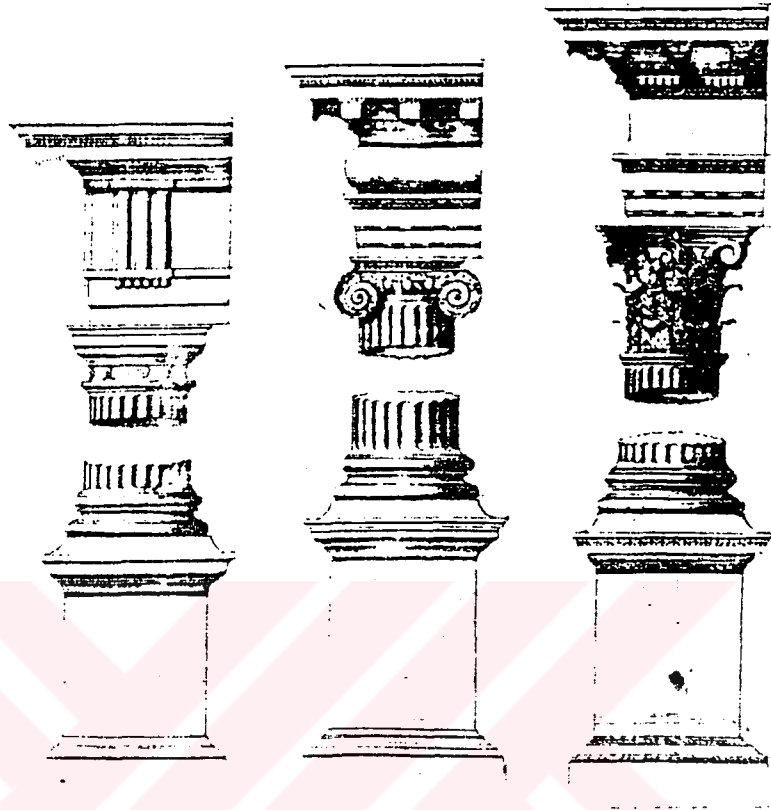
Düzen olarak tanımlanan bu temel sistemlerin rahat ve en kolay izlenebildiği, bu bakımdan en kristalize olmuş yapı tipi "Tapınak" 'lar olmuştur (A.M. Mansel, 1971, S:227), toplumsal yapılarda ve konut yapılarında da düzende bir değişme görülmemiş, ancak yaşamın en önemli parçası olan din, Yunan toplumunda da büyük öneme sahip olduğundan, Antik mimari düzenler, özellikle, tapınaklar ile bağdaştırılmıştır. (R.E. Wyheerly, 1986, S:72)

Antik mimaride, hemen hemen bütün yapılarda göze çarpan, ancak tapınaklarda daha rahat gözlenebilen düz atkılı sisteme "düzen" denilmiş, bunlar, dikey taşıyıcılar üzerine oturan yatay örtücülerden oluşmuş, bu taşıyıcı dikey öğeleri, tapınağı çevreleyen sütun dizileri, yatay öğeleri ise, üçgen alınlık ile son bulan çatı ve saçaklık parçaları meydana getirmiştir.

Yunan mimarlığında, "Dor" ve "İyon" denilen iki ana düzen ile yapılar tasarlanmış, bu temel düzenlerden bir süre sonra İyon düzeninin çeşitlemesi olan «Korint» düzeni, önce ayrıntılarda, daha sonraları ise tüm tasarımda kullanılmaya başlanmıştır. (Şekil 2.2.1.1.) (A.W.Lawrence, 1967, S:48)

Yunan mimarlığında, yapıların planlarında, basit, oranları mükemmel ayarlanmış, ölçek küçük olduğu halde, saygınlık ve büyüklüğün hakim olduğu bir birlik göze çarpmış, simetrik düzenlemeler, bazı toplum yapılarının

dışında, tasarımın ana kriterlerinden birini oluşturmuştur.

Şekil 2.2.1.1: Yunan Mimari Düzenleri
(Dan Cruickshank, London: The Art of
Georgian Building, 1975, S:8)

Işık, tasarımda yönlendirici bir etki yaratmış, özellikle, tapınaklarda ve konut yapılarında, iç mekanların gün ışığından yararlandırılması düşüncesi, tasarımın diğer bir kriteri olmuştur.

Cephe düzenlemelerinde, yapılarda, süreklilik anlayışı hakim olmuş, düşey öğeler olan kolonlar bir süreklilik içerisinde, düzenler doğrultusunda kullanılmışlardır. Süsleme, genellikle, tapınakların dış cephesinde uygulanmış, ince çimento ve mermer üzerinde renkli olarak, büyük bir özenle, ressamalar ve heykeltıraşlar tarafından yapılmıştır. Süsleme, özellikle yapıların alınlıklarında yoğunlaşmış,

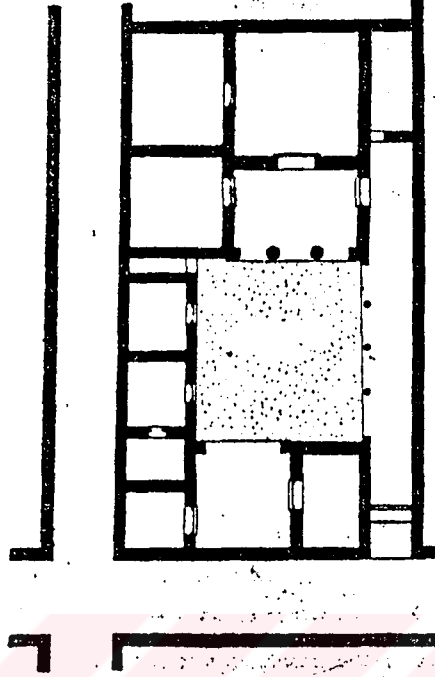
ayrıca, cephelerde heykel çalışmalarına da yer verilmiştir. Figürlerde, doğanın güzelliği anlatılmak amacıyla doğa motifleri kullanılarak, süsleme basit ve sade formlarla süregelmiştir. (Banister Fletcher, 1956, S:131)

Yunan konut yapılarında, tasarımın en önemli noktaları, konutların genellikle tek katta inşa edilmeleri, ve kolonlarla çevrelenmiş bir orta avlu etrafında, mekanların gruplandırılması olmuştur. Avluya sokaktan ulaşım, dar bir giriş ile sağlanmış, girişin karşıladığı kısım, avluyu çevreleyen kolon gruplarının meydana getirdiği uzun bir koridor olmuş, bu koridor evlerin diğer ucunda yer alan bir mekan ile tamamlanmıştır. İklimin uygunluğu, orta avlunun merkezi bir mekan olarak ortaya çıkmasına ve diğer mekan gruplarını yönlendirici bir etki taşımasına imkan vermiştir. Bazı tiplerde, orta avlunun yerleşimi değişmiş, etrafındaki oda gruplarının üç yönde sınırladığı, diğer yönde ise yine kolon dizileri ile kapatıldığı şekle bürünmüştür. Avlu etrafında gruplandırılan mekanların boyutları, işlevlerine göre saptanmış, bu boyut değişimleri tasarımın ana ilke olarak simetrikliğine ancak boyut farklılıkları nedeni ile de asimetrinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. (Şekil 2.2.1.3.)

Yunan konut yapılarının, dışa kapalı, içe dönük tasarımları, orta avluyu, konutun merkezi durumuna getirmiş, avlu etrafında sıralanan tüm mekanlar, avluya açılan kapılardan aydınlatılmıştır. Avlunun kenarları eğimli çatı ile çevrelenmiş, ortasında ise aile altarı ve önemli kişilerin heykelleri yer almıştır. (Banister Fletcher, 1956, S:199)

Konut yapılarının içe dönük tasarımları, cephelerin büyük sadeliğine sebep olmuş, girişlerde bu etki ile, abartılı tasarımlardan uzak tutulmuştur. Cephelerde tek hareketlilik, taş ve mermer bantlarının figür kullanılmaksızın

yer alması ve bu bantların renklendirilmesi yolu ile sağlanmıştır.

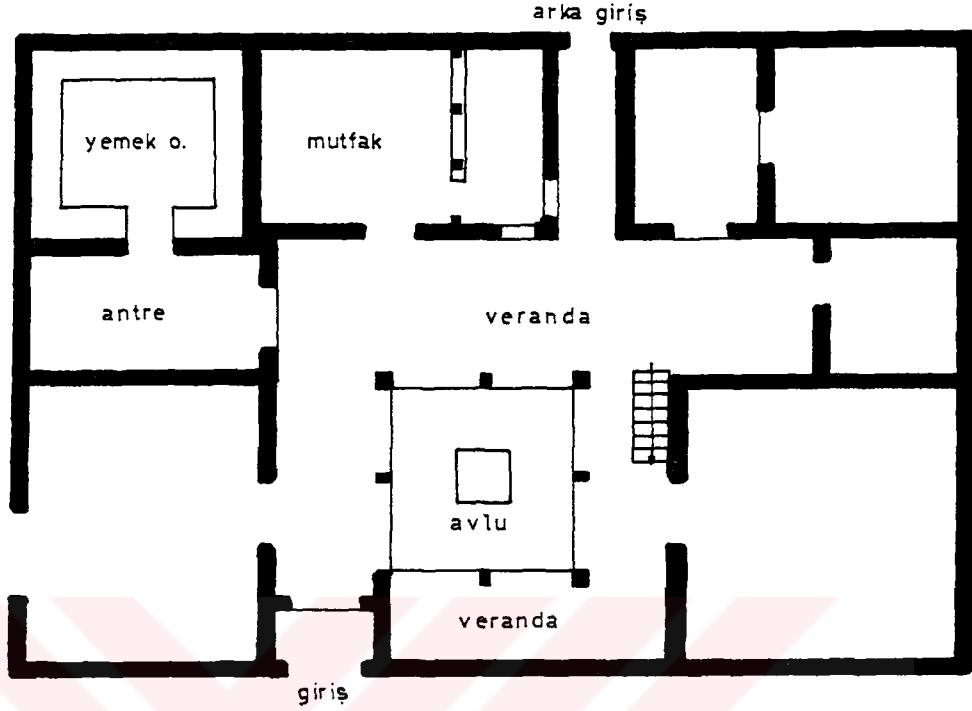
Şekil 2.2.1.2: Yan avlulu Yunan konutu, Priene
(A.W. Lawrence, Greek Architecture, 1967, S:246)

Katlı konutlarda, tek katlı konutlardaki yerleşim düzeni ve tasarım ilkeleri geçerli olmuş, orta avlu yine merkezi mekan olmuştur. Üst kata çıkan merdiven veya merdivenler avlunun her iki tarafında, kolonlarla çevrili alanda bulunmuştur. Zemin kat yerleşimlerinin, üst katlara, çoğunlukla, aynı şekilde taşındığı bu tiplerde, üst katlardaki mekanların aydınlatılması yine orta avludan sağlanmıştır. Zemin katlarda, mutfak, depolama hacimleri ve yemek yeme mekanları oluşturulmuş, mevsimlere göre mekanların yerdeğişimi söz konusu olmuştur. Bazı örneklerde, orta avluya çift giriş verilmiş, ana giriş geri çekilerek vurgulanmıştır. (Şekil 2.2.1.4.)

Şekil 2.2.1.3: Orta avlulu Yunan konutu, Priene, (A.W. Lawrence, Greek Architecture, 1967, S:246)

İki katlı Yunan konutlarında, ikinci kat genellikle ahşaptan inşa edilmiş, katlarda şömine ve bacalar yer almamış, büyük bir olasılıkla ısınmak amacıyla mangallar kullanılmıştır. Konutların zemin katlarında, yer yer, ticari faaliyetlerin yer aldığı dükkanlar oluşturulmuş, bunlara avludan ve sokaktan ulaşılmıştır. Cadde cephesinde hareketi sağlayan tek eleman, dükkanların kapıları ve evlerin girişleri olmuş, bunlar da yine, tek katlı evlerde olduğu gibi oldukça basit formlar ile tasarlanmışlardır. (Banister Fletcher, 1956, S:196)

Şekil 2.2.1.4: İki Katlı Orta Avlulu Yunan Konutu,
Olynthus (A.W. Lawrence, Greek
Architecture, 1967, S:243)

Konutların iç dekorasyonlarında, genellikle mermer kullanılmış, zeminler siyah-beyaz veya renkli mermerler ile süslenmişlerdir. Duvarlar hem freskler ile boyanmış hem de mermerler ile donatılmıştır. (A.W. Lawrence, 1967, S:247)

Konut biçimlenişlerinde kent dokusunun düşünüldüğü ve yapıların parseller içinde, sokak dokularının etkisinde ızgara sistemi ile yerleştirildiği gruplarda, her konut bloğu eşit büyüklükteki alanlarda çözümlenmiş, planlarda, odaların, farklı boyutlarda fakat çoğunlukla dikdörtgen olarak ve aralarındaki organizasyonlarında farklı yerleştirildiği ve simetrinin olmadığı görülmüştür. Avlu,

genellikle en büyük mekan olarak tasarlanarak, bazen iki yanında, bazen de tamamıyla veranda ile çevrilmiş, diğer kısımlardan daha yüksek tutulan bu veranda, ahşap veya beton kolonlar üzerine kiremitler ile örtülmüştür. Konut grupları arasında yaya yolları ve patikalar yapılmış, bunlar genellikle bir buçuk veya iki metre eninde olmuşlar, ana caddeler ise yine aksiyel bir planlama ile, beş altı metre eninde yapılmıştır. (Şekil 2.2.1.5.)

Şekil 2.2.1.5: Yunan Konut Blokları, Olynthus (A.W. Lawrence, Greek Architecture, 1967, S:242)

Ana ilkeleri ve tasarım kalıpları ile yüzyıllar boyunca tüm mimari kültürleri etkileyen Yunan konut ve toplum yapıları, Avrupa mimarisinin ilk belirgin biçimlenmeleri

olmuş, bu formlar, iklimsel, coğrafi ve jeolojik etkiler ile şekil değiştirerek tüm mimari biçimlerde görülmüşler, kent ve konut mimarisinin gelişiminde ve çeşitliliğin sağlanmasında önemli bir yer tutmuşlardır. Bu karakterleri ile Yunan Mimarlığı, Avrupa mimarlık akımlarının oluşumuna etkileri bakımından, mimarlığın temeli sayılmıştır.

2.2.2. ROMA MİMARLIĞI

Avrupa mimarlık hareketlerinin temelini meydana getiren Yunan mimarlığının büyük etkileri ve eski İtalya'daki Etrurya mimarlığının konstrüksiyon sistemleri ve mimarisi, M.Ö. 146 yılından itibaren Roma İmparatorluğunun mimari kimliğini oluşturmaya başlamıştır. Bu mimari biçimleniş M.S. 346 yılında Roma İmparatorluğunun yıkılması ve Bizans İmparatorluğu çağının başlangıcına kadar süregelen ve tüm Güney ve Batı ülkelerinde, ve İngiltere'nin güneyinde etkisini gösteren bir biçimleniş olmuş, dayandığı tasarım ilkeleri ile Avrupa mimarlık tarihinde önemli bir yer tutmuştur. (Banister Fletcher, 1956, S:135)

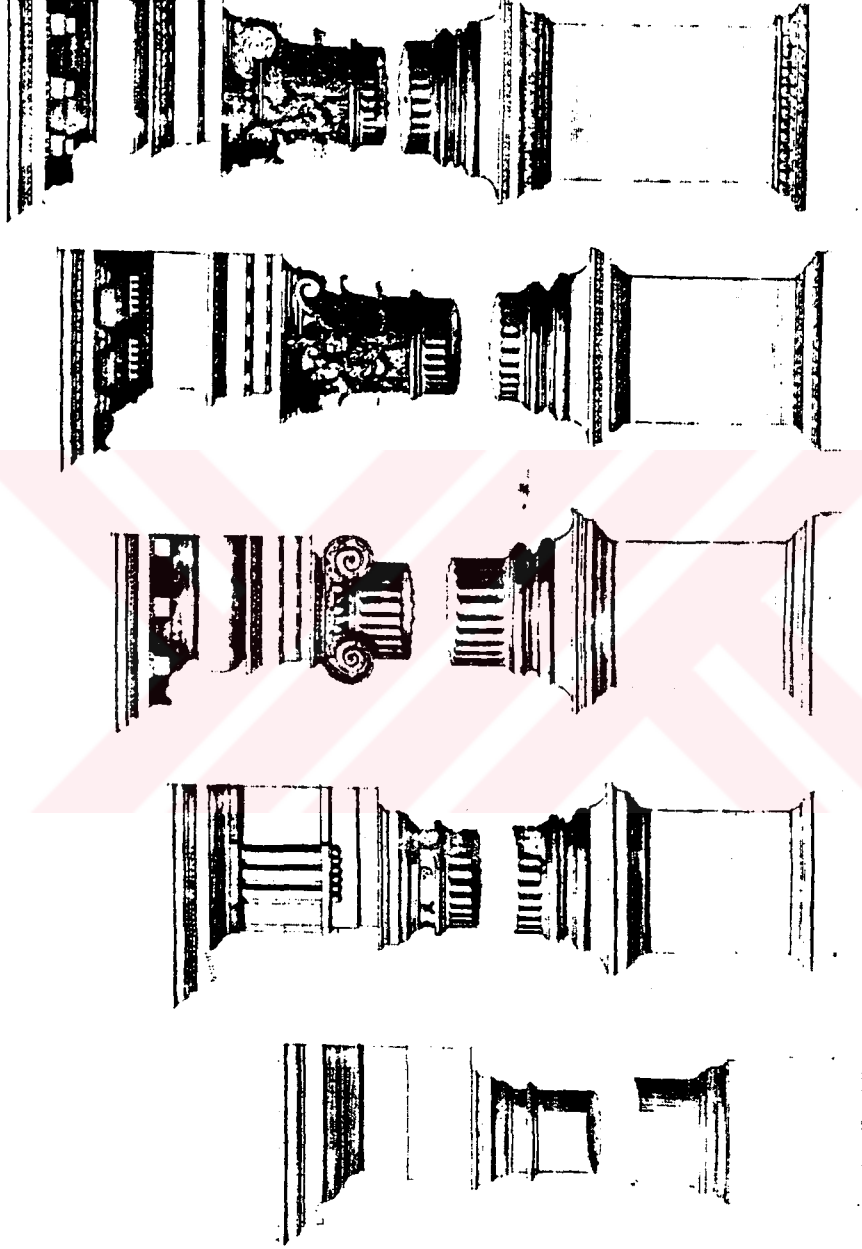
Tasarım ilkeleri ve düzenlerini Yunan mimarlığından, yapı sistemlerini ve malzemelerini Etrurya mimarisinden alan Roma yapılarında, büyüklük ve muhteşemlik izlenimi hakim olmuş, güçlü ve enerjik bir kuşağın izleri görülmüştür. Yapılar büyük bir inşaat ustalığı ile gerçekleştirilmiş, betonun ve yeni konstrüksiyon sistemlerinin bulunması, Roma yapılarında çeşitlilik yaratarak yeni tiplerin oluşumunu sağlamıştır.

Büyük yapıların, tapınakların ve bazilikaların yanı sıra, Roma mimarlığında, topluma yönelik yapıların inşası görülmüş, büyüyen Roma İmparatorluğu toprakları üzerinde

yapılan köprüler ve su kanalları diğer mimari eserler olmuşlardır.

Biçim ilkelerini, Yunan tapınak modellerinden alan Roma mimarlığı, konstrüksiyonda, kemer, tonoz ve kubbenin, konstrüksiyon sistemlerinin temelini oluşturarak, kemerlerin geniş açıklık geçmeye, tonoz ve kubbenin ise, büyük ve geniş planların üzerini kapatmaya yarayan şekile bürünmesi ile Yunan yapılarından farklı biçimlere gidilmesi imkânını bulmuştur. Bu yeni biçimlerde yine, Yunan mimari düzenleri olan «İyon», «Dor» ve «Korint» düzenleri kullanılmıştır. Roma mimarlığına özgü diğer bir düzende, «Toskan» ya da «Dor-Toskan» denilen biçim olmuş, İyon ve Korint düzenlerinin birleşmesinden ortaya çıkan geç devir düzenine ise, «Kompozit» düzen denmiştir. (Şekil 2.2.2.1.)

Roma yapılarında, cephelerde, süsleme, devrin en büyük özelliği olarak gözükmüş, Yunan sanatının heykelde ve resimde üstünlüğünü kabul eden Roma mimarlığı, iç ve dış yüzeylerde, Yunan eserleri aynı şekillerde fakat daha dolu olarak kullanılmışlardır. Doğa formları, hayvan biçimleri, akantüs demetleri ve doğa tasvirleri, kullanılan biçimler olmuşlar, bunlardan akantüs yaprakları, Roma süslemelerinin ve Roma frizinin karakteristiğini oluşturmuşlardır. (G.T. Rivoira, 1925, S:193) Yunan yapılarında görülen sadelik ve süslemenin sınırlılığı, Roma yapılarında, dekorasyonun vazgeçilmez hale gelerek, mümkün olduğu kadar uygulanması ile farklı bir görünüm almış, yeni malzemelerin kullanımları, süslemenin çeşitliliğine yol açmıştır. Yunanlı sanatçıların kullandıkları mermer ve ince çimento, Roma yapılarının beton ile inşasından dolayı daha sınırlı kullanım bulmuş, betonun yarattığı pürüz etkisi, süslemenin arttırılmasına ve yüzeylerin süsleme yolu ile ifadesine gidilmesine yol açmıştır.

Şekil 2.2.2.1: Roma Mimarlığı Düzenleri (Toskan-Dor-İyon-Korint-Kompozit)
(Dan Cruickshank, London, The Art of Georgian Building, 1975, s:8)

Konut yapıları, Yunan konutlarından farklı olarak üç tip-te kendini göstermiştir. (Banister Fletcher, 1956, S:191)

- Özel Konutlar
- Villalar veya kırsal konutlar
- Çok Katlı Yerleşimler

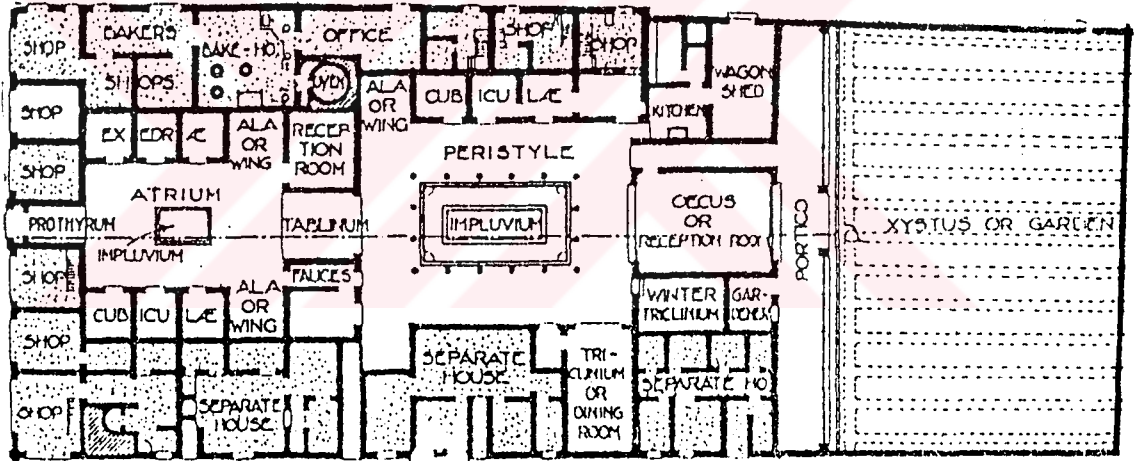
Özel konutlar, Yunan konutlarından geliştirilmiş ve genellikle tek katta inşa edilmişlerdir. Tasarımlarının merkezi, Yunan konutlarında olduğu gibi orta avlu olmuş, avlu etrafında sütunlarla çevrilmiş ve üzeri kapatılmış bir 'Perisytyle' oluşturulmuştur. Avluya ve 'Peristyle'in arkasında gruplanan mekanlara ulaşım, formel bir şekilde düzenlenmiş, girişler basit ve süssüz yapılmışlardır. Oda gruplarının ve avlu etrafındaki mekanların ışıklandırılması, avludan sağlanmış, bu açıklıklar, ışığın, İtalya'nın güneşli ikliminde kuvvetli olması nedeniyle dar ve küçük tutulmuşlardır. Mekanlar arası ilişkilerde, Yunan konutlarında görülen dağınıklık ve ilişkinin sürekli olmayışı, Roma konutlarında da görülen bir biçim olmuş, odalar, Yunan konutlarında olduğu gibi dikdörtgen formlarda çözümlenmişlerdir. (S.Kostof, 1985, S:122)

Sokak cephelerinde pencere kullanımlarının olmayışı, camın o dönemde bilinen bir malzeme olmasına rağmen az kullanımı, konutun mahremiyetinin sağlanması düşüncesi ile oluşmuş biçimsel özelliklerdir. Konutların, ticari yapılar ile birlikte tasarımı, ekonomik ve ticari yapı faaliyetlerinin konut planlamasından ayrılamayan yönlerini göstermiş, bu planlama, özellikle, iki katlı yapılarda yoğun olarak görülen bir davranış biçimi olmuştur.

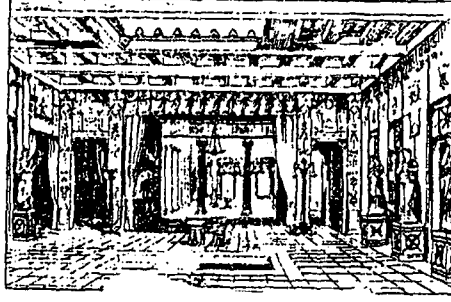
(Şekil 2.2.2.2.)

Özel konutlarda, cephe düzenleri, tapınakların ve diğer toplum yapılarının aksine büyük sadelikler göstermiş,

düzenler ve süslemeler ile abartılmış toplum yapılarından etkilenmeyen konut cephe biçimleri, sadeliğin ve malzeme kullanımlarının yarattığı düşey ve yatay etkiler ile ön plana çıkmıştır. Konut girişlerinde, yine abartılı kompozisyonlara gidilmemiş, cephelerin hareketliliği orta avlu etrafındaki mekan gruplarında, çeşitli malzeme ve düzenlerin kullanımı ile sağlanmıştır. Orta avluda, aile altarı ve önemli kişilerin heykelleri yer almış, heykellerin kaideleri ve bulundukları duvarlar tüm görsel süsleme öğeleri ile donatılarak, mekan içi çeşitliliğine gidilmiştir. (Şekil 2.2.2.3.)

Şekil 2.2.2.2: Pansa Evi, Pompei
(Banister Fletcher, A History of
Architecture on a Comparative Method,
1956, S:199)

Şekil 2.2.2.3: Pansa Evi Orta Avlusu Ve 'Peristyle'
(Banister Fletcher, A History of
Architecture on a Comparative Method, 1956,
S:199)

Villalar veya kırsal konutlar, Roma konut mimarisinin bir diğer örneğini oluşturmuşlardır. Fazla yaygın olmayan bu biçimler bir şehri andırmış, ufak bir şehrin içerisinde yer alacak tüm mekanlar ile birlikte tasarlanmıştır. Kent mimarisi gelişiminin ilk örneklerinin verildiği bu biçimlerde, büyük bir bahçe içerisinde yapılar gruplandırılmış, konut yapılarının ve İmparatorluğa ait katların bulunduğu grupların yanında, teraslar, kolonadlı yürüme yolları, tiyatrolar, banyolar, spor salonları ve ticari yapılar inşa edilerek, küçük bir şehrin, bünyesinde içermesi gereken aktivitelerin sağlanmasına gidilmiştir.

Roma konut mimarlığında görülen diğer bir biçim, çok katlı konut yerleşimleridir. Bu yerleşimler ağır işçilerin ve kölelerin konut ihtiyaçlarını karşılama amacı ile inşa edilmişler, planlarında, genel Roma ilkeleri ağırlıkta olmuş, değişimler katlar arasındaki irtibatın

kuvvetlendirilmesi için eklenen merdiven kuleleri olmuştur. Bu yapılar dönemin köle nüfusunun konut problemini çözmek için yapıldıklarından çok sayıda örnekler vermişlerdir. Yükseklikleri, Roma'da 22-23 m ile sınırlandırılmış olan konutların cephelerinde ise, özel evlerin ve kırsal konutların aksine bir açılım gözlenmiş, pencere kullanımları tasarımın dikkat çekici bir özelliği olmuştur. (Banister Fletcher, 1956, S:197)

Başlangıçta, Yunan konut mimarisinde hareketle oluşmaya başlayan Roma konut mimarisi, ihtiyaçların ve iklimsel koşulların etkisi ile değişimler göstermiş, İmparatorluğun geniş topraklarında farklı iklimsel ve kültürel değerler taşıyan toplumların, bu mimari tipleri kendilerine uyarlamaları ile sürmüştür. Roma konut mimarisinin, Avrupa mimarlık akımlarını Yunan konut mimarisinden daha kuvvetli bir şekilde etkilediği görülmüş, bu etkilenimler, üç ayrı konut tipinde aşağıda belirtildiği gibi ortaya çıkmışlardır.

- Özel konutların avlulu plan şemalarının, Ortaçağ İngiliz ve Fransız konutlarında orta mekan ve ışıklandırma ilkeleri açısından kullanılmalarında, Rönesans mimarlığının etkileri ile tüm Avrupa ülkelerinde yarı açık yarı kapalı galeriler etrafındaki hollerin ve salonların gruplandırılmalarında,
- Villalar veya kırsal konut yerleşimlerinin, erken Hristiyan dönemi 'Manastır' ve 'Köyiçi' yerleşimlerinde konut birimlerinin, toplumsal ve dini yapılar ile bütün halindeki tasarımlarında, 19.yy ikinci yarısında, özellikle İngiltere'de, bahçe şehir, banliyö şehirleri ve toplu konut projelerinin gerçekleştirilmesinde yine içerilen faaliyetler ve kent planlama ilkeleri kullanımında,

• Çok katlı yerleşimlerin, 19.yy İngiliz mimarisinde, Endüstrileşme nedeni ile kentler oluşturan işçi nüfusunun barındırılması amacıyla yönelik planlanan çok katlı pansiyon yapılarında aynı sistem kullanılarak inşaatında, tüm Avrupa ülkelerinde 18.yy sonlarından itibaren görülen apartmanlaşma olgusunda,

Roma mimarlığı, konut mimarlığının yanı sıra, toplumsal yapıların inşaatında kontrüksiyon sistemlerinde büyük gelişmelere yol açan bir devre mimarlığı olması açısından büyük önem taşımış, İmparatorluğun yıkılmasından sonra, Roma mimarisi kurallarını devam ettiren yeni biçimlerle, Avrupa mimarlığındaki oluşumu sürdürmüştür. Bu yeni biçimlerden biri, Romanesk mimaridir.

2.2.2.1. ROMANESK MİMARİ

Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ve Bizans İmparatorluğu'nun varlığı ile Doğu Avrupa'da ve aynı dönemde, Hristiyanlığın hızla yayılmaya başladığı Batı Avrupa ve İngiltere'de, Roma mimarisinin kurallarını ve düzenlerini, günün ihtiyaçlarını uyarlayan 'Romanesk' mimari biçimleniş ön plana çıkmıştır.

Roma'nın İmparatorluk diktası kalktıktan sonra, Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan yeni mimari stiller, temelde, Roma döneminin büyük bina kalıntılarının formlarından ve biçimlenme ilkelerinden yararlanmışlar, eski sanat üzerine, yeni ihtiyaçların uyarlanması ile, dekorasyon ve konstrüksiyon yönünden dönemin karakterini belirleyen, biçimde ve yapım sisteminde yenilikçi, dayandığı kurallar ve temeller açısından ise Romalı olan 'Romanesk' mimariyi meydana getirmişlerdir.

Bu mimari biçimlenme, Roma mimarlığının tapınaklarını ve ilk Hristiyan kiliselerini model almış, zaman içerisinde, planlar gelişimlerini sürdürmüşler, planlarda yan kanatların orta mekana eklenmesi ve Roma düzeni üzerine tonoz uygulaması, Romanesk mimarının ortak karakterini meydana getirmiştir. İlk dönemlerinde, strüktür ve taşıyıcı sistemler üzerine büyük gelişimlerin olmadığı, toplumların kendi mimari davranışlarının oluştuğu görülmüş, 10.yy'dan 12.yy'a kadar süren geç Romanesk dönemi ise, yeni inşaat metodlarının denenerek kullanıldığı, Roma mimarlığının ağır ve sağlam konstrüksiyon sistemini aksine, strüktürde dengeli ve hafif sistemlere başvurulduğu bir dönem olmuştur. Kesilmiş küçük modül taşların harç ile birleştirildiği bu yeni sistem, 13.yy'a dek uygulanmış ve bir çok deney sonucunda Gotik katedrallerinde mükemmele erişmiş olan 'Elastisitet' ve 'Denge' anlayışının kullanıldığı gelişmelerle dolu olan Gotik mimarının oluşumuna yol açmıştır. (Banister Fletcher, 1956, S:264)

Romanesk yapılarda, ilk Hristiyan bazilikalarında ve Roma yapılarında görülen tüm formlar bir sentez içerisinde kullanılmış, yarım daire şeklinde kemerler, küt ve silindirik gövdeli, Korint, İyon başlıklı kolonlar, yuvarlak ve Rose pencereler, duvar arkadlarını meydana getiren kaba başlıklı bitişik kolonlar süsleme karakterini oluşturmuşlardır.

Kapı ve pencere açıklıkları karakteristik bir düzenleme ile, yanları geri çekilen kıvrımlı düzlemler olarak biçimlendirilmiş, arkadlar yuvarlak, masif kolonlardan meydana getirilmiş ve içiçe yuvarlaklar şeklinde geri çekilen yarım daire kemerler, arkadlar ile desteklenmiştir. (G.T. Rivoira, 1925)

Kabartma ve süslemeler çok karmaşık bir oyma ile yapılmış, klasik süslemelerde, doğa elemanları, hayvan motifleri kullanılmış ve yapıların içerisinde freskler uygulanmıştır.

Romanesk mimari, dini yapılarda ve toplum yapılarında ortak bir mimari model oluşturmaya rağmen, konut biçimlenişinde, kuramsal bir model geliştirmemiş, Avrupa ülkeleri, konut mimarisinde kendi özgün karakterlerini yaratmışlardır. Bu biçimlenme, konut mimarisinin, ülkelerin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik durumlarının değişimlerinin ve iklimsel farklılıklarının etkisinde, kurallı olarak konut mimarisini değiştiren Rönesans dönemine kadar sürmüş, biçimde ve kapsamda ortak bir sanat olan Rönesans'ın konut mimarisi formları ile kendini yenilemiştir.

Biçimde ve özde, ortak bir ifadenin görülmediği Romanesk dönemi, konut mimarisinde görülebilen en önemli değişimler, yapılarda dikdörtgen planlamaların, dini mimarinin etkisi ile yan kanatlara eklemeler ile oluşturulmuş 'L' ve 'H' tipi planlara dönüşmesi olmuştur. Özellikle, İngiltere ve Fransa'da görülen bu plan tipleri konut yapılarında, daha önce dikdörtgen ve genellikle orta mekan etrafında gruplanan odaların, yan kanatların eklenmesi ile, kanatlara taşınmasını sağlamıştır. 'L' tipi planların asimetric düzenlemeleri, daha sonraki dönemlerde 'H' tipi planların geliştirilmesi ile simetric düzenlemeler bir geçiş niteliği taşımış, eklenen bir yan kanatta, katlarla irtibatı sağlayan merdiven ve servis hacimleri bulunmuştur.

Cephe düzenlemelerinde orta dikdörtgen bölümün, simetric ve düşey elemanları, pencere ve kapı açıklıklarının uyumlu beraberlikleri göze çarpmış, süslemede yine, dini mimaride olduğu gibi kapıların ve pencerelerin yarım daire

formlarının, içiçe yuvarlakları ile bezenmesi prensibi görülmüştür.

Roma konut mimarisi cephelerinin dışa kapalılığı ve içe dönüklüğü, bu dönemde yok olan diğer bir form olmuş, konut yapıları artık daha dışa dönük tasarımlar ile oluşturulmuş girişler önem kazanmaya başlamış ve dekorasyonlarında önemleri vurgulanmıştır.

Kısaca, Romanesk Mimari, Avrupa Mimarisinin konstrüksiyon ve yapım sistemlerine getirdiği büyük değişimler, biçimde ve özde ülkelerin kendi mimari kültürlerini oluşturmalarına katkıları ve resimsel, saygın anlatımı ile kaydadeğer bir biçimlenme olmuştur.

2.2.3. GOTİK MİMARİ

Avrupa mimarlık tarihinin yüzyıllar boyunca etkisi altında kaldığı, 12.yy'da Fransa'da ilk etkilerini gösteren, tüm Batı Avrupa ülkelerine yayılarak, Ortaçağ boyunca Avrupa'da, Romanesk mimari biçimlerden geliştirilmiş plan tipleri ve biçimleri ile görülen kuvvetli bir mimari tarz olan Gotik Mimari, temelde, konstrüksiyon sistemlerinde ve inşaat tekniklerindeki gelişmelere dayandırılmış 'Rönesans'ın hümanist dünya görüşünün etkileri ile, önceleri kavramsal yönden, sonradan ise mimari biçimlerinin yeter-sizliği ile arka plana atılmış bir Avrupa mimarlık akımıdır.

Temelini, Romanesk mimari tiplerinin geliştirilmesi anlayışının ortaya çıkardığı yeni konstrüksiyon sistemlerinin oluşturduğu Gotik mimari, toplumlarda dönemin sosyo-kültürel değerleri ve Hristiyanlığın kuvvetleri etkileri ile, yalnızca, Avrupa toplumlarının değil, tüm Hristiyanlık

dünyasının mimarisi durumuna gelmiştir. Bu yönelimde dönemin krallık yönetimlerinin ve feodal devlet yapısının büyük rolü olmuş, dini mimarinin yücelttiği ve mimarinin dine dayandırıldığı bu dönemde toplum yapılarının ve kent mimarisinin örneklerinin çok az olduğu görülmüştür.

Mimaride, dini yapının büyük ağırlığının olduğu, kilise gücünün arttığı bu dönemlerde, ruhani bir anlayış görülmüş, tüm kalıplar ve biçim ilkeleri, büyüklük, ihtişam ve sonsuzluk düşüncelerinin yoğunlaştığı dini yapılara yöneltilmiş, tüm amaç, büyüklük hissinin yapılara aktarılabilmesi olmuştur. (Banister Fletcher, 1956, S:329)

Katedraller ve kaleler peryodu olarak nitelendirilen bu dönemde, mimari, elastisitesi ve mükemmelliği sağlanmış yeni konstrüksiyon sistemlerinin kullanımı ile dikkat çekmiş, Romanesk yapılarında kullanılan yuvarlak kemer ve Roma planları üzerine tonoz uygulaması, yerini sivri tonozların, sivri kemerlerin ve uçan payandaların konstrüksiyonu teşkil ettiği, kısmen Bizans kısmen ilk Hristiyan kiliselerinin planlarının kullanıldığı tiplere bırakmıştır. (Banister Fletcher, 1956, S:355)

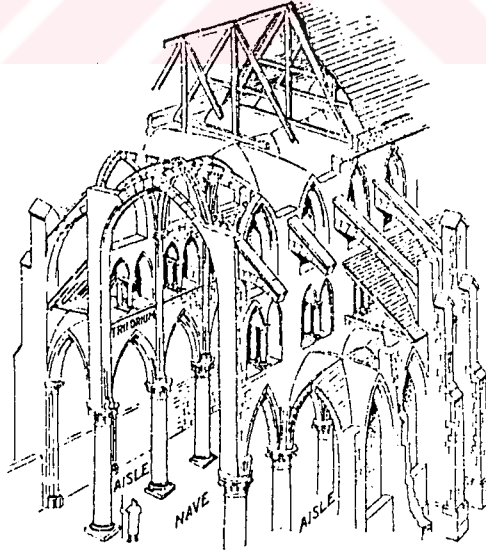
Planlarda, simetrik düzenlemelerin kaybolduğu rahatlık ve kolay ulaşılabilirlik anlayışının çeşitlendirdiği biçim dönüşümlerinin simetriye tercih edildiği görülmüştür. Ancak gerek dini yapılarda, gerekse konut yapılarında, bölgesel ve bölgesel farklılıklar görülmüş, ana karakter, yapılarda büyük açıklıkların geçilebilmesi düşüncesi ve mekanların ulaşılabilirliği olgusu olmuştur.

Kiliselerde, orta mekan birkaç kısma ayrılmış bu düzenleme yapılara uzunluk ve mükemmellik hissi vermiştir. İç mekanlarda, dikdörtgen planlamalara gidilmiş kaburga ve

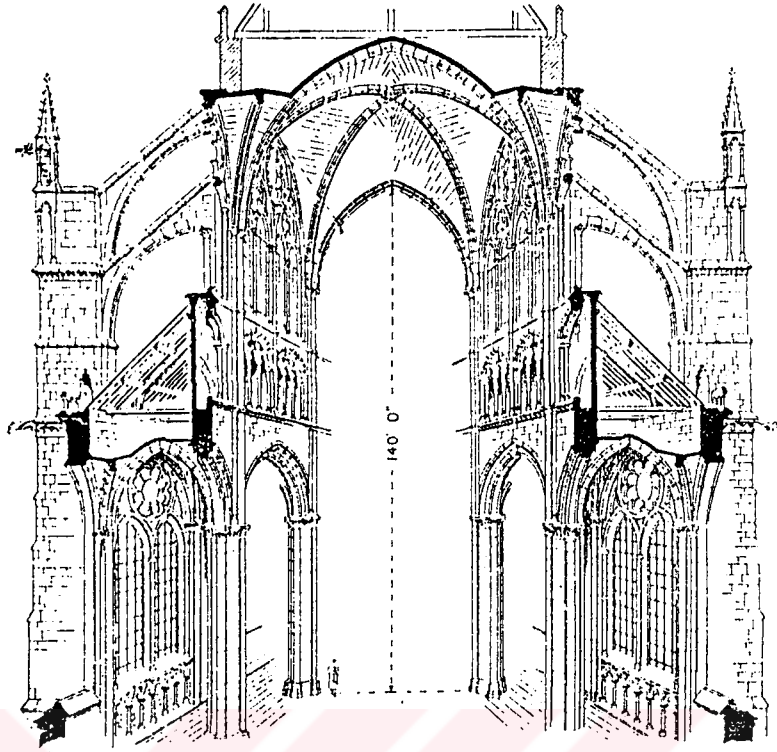
panel kemerler veya konstrüksiyonu görülebilen ahşap çatılar ile mekanlar örtülmüştür.

Kuleler, tepe konstrüksiyonlar ile tamamlanarak tasarımın düşey etkisini vurgulayan figürler olmuşlar, bazen ikili gruplar bazen çok sayıdaki gruplar ile, bazen de tek olarak yerleştirilmiştir.

Duvarlar genellikle moloz taşından oluşturulmuş, bağlantılar ile uzatılmamış, malzemeler ufak parçalar halinde konstrüksiyonu oluşturmıştır. Büyük yuvarlak taşların, kilise duvarlarına, büyük camlı pencereler ve uçan payandaların arasına rahatlıkla konulabileceği durumlarda dahi küçük boyutlu malzeme kullanımları görülmüştür. Çatı altındaki duvarlar, taş parapetler, pencereler veya işlenmiş ahşap paneller ile kapatılmıştır. (Banister Fletcher, 1956, S:602)

Şekil 2.2.3.1: Ortaçağ Kiliselerinin Yapısal Prensipleri
(Banister Fletcher, A History of
Architecture on a Comparative Method,
1956, S:327)

Şekil 2.2.3.2: Tipik Gotik Katedrali - Enine Kent
(Banister Fletcher, A History of
Architecture on a Comparative Method,
1956, S:327)

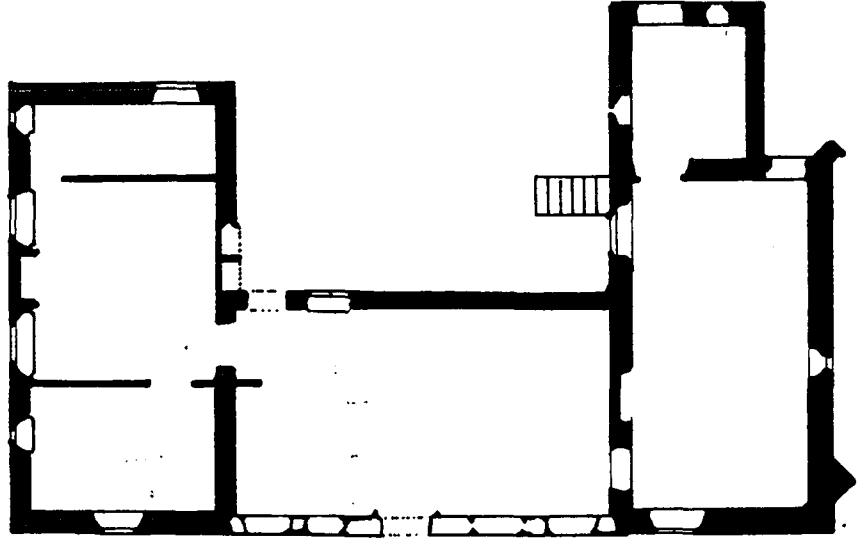
Cephelerde, kapılar ve pencereler simetri anlayışından çok, mümkün olduğunca uyum ilişkisi içerisinde yerleştirilmişler, Romanesk dönemin yarım daire pencere ve kapı formları, sivri kemerlere, pencere ve kapı biçimlenişlerine dönüşmüştür. Düşey etki, sonsuzluk hissinin verilmesi amacı ile vurgulanmış, kolonlar strüktürel açıdan kullanılarak cephede düşey etkiyi kuvvetlendirmişlerdir. Düzenlerinde büyük sadeleşmelere gidilmiş, Roma döneminin çeşitli düzenlerinin kullanımı arka plana atılarak yalnızca, sütun başlıklarında süslemeler görülmüş, çiçek doğa motifleri işlenmiştir.

İç mekanlarda, Hristiyanlık ile ilgili tasvirlerin resmedilmesi, fresklerin yapılması genel süslemeyi oluşturmuş, heykellerin yer alması da tanımlayıcı bir unsur olmuştur.

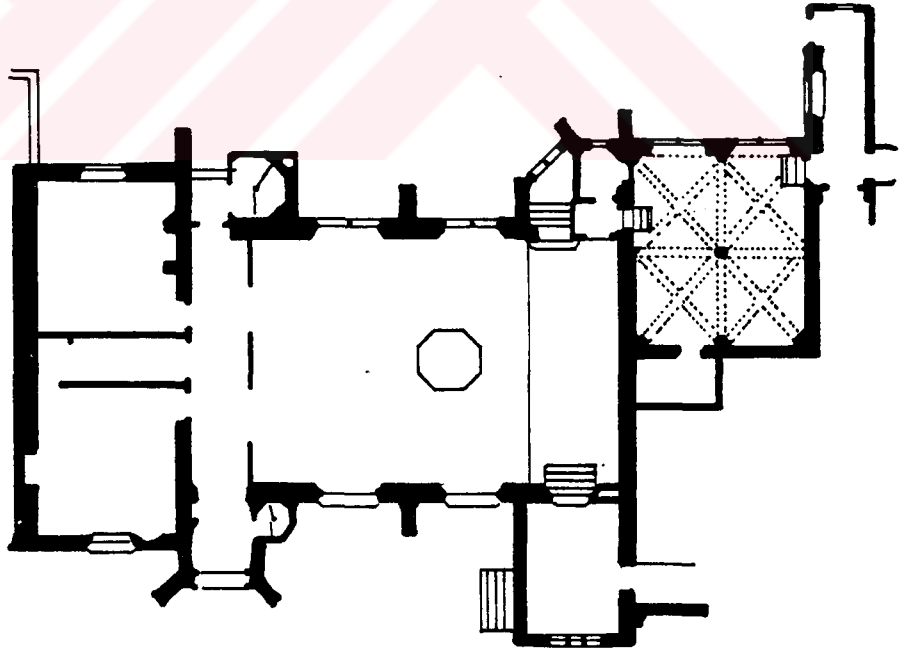
Pencerelerin büyümesi ve nerede ise tüm cepheyi kaplaması, iç mekanların aydınlatılması düşüncesinden meydana gelmiş, ilk zamanlarında bütün hali ile kullanılan pencereler, 14.yy ortalarında bölüntülenmeye ve renkli cam kullanımları ile, ışık etkisinin kontrolüne olanak veren biçimlerde tasarlanmışlardır. (Olive Cook, 1968, S:94)

Konut mimarisinde Gotik etkileri, Avrupa ülkelerinin iklimsel ve coğrafi şartlarına göre farklılıklar içermiş, ana düşüncede, savunma ve gizlilik kriterleri altında tasarımlara gidilmiştir. Daha çok şato ve kale içi yerleşimlerinin görüldüğü ilk dönemlerinde konut mimarlığı tasarım ilkeleri, Romanesk ve Roma mimarlığından farklı bir boyutta ele alınmış, en belirgin konut yapılarında, bir kapalı orta mekan veya ev mekanı bulunmuş, bu orta mekan Ortaçağ döneminde bir çok işleve yönelik kullanılmasına rağmen en belirgin faydasallığı, etrafındaki oda gruplarını yönlendirici ve mekanlar arası ilişkileri kuruculuğunda toplanmıştır. İlk kez, kanatların eklenmesi ile oluşturulan 'H' ve 'U' plan şemalarında, kanatlar, mutfak, depo, kiler ve servis hacimlerine ayrılmış, yine katlar arası bağlantıyı sağlayan merdiven kanatlarda çözülmüştür. (Şekil 2.2.3.3.)

Orta mekanın Gotik mimarisinde yükseltilerek kullanımı, mutfak, kiler, depo gibi servis hacimlerinin yan kanatlara dağıtıldığı, merdivenin girişle irtibatlandırılarak orta mekan ile birlikte tasarımının yapıldığı konutlarda, rahatlık ve büyüklük etkisinin yanında, ışığın, hacimlere daha fazla sokulma isteğinden kaynaklanmış cephelerde büyük pencere gruplarına yer verilerek mekanların aydınlatılması sağlanmıştır. (Şekil 2.2.3.4)

Şekil 2.2.3.3: Erken İngiliz Ortaçağ Konut Planı
(Banister Fletcher, A History of
Architecture on a Comparative Method,
1956, S:396)

Şekil 2.2.3.4: 14.yy Ortaçağ Konutu ve Orta Mekanı, Kent,
İngiltere (Banister Fletcher, A History
of Architecture on a Comparative Method,
1956, S:399)

Cephe düzenlemelerinde, sivri kemerler, kapılarda ve pencerelerde kullanılmış, rose pencereler ve boyalı camlar kullanımı çokça görülen elemanlar olmuştur. Düşey etkisinin vurgulanımı, pencerelerde dar ve uzun biçimlenmeye yol açmış, kanatları ile de bu vurgu kuvvetlendirilmiştir. Kuleler en karakteristik cephe elemanları olmuş, genellikle köşeli ve yuvarlak formlar almışlardır. Çatı formu ile birlikte, parapetler de önem kazanarak, kale burçları şeklinde tasarlanmışlardır.

Şekil 2.2.3.5: 14.yy Ortaçağ Konutu Kuzey Görünüşü, Kent, İngiltere (Banister Fletcher, A History of Architecture on a Comparative Method, 1956, S:399)

Feodal yapının etkileri güvenlik hissinin sağlanması amacı ile, Ortaçağ dönemlerinde, Avrupa'da geliştirilen diğer bir olgu da, kale içi yerleşimleri ve manastır yapıları olmuştur. Bu yerleşimlerde, ana kriter savunma amacıyla yapılan surların arkasında, derebeyinin ve kendisine bağlı insanların barındırılmaları düşüncesi olmuş, bu amaçla küçük bir kent işlevlerini kapsayan kendi içinde

yaşayan kale kentler meydana getirilmiştir. İçerisinde konut yapılarını, kiliseyi, ticari yapıları ve derebeylik konutunu bulunduran bu yerleşimlerde, kilise merkez alınarak, etrafında gruplanan binaların tasarımın yan elemanları olduğu planlamalara gidilmiştir. Bu halk konutlarında, geleneksel 'Orta mekan' şekil değiştirerek doğrudan salon ve yaşama birimi olarak kullanılan bir odaya dönüşmüş eklenen bir yan kanatta ise, sokak cephesinde bir dükkan ve arkasında mutfak ve üst katlara ulaşan merdiner gruplandırılmıştır. Cephelerde, Gotik mimari biçimler, düşeylik ve açıklık vurgulanmaya devam etmiş, pencereler ve kapılar Gotik formlar ile oluşturulmuştur.

Ortak ilkeleri açısından Ortaçağ Gotik mimarisi, konut planlamalarında, daha sonraki yüzyıllarda tüm Avrupa toplumlarında görülen bir davranış olmuş, ancak, en yoğun kullanımını İngiliz konut mimarisinde bulmuştur. Özellikle 18. ve 19.yy'da, eski formların ve biçimlerin yeniden kullanılması anlayışının egemen olduğu mimaride, Gotik, İngiliz konut mimarisinin başvurduğu ve sahiplendiği bir biçimleniş olmuştur. Aristokratların ve Burjuvaların konutlarından, işçi konutlarına ve toplu konut yerleşimlerine kadar tüm planlamalarda Gotik formların ağırlığı görülmüştür. Bu da Gotik mimarinin, İngiliz toplumunda, kendi mimari kültürleri olarak kabul görmesinin bir sonucu olmuştur.

2.2.4. RÖNESANS MİMARLIĞI

15.yy'ın ikinci yarısından itibaren, Avrupa mimarlık tarihi, gelişim süreci içerisinde uğradığı değişimlerin en köklülerinden biri olan Rönesans'a sahne olmuştur. Eski Roma geleneklerine sıkı sıkıya bağlanmış olan İtalya'da başlayan 'Rönesans' hareketi, Roma mimarlığı ile başlayan,

Erken Hristiyan ve Romanesk ile devam eden ve Ortaçağ boyunca, her ülkenin kendi ulusal çizgisi ile geliştirilmiş Gotik mimarinin oluşturduğu Avrupa Mimarlık Hareketlerinde, ani bir değişiklik göstererek, devrim yaratmıştır. (Banister Fletcher, 1956, S:598)

'Yeniden doğuş' olarak tanımlanan bu sanat anlayışı, Antik dünyanın felsefesi ve sanatından etkilenmiş, Antik mimarinin en yakın mirasçıları olan İtalyan mimarları tarafından, Yunan ve Roma mimarisi formlarının ve tüm öğelerinin benimsenmesi yoluyla yepyeni bir mekan ve biçim anlayışını meydana getirmiştir. (E.H. Gombrich, 1980, S:169) Bu temel anlayış, beraberinde oluşturduğu mekanı, hacmi, boyutları, hareketi ve ifadesi ile, Avrupa mimarlığında varlığını göstererek, süreklilik ile çeşitli kültürler ve toplumlar içerisinde dahi kendine kuvvetli bir yer bulmuştur.

Rönesans sanat anlayışının gelişiminde, Roma formlarının ve düzenlerinin tekrar kullanımlarının yanında, 15.yy'da Massacio ve çağdaşlarının perspektifin kurallarını keşfetmeleri etkili olmuş, bu buluş sanatçılara resim ve matematik kurallarını kağıt yada başka yüzeye, bilimsel bir doğrulukla, üç boyutlu gerçek görünümü verecek şekilde yansıtabilme olanağı sağlayarak, mekanların ve yapıların daha tutarlı planlanmalarının yolunu açmıştır. (Flavio Conti, 1982, S:3)

Arkeolojik kazıların yapılarak, araştırmacıların Roma dönemi yapıtlarını ortaya çıkarmaları, insanı ve insan düşüncesini merkez alan 'Hümanist' dünya görüşünün yayılması da Rönesans sanatının ve mimarisinin oluşumuna büyük etkilerde bulunmuşlardır. (P. Murray, 1967, S:23)

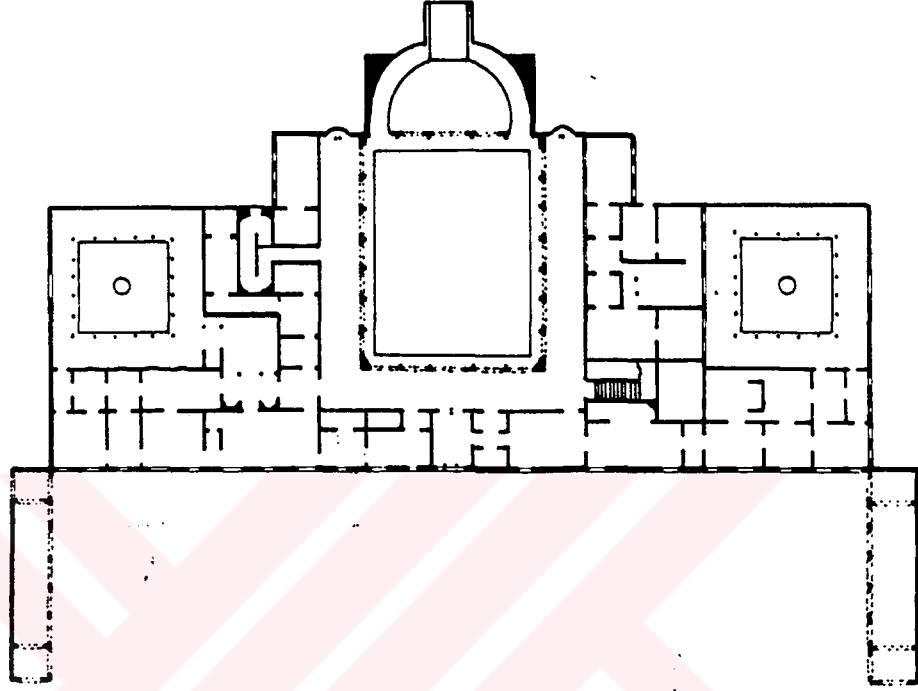
Temelde, Gotik mimarinin konstrüksiyon sistemlerinin geliştirilerek kullanımı, Yunan ve Roma mimarlığının karakteristik unsurlarının bin yıllık bir süreden sonra tasarımda yer alması, Rönesans mimarlığının, çeşitli kapalı geometrik şekillerle biçimlenen, merkezi plan şemalı ve bir bakışta algılanabilir bir mekan anlayışını doğurmasına imkan vermiş, tüm klasik düzenler ve elemanlar, Palladio, Vignola, Scamozzi ve Chambers tarafından yeniden yorumlanmış ve standart haline getirilmiştir. (N. Pevsner, 1958, S:129)

Rönesans mimarlığı, Yunan ve Roma mimarlığının tüm özelliklerini çok iyi incelemiş, elemanların ve düzenlerin taklitçi bir yapıda kullanılmalarının aksine bir karakter taşıyarak, Antik Mimari'ye körü körüne bağlanmayan, kendi mekan anlayışları ve kendi özgün yapı tipleri ile eserler vermiştir. (M. Levey, 1967, S:97)

Mimari Düzenler, -Toskan, Dor, İyon, Korint ve Kompozit - Antik dönemlerde kullanıldıkları gibi değil, mekanı oluşturan öğelerin, kendi içlerinde biçimlenmeleri ile, kubbe, kemer, tonoz, alınlık ve kolon gibi elemanları yapı işlevlerine ve biçimlerine uyarlayarak kullanılmış, yeni yapı tiplerinin ve yeni mekan ölçülerinin bu sistematik anlayış ile çözümlenmesi, görülen tutarlı bir mimari davranış olmuştur.

Rönesans yapılarında mekan anlayışı değişik bir şekilde ele alınmış, Ortaçağ yapılarında çözülen alanların hemen hemen sonsuza dek genişletilebilmesi anlayışı, Rönesans yapılarında tümün bütünlüğünün bozulmadan, ne bir parça alınarak ne de eklenerek mekanların oluşturulmasına bırakmıştır. Mekanlarda, boyutlar, basit oranlara

dayandırılmış, merkeziyetçi ve simetrik plan şemalarının uyarlanmasına gidilmiştir.

Şekil 2.2.4.1: Merkezi Ve Simetrik Rönesans Plan Şeması, Atti Sarayı, Floransa (Banister Fletcher, A History of Architecture on a Comparative Method, 1956, S:615)

Rönesans yapılarında; yapının taş iskeleti, yapının tümündeki görevi en az olacak şekilde düzenlenmiş, bu nedenle küp ve paralel yüz gibi basit geometrik şekiller kullanılmıştır. Çatı desteği olarak çapraz tonoz yerine, hem görünüş hem de yapısal bakımdan daha uygun düşen beşik tonoz yeğlenmiştir. En çok kullanılan kemer biçimi ise, yapının geri kalan bölümü ile geometrik bakımdan kolaylıkla bağlantı kurulmasını sağlayan, ölçü ve biçim olarak da tek bir ögeye, yarı çapa dayanan tam yarım daire biçimi olmuştur. Konstrüksiyonun bir diğer elemanı da kubbeler

olmuş, dönemin kilise modellerinde çokça kullanılan bu biçimde, tuğladan çift cidarlı yapılmış ve değişik bölümlerinde yarım kemerlerle belirlenmiş kaburgalar yer almıştır. (Banister Fletcher, 1956, S:603)

Cephe düzenlerinde, Rönesans anlayışı, düşey ve yatay eksenlerde kuvvetli bir simetri ile görülmüş, simetrinin sağlandığı ve en kuvvetli ifadelendiği biçim pencereler olmuştur. Rönesans yapılarında, dönem boyunca üç değişik cephe düzeni ortaya çıkmıştır.

Cephe düzenlerinin ilki, 'Rustik' tip olmuş, 15.yy boyunca kullanılmıştır. Rustik cephelerde kabaca yontulmuş büyük taş bloklar birbirine derin derzlerle bağlanarak cephenin tümünde kullanılmıştır. (Şekil 2.2.4.2.)

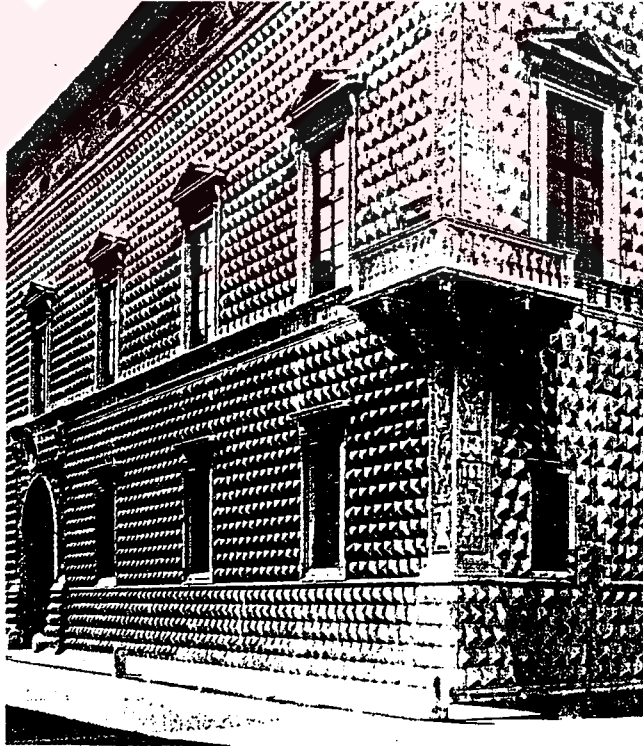
İkinci cephe biçimi, değişik düzenlerin katlarda ayrılarak kullanıldığı cephe biçimi olmuş, pencereler birbirinden, her katta başka bir düzende yapılmış duvar payeleri ile ayrılmışlardır. Cephelerde, genellikle, zemin katta Dor, birinci katta İyon ve son katta Korent düzenleri kullanılmış, katlar düzenlere uyan saçaklıklar ile ayrılmıştır. (Şekil 2.2.4.3.)

Üçüncü cephe düzeni ise, diğerlerine göre daha az uyumlu olan, katlar arasında ayırımı sağlayan süslü bir şeridin kullanımının olduğu ve cephenin en üstünde çok etkili bir kornişin bulunduğu düzen olmuş, mimari düzenlere yine yer verilmiş ancak düzenler yalnızca üst üste gelen pencerelerde uygulanmıştır. (Şekil 2.2.4.4.)

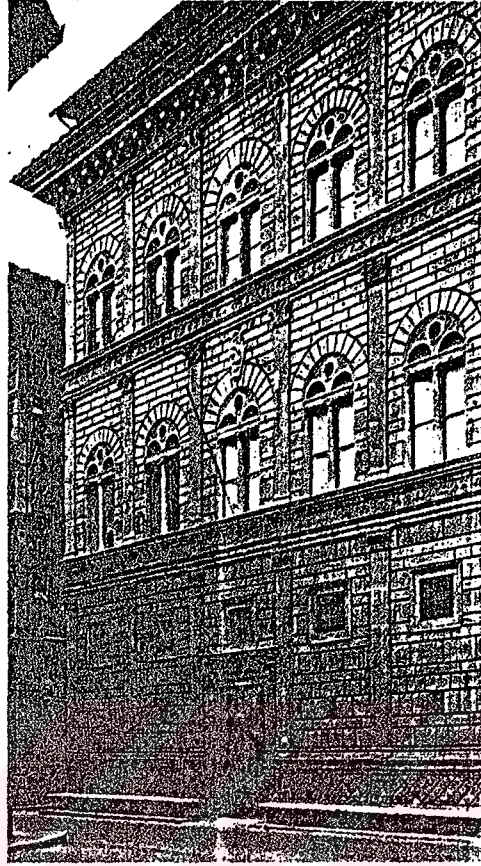
Rönesans mimarisi, üslup olarak, düşünerek sınırlandırılmış ve taşkınlıktan uzak tutulmuş olmakla beraber, tamamen süsleyici ve estetik bakımdan göze hoş gelen bazı özellikleri kapsamış, genellikle tek soyut motif kullanılmış, bu

motif cephelerde boş yüzeylerin yontulmuş taşlarla kaplanması yani 'Rustik' şeklinde kendini göstermiştir. Bunun dışında, süslemelerde, klasik düzenlerin hepsi inceltilecek kullanılmış, düzenlerde daha özgür seçimlere de gidilmiştir. (C. Kınay, 1977, S:43)

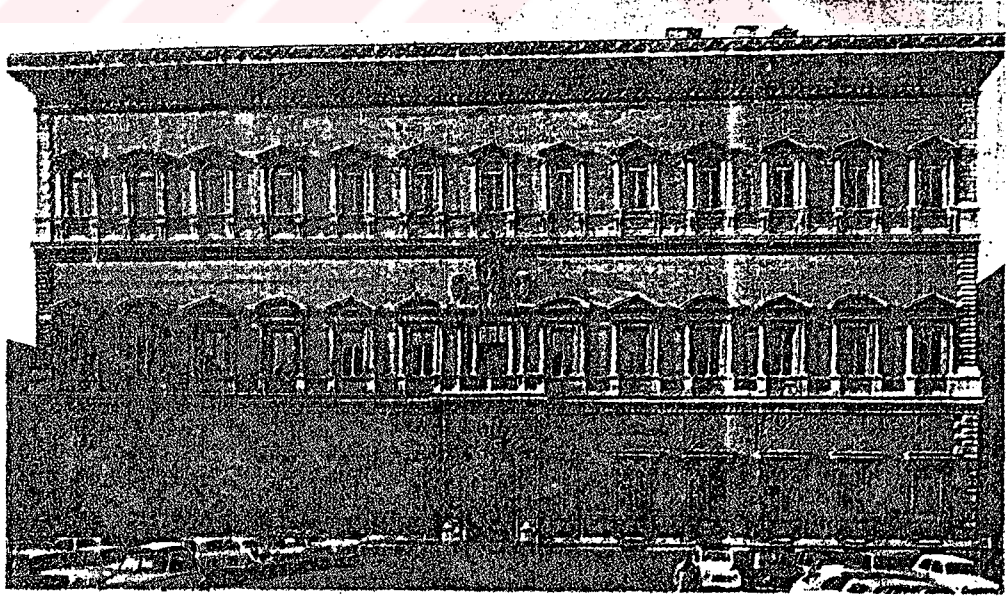
Rönesans yapılarında kullanılan mantıklı planlamanın, döneme diğer bir etkisi, kent planlama ilkelerinin tekrar ortaya çıkmasında, dönemin planlamalarının karakterini ve merkezini oluşturan alanların, 'Piazza' denilen mimari merkezlerin saptanmasında görülmüş, çağdaş kentsel biçimlerin ve kent mekanlarının gelişimleri de bu örneklerle dayandırılmıştır.

Şekil 2.2.4.2: Diamanti Sarayı Cephesi, İtalya (Flavio Conti, Rönesans Sanatını Tanıyalım, 1982, S:125)

Şekil 2.2.4.3: Rucellai Sarayı Cephesi, Floransa, İtalya
(Flavio Conti, Rönesans Sanatını Tanıyalım, 1982, S:8)

Şekil 2.2.4.4: Farnese Sarayı Cephesi, Roma, İtalya
(Flavio Conti, Rönesans Sanatını Tanıyalım, 1982, S:8)

Rönesans dönemi konut yapılarında, baskın karakteri, soy-lular ve zenginler için tasarlanmış, genellikle kentlerden uzak, sayfiye evleri, villalar meydana getirmiştir. Dönem boyunca, geliştirilen tüm düzenler ve tasarım ilkeleri, bütün konut yapılarına, kent yapılarına da uyarlanmasına rağmen, saf Rönesans formlar ve biçim ilkeleri, özellikle 16.yy'da, konut mimarisinde villalarda uygulanmıştır.

(M. Levey, 1975, S:139)

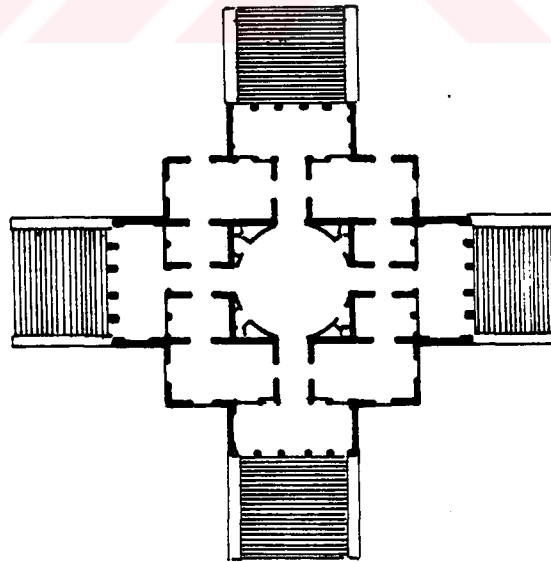
Konut planlarında, simetri, dönemin tüm yapılarında olduğu gibi ana tasarım ilkesi olarak ön plana çıkmış, mekanların organizasyonları, simetri kaygısıyla oluşmuştur. Roma yapılarında da görülen 'Orta avlu' veya 'Orta mekan', Rönesans konut mimarisinde de kuvvetli bir etki göstermiş, oda grupları ve mekanlar, orta mekan etrafında gruplandırılmışlardır. Odalarda, dikdörtgen biçimler görülmüş, kare bir plan içerisinde, tamamı ile simetrik mekanlar oluşturulmuştur. Kare planda, dört yanda, sıralı sütunlarla oluşturulmuş girişler yer almış ve merkezi orta mekan'a yönlendirilmişlerdir. Genellikle üç katta oluşturulmuş bu yapılarda, bodrum katlarda servis hacimleri, depolar ve hizmetkarların yer aldığı bölümler çözülmüş, yükseltilmiş zemin katta yaşama hacimleri, salonlar, orta mekan etrafındaki merdivenler ile ulaşılan son katta ise yatak odaları gruplandırılmıştır. Tasarımın odağı, zemin kat olmuş, cephelerde tüm vurgular, yükseltilmiş zemin kat'ın işlevsel ve kuramsal üstünlüğüne yöneltilmiştir. (Şekil 2.2.4.5.)

Konut cephelerinde, dönemin tüm simetrik düzenlerinin kuvvetli etkileri, Yunan ve Roma düzenlerinin ve elemanlarının kullanımı ön plana çıkmış, girişler, sıralı sütunlarla oluşturulmuş, iki kat yüksekliğindeki 'Portico' lar ile abartılmıştır. Değişik düzenlerin birlikte veya yalın

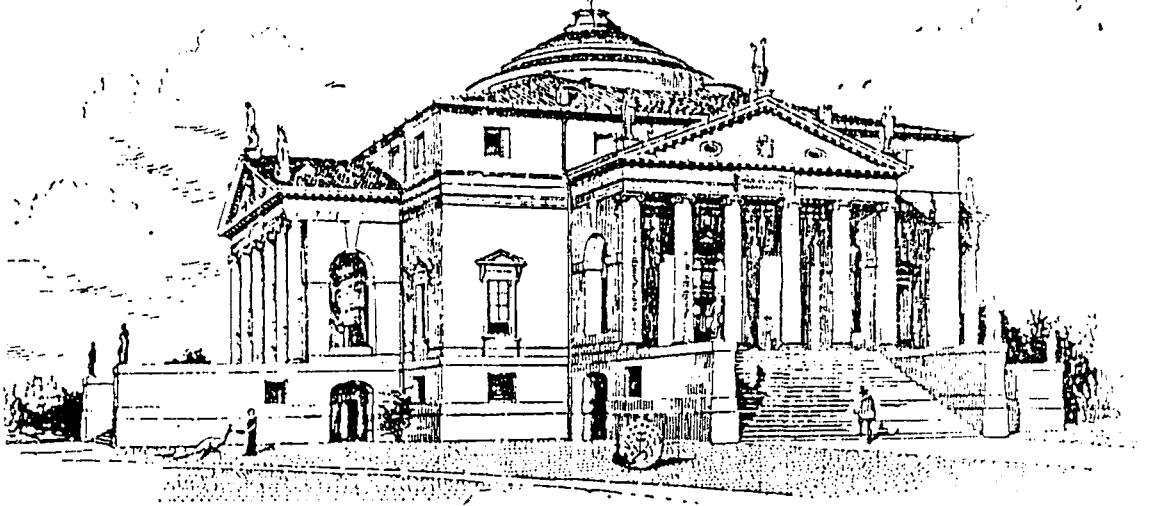
kullanımdan yine göze çarpmış, kornişler, alınlıklar ve kat frizleri ile kuvvetlendirilen ifadeler yapının anıtsal ve sistematik üstünlüğünü vurgulama amacı gütmüşlerdir. (Şekil 2.2.4.6.)

Rönesans dönemi 'Villa' biçimleri, dönemin diğer konut yapılarından daha çok ön plana çıkmış, Andrea Palladio'nun bu villa karakteri, yüzyıllar boyunca Avrupa'da kullanılmış, kuramcısı olan Palladio'nun mimari ilkeleri, diğer mimari karakterlerde kullanılan kuvvetli bir ifadeyi meydana getirmiştir.

Avrupa ülkelerinde Rönesans formlarının konut mimarisinde kullanımları, 18.yy'ın ikinci yarısına dek kesintisiz sürmüş, değişik mimari kültürler, Rönesans ilkelerini kendilerine uyarlamışlar, bu mimari davranışın yöresel durumları, 'Maniyerizm' ve 'Barok' adı altında kendini göstermiştir.

Şekil 2.2.4.5: Capra Villası Zemin Kat Planı, Vicenza, İtalya (Banister Fletcher, A History of Architecture on a Comparative Method, 1956, S:661)

Şekil 2.2.4.6: Capra Villası Görünüşü, Vicenza, İtalya
(Banister Fletcher, A History of
Architecture on a Comparative Method,
1956, S:661)

2.2.4.1. MANİYERİZM

16.yy'ın ortalarından itibaren, özellikle İtalyan sanatçıları, ustalarının sanatta ulaşılacak en yüksek noktaya vardıklarını, bundan sonra artık sanatta yenilik adına hiç bir şey yapılamayacağı telaşı içine düşmüşler, kendi sanatlarının gelebileceği en yüksek noktanın ise "bu mükemmeli en iyi biçimde kopya edebilme" olmaktan öteye gidemeyeceğine inanmışlardır. (E.H. Gombrich, 1980,S:277)

Klasiğin en üst düzeyine ulaşmış bir tarzın, bilinçli bir çabayla yadsınarak, tepkisel bir ifade ile deformasyona uğratılması olarak tanımlanan 'Maniyerist' tutum yine Yunan ve Roma mimari öğeleri yardımı ile, yeni ifadelerin ve yöntemlerin peşine düşmüş ve Rönesansın mimari öğeleri

ile oynayarak yorum yapma imkanı sağlamıştır. (P.Murray, 1967)

Rönesans ustalarının içinde en yenilikçi ve maniyerist tutum gösteren, kimilerine göre, Barok sanatının öncülüğünü de yapan sanatçı Michelangelo'dur. 1526 yılında planladığı Laurenzia kitaplığı bu konuda önemli bir örnek olmuş, yapının daha girişinde taşıyıcı işlevden sıyrılıp adeta "güçleri ziyan edilmiş" sütunlar, sütunların üzerlerinde geriye çekilmiş arşitrav blokları, sütun gövdelerini taşıyor gibi görünen ince profilli kaideler, hiçbir işe yaramayan kornişler, nişlerin üzerine taşan alınlık motifleri ile bu kitaplık, özgünlük çabasının Antik öğelerin kullanımı ile oluşmuş bir ürünü olarak Maniyerizm'in prensiplerini göstermiştir. (N. Pevsner, 1977, S:99)

Planlama ilkelerinde ve düzenlerin kullanımında Rönesans mimarisinde farklılıklar içermemiş olan bu mimari davranış, yalnızca, özgünlük anlayışını ortaya çıkarmak amacıyla görülmüş, ancak çoğunlukla, Rönesans yapıları, ruhuna inmeden, şeklen kullanılmıştır. Dolayısı ile bu sanat ve mimari anlayışının Rönesans'tan ayrı düşünülemeyeceği açıkça ortaya çıkmıştır.

2.2.4.2. BAROK VE ROKOKO

Michelangelo önderliğinde, önemli değişimler göstermeye başlayan 16.yy Avrupa mimarlığında, yüzyıl sonlarından itibaren, hem kavramsal hem de biçimsel olarak ayrı özelliklere bürünen bir mimari tarz görülmeye başlamıştır.

Rönesans'ın simetrik ve bir bakışta anlaşılabilen geometrik biçimleri, tekrarcı dinginliği, yerini, asimetriye, öne ve arkaya giriş ve çıkışlar yapan ve birbirini izleyen

başı ve sonu bir bakışta anlaşılamayan eğrisel biçimlere, bitmeyen bir hareketliliğe bırakmış, bu şaşırtıcı ve sürprizli yeni biçim anlayışı, aslında sözlük anlamı "gülünç veya saçma" olan Barok sözcüğü ile tanımlanmıştır. (E.H. Gombrich, 1980, S:302)

Diğer bir tanıma göre, Barok, kelime anlamı ile "düzensiz, kabaca biçimlendirilmiş" demektir. Bu tanımlama, 17.yy sanatına, 18.yy estetikleri tarafından verilmiş ve Barok sanatının klasik sanatlara oranla, kaba, düzensiz bir sanat olduğu anlatılmak istenmişti. (C. Kınay, 1977, S:81)

Bütün bu tanımlamalara rağmen, Barok üslupta eserler veren 17.yy mimarları, Rönesans'ın kültürel mirasından yararlanmışlar, Rönesans'da olduğu gibi tümünü Antik yapılardan aldıkları sütun, paye, saçak silmeleri gibi aynı biçimleri kullanmışlar, ancak bu elemanlar, Rönesans düzenleri ve yerleşim ilkeleri bir kenara atılarak, daha çok çeşitlilik ve görkemlilik elde etme amacı ile değişik şekillerde biraraya getirilerek özgün antisimetri ve kıvrımlarla yerleştirilmişlerdir. (S. Yetkin, 1977, S:9)

Barok dönemi yapılarında, Rönesans yapılarında görülen içe kapanıklılık, yerini, dışa doğru bir açılışa, tahdit edilmiş bir mekanı parçalama isteğine, sonsuzluğa varmak istemekten doğan bir serbestlik anlayışına bırakmıştır.

(D. Kuban, 1954, S:8) Bu anlayış, yeni tasarım kalıplarının ve mekan düzenleme ilkelerinin ortaya çıkmasına imkan vermiş, Rönesans döneminin simetrik, ölçülerde ve biçimlerde kalıplaşmış formlarının kullanımlarının asimetrik düzenlemelere, kare ve dikdörtgen mekan konturlarının ise yuvarlatılmış, kıvrılmış hatlara bıraktığı görülmüştür. Yapıların tasarımlarında kullanılan bu yeni anlayış, çevresel düzenlemelere de yansımış, meydanlar, yollar,

bahçeler yuvarlatılmış ve kıvrılmış formlarda tasarlanmışlardır.

Kısaca, Rönesans periyodunun son dönemi olan Barok'un; kavramda ve düşüncede sıradan, dünyevi, uygulamada çok süslü ve koşulsuz hoşgörüsüzlük anlayışına dayanan ve ani patlamalar gösteren bir mimari akım olduğu görülmüş, Avrupa ülkelerinin çoğunda, özellikle cephe biçimlendirmede kullanılan bir hareket olmuştur.

Barok mimari akımının 18.yy'ın ikinci yarısında, genellikle dekoratif bir anlayış olan 'Rokoko' ile birlikte kullanımı görülmüş, bir çeşit deniz hayvanı kabuğu olan 'Rocaille' den türetilen Rokoko, Barok binaların dış ve iç cephelerinde süsleme sanatı olarak ortaya çıkmıştır.

(D. Kuban, 1954, S:9)

Cephe düzenlerinde asıl aranan kütlelerin tertibi ve ölçülendirilmesi olmasına rağmen dekorasyonlarında da, kolonlar ve plastırlar azda olsa kullanılmış, frontonların üzerine hafif kabartmalar, çatı kenarlarında insan figürleri ile süslü korkuluklar, pencere kemerlerinde konsol şeklinde kilit taşları ve maskaronlar, dekoratif parmaklıklar ve motiflerle süslenmiş kapılar kullanılmıştır. (D. Kuban, 1954, S:9)

Mekan düzenlemelerinde de, yapılmak istenen, mekanların asimetri içerisindeki simetrikliğinin sağlanması olmuş, cephe akslarının uygunsuzluğu ile ortaya çıkan asimetride, mekanlar eğrilikli hacimler arasındaki karanlık köşelerdeki odalar, dolaplar, küçük servis alanları ile simetriye yönlendirilmeye çalışılmıştır.

18.yy'ın ikinci yarısından itibaren Barok mimari akımına ve kendini yalnızca iç dekorasyonda ve süslemede göstermiş olan Rokoko'ya tepkiler başlamış, kimilerinin "Antik yapı düzenlerinin gereksiz kıvrımlarla zorla çarpıtılması" olarak yorumladıkları bu akımlara, karşı hareketler ile cevap verilmiştir. Bu da, tarihin ve tarihi biçimlerin, formların tekrar kullanılmaları düşüncesinin Avrupa mimarlığında kendini gösteren bir mimari davranışı oluşturulmasına yol açmıştır.

18.yy'ın son dönemlerinde başlayan ve 19.yy'ın ilk yarısında Avrupa mimarlığının değişimine yol açmış bu akımlar gerçekte, Avrupa mimarlığının zaten Antik dönemden itibaren kullandığı biçimlerden meydana gelmişler ve 19.yy'ın 'Historizm' çağı olmasında büyük pay sahibi olmuşlardır.

BÖLÜM 3: AVRUPA TOPLUMLARINDA MEYDANA GELEN 19.YY DEĞİŞİMLERİNİN YÜZYIL MİMARİSİNE ETKİLERİNİN İNGİLTERE ÖRNEKLEMİ ÜZERİNDE İNCELENMESİ

Avrupa toplumları, 19.yy'ın başlarında, Endüstri Devrimi ve endüstrileşmenin, toplumsal yapıda ortaya çıkardığı değişimler ile karşı karşıya kalmışlar, değişim, toplumdaki dengelerin bozulması, Endüstri Devriminin etkileri ile güçlenen ve söz sahibi olan orta sınıfın ve işçi gruplarının haklarını aramaları ile büyük boyutlara erişmiştir.

Toplumsal yapının sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik etkenler altında bozulması, yeni kavramların ve görüşlerin ortaya konulması, dönemin mimari anlayışlarına da yansımış, Aydınlanma Hareketi'nin getirdiği ve temeli, Eski Antik kültürlerin ve Avrupa Mimarlık Akımları'nın yeniden kullandırılması anlayışına dayanan Canlandırma Hareketleri, Endüstri Devriminin ortaya çıkardığı yeni yapı tiplerinin ve biçimlerinin oluşturulmasında etkisiz kalmışlar, bu dönemde, her yapının kendi biçim ilkeleri ile tasarlanması prensibi ortaya çıkmıştır.

Endüstri devriminin etkileri ile kırsal kesimden kentlere büyük göçlerin başlaması, hızlı nüfus artışı ve beraberinde getirdiği kentleşme olgusu, mevcut konut yapılarının da yetersizliğini göstermiş, yeni kullanıcı kitlesinin ihtiyaçlarına karşılık verebilmek için, yeni biçimler ve tasarım ilkeleri oluşturularak çok katlı yapılaşmalara, kentsel çevrelerin en uygun konut çözümleri

olan sıra ev gruplarına ve endüstriyel alanların etrafında oluşan yeni banliyölerde bahçeli modern şehir tasarımlarına gidilmiştir.

19.yy'ın ikinci yarısındaki mimarinin kimlik değişimi, toplumsal yapıda meydana gelen değişimler ile olmuş ve kuvvetlenerek sürmüş, 20.yy'ın modern mimarlık anlayışlarının oluşumlarına da katkıda bulunmuştur. Ancak değişimde en büyük etken, toplumların yeni bir düzen ve toplumsal yapı için harekete geçmeleri olmuştur.

3.1. SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER

Avrupa toplulukları, Aydınlanma hareketinin yayılmaya başladığı 17.yy'ın ikinci yarısından itibaren, toplumsal yapıda büyük değişimlere uğramışlardır. Aydınlanma hareketinin, sanat, felsefe, mutlak bilimler, siyaset ve toplumsal yaşama köktenci bir değişim anlayışı ile girmesi, bu dönemde yeni bir tabakalanma ve bireylerin birliğinden oluşan yeni bir toplumsal düşünce yaratılması olanağını vermiştir. Bu değişim, Rönesansın başlangıcındaki "Dünyayı anlama" arzusunun dayandığı teorik bilimi, Avrupa toplumlarındaki yansıması ile başlamış, toplumsal nitelikleride beraberinde sürüklemekten geri kalmamıştır. Dünyaya hükmetme yollarından en kudretlisi olduğu anlaşılan deneysel bilimler, kısa sürede Ortaçağ'ın söz sahibi sınıflarına yöneltilen bir silah haline gelmiştir. (B.Özer, 1964, S:16)

Din, kilise ve asiller sınıfının karşısına, endüstrileşmenin ve değişimin doğurduğu kalabalık ve güçlü bir kitle dikilmiş, Burjuva sınıfı diye nitelendirilen bu yeni orta tabaka, toplumda yeni bir kıyıdanmayı başlatmıştır.

Bilimsel devrimlerin etkileri, toplum düşüncelerinin aydınlar sayesinde değişmeye başlamsı ile, oluşan yeni burjuva sınıfı toplumun her karar mekanizmasında ve sosyal yaşamında söz sahibi olmak istemiştir. Bunun sonucunda, Aydınlanma hareketinin ve Endüstri Devriminin, orta tabak üzerindeki geliştirici etkisi, bireylerin, asiller ve kilise iktidarına karşı gelmesine sebep olmuş, bunun ilk adımı da Fransız ihtilali ile atılmıştır.

Fransız ihtilali, burjuva sınıfının ani ve kesin bir darbe ile iş başına gelmesi olmuş, böylece Ortaçağ'dan itibaren süregelen toplumsal düzen yıkılmıştır. Yeni oluşan toplumsal düzen, bireylerin eşit haklara sahip olma isteğini, kardeşlik, yurtseverlik duygularını geliştirmiş ve yüzyıl başlarında toplumda, yeni bir çağın karakterini atmıştır.

Bu toplumsal düzen çerçevesinde, insan haklarının genişletilmesi ve yazılı anayasa talepleri yükselmiş, çeşitli meslek gruplarında sabotaj ve grev gibi olaylarla, sanayileşmenin yarattığı ilk huzursuzluklar, toplumsal yaşamın dengelenmesi ve haksızlıkların giderilmesi amacı ile görülen sosyal olaylar olmuşlardır. Tüm bu yaşananlara paralel olarak devrimci kuram da büyük bir ivme kazanarak, 1810'larda, işçilerin sömürülmesi, sanayi toplumlarında insan yaşamının değerini yitirmesi gibi konular tartışılmaya başlanmıştır. 1830'larda ilk olarak "Sosyalizm" ve "Sosyalist" sözcükleri kullanılmaya başlanmış, Saint-Simon ve Robert Owen gibi ütopyacı sosyalistler, toplumdaki eşitsizli eri gidermek amacıyla reform tasarıları, çeşitli görüşlerden sosyalistler ise devlet kuramları geliştirmişler, Endüstri Devrimi'nin toplumsal adaletsizliklerine, acımasız yaşam koşullarına ve örgütsüz emeğin sömürülmesine karşı çıkmışlardır. İstedikleri, aydın

işverenler, kamu bilincinin yükselmesi ve işçi sınıfının maddi çıkarlarını gözetebilecek yeni ekonomik ve siyasal örgütlenme biçimleriydi. Kısaca, yeni bir toplumsal düzen ve toplum anlayışı istiyorlardı.

3.1.1. 19.YY BİLİMSEL DEVRİMİ

Aydınlanma çağı ile başlayan ve yeni yeni oluşan modern bilim, dine dayanan baştan savma yanıtlara ve Ortaçağ düşünürlerinin katı ve bilimsellikten uzak kaidelerine karşı çıkmıştır. Yeni bilim anlayışının öncüsü Bacon'ın ve karşıtı olan Descartes'in felsefi ve bilimsel sistemleri, doğrulukları yadsınamayan yalın düşünceler üzerine kurulmuştur. Bu düşünürler, geçmişe savaş açmışlar, insanlığın yazgısını bilimin çizeceğini, bilim ve ilahiyatın birbirinden ayrılması gerektiğini, deneyin zorunluluğunu vurgulamışlardır. Çağdaş bilimin ve akıcılığın gelişmesi ile birlikte sosyal ve politik özgürlükler için yapılan mücadeleler de gelişmiş, her yeni buluş beraberinde yeni sorunlar ve yeni çözüm yolları getirmiş, yeni araştırma alanları yaratmış, bilimsel devrim hızla yayılmıştır. (Thomas S.Kuhn, 1982, S:7)

19.yy'da Evrim Kuramı'nın ortaya atılması ile, doğanın da aynı şekilde ilerleme kaydeden bir tarihi olduğunun anlaşılması, doğanın bir parçası olan insanın ve insan topluluklarının da ilerlediği ve bu ilerlemenin bilimsel olarak saptanabilecek kuralları olduğu düşüncelerini pekiştirerek, doğa bilimlerinin yanısıra toplum bilimlerinin de gelişmesini hızlandırmıştır. (J.B.Bury, 1960) Bu çerçevede, Evrim düşüncesi, toplumların gelişme ve değişiminin, canlı varlıklarda olduğu gibi doğal ve organik olduğu görüşünü savunmuştur. Evrim düşüncesi, toplumlara da

uyarlanmış, devlet bir organizmaya benzetilerek, gelişimin yayılma düzeyinin organizmanın her bir parçasındaki etkileri gözönüne alınarak, ilerlemenin ve değişimin toplumsal yapısı ve toplum ürünlerine yansımaları bilimsel olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

İlerlemenin ve değişim yapısı, 19.yy'da bilimsel bilgilerin ilerlemesinde ve bilimsel buluşlarda evrenselci, akılcı bir mantık aramanın yersiz olduğuna bağlanmış, bireycilik, gerçekçilik, tutkulu bir hayal gücü ve içe bakışın egemen olduğu bu yüzyılda, bilimin ilerlemesinin ve diğer toplumsal olaylara yansımalarının, son tahlilde, bilim yapanların psikolojik ve sosyolojik tercihlerine bağlı olduğu ortaya çıkarılmış, her bir toplumsal yaklaşımın, kendi içinde mantıksal kuralları olmakla birlikte, eskiden yeniye geçişteki bilimsel yaratıcılık ögesinin kuralları ile açıklanamayacağı düşüncesi, 19.yy bilimsel ve sosyal devrimlerinde ana düşünce olmuş ve çağın anlayışını ortaya koymuştur. (Thomas S. Kuhn, 1982, S:13)

3.1.2. 19.YY DİNİ YAPI DEĞİŞİMLERİ

Aydınlanma çağının başlangıcı ile birlikte, yeni kuramların ve Evrim düşüncesinin ortaya çıkması ve yeni oluşumlar karşısında kilise, uzun bir süre direnmesine rağmen, değişen düşünce ortamına duyarsız kalamamıştır. Bu yüzyılda, köklü değişimlere yol açacak yeni düşünceler açıktan açığa tartışılmaya başlanmış, Hristiyanlığın doğa görüşünün, deneysel bilimler karşısında ayakta duramayacağı ortaya çıkmış, huzursuz zihinler bütün dinsel farklılıkların gerisinde, her yerde ve bütün insanlar için geçerli, doğadan kaynaklanan tek bir din, ortak bir inançlar bütünü olduğu düşüncesine yönelmişlerdir. Bu tür bir din

anlayışı, mucize inanışına da son vermiş, kiliseyi zor durumda bırakmıştır. Bu yüzyıla kadar, hep insanın cennetteki mutluluk özlemine ve cehennem acılarından duyduğu korkuya seslenmiş olan Hristiyanlık, toplumun yeni arayışlarına cevap verememiştir.

19.yy başlarında bu olumsuz ortamı yok edebilmek amacı ile, Avrupa'da Katolik inancı savunabilmek için kitaplar yayınlanmış, İngiltere'de ise Anglikan kilisesinin büyük baskıları ile dine karşı hareketler engellenmeye çalışılmıştır.

Tüm bu karşıt hareketler, toplumun yeni tabakalanma ve oluşumunun önüne geçememiş, toplumsal problemleri ve ilerleme düşüncesini her zaman arka plana atarak, gelişimin önlenmesi amacını güden dini yapı, gittikçe sarsılarak, toplumun yeni özlemleri ve isteklerinin arkasında kalmıştır.

Dini yapıya karşı olan bu hareketler, toplum üzerindeki baskılara rağmen giderek büyümüş, 19.yy mimaride, dini mimarinin unutulduğu, arka plana atıldığı ve buna zıt olarak toplumsal yaşantının tüm gereklerine karşılık veren yapıların inşa edildiği bir yüzyıl olarak görülmüş, bütün bir yüzyıl boyunca mimarinin en iyi örnekleri, toplumsal hayatı kolaylaştıracak eserlerde görülmüştür. (Nikolaius Pevsner, 1958, S:196)

3.1.3. SANAT ANLAYIŞLARINDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER

19.yy, tüm toplumsal yapının ve mimarinin yanısıra, sanat dallarında da büyük değişimler yaşamış bir yüzyıldır. Rönesans döneminin sona ermesinden bu yüzyıla kadar, topluma

egemen olmuş sanat anlayışının, tüm değişimler ve gelişmeler karşısında tutunamaması kaçınılmaz bir sonuç olmuş, edebiyatta, resimde, heykelde ve müzik alanında meydana gelen değişimler, toplumun kültürel kimliğinin en üst noktasını oluşturan sanatçıların, toplum sorunları ile mücadele etme sorumluluklarının 19.yy'da getirdiği ifadelenenmesinin bir işareti olmuştur.

Toplumu oluşturan yığınlarca insanın umutlarının ve korkularının, 1789 Fransız devrimi ile patlak vermesi ile açıklığa kavuşan bir kültür tarihi olan, 19.yy sanatının en önemli aşaması, "Romantizm" olmuştur. Romantizm, kendisini, devrim sonrasında, Avrupa ülkelerini ve İngiltere'yi kapsayan tek bir yüksek kültürün yerine, yaygınlığı kadar yalınlığından ötürü de popüler olan bir dizi ulusal kültürün yüzyıl yansıması olarak göstermiştir. Romantizmin, tarihsel bilincin farkında olması ve tüm romantiklerin düşüncelerine egemen olan günün anlamını araştırma merakı, 19.yy tarihçiliğinin gerçekleşmesini mümkün kılmış ve böylece düşünce tarihinin en büyük devrimlerinden birisi oluşturulmuştur.

Tarihsel bilinç çerçevesinde, sanat, 19.yy'da öncelikle, tarihin tekrar canlandırılmasıyla başlamış, Roma ve Yunan tarihinden alınan simge ve mitler kültürel bir ifade aracı olarak görülmüş, daha sonra Endüstri Devrimi ile toplum hayatının en alt noktasına dek seslenebilen bir karaktere bürünmüştür. Artık dönemin sanat anlayışı, soyluların ve sarayın egemen olduğu dönemlerdeki yansıması olan "sanat için sanat" anlayışından, toplumun her tabakasından insanların yani işçi sınıfının ve orta tabakanın da anlayabileceği bir sanat anlayışına yani, "Toplum için sanat"a yönelmiştir. Bu yöneliş, 19.yy'ın, diğer yüzyıllardan

farklılığının en büyük göstergesi sayılmış, (D.C.Sommerwell, 1947, S:153) burjuvazi büyük bir güç olmuş ve gücünün bilincinde olan orta sınıfın zaferi, tartışmasız kabul edilmiştir. Öte yandan, aristokrasi, tarihsel olayların yer aldığı sahneden ayrılmış, kabuğuna çekilmiş olarak varlığını sürdürmüştür. Romantizmin herşeyden önce bir burjuva hareketi olduğu bu dönemde, romantikler çoğunlukla birer aristokrat gibi davranmışlar ve soylular sınıfına seslenmeye çalışmışlardır. 1830'larda bu hareket sona ermiş ve ortada, orta sınıftan başka kitlesel bir topluluğun olmadığı açıklık kazanmıştır. Orta sınıf, her türlü bağdan kurtulur kurtulmaz, işçi sınıfının, haklarını korumak için açtığı savaşım başlamış, o zamana kadar birlikte gider gibi görünen orta sınıf-işçi sınıfı beraberliği, işçi sınıfının, haklarını alabilmek için kimsese güvenmemek gerektiğini kavraması ve yeni bir sınıf bilincinin uyanması ile, sosyalist kuram, ilk kez somut sayılabilecek bir niteliğe ulaşarak, köktencilik ve süreklilik açısından daha önceleri görülen akımların tümünü gölgede bırakan bir sanatsal etkinlik hareketinin programı doğmuştur. (A.Hauser, 1984, S:212)

Tüm bu hareketler, sanatın, artık 19.yy'da toplumdan ve toplumsal olaylardan soyutlanamayacak bir hareket haline gelmesine yol açmış, edebiyatta, resimde, heykelde ve müzikte toplumun en alt tabakasına doğru bir yönelim gözlenmiş, belli bir zümrenin kendi duygu ve düşüncelerini ifade aracı olan sanatın, artık toplumsal problemlerin, acıların, değişimlerin yansıması haline gelmesi, 19.yy'ın toplumcu hareketinin göstergesi olmuştur.

3.1.3.1. 19.YY İNGİLİZ EDEBİYATI

18.yy sonlarında, entellektüel üstünlüğün Fransa'dan, ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda daha ileri durumda olan İngiltere'ye geçmesiyle birlikte, yeni ekonomik gelişmelerin bilincine varıp ona uymaya hazırlanan sınıfların devlet yönetiminde söz sahibi olmaya hazırlandıkları İngiltere'de kültür koruyuculuğu anlayışı hakim olmaya başlamış, sanatta, edebiyatta ve bilimde İngiltere'nin önderliği tartışılmaz bir hareket halini almıştır. (A.Hauser, 1984, S:47)

Bu yüzyıl sonlarında, İngiltere'deki kültür düzeyi hareketini açıklayan en çarpıcı gelişme, yeni ve düzenli bir okuyucu kitlesinin ortaya çıkışıdır. Bu kitlenin var olması, soyluların kültür alanında, tüm yetkileri ellerinde bulundurmalarına son veren ve edebiyata canlı ve giderek artan bir ilgi ile bakmaya başlayan zengin orta sınıfın sivrilip önem kazanması ile doğrudan ilişkili olmuştur. Orta sınıfın, sanatçıların koruyuculuğunu sürdürmesi, 19.yy'a kadar süregelen ve destekleyici unsur olan bir davranış olmuştur.

Tamamı ile orta sınıf tarafından yönetilen 19.yy'da toplumda, oldukça belirgin bir servet farklılığı olmasına rağmen, pek büyük bir kültür farklılığı görülmemiş, yalnızca kültürün verilerinden faydalanan sınıflarla, kültürden tümüyle uzak kalmış sınıflar arasında derin uçurumlar olmuştur. 18.yy'daki burjuva ve aristokrasi arasındaki uçurum, 19.yy'da burjuvalar ile işçi sınıfı arasında yaşanmıştır. Bu özellik, 19.yy'da İngiliz edebiyatının, Romantizmin temel özelliği olan bireyin araştırılması ve içe bakış karakterini ortaya çıkarmış, bu

özelliği ile İngiliz edebiyatı, modern edebiyat ve düşünce-
nün hazırlayıcısı olmuştur. Bu dönem yazarlarının
başlıca konusu, insanlığın kurtuluşu olmuş, aşağılanan in-
sanların eşitlik ve özgürlük isteklerine cevap veren e-
serler yazılmıştır. (James E.Miller, 1976, S:433)

19.yy'ın ilk yarısında, yazarların, toplumsal sorunların
bilincinde olması, toplumsal çıkarların sözkonusu olgu-
larına duyarlılığı, bu kuşağın yazarlarını toplumcu roma-
nın ve yeni doğalcılığın yaratıcıları yapmıştır.

Yazarlar, toplumsal problemler ile ilgili romanlar, düz
yazılar yazarken, aynı zamanda yeni oluşmaya başlayan sa-
nayı burjuvazisine karşı çıkmışlar, ezilen halk, eşitlik
gibi temalarıda işlemişlerdir. (A.Hauser, 1984, S:112)

1830'lardan sonra, yaşamın siyasallaşması ile birlikte,
edebiyatta da siyasal eğilim yoğunlaşmıştır. Bu dönemde
politika ile ilgili olmayan yapıt yok gibidir, "sanat için
sanat" ilkesinin susmasında bile politik bir amaç gü-
dölmüştür. Edebi yetenekler, siyasal bir meslek için ön-
görülen koşullar olmuşlar ve siyasal yönden etki, edebiyat
alanında verilmiş bir hizmetin sonucunda kazanılmıştır.
(Arnold Houser, 1984, S:220)

Toplumsal roman anlayışı, halktan gelen istekler ve ya-
zarların toplum sorunlarını irdeleme düşünceleri doğrul-
tusunda, toplumcu İngiliz yazarları ile geliştirilmiş,
(James E.Miller, 1976, S:434), matbaa ve basım teknikle-
rindeki ilerlemeler sayesinde halkın daha rahat ula-
şabileceği eserler meydana getirilmeye çalışılmıştır. Bu
eserler, kitap fiyatlarının yüksek oluşu sebebiyle, okur
kitlesinin ve izleyicilerin ihtiyaçlarına cevap verecek

olan tefrikalar olmuşlar, gazetelerde ve dergilerde yayınlanmaya başlanmıştır. Bunlar, yaşama ilişkin gerçekleri açıklayan, devrin özelliği olan endüstrileşmenin toplumlar ve insanlar üzerinde yarattığı derin farklılıkları tahlil eden, umut, gözyaşı, yaşama hırsı ve kavgasını içeren romanlar olmuşlardır. Yeni okuyucu kitlelerinin artmasıyla ilişkili olarak, yeni kitaplıklar açılmış, bu kitaplıklardan ödünç kitap alma imkanı doğmuştur. Gazetelerin toplumsal romanları yayımlamalarının resimdeki karşılığı ise renkli taş baskılar olmuştur.

(Ana Britannica, 1987, S:5)

Edebiyat dünyasındaki tüm bu değişimler, toplumun diğer yargılarında da değişimlere sebep olmuş, daha kararlı, bilinçli bireyler topluluğu oluşturma düşüncesi, edebiyat ile kuvvetlendirilmiş, bu da daha aydınlık ve tutarlı bir sanat anlayışının doğmasına neden olmuştur.

3.1.3.2. 19.YY İNGİLİZ RESİM ANLAYIŞI

19.yy İngiliz resmi, ilk dönemlerinde tarihsel unsurların kullanımı ilkesinden hareket ile geliştirdiği tarihselcilik anlayışının etkisinde eserler vermeye başlamıştır. Yunan ve Roma sanatına, tarihine dayanan simgesellik, resimde yeni bir üslubun gelişmesini sağlamış, resimin konusunda değil, işlenişinde farklılık gözeten biçimsel sağlamlığa, parlak renklere, doğal pozlara ya da gruplamalara ağırlık veren bir sanat oluşmuştur. Tarihi elemanların, antik unsurların resimde kullanılmasına dayanan bu anlayış, toplumun belirli kesimlerine hitap eden bir hareket iken, öte yandan toplumsal sorunların ve endüstrileşmenin getirdiği yeni biçim anlayışı da, resim sanatının etkilendiği unsurlar olmuş, resimde dinamiklik,

akılcılık ve hız gibi faktörler de işlenmeye başlanmıştır. Fransız ihtilalinin ve toplumsal ayaklanmaların resmedildiği büyük tablolarla, hep toplumun ezilen kesimi konu edilmiş, gerçekçilik diye nitelenen bu sanat anlayışı, resimde insanları ve toplumsal yaşantıyı olduğu gibi işlemiştir. (A.Paul Oppe, 1934, S:154)

Resim sanatında, bu yüzyılda tüm toplumsal yapıda olduğu gibi bir karmaşa görülmüş, tarihselcilik denilen Yunan ve Roma formlarına, elemanlarına dönüşün ve gerçekçilik diye nitelenen toplumsal olayların, insan portrelerinin olduğu gibi aktarılmasının yanı sıra, Ortaçağa dönük Gotik resim sanatını ilke kabul eden bir resim anlayışı da hakim olmaya başlamış, resime doğal kavramlar ve ifadeler girmiştir. İngiliz peyzaj resmi diye adlandırılan bu hareket, doğa karşısında duyulan derin hayranlığın, tablolarla doğaya tam anlamı ile sadık kalınarak ifade edilmesi olarak görülmüştür. Oldukça sınırlı renklerle, şiiri ve neşeyi ifade eden peyzajlar meydana getirilmiş, ışık günün her saatine ve atmosferine göre kullanılmıştır. (Cahit Kınay, 1977, S:135)

Heykel sanatında da, 19.yy, Antik sanatın, Yunan ve Roma elemanlarının canlandırılması ve yeniden uyarlanması şeklinde ortaya çıkmış, arkeolojik kazılarda bulunan ve tarihsel bilincin gelişmeye başlaması ile yeniden ön plana gelen tarihsel elemanlar ve mevcut eserler, bu yüzyıl heykeltraşları tarafından özellikle, yüzyılın ilk yarısında kullanılmışlardır.

3.1.3.3. 19.YY İNGİLİZ MÜZİĞİ

19.yy İngiliz müzik anlayışı, biçimde bir olma ilkesini temsil eden ve müziğe ilişkin fikirler getirmiş 'Klasisizm' e karşı sav olarak ortaya çıkmış, toplumsal yaşam ile birlikte düşünüldüğünden ve şiir ile iç içe olduğundan büyük kitlelere daha rahat aktarılabilen bir sanat dalı olmuştur. Daha önceki yüzyıllarda, sanatçıların, belirli kesimlere sunmayı tercih ettikleri müzik, 19.yy'da toplumsal hayatın her noktasındaki değişimler ile birlikte, orta sınıfın ve işçi sınıfının kendine mal ettiği bir sanat dalı haline gelmiştir.

Orkestraların, şatolarla sarayların şölen salonlarından çıkıp, orta sınıf tarafından doldurulan konser salonlarına geçmesi gibi, oda müziğide soyluların salonlarında çıkıp, orta sınıfın çalışma odalarına kadar gelmiştir. Müzikli eğlencelere giderek daha büyük bir ilgi duymaya başlayan kitleler, daha hafif, daha bütün halinde olan, daha az karmaşık eserler istemişlerdir. Bu talep, bir yandan daha kısa, daha eğlenceli, daha çeşitli formları gerektirirken, bir yandan da müzik parçalarının ciddi müzik ve hafif müzik diye ikiye ayrılmasına sebep olmuş, bu toplum beğenisine boyun eğmenin getirdiği ifade bozukluğu, gözle görülür bir uyumsuzluğa yol açmıştır. Buna rağmen, müzik, 19.yy'da, tüm sanat dalları arasında en başarılı ve en üstün durumda olan sanat olarak görülmüş, bunu da ayrılmaz bir bütünü olan çeşitli özelliklere, içeriğinin akla aykırılığı ve ifade araçlarının bağımsızlığı ile sağlamıştır. Yine bu yüzyılda, piyano ve nefesli çalgılarda meydana gelen teknik gelişmeler, orkestra anlayışının ve çağdaş müzik sistemlerinin temellerini atmışlardır.

(A. Einstein, 1947, S:231)

3.2. ENDÜSTRİ DEVRİMİ VE KENTSEL YAPI DEĞİŞİMLERİNİN İNCELENMESİ

Aydınlanma hareketi ile başlayan değişimler ve 18.yy'da bilimin ilerlemesi ve bilimsel devrimlerin toplumdaki hareketlenme ile birlikte görülmesi, 18.yy sonlarında ve 19.yy başlarında, ekonomik hayatın ve ekonomik yapının da kimlik değişimine yol açmıştır. Bu davranışın sonuçlarını 'Endüstri Devrimi' denilen hareket göstermiştir.

'Endüstri Devrimi' terimi, yaygın olarak tarım ve el sanatlarına dayalı geleneksel ekonomiden, modern sanayi ve imalat ekonomisine geçişi simgeleyen, üretim sürecine ve üretimin örgütlenmesine ilişkin bir dizi değişimi tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Aynı terim, tarihsel bir dönemi adlandırmak üzere kullanıldığında ise, 18.yy ortalarında İngiltere'de başlayan ve İngiltere'nin ardından önce kara Avrupasında ve sonra da Amerika Birleşik Devletlerinde yaşanan ve I.Dünya savaşına kadar süren bir ekonomik değişim sürecinin ilk aşamasını niteler. (Ana Britannica, 1987, S:4)

Endüstri Devriminin başladığı yer olan İngiltere, 19.yy'da Fransa'nın Avrupa'daki önderliğine son veren ticari savaşlar sonucunda, dünyanın en güçlü ülkesi konumuna gelmiş, Ortaçağ'da Venedik'in, 16.yy'da Fransa'nın ve 17.yy'da ise Hollanda'nın dünya ticaretindeki yerini almıştır. Tüm bu dış gelişmeler olurken, iç yapısını da düzene sokmayı başararak, Endüstri Devrimi'nin getirdiği yeni olanaklar ile ekonomik alanda üstünlük sağlamaya başlamıştır. Endüstri Devrimi'nin doğmasını sağlayan etkenler, İngiltere'nin kazandığı savaşlar, coğrafya alanındaki bulgular, yeni pazarlar ve okyanus yolları,

yatırımları için daha yüklü sermayeler bulunması gibi yüzyılın doğurduğu sosyal olaylar olmuştur. Ortaçağ'dan itibaren başlayan gelişimin kuvvetli bir ifadesi olan, Endüstri Devrimi, 19.yy'ın tüm temel değişimlerinin ifadesi olmuştur. (B.Hammond,1944, S:39)

Endüstri Devriminin gerçekleşmesinde, üretim biçim ve tekniklerine ilişkin buluş ve yenilikler büyük rol oynamış, buhar gücünden yararlanma, makinalaşma ve maddenin değişik biçimlere dönüştürülmesini sağlayan yöntemlerin geliştirilmesi ile üretim süreci kolay denetlenebilir ve daha verimli bir işbölümüne olanak sağlayacak büyük işletmeler kurulmuştur. Bütün bu yenilikler, tarım ve ulaşımda da bir çok yeniliğe yol açmış, yeni işkollarının ve iş imkanlarının gelişerek, ekonomik büyümeye katkıda bulunması sağlanmıştır.

Aynı dönemde, tarımsal üretimi arttıran yeni tarım tekniklerinin ve ürün çeşitlerinin geliştirilmesine yol açan bir dizi yenilik yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi toplumsal yapının da değişmesine yol açan 'Çitleme' hareketi olmuştur. Çitleme hareketi, büyük toprak sahiplerinin dağınık topraklarını birleştirme hareketi olmuş, bunu topraklarının arasındaki arazileri satın alarak veya diğer yerlerdeki toprakları ile takas ederek sağlamışlardır. Dağınık toprakların birleştirilmesi, ortak kullanım hakkını ortadan kaldırmış ve kırsal kesimde, sınırları yasal olarak belirlenmiş bireysel mülkiyete geçilmiştir. Çitlemenin yüksek maliyetini karşılayamayan küçük toprak sahipleri ile topraksız köylüler ise ya bu alanlarda gündelik işçi olarak çalışmaya başlamışlar ya da kente göç zorlanmışlardır. Bu hareketler, aynı zamanda bir nüfus patlamasının olduğu döneme denk gelmiş ve böylece tarımda

iş bulamayan kırsal nüfus fazlası, topraktan ve feodal bağlardan koparak, sanayi işçisi olmak üzere kentlere göç etmişlerdir. (Arnold Houser, 1984, S:63)

Endüstri Devrimi, başta İngiltere'de olmak üzere, yaşandığı tüm ülkelerde, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal, siyasal ve kültürel yapıyı da değiştirmiştir. Ekonomik yapıyı doğrudan etkileyen Endüstri Devrimi, toplumdaki tabakalanmayı da değiştirmiş, devrim öncesinde yükselen burjuva sınıfının yanına, yine bu dönemde haklarını arayan işçi sınıfı da yerleşmiştir. Ağır çalışma koşulları, uzun iş saatleri, düşük ücretler, en ağır işlerde dahi çocuk emeği kullanımı, yoksulluk ve ölüm, bir yandan teknolojik yeniliklerle beslenen, diğer yandan da yoğun emek sömürüsüne dayanan Endüstri Devriminin tanımlayıcı özellikleri olmuş ve tüm bunlara karşı koymaya çalışan işçi sınıfı, yavaş yavaş ön plana çıkan ve artık ilgilenilmesi gereken bir topluluk halini almıştır.

Siyasi yapının ve kültür yapısının değişimi de yine işçi sınıfının çıkarlarının gözetilmesi ve hakkının verilmesi olgusundan hareketle değişmeye başlamış, bilinçlenmeye başlayan işçi sınıfı, hakettiği düzeye gelebilmek için tüm imkanlarını kullanmaya çalışmıştır. Ayaklanmaların, grevlerin sıkça görüldüğü bu dönemde, işverenler de işçilerin haklarını verebilme yolunda çalışmalara girişmişler, yapılan değişimler yavaş yavaş da olsa hissedilmeye başlanmıştır.

Aydınların, toplumun en alt tabakasına kadar inebilme çabaları, kültürel hayatta ve sanatta, "Toplum için sanat" ilkesini ortaya çıkarmış, yazarlar ve düşünürler, toplum sorunlarını çözümlemeye çalışan eserler vermişlerdir. Bu

da toplumdaki yeni tabakanın geri plana itilmeyerek, çözümlenmesi gereken bir toplumsal sorun halini aldığını göstermesi bakımından önem kazanmıştır.

3.2.1. NÜFUS HAREKETLERİ ve KENTLEŞME

Endüstri Devriminin ve getirdiği tüm yeniliklerin, en büyü| etkisi, kırsal kesimlerden, kentlere meydana gelen nüfus hareketleri olmuştur. Endüstrileşmenin getirdiği ek insan gücü ihtiyacı, kırsal kesimlerdeki çitleme ve tarımsal hareketin doğurduğu fazla insan gücü ile karşılanmaya çalışılmış, ancak bunun en büyük faturasını, kentlere oluşturan göç karşısında yetersiz kalan kentlerin alt yapıları ödemiştir. Kırsal kesimden kentlere göç hareketine, dönemin hızlı nüfus artışı da eklenince, gelişmeyi beklemeyen kentsel bölgeler, yapılan tüm imar faaliyetlerine rağmen, ihtiyacı karşılayamaz hale gelerek, çarpık kentleşme, dönemin en büyük problemlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır.

Yüzyıl başlarında, İngiltere'de toplam nüfus'un 9.000.000 sınırlarından, yüzyıl sonlarında 29.000.000'a ulaşması, İngiltere'nin nüfus artışının ne derece hızlı olduğunu göstermiş, nüfus dağılımı da yine, yüzyılın ilk yarısındaki kırsal kesim-kent nüfus dengesinin, yüzyıl sonlarına doğru büyük değişimler yaşayarak, kentsel nüfusun katlanarak büyümesine yol açmasını göstermesi bakımından önem kazanmıştır.

TABLO 3.2.1.1. 19.YY'DA İNGİLTERE NÜFUS HAREKETLERİ
(Adna Ferrin Weber, The Growth of Cities
in The Nineteenth Century, 1968, S:43)

		1801		1851		1891
Şehir Kate- gorileri	Şehir Adedi	Nüfus	Şehir Adedi	Nüfus	Şehir Adedi	Nüfus
20.000'den büyük	15	1.506.176	63	6.265.011	185	15.563.834
10.000-20.000 arası	31	389.624	60	800.000	175	2.362.376
5.000-10.000 arası	60	418.715	140	963.000	262	1.837.054
5.000 Üstü Toplam	106	2.314.515	263	8.028.011	622	19.763.264
5.000 altı Toplam	-	6.578.021	-	9.899.598	-	9.239.261
Genel Toplam	-	8.892.536	-	17.927.609	-	29.002.525

Tablo 3.2.1.1'de de görüldüğü gibi, İngiltere'nin nüfusu, 1801'den, 1891'e kadar olan 90 yıllık süre içerisinde, 8.892.536'dan, 29.002.525'e çıkmıştır. Nüfus, 90 yıllık sürede 20.000.000'un üzerinde bir artış kaydetmiştir. Toplam nüfusun bu artışı, Endüstri Devrimi ve diğer toplumsal olayların etkisinde, kentlere yığılma göstermiş, 1801 yılında, 20.000'den fazla konut ünitesi bulunan şehirlerin nüfusu, 1.506.176 iken, 1851'de 6.265.011'e ve 1891'de 15.563.834'e yükselmiştir. 5.000'den fazla konut ünitesi bulunan kentlerde ise, 1801'de 2.314.515 olan kentsel nüfus, 1851'de 8.028.011'e, 1891'de 19.763.264'e ulaşmıştır. 90 yıllık toplam nüfus artışının, 20 milyon olduğu İngiltere'de, bu artış, nüfus artışının % 80'inin kentlerde meydana geldiğini göstermiştir. 5.000'den az konut ünitesi bulunan kentlerde ise, nüfus artışı, 90 yıllık süre içerisinde, 6.578.021'den, 9.239.261'e ulaş-

miştir ki bu nüfus artışı, kentsel bölgelerdeki nüfus artışının yalnızca 1/10'unu oluşturmuştur. Yine, kırsal bölgelerdeki nüfus artışı, yüzyılın ilk yarısında 6.578.021'den, 9.899.598'e çıkarken, aynı artış, yüzyılın ikinci yarısında tam tersi bir istikamet izlemiş ve 600.000 civarında bir nüfus azalması yaşanarak 9.239.261'e düşmüştür. Bu da, yüzyılın ikinci yarısında kırsal kesim nüfusunun, oluşan toplumsal şartlar neticesinde kuvvetli bir azalma yaşadığını göstermiştir.

Yüzyılın ikinci yarısında, kentsel bölgeler ile kırsal bölgelerdeki nüfus artış hızları ise şu şekilde oluşmuştur.

TABLO 3.2.1.2.:Kentsel Nüfus ve Kırsal Nüfus Artış Yüzdeleri (Adna Ferrin Weber, The Growth of Cities in The Nineteenth Century, 1968, S:44)

	Kentsel nüfus artış yüzdesi	Kırsal nüfus artış yüzdesi
1851-1861	21,9	1,88
1861-1871	28,1	-5,86
1871-1881	25,6	-3,84
1881-1891	18,5	-2,76

Yüzyılın ikinci yarısındaki kentsel nüfusun artışı ve kırsal nüfusun azalmaya başlaması, dönemin endüstrileşme hareketi ve çiftçilik faaliyetlerinin azalmaya başlaması ile doğrudan ilişkili olmakla beraber, kırsal yerleşim bölgelerinin ve köylerin, kentlerin büyüme alanları içerisinde kalması sonucunda da meydana gelmiştir. Endüstri faaliyetlerinin yoğun olarak yaşandığı kentlerde, aşırı

nüfus artışı ve iç göçler sebebi ile, banliyölerine ve yakın yerleşim bölgelerine doğru bir büyüme gözlenmiş, bu büyüme ulaşım imkanlarının geliştirilmesi, endüstri kuruluşlarının kentlerin yakın çevrelerine dğıtılması olgusu ile kuvvetlendirilmiş ve kentlerin fiziki planlamalarında, sınırlandırılmış eski dokularından ve yerleşim bölgelerinden kuvvetli sapmalar ve yayılmalar gözlenmiştir. Özellikle, Londra'da, Ortabatı ve Kuzey kentleri olan Birmingham, Manchester, Leeds ve Sheffield'da yaşanan bu gelişim, kentsel planlamanın da dönemin gereklilikleri çerçevesinde yeniden düşünülmesi gereken bir konu olduğunu göstermiştir.

Kentsel gelişimin kuvvetli bir şekilde yaşandığı 19.yy'ın ikinci yarısında İngiltere'nin nüfus dağılımı tablosundan da anlaşılabileceği gibi, yeni bir gelişme de, artık Londra'nın tek hakim kent olmaktan çıkıp, endüstrileşen yeni kentler ve kentsel bölgeler ile dengelendiği olgusudur.

Tablo 3.2.1.3.'den de anlaşılabileceği gibi, yüzyıl başında nüfusu 100.000'den fazla tek kent olan Londra, bu hakimiyetini yüzyıl ortalarından itibaren, nüfus hareketlerinin ve artışının etkisiyle yeni kentsel bölgelere bırakmıştır. Yüzyıl başında, nüfusu 20.000'den fazla toplam 15 kentsel bölge varken, yüzyıl sonunda bu sayı 185'e yükselmiştir. Kentsel bölgelerde karşılanan insan yükü ise, 1.506.176'dan 15.563.834'e yükselmiştir ki, bu hareket 90 yıllık süre içerisinde, metropoliten bir bölge olan Londra'nın karşıladığı nüfus yükünün üç katını meydana getirmiştir. Bu gelişim, yaşanan ekonomik patlamanın, toplumsal faktörlerin ve endüstrileşme olgusunun ortaya çıkardığı gelişimdir.

TABLO 3.2.1.3.: Londra ve Diğer Büyük Şehirlerde 1801-1891 Yılları Arasındaki Nüfus Dağılımı (Adna Ferrin Weber, The Growth of Cities in The Nineteenth Century, 1968, S:46)

Yıl	Londra	100.000'den büyük şehirler		20.000-100.000 arası nüf. şehirler		20.000'den büyük yerleşimli toplam şehirler		Toplam şehir nüfusu		Toplam kırsal nüfus	Toplam Nüfus
1801	864,845		-	14	641.331	15	1,506.176				8.892.536
1811	1.009.546	2	210,484	15	619.370	18	1.839.400				10.164.256
1821	1.225.694	3	393.330	24	870.242	28	2.489.266				12.000.236
1831	1.471.941	5	791.315	37	1.203.624	43	3.466.880				13.896.797
1841	1.873.676	5	1.039.942	48	1.695.045	54	4.608.663				15.914.148
1851	2.362.236	8	1.678.551	54	2.224.224	63	6.265.011	580	8.990.809	8.936.800	17.929.609
1861	2.803.989	11	2.211.075	60	2.652.558	72	7.667.622	781	10.960.998	9.105.226	20.066.224
1871	3.254.260	12	2.617.726	90	3.671.982	105	9.543.968	938	14.041.404	8.670.862	22.712.261
1881	3.834.354	19	3.864.821	125	4.754.326	145	12453.501	967	17.636.646	8.337.793	25.974.439
1891	4.232.118	23	5.021.856	161	6.309.860	185	15.563.834	1.011	20.895.504	8.107.021	29.002.525

3.2.2. KENTLEŞME ve KENTSEL BÖLGELERDEKİ KONUT İHTİYAÇLARI

Kentsel çevre oluşumu ve kentleşme, 19.yy'da İngiltere'nin ve İngiliz toplumunun karşılaştığı en büyük problemlerden biri olmuş, yüzyıl başlarında nüfusu 100.000'den fazla şehirler birkaç tane iken, yüzyıl sonlarında 23'e çıkmıştır. Orta büyüklükteki kentsel bölgeler, yüzyıl başlarında 14 iken, 1890'larda 161'e yükselmiştir. Bu aşırı kentleşme, nüfus dağılımının da, kentsel bölgeler üzerinde yığılmalar yapmasına sebep olmuş, yüzyıl ortalarında birbirine eşit olan kentsel nüfus ve kırsal nüfus, yüzyıl sonlarında ise kentsel bölgelere olan yığılmanın etkisi ile tam tersine dönmüştür.

TABLO 3.2.2.1.:19.yy İngiliz Şehirlerinde Nüfus Dağılım Yüzdeleri (Adna Ferrin Weber, The Growth of Cities in The Nineteenth Century, 1968, S:47)

Yıl	Londra	Diğer büyük şehirler	20.000-100.000 nüfuslu şehirler	Nüfusu 20.000'den büyük tüm şehirler	Kentsel bölgeler	Kırsal bölgeler
1801	9,73	-	7.21	16.94	-	-
1811	9.93	2.08	6.10	18.11	-	-
1821	10,20	3.27	7.35	20.82	-	-
1831	10.64	5.71	8.70	25.05	-	-
1841	11.75	6.52	10.63	28.90	-	-
1851	13.18	9.40	12.42	35.00	50.08	49.92
1861	13.97	11.02	13.22	38.21	54.60	45.40
1871	14.33	11.50	16.20	42.00	61.80	38.20
1881	14.69	14.91	18.40	48.00	67.90	32.10
1891	14.52	17.30	21.76	53.58	72.05	27.95

Kentsel bölge nüfusunun bu dönüşümü, İngiltere'nin yüzyıl başından itibaren kaydettiği endüstrileşme hareketlerinin ve sanayinin canlandırılması olgularının doğal bir sonucu olarak gözükmüş, yeni kentsel bölgeler, yeni yapılanmalar ve endüstri hareketleri ile oluşturulmuş ve bu oluşum, orta ölçekli şehirlerin, nüfus hareketlerine maruz

kalmalarına sebep olmuş, yeni yerleşim bölgeleri ve yerleşim bölgelerinde de yeni konut alanları ihtiyacı en acil problemlerden biri olmuştur.

Gelişimin bu derece hızlı oluşması karşısında, mevcut kentsel bölgelerin yetersizliğini gösteren en iyi örneği Londra meydana getirmiştir. Yüzyıl başlarında, 30.002 İngiliz dönümü yer kaplayan Londra, 1840'lara kadar bu bölge içerisinde kendine yetebilmeyi başarmış, fakat 1841'de bu alan 44.816 İngiliz dönümüne çıkarılmış, 1844 ve 1846 yıllarında, yeni eklemeler ile mevcut kentsel alan 75.362 İngiliz dönümlük bir alan üzerinde yapılanmıştır. Bu yıllarda nüfus artışı hızının, yeni kentsel bölge üzerindeki dağılımının artması, Londra metropolitan bölgesinin rahatlamasına sebep olmuş, fakat bu alan, yüzyıl sonlarına doğru, nüfus artışının ve göçün doğurduğu insan akımı ile, tekrar büyüme hareketi içerisine girmiştir. Bu büyüme, şehrin tek merkezliliğini ve odaklanması hareketini bozarak, çok merkezli ve değişik kentsel mekan tasarımlarına gidilmesine sebebiyet vermiştir. (Eliel Saarinen, 1973, S:203)

Çok merkezlilik ve yeni kentsel mekanların oluşturulması çabaları, bu yüzyılın ulaşım imkanlarının çeşitliliği ile kentsel planlamalarının banliyöler yolu ile yayılmasına, geleneksel İngiliz konut düzeni ve çevresel tasarımında da yok olmaya başlamasına neden olmuştur. Kentleşmenin meydana getirdiği konut problemi, bir kent problemi olarak ve sosyal bir problem olarak gözükmüş, çalışan nüfusun konut sahibi yapılabilmesi ve çevresel etkilerin en aza indirilmesi çabalarını da içermiştir. Sosyal değişimlerin yoğunluğu, yeni bir kitlenin ağırlık kazanması, konut problemini tüm toplumun çözmesi gereken bir problem haline

dönüştürmüş, konut örgütleri kurulmaya ve faaliyete geçmeye başlamışlardır. Kurulan örgütler, öncelikle konut ihtiyacının boyutlarını saptamaya çalışmışlar, devletten aldıkları yardımlar ile sağlıklı konut bölgeleri ve konut üniteleri kurma yoluna gitmişlerdir. (J.N.Tarn, 1978, S:25) Endüstrileşmenin getirdiği göç karşısında kentsel bölgelerde meydana gelen konut açığı, aynı zamanda iş verenler tarafından da karşılanmaya çalışılmış, bu amaçla yüzyıl ortalarından itibaren işçi siteleri ve toplu konut alanları inşa edilmeye başlanmıştır.

Konut ihtiyacının karşılanması çabaları, kentsel mekanlar üzerinde de değiştirici etkiler meydana getirmiş, konut bölgeleri ve yerleşimler kendi içlerinde yoğunlaşmış, eski yerleşimler kendi içine kapanık olmaktan kurtulup, kent yaşamına katılmaya başlamışlardır. Yerleşim dokusu, sıklaşmış, kentlerde ufak parseller halinde arsa bölünmelerine gidilmiş, daha önceki dönemlerde görülen konutlaşma, konut dokusunda süreklilik, sıra ev yapılanmaları ve kentsel bölgelerin etrafında oluşan yeni banliyölerde, daha merkezîyetçi ve yeşil doku içerisinde yerleşimler oluşturmaya başlanmıştır. (N.Taylor, 1973, S:38)

Kentsel tasarım öğeleri olan caddelerin, meydanların ve avluların biçimlenişinde yine dönemin en büyük sosyal problemi olan konut problemini çözümleyebilmek amacıyla farklılıklar gözlenmiş, çevresel tasarımın yerini, konut alanlarının maksimum kullanımına bıraktığı ve yeşil dokunun kentsel bölgeler içerisinde kısıtlı kullanımlarına kadar, arsa probleminin ön plana çıktığı görülmüştür. Artık, konut problemi, tüm kentsel öğelerden daha çok ön plana çıkan bir sosyal bir olgu halini almıştır. Bu olgu, geleneksel İngiliz konut anlayışının ve düzeninin şekil

değiştirmesine yol açmış olmasına rağmen, mimaride büyük bir kimlik değişiminin değil, ihtiyaçların formlar üzerindeki yorumlanmaları kaygısı ile meydana gelmiş bir gelişme olarak tutarlı bir davranış biçimini oluşturmuştur. (Anthony Quiney, 1986, S:185)

3.3. İNGİLİZ MİMARLIĞINDA KONUT MİMARİSİ GELİŞİMİ

İngiliz sivil mimarlığında konut biçimlenişi, Normanların istilası ile başlayan bir hareketin, çağlar boyunca kuralcı, kendine özgü tasarım ilkeleri, formları olan bir mimari davranışın ifadesi olarak görülmüştür. Konut anlayışının, bir barınak, sığınma işlevi görmesinden, çeşitli ve farklılaşmış ihtiyaçlara karşılık verme düşüncesine bürünmesi, sosyal olayların ve değişimlerin de ifadesi olarak görülmüş, mimarinin toplum yararına ve gereksinimlerine hizmet eden yanı, çeşitli devirlerde çeşitli formlarla kendisini göstermiştir.

İngiliz konut mimarisinin ilk dönemlerde, yöresel etkenler ve iklim şartlarına göre biçimlendiği, genellikle dikdörtgen formda ve kalın duvarlar ve dış ortamdan mümkün olduğunca izole edilmiş bir biçimde tasarlandığı görülmüştür. Kuvvetli İngiliz dikdörtgen formunun ilk örnekleri olan bu yapılar, anlam ve kullanım yönünden daha sonraki dönemlerde konut tasarımlarını etkileyen ilk örnekler, "archetype"ler olmuşlardır.

İngiliz konutları, ilk dönemlerinde yine, Yunan ve Roma konut mimarisi örnekleri gibi, kalın ve yüksek duvarlar arkasındaki bir avlunun etrafında sıralanmış bir şekilde ve bazı yapılarda iki katlı olarak inşa edilmişlerdir. Yöresellik ve iklim şartları, pencerelerin azlığını veya

sınırlı boyutlarda tasarlanmalarını gerektirmiş, avlu etrafında odaklanan ve aksını buradan alan yerleşim planı, ana oda diye adlandırılan, yürüme ve giriş aksının tam karşısında bulunan merkezden de zıt bir tasarım prensibi geliştirmiştir. Genel prensiplerin mantıklı sebepler ve zorunluluklar içerdiği bu tipler, simetri kaygısı altında tasarlanmışlar, malzemelerin bilinçli kullanımları ile de ifadeleri kuvvetlendirilmiştir. Çatı formunun ve duvarların, malzeme farklılıkları ve konstrüksiyon özellikleri düşünülmüşler tasarlanması da yine ilk dönem İngiliz konut örnekleri tasarımının en basit fakat en tutarlı yönünü göstermiştir. (Olive Cook, 1968, S:17)

Konut mimarisinin yüzyıllar içerisindeki gelişimi, yine aynı şartlar çerçevesinde tesadüfi bir hareketten çok, bilinçli bir hareket ile geliştirilmiş yerel metodlar ve elemanlarla olmuş, Ortaçağ anlayışının dinamik etkileri olan tanrının ve anıtsal düşüncelerin yer alması ile kuvvet kazanmıştır. (Olive Cook, 1968, S:19) Kuvvetli dikdörtgen geleneğinin yanı sıra, kübik biçimlerin ve formların meydana çıkması ile, İngiliz konutlarının Roman çağlarındaki küçük ve basit planları, ana oda etrafındaki gruplanmaları, yerini daha kapsamlı bir anlayış ve büyüme etkisine bırakmıştır. Ortaçağ'a yaklaşıırken kendini gösteren bu mimari anlayışın ana prensibi, konstrüksiyon ve yapı tekniklerinin değişmesi olmuş ve bu değişim konut yapılarında büyük ana kolonlar ve bağlantı kirişlerinin etraflarındaki tamamlayıcı kolonlar ile kuvvetlendirilmiş çatıların, planlamalar üzerindeki etkileri ile kendini göstermiştir. Konutların içerisindeki oda ve avluların yerleşimleri, çatı formları etkisi ile tasarlanmış, merkezi mekan olan avluların etrafında oda biçimlenişleri yer almış, üst katlarda ise yatma hacimleri tasarlanmıştır.

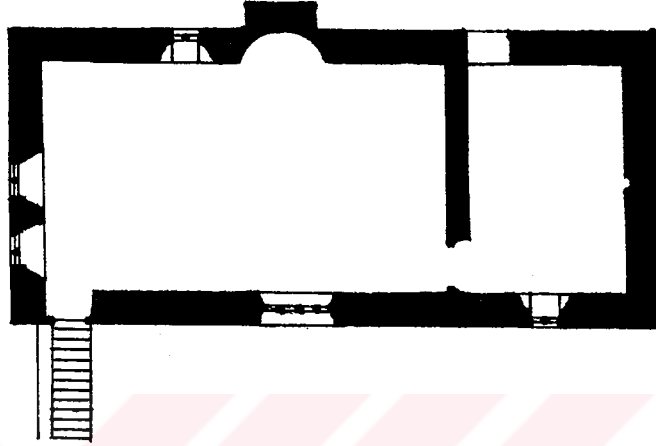
Tasarımın odak noktası, yapının her iki cephesinden girilebilen ve dağılımın sağlandığı 'Orta mekan' olmuştur.

Taşın ana malzeme olarak yapıda kullanılmaya başlanması ile birlikte, çok katlı binalar tasarlanmaya başlanmış, plan bütünlüğü daha önceki kuvvetli dikdörtgen formundan taşmalarla, ancak, yerleşimde yine aynı kriterler altında sağlanmıştır. Merkezi sofa korunmakla birlikte, Ortaçağ konut tasarımının ana formları haline gelen kule yerleşimleri ile katlar arasında irtibat sağlayan sirkülasyon hacimleri oluşturularak, mekanlar katlara dağıtılmış, bu da merkezi sofanın işlevini ve yapıdaki önemini azaltmıştır. Merkezi sofanın karşıladığı işlevler bu dönemde, üst katta yer alan ana odaya aktarılmıştır.

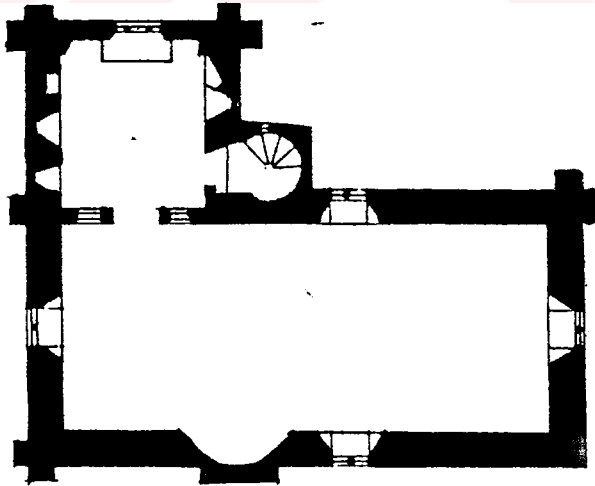
Daha önceki dönemlerde konut yapılarında dar ve önemsiz girişler, kuvvetlenerek nerede ise tasarımın odak noktası haline gelmeye başlamış, hemen karşısındaki merdiven ile katlar arası irtibat sağlanmıştır. Ana oda, giriş holünün üzerinde oluşturulmuş galeri etrafında çerçevelenen ve büyük pencere modülleri ile ışıklandırılmış bir mekan haline gelmiştir. Alt katlar, servis ve depolama hacimlerine ayrılmış olmakla birlikte, konutun yer aldığı bölgenin durumuna göre bu mekanlar kısmen hayvan barınakları ve ticari faaliyetlere de ayrılmışlardır. Bu ayırım, dönemin konut tasarımının çift yönlülüğünü göstermesi açısından önem kazanmıştır.

Bu dönemlerde, İngiliz konut mimarisinin iki farklı plan tipi olan Merkezi sofalı dikdörtgen plan tipi ve 'L' planlı kuleli Ortaçağ plan tipi ile oluşmaya başladığı görülmüştür. Her iki tipte de girişlerin karşıladığı mekanlar, sofalar veya yaşama mekanları olmuştur. Kuleli

ortaçağ plan tipinin ana odalarının ikinci katta yer alması, giriş holünün önem kaybetmesinin değil, aksine kullanımının yönlendiricisi olmasına yol açmıştır.

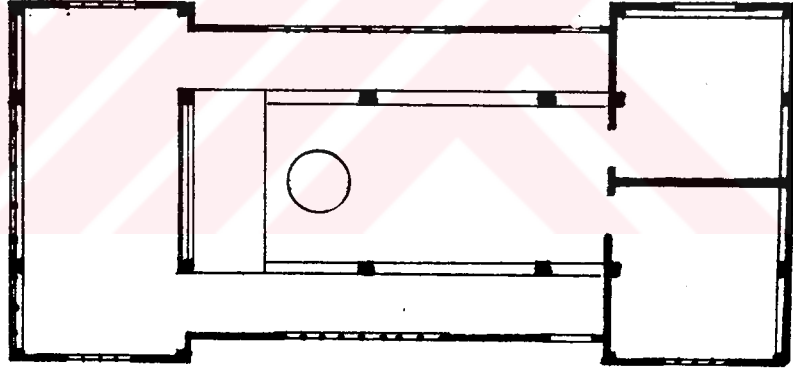

Şekil 3.3.1:Merkezi Sofalı Dikdörtgen İngiliz Konutu
(Olive Cook, The English House Through Seven
Centuries 1968, S:31)

Şekil 3.3.2:L Planlı Kuleli Ortaçağ İngiliz Konutu
(Olive Cook, The English House Through Seven
Centuries, 1968, S:32)

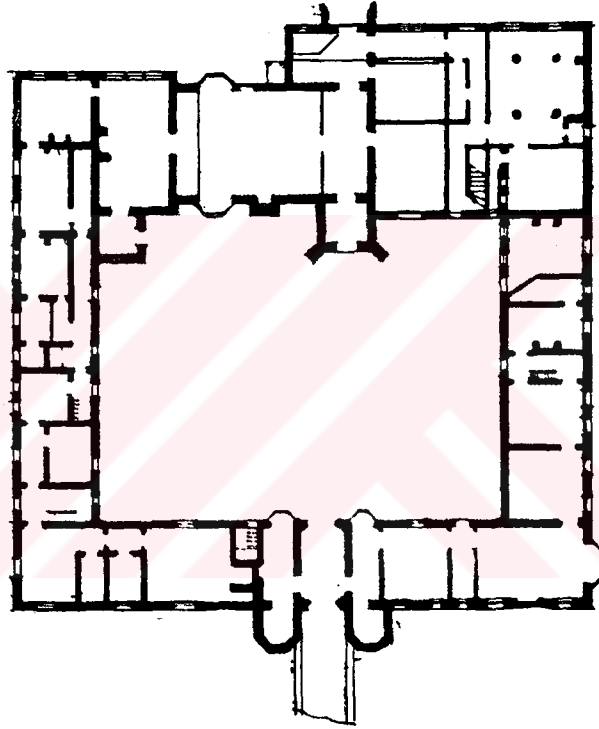
İlerleyen yüzyıllarda, simetrik plan şemasının tasarıma yerleşmesi sonucunda, daha büyük konutlar için 'H' tipi plav şeması geliştirilmiştir. Bu plan tipinde, orta aks-tan giriş verilmiş, zemin katta her iki kanatta servis ve depolama hacimleri, ortada ise galerili bir orta mekan, ön ve arka koridorlar arasında yer almıştır. Yapıya genellikle iki giriş verilmiş, ana giriş aksı cephede kuvvetli bir şekilde hissettirilmiştir. Plan şemasının üç ayrı parça halinde ele alınabilmesi, farklı bir biçimleniş ve geometri yaratmış, üst katlarda yatak odalarının ve yaşama mekanlarının yer alması, barındırılan nüfusun artışına paralel bir gelişme izlemiştir.

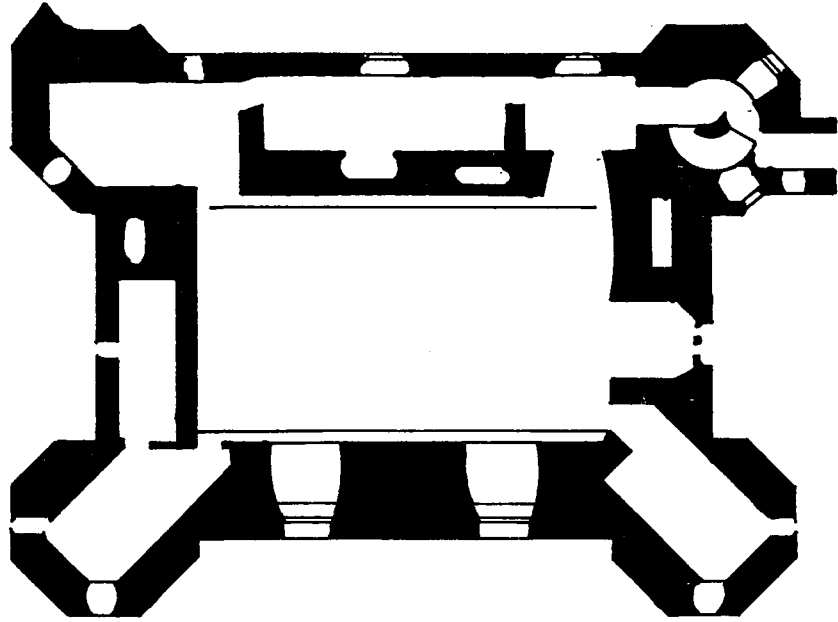
Şekil 3.3.3: 'H' Planlı İngiliz Konut Tipi (Olive Cook, The English House Through Seven Centuries, 1968, S:39)

Ortaçağ döneminin sonlarına doğru, konut mimarisi, binanın formunda ve dekorasyonunda ulaşabileceği tüm estetik imkanlardan yararlanarak tasarlanmaya başlamış, askeri sebeplerden dolayı da güçlenerek, anıtsal bir görünüme

ulaşılmaya çalışılmış, başlangıcını Fransa'dan olan bu yeni biçimleniş, kendini orta avlu etrafında oluşturulmuş kare biçimli kuleler ve bağlantıları ile göstermiştir. Kuleler, masif bir görünümde inşa edilmişler, bazı örneklerde yuvarlak formlarda görünmekle birlikte genelde kare biçimleniş hakim olmuştur. Pencere oranlarında, mekan içi organizasyonlarında, hep güvenlik ve gizlilik duygusu hakim olmuştur. (Olive Cook, 1968, S:42)

Şekil 3.3.4:Orta avlulu Ortaçağ konutu
(Olive Cook, The English House Through Seven
Centuries, 1968, S.43)

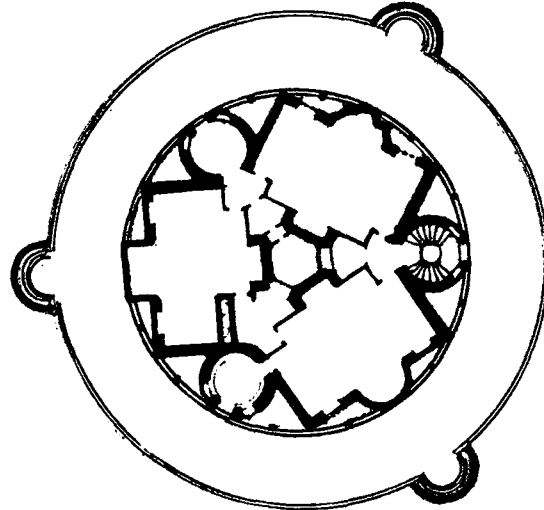
Şekil 3.3.5:Orta Avlulu ve Köşe Kuleli Ortaçağ Konutu.
(Olive Cook, The English House Through Seven
Centuries, 1968, S:45)

Rönesans'ın tüm Avrupa ülkelerinde ve İngiltere'de, 16.yy'dan itibaren kuvvetli bir hareket olarak görünmesi ile birlikte, Ortaçağ formları ve anlatımları taşıyan sanatlar, edebiyat, ekonomi, politika ve dini kavramlar kimlik değiştirmeye başlamış bu değişim mimariye de yansımış, başta sivil mimari olmak üzere, yeni bir klasik etkilenim altında form ve biçim ilkeleri altında yapılar tasarlanmaya başlanmıştır.

Dönemin klasik diplere dönülmesi anlayışına karşı Gotik'i yaşatma çabaları ortaya çıkarak, karşıt bir hareket olarak İngiltere'de kendini göstermiştir. Hareketin konut mimarisinde kendini göstermesi, yerel formların ve etkilerin korunması fikri ile olmuş, ancak değişen eğitim sistemleri ve mimarların klasik mimari tiplere olan hayranlıkları İngiliz konut mimarisine Rönesans etkilerinin kuvvetlice girmesine sebep olmuştur.

İngiliz Rönesansı olarak adlandırılan bu dönemde konut mimarisinde, planda eski biçimlenişlerin korunması yanında, farklı işlevler yüklenen mekanların tasarımın içerisine katılması ile yeni bir konut prensibi ortaya çıkarılmıştır. Büyük konutlarda, uzun koridorlar baş göstermiş, fazlalaştırılan mekanlar ve bölünmeler, özellikle cephede farklı bir ölçülendirme ile yer almışlardır. Cepheelerde, Ortaçağ Gotik mimarisinin elemanları, yerini, klasik mimari tiplerin ve İtalyan konut mimarisinin elemanlarına ve ölçülerine bırakmış, kısıtlı da olsa, Gotik çağının bazı tasarım öğeleri olan kuleler, büyük konutlarda korunurken, küçük konutlarda ise İngiliz taşra evi biçimlenişleri, tasarıma katılan diğer formlar olmuşlardır. (Olive Cook, 1968, S:73)

Konut mimarisinin Rönesans etkisi altındaki değişimi sürerken, tasarımda tüm görsel ve duygusal öğelerin yer almaya başlaması, şiirsel ve fantastik bir anlatım içerisinde yapıların oluşturulmasına kadar varmış, formlarda yumuşak ve dairesel hatlar egemen olmaya başlayarak kuvvetli dikdörtgen geleneği artık tasarımın ana elemanı olmaktan çok, diğer formların tamamlayıcısı olmuştur.

Şekil 3.3.6:16.yy İngiliz konutu (Olive Cook, The English House Through Seven Centuries, 1968, S:101)

Tek defaya özgü, belirli bir tarz etrafında oluşmayan bu konut yapıları, dairesel konturlar içinde yine dairesel formlu köşe kuleleri ile oluşturulmuş ve geleneksel İngiliz dikdörtgen konut tipinin, etkiler altında bu tiplere uygulandığı dönem İngiliz Baroğu denilen yeni bir biçimlenişi ortaya çıkarmıştır.

Rönesans motiflerinin klasik dikdörtgen tipine bağlanması, farklılaştırılmış H tipi plan şemasının olşumuna kadar varmış, bu plan tipinde zemin katlarda, bir kanatta mutfak, servis ve depolama hacimleri oluşturulurken, diğer kanatta ise yaşama hacimleri çözümlenmiştir. Ortadaki giriş holünün önemi korunmuş,merdiven ve galeriler İtalyan etkisi ile büyük boşluklar ve formlar içerisinde yer almışlardır. Plan biçimlenişindeki kuvvetli İngiliz formlarının aksine cephelerde kuvvetli Rönesans motifleri ve süslemeleri dönemin İngiliz konut mimarisinde kolayca sezilebilen öğeler olmuşlardır.

Klasik düşüncenin daha fazla moda olmaya başladığı 16.yy'ın ikinci yarısı ve 17.yy'da, düşey ve yatay modüller arasındaki sentez, sonsuz bir kullanım çeşitliliği içerisinde, geleneksel İngiliz ve Rönesans motiflerinin dengelenmiş bir biçimde kullanımının ifadesi olmuş ve formda bir geçiş dönemi yaratmıştır. (Anthony Quiney, 1986, S:103)

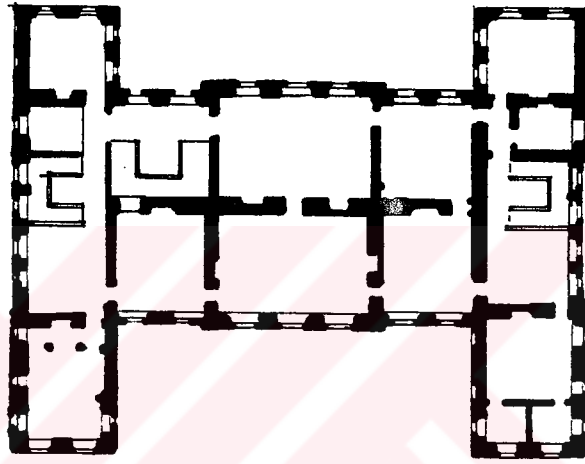
Konut mimarisinin bu geçiş dönemi, klasik tiplerden etkilenme yolu ile, geleneksel İngiliz konut tipi olan dikdörtgen ve sonraları geliştirilen 'L' ve 'H' tipi planlarla sürmüş, yine orta mekan ve yan kanatlara dayalı, fakat geleneksel tipin aksine, orta akışta yoğunlaşan ve yükselen, yan kanatlarda ise daha hafif ve cephe

düzenlenmesi açısından simetrik, tanımlanmış ve fonksiyonlandırılmış pencere bölünmeleri ile kimlik kazanmıştır. Anıtsal ve gücü simgeleyen klasik mimari tiplerin konut yapılarına uygulanması, ile yapılarda büyüklük ve abartılı anlatımlara gidilmiş, yapı içi fonksiyonları değiştirilmeden uygulanmıştır. Ortaçağ motifleri olan kuleler, baca formlarının abartılı anlatımları ile uyarlanmıştır. Cephelerde değişimlerin kolaylıkla izlenebildiği bu dönem, planlama ilkeleri açısından bazı mimarlar öncülüğünde, tasarım kalıplarına uyarlanan Andrea Palladio'nun yaklaşımına büyük atıflar içermiş, diğer Rönesans sanatçılarının planlama ilkelerinden ise daha uzak bir çizgide yürümüştür. (Olive Cook, 1968, S:175)

Palladio'cu mimari biçimleniş ilkelerine karşıt hareket olan Rönesans'ın Hollanda ve Fransa'daki savunucuları İngiliz geleneksel konut tiplerini, yenilikçi ve farklı değerlere sahip mimari tarzların ile birleştirmeye çalışmışlar, bu hareketler özellikle güney İngiltere kentlerinde cephe mimarisi olarak ön plana çıkmıştır. Hollanda mimarisi etkilenimi, çatı bitimlerinde ve formlarında, pencere ve kapı alınlıklarında, süslemelerinde ve malzemelerin kullanımında hissedilmiş girişlerin biçimsel farklılıkları ile bu etki tasarıma da girmiştir.

17.yy sonlarında ve 18.yy başlarında konut mimarisi, dikdörtgen geleneğini koruyan fakat yan kanatlarda desteklenerek oluşturulan bir anlayış ile devam etmiş, simetri yine ön planda düşünülmüş, giriş holü hemen arkasındaki yemek bölümü veyanlarındaki dinlenme odaları ile kuvvetlendirilmiştir. Bu plan tipinde değişen en önemli unsur, mekanların küçülmeleri ve birbirleri ile irtibatlı mekanlar haline gelmeleri olmuş, merkezi planlı salon ve

klasik İngiliz 'H' tipi plan yerleşiminde yer alan kanat salonları, yerini odalara bırakarak daha mütevazı bir hale gelmiştir. Mekan organizasyonundaki diğer bir gelişim de, servis ve depolama hacimlerinin bodrum katına taşınması, giriş katının ise yaşama hacimlerine ayrılması olmuş, her iki kanattaki merdivenler ile katlar arasındaki irtibat kuvvetlendirilmiştir.

Şekil 3.3.7:17.yy İngiliz H Plan Tipi (Olive Cook, The English House Through Seven Centuries, 1968, S:182)

18.yy ortalarına doğru, kare planlı konut tipleri, Palladio etkisi ile tekrar uygulanmaya başlanmış, orta mekan genellikle daha dar bir tasarım ile merdiveni karşılamış, giriş aksının her iki yanına odalar dağıtılmıştır. Boyutların tekrar normale dönüşü yaşanmaya başlanmış, dik hatların kullanımı, mekanda tutarlılık ve ifadenin bütünlüğünün sağlanması amacını gütmüş, simetri bu plan tiplerinde de süregelmiş, ana kare planın ekler ile büyütülmesi durumunda, dört bir yana kanatlar eklenerek, giriş aksındaki kanatta klasik bir biçilendirme ile karşılama

mekanı yaratılmıştır. Cephelerde, klasik düzenler kah karışık, kah yalın halleri ile kullanılmış ve biçimlenişlerde klasik mimari elemanlar ön plana çıkmışlardır. Mekan içi organizasyonda merdivenler, daha az yer kaplayan, çıkılan yönün ters istikametinde sahanlıklandırılan dik hatlı planlamalara dönüşmüştür. Bu merdiven tipi, 'köpek ayağı' olarak isimlendirilmiş, 18.yy ve 19.yy İngiliz konut mimarisinin her tipinde kullanılan klasik bir tasarım ögesi haline gelmiştir. (William Salmon, 1969)

Klasik dönemin konut mimarisine uygulanması, kentsel planlamalarda ve kent için konut yapılarında kendini kuvvetlice göstermiş, 18.yy sonlarında İngiliz kentleri, Ortaçağ kentleri atmosferinden kurtularak, dönemin gereksinimleri doğrultusunda oluşan yeni kentsel biçimlenmelere ve kent içi konut yapılarına sahip olmuşlardır. Bu gelişim, kent içi konut yapılarında süreklilik ve düzenlilik olgusunun planlamada ana unsur olarak ortaya çıkmasına sebep olmuş, değişen toplum yapısı ve ihtiyaçlarına uygun olarak biçim değişikliklerine uğramışlardır. Bu değişim, İngiliz konut mimarisinin en köklü reformlarından biri olan "sıra ev" yerleşimlerini doğurmuştur. 18. ve 19.yy'ın karakteristik konut biçimlenişi haline gelen sıra evler, İngiliz konut mimarisinin geleneksel formlarının kentsel konut yapılarına uyarlanmasının da başarılı örnekleri olarak, değişen toplumsal yapının, kentsel çevreye ve mimariye kuvvetli bir yansıması olmuştur.

3.3.1. SIRA EV OLGUSU ve BİÇİMLENME İLKELERİ

18.yy sonlarına doğru, İngiliz konut mimarisinde çağın genel özelliklerini gösteren bina tipi, kuramsal sıra evler olmuştur. Bu yüzyıl mimarisinin büyük bir kısmını içeren sıra evler, çağdaş anlamının, icatların ve klasik mimari tiplerin anlamını, yüzyılın öncülük eden diğer büyük yapılarından daha fazla göstermiş, toplumun değişiminin mimarideki ifadesi olmuşlardır. 19.yy boyunca da inşa edilmiş bu yapılar klasik mimari düşünce ve planlama ilkeleri, günün koşulları ve disiplini altında tasarlanmakla kalmamış, dönemin değişimleri etkisi altında çağdaş bir anlatımı, modası ve bina yapım teknolojisi ile düşünülmüşlerdir.

Sıra ev biçimlenişlerinin diğer Avrupa şehirlerinin aksine, toplumsal tabakaların üst düzeyine hizmet eden bir konut biçimi olmadığı görülmüş, ekonomik göstergelerden uzak, yalnızca konut ihtiyacının karşılanması amacını güden bu düşünce, farklı bir kültürel ve ekonomik gruba yönlendirilmiştir. Klasik düzenlerin ve ilkelerin, ekonomik güç gruplarının elindeki mimari faaliyetlerden sıyrılıp, toplumun her tabakasına yayılımı, dönemin endüstrileşme, standartlaştırma ve toplumsal değişimin göstergesi olmuş, daha önceki yüzyıllardaki mimarinin ekonomik gruplardaki farklılığı azaltılmıştır. Klasik mimari düzenlerin ve formların artık toplumun her kesimine yayılması, daha fazla uygulanması, devrin mimarisinin toplumsal ve ekonomik kurallar ile değişiminin yansıması olmuştur.

(Dan Cruickshank, 1975, S:4)

Değişimin mimari yapısı, ortaya çıkarılan yeni konut planlama ilkelerinin, kesinlikle, ikinci sınıf bir klasik

mimari oluşumuna yol açmamıştır. Aksine, yeni bina tekniklerinin ve süreklilik taşıyan yapılaşmanın, dönemin gözde mimari tarzlarından uzaklaşmayan ve daha sağlam temeller üzerinde yer alan yeni biçim ilkelerini, kentsel ölçekteki tasarımlar ile ortaya çıkardığı görülmüştür. Sıra ev kavramının mimari mükemmelliği bu dönemde, geleneksel İngiliz konut ilkeleri ve klasik düşüncenin sentezinin sağlanmasından kaynaklanmış, tekrarlanan plan tiplerinin, modüllerin ve cephelerde basitlik ve akıcılığın yer aldığı bu biçimlenişler, 19.yy İngiliz konut mimarisi için en uygun oluşumlar olarak kabul edilmişlerdir. Artık konut mimarisinde, eski dönemlerin fazlası ile gösterişli, üst tabakaya hitapeden tekil yapıların yerini, orta tabakaya hitap eden sıra ev biçimlenişleri olarak, tüm ülkeye ve özellikle Londara'ya yayılmışlardır. Konu dokusu artık, neoklasik motiflerle fakat sadelik ve simetri içerisinde inşa edilmiş sıra evlerden meydana gelmiştir. (Dan Cruickshank, 1975, S:12)

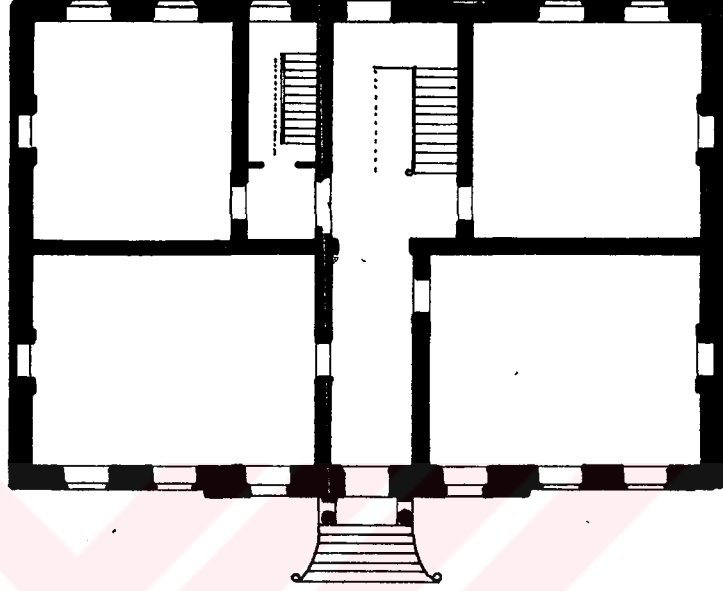
Sıra ev formları, dönemin kentsel yapısını da değiştiren bir özellik taşımış, küçük kent formlarının, dar ve kesişimi düzün olmayan yollar etrafındaki gelişimlerin sona erdiği, yeni binaların ve kent tasarım ilkelerinin aksları doğrultusunda yeni düzenlemelere geçildiği İngiliz şehirlerinde, artık kent planlaması, sıra evlerin etrafında gruplanan meydana oluşmakla, sarayların ve saray çevrelerinin belirleyici akslarının oluşturduğu eski düzenden farklılıklar içermiştir. (A.M.Edwards, 1981)

Kentsel dokuyu da değiştiren sıra ev biçimlenişleri, konut içi organizasyonlarda büyük değişimler göstermemiş, yalnızca, küçük parsellenme sebebiyle ve sokak dokusundan konuta girişlerde, karşılayan bir mekan olmayışı sebebi

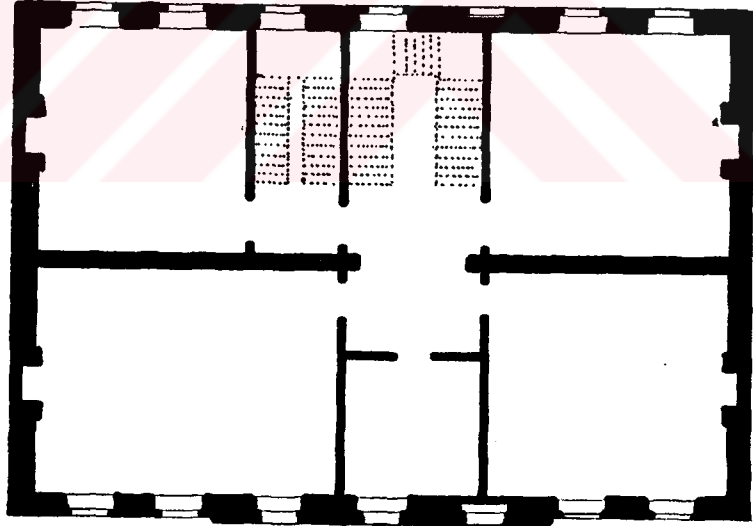
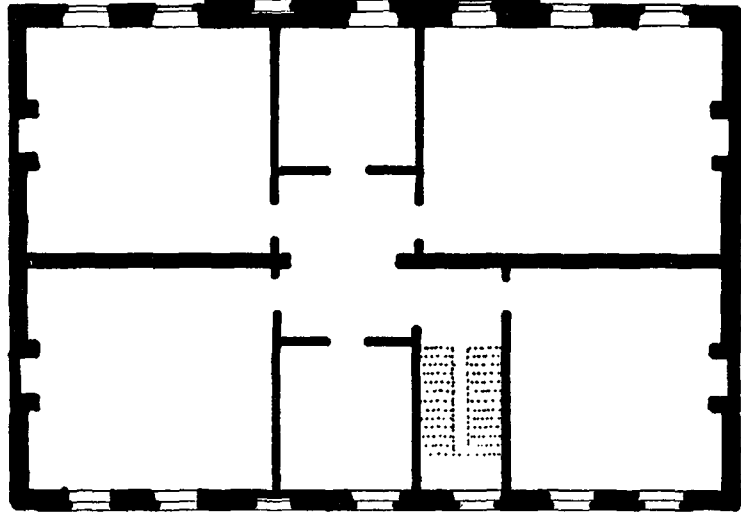
ile daha önceki dönemlerdeki İngiliz konut biçimlerinden farklılık göstermişlerdir. Genelde üç katlı olarak düşünülmüşler ve konut içinde, bodrum katlar seris, depolama ve mutfak hacimlerine ayrılmış iken, zemin katlar, daha önceki dönemlerin aksine, tasarımın merkezini meydana getirmiş, yaşama hacimleri bu katta çözümlenmiştir. Girişi karşılayan hol küçülmüş ve dağılımın sağlandığı sirkülasyon hacimi olarak tasarıma katılmıştır. Girişin tam karşısındaki merdiven, katlar arasında irtibatı sağlayan bir eleman olmuş, 18.yy'dan sonraki dönemlerde de görüldüğü gibi basit bir form içerisinde tasarlanmıştır. Bodrum katlarının cadde irtibatı ve ışıklandırılması, cadde ve kaldırımdan kopartılarak sağlanmıştır. Zemin katlarda, her iki cephede yer alan yaşama mekanları, odalar ile tasarlanmış, parselin büyümesi oda sayılarının simetrik bir düzenleme içerisinde arttırılmasına imkan vermiş, bu tiplerde, genellikle yarlarda olan girişler ortaya kaydırılmıştır. Bu biçimlenme, en küçüğünden en büyüğüne kadar tüm sıra ev biçimlerinde kullanılmış, farklılık oda sayısının arttırılmasından meydana gelmiştir. İlk katın fonksiyonel üstünlüğü, cephede de zemin katların farklılaştırılması düşüncesini doğurmuş, abartılmış pencere boyutları ve süslemeler ile ilk katın özelleştirilmesine gidilmiştir. Üst katlar, yatak odası katları olarak planlanmış, yine zemin kattaki biçimleniş, üst katlara da yansımıştır.

Cephe biçimlenişlerinde, katlar arasındaki farklılıkların gösterilmesi amacı ile sıra evlerde, dönemin yaygın mimari karakterleri olan klasik elemanlar kullanılmış, çatı bitimlerinde alınlıklar, kornişler yer almış, klasik prensiplere dayanan cephe ölçülenmesi, katların dengeli ve

uyumlu ayırımına hizmet etmiş, pencere ve kapılarda dönemin Canlandırma Hareketleri'nin tüm elemanları kullanılmıştır.

Şekil 3.3.1.1:19.yy Sıra Evi-Zemin Kat Planı ve Cephesi
(Dan Cruickshank, London The Art of
Georgian Building, 1975, S:32)

Şekil 3.3.1.2:19.yy İngiliz Sıra Evi-Bodrum ve 1.Kat
Planları (Dan Cruickshank, London The Art
of Georgian Building, 1975, S:32)

19.yy İngiliz sıra evlerinde, cephelerde, klasik mimari düzenler ve elemanlar, mümkün olduğunca basit ve yalın halleri ile kullanılmış, tasarımın en önemli ögesi olan mekanlar ve oda bölünmeleri cephelerin biçimlenmesinde önde gelen faktörler olmuş, cephelerin salt dönemin gözde akımlarının görüldüğü bir dış yüzeyden oluşmasının ve mimari üslup kavgalarının yaşandığı bu yüzyılda, en tutarlı cephe çözümlmeleri sıra evlerde görülmüştür.

Şekil 3.3.1.3: 19.yy İngiliz sıra evi cephe düzenlemesi
(Dan Cruickshank, London, The Art of Georgian Building, 1975, S.68)

Şekil 3.3.1.4: 19.yy İngiliz Bahçeli Sıra Evleri
(Dan Cruickshank, London, The Art of Georgian Building, 1975 S:67)

19.yy İngiliz sıra evlerinde diğer bir biçim ögesi de, sıra evlerin, yüzyıl başlarında sokak ve cadde dokusundan önlerindeki bir bahçe ile koparılımları düşüncesi olmuştur. Bu sıra ev tipinde bahçe, cadde mekanından, evi ayıran bir sınırlayıcı tasarım elemanı olarak görülmüş, daha sonraki dönemlerde, caddenin ve sokağın bir parçası, bütünleyicisi olan sıra ev, bu bahçeli tasarımlar ile sokak dokusundan ayrılmıştır. Sonraları, banliyölerde meydana gelen bahçeli sıra ev ve bahçeli ikiz evler tasarımına yön vermiş olan bu yerleşim, İngiliz konut mimarisinin önemli gelişmelerinden biri olmuş, kentsel dokunun 17. ve 18. yy'lardaki bahçe şehir prensibinin, yüzyıl ihtiyaçlarına uyarlanması yönü ile de önem kazanmıştır.

(M.C.Carr, 1982, S.57)

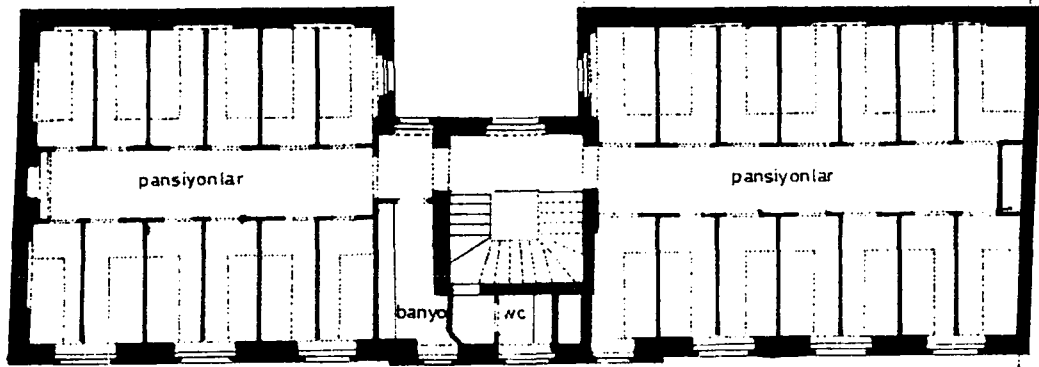
3.3.2. TOPLU KONUT OLGUSU ve ÇOK KATLI YAPILAŞMA

İngiltere'de toplu konut olgusu, endüstrileşme ve kentleşmenin getirdiği toplumsal ihtiyaçların karşılanması amacı güden hareketin mimarideki yansımasının doğal bir sonucu olarak görülmüş, mevcut konut açığının karşılanması düşüncesi ile ortaya çıkmıştır. Yeni toplumsal örgütlenmelerin, yeni sınıflar ve sınıflararası ilişkilerin ve dengelerin ortaya çıkması, kaçınılmaz olarak, mekansal örgütlenmeleri değişime zorlamış, bu değişimler en çarpıcı biçimde kentsel mekanlarda gözlenmiştir. Hızlı nüfus artışı ve kırsal kesimlerden kentlere göçler, değişme etkeni olarak kentsel yapıya girmiş ve geleneksel yapıyı çözümlenmeye zorlamıştır. (Afife Batür, 1978, S:22) İngiltere'nin nüfusunun hızlı artışı, alışılmadık büyüklük ve nitelikte bir barınma gereksinimini ortaya çıkarmış, daha da önemlisi, konut sorununu, toplumsal sorunların bir parçası haline getirmiştir.

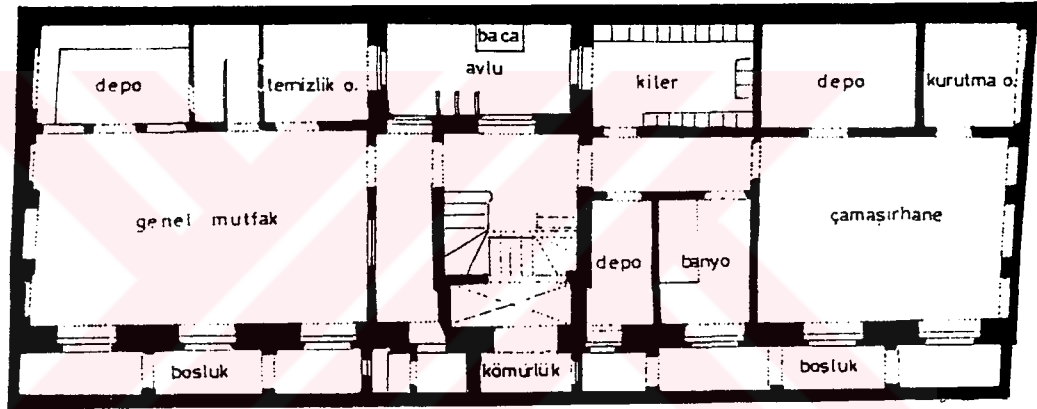
Öncelikle, Endüstri Devriminin yaşandığı kentlerde kuvvetli bir şekilde yaşanan sorun, endüstrileşmenin yaygınlaşması ile tüm kentlerin ortak sorunu olmuş, kırsal kesimden kentlere gelen insan toplulukları, başlangıçta kentlerin çevre kuşağındaki mevcut yapıların çatı katlarını kullanmışlar, eski konutlar oda oda kiralanarak yine konut sorunu çözülmeye çalışılmıştır. Erken örneklerde, ilk işçi konutlarının, bozularak kullanılan mevcut kent yapıları olduğu görülmüş, kentsel hareketliliğin yüksek olduğu yıllarda, eski aristokratların terkemek zorunda kaldıkları konutveya mahalelere doğru kayan, kent soylularının bıraktığı evleri, tek tek odalara dönüştürmek sureti ile kullanan işçi aileleri, konut problemlerini çözmeye çalışmışlardır. (Afife Batur, 1978, S:23)

Bu konut gruplarında, plan biçimleniş ilkelerinin, mevcut konutların yeniden kullanımının sağlanması dolayısı ile, 19.yy İngiliz konut biçimleniş kuralları ile hareketi görülmüştür. Bodrum katlarında, temizlik mekanlarının, mutfak, çamaşırhane ve depolama hacimlerinin yer aldığı bu tiplerde, merdiven yapının tam ortasında ve girişi karşılayan bir biçimde görülmüştür. Merdiven, yapıyı iki ayrı bölüme ayıran bir yerleşimde konularak, zemin katta, her iki bölümün işlevlerinin farklılaştırılmasına gidilmiştir. Bir bölümde, pansiyonerlerin kullandığı aynı zamanda yemek yeme ve dinlenme işlevlerine de karşılık veren bir büyük salon yer almış, diğer bölümde ise, binanın yöneticisinin kullandığı bir daire tasarlanmıştır. Mekanların organizasyonlarında, ihtiyaçların karşılanması amacına yönelik gruplar yer almış, üst katlarda ise yatma hacimleri gruplandırılmıştır. Çok katlı tasarlanan bu yapılar, mevcut konut ihtiyacının karşılanması amacı gütmesine rağmen, sağlıklı konut üniteleri olmadıklarından,

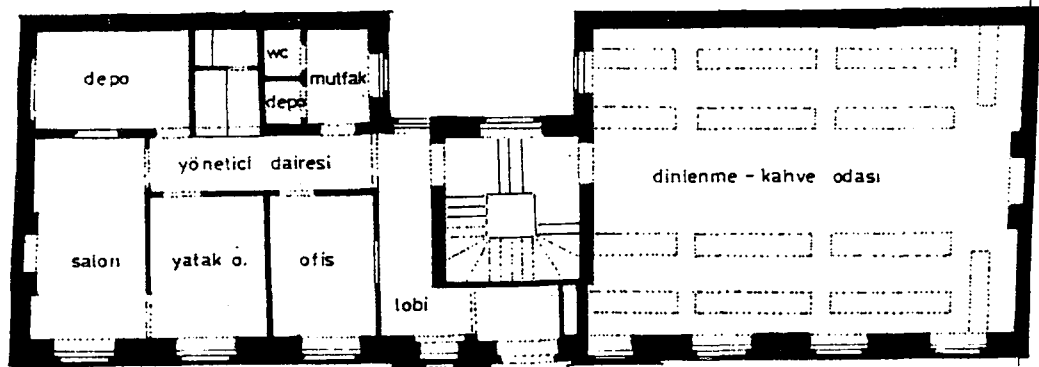
yalnızca, insanların barınmalarına yönelik geçici mekanlar olmuşlardır. (J.N.Jarn, 1969, S:56)

Üst Katlar Planı

Bodrum Kat Planı

Zemin Kat Planı

Şekil 3.3.2.1: 19.yy İngiliz İşçi Pansiyonu, Bloomsbury, Londra (J.N.Tarn, Working-class Housing in 19th-Century Britain, 1975, S:56)

Bu konut alanlarındaki hastalıklar, ölüm oranları, yoksulluk ile birleşen toplumsal tepkiler, hakim sınıfların bazı yasalar ile önlem alması zorunluluğunu yaratmış, 1868'de çıkarılan 'Torrens yasası' ile mülk sahipleri, konutlarını belirli bir standarda uygun olacak şekilde korumak, bakmak ve onarmakla görevlendirilmişlerdir. Bu yasa, ilk kez, devletin toplum çıkarı için mülkiyet haklarına müdahalesi olanağını yaratmıştır. (Mehmet Adam, 1978, S:60)

Aynı yıllarda, yerel yönetimler de, çıkardıkları yönetmelikler ile yeni inşa edilmekte olan konutların sahip olması gereken standartları saptamışlar ve denetimlere başlamışlardır. Bu denetimler daha çok sağlık problemlerinin çözümü yönünde olmuş, konutların sağlıklı yerleşim üniteleri haline gelmesini sağlamıştır. Bazı yerel yönetimler, çıkardıkları yönetmelikler ile, konut üretimine de girişmişlerdir. Bu girişimler, özellikle, endüstrileşme sebebi ile büyük bir nüfus yüküne maruz kalan ve konut ihtiyacı duyan Liverpool, Birmingham ve Manchester'de yoğunlaşmış, daha sonra İngiltere'nin birçok yöresinde görülmüştür. (J.B.Cuullingworth, 1965)

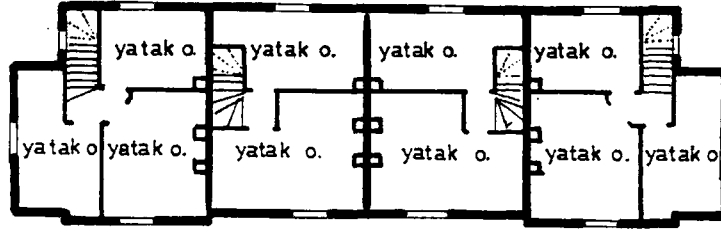
Yüzyıl ortalarında, yerel yönetimlerin ve inşaat örgütlerinin, işçi sınıfı için tasarladıkları toplu konut gruplarından biri olan Windsor toplu konutlarında, daha önceki yıllarda planlanan işçi pansiyonlarından farklı olarak konut birimleri yer almış, her konut ünitesi, kendi içinde, gerekli mekanları bulundurmıştır.

Bu konut gruplarında, zemin katlarda yaşama mekanları, mutfak ve tuvalet yer almış, üst katlar yatak odalarına ayrılmıştır. Plan şemasındaki en belirgin değişme,

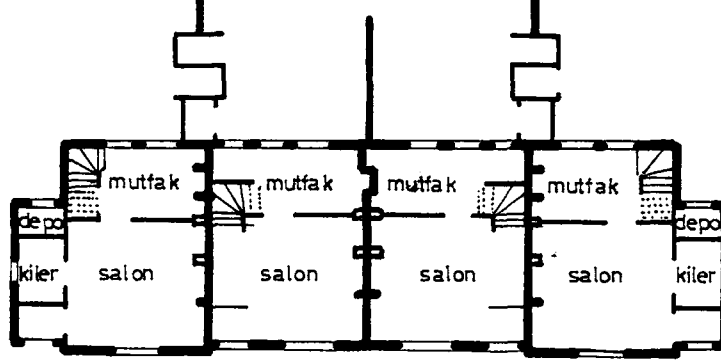
merdivenin yaşama hacimlerinin içine dahil edilmeleri olmuş, karşılayıcı mekan olan hol veya avlu bu tiplerde kaybolmuş, alan kaygısı ile tasarımın kısıtlandığı hissedilmiştir. Mekanların iç içe yerleştirilmeleri, her mekanın birlikte düşünülmesi prensibini doğurmuş, estetik kaygıların ve form arayışlarının, artık, alanın daha verimli kullanılma çabalarına ve arayışlarına bıraktığı gözlenmiştir. Windsor konut gruplarının bir bölümünde, dairelerin tek katta çözümlendiği de görülmüş, bu tiplerde merdiven, hemen girişin karşısında ve ortak sirkülasyon aracı olarak bulunmuştur. Apartmanlaşmaya yönelik ilk örnekleri teşkil eden bu ünite, çözümlerin çokluğu, konut probleminin artık önemsenen bir konu olduğunu da göstermiştir. (Şekil 3.3.2.2.)

Cephelerde, Gotik mimari elemanlar ile klasik İngiliz dikdörtgen pencereleri dönemin anlayışına uygun olarak birlikte kullanılmışlardır. Yine katların farklılığını belirleyen elemanlar olan kornişlerin, rustik taşların ve yeni bir malzeme olan tuğlanın kullanıldığı gömülmüş, cephe oranları yine klasik mimari düzenlerin etkisi altında saptanmıştır. Toplu konutların bu biçimlenişleri, yüzyılın ikinci yarısında tasarlanan tüm binalarda aynı etkilerle devam etmiş, Gotik mimari elemanları en fazla kullanılan elemanlar olmuş, ancak Yunan ve Rönesans etkilerinin görüldüğü cephe biçimlenişleri de tasarımlara katılmış ve dönemin gözde mimari tarzlarının tümü yapılara uyarlanmışlardır.

4 AİLELİK KONUT PLANLARI:

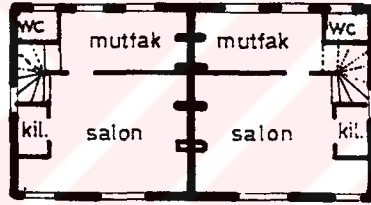

Yatak Odaları Katı Planı

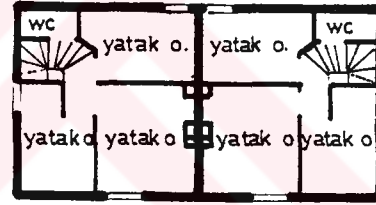

Zemin Kat Planı

İKİ KATLI KONUT PLANLARI:

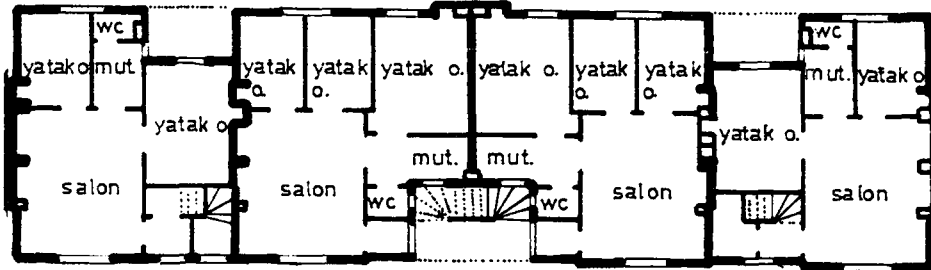

Zemin Kat Planı

1. Kat Planı

8 AİLELİK MERKEZ BİNA PLANI:

1. Kat Planı

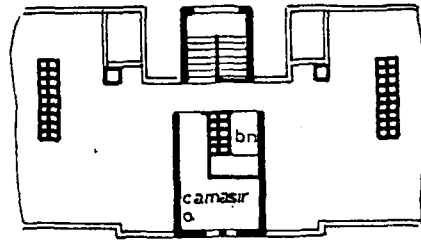
Zemin Kat Planı

Şekil 3.3.2.2: Windsor Toplu Konutları Plan Tipleri
(J.N.Tarn, Working-Class Housing in 19th
Century Britain, 1975, S:60)

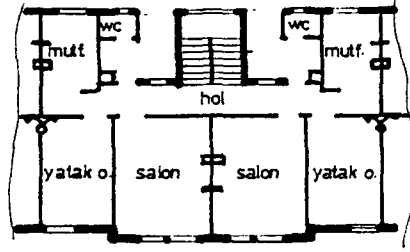
Yüzyılın ikinci yarısında tasarlanmış diğer bir toplu konut ünitesi de, Londra yakınlarındaki Goswell caddesi sitesi olmuştur. Bu sitede, yine, dönemin konut ihtiyacının karşılanması amacına yönelik, çok katlı bir konut grubu planlanmıştır. Diğer toplu konut yapılarında olduğu gibi burada da ana prensip, mümkün olduğunca fazla aileyi konut sahibi yapabilmek olmuş, ancak tasarımların, kullanıcıların ihtiyaçlarına karşılık verebilmesine de dikkat edilmiştir. Mekanlar arası ilişkilerde önceki toplu konut yapılarının aksine ayırıcılar tasarlanmış, dar ve uzun bir holden mekanlara dağılım sağlanarak hacimlerin farklılaştırılmasına gidilmiştir. Modern apartmanlaşmanın ilk örneği olarak tanımlanabilen bu konut grubunda, tasarımın diğer bir ilginç yönü de, banyoların ve çamaşır yıkama mekanlarının çatı katına taşınması olmuştur. Daha önce, yapıların bodrum katlarında çözümlenmeye çalışılan bu mekanlar, çatı katında boyutları özellikle abartılmış kulelerde yer almışlardır. Zemin kat kullanımlarında, ticari faaliyetler için dükkanların tasarlanmaları da bu konut grubunun farklı tasarım olguları olmuştur.

(Şekil 3.3.2.3.)

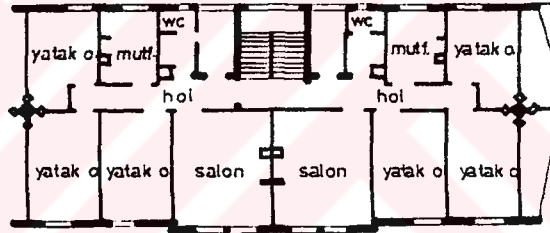
Cephelerinde, gotik mimari oranların kuvvetli kullanımları görülmüş, ancak pencere biçimlenişlerinin kornişlerin ve pencere sövelerinin rönesans etkiler taşıması, yine, dönemin konut mimarisinde Klasik, İngiliz, Gotik ve Rönesans sentezinin yer aldığını göstermiştir.

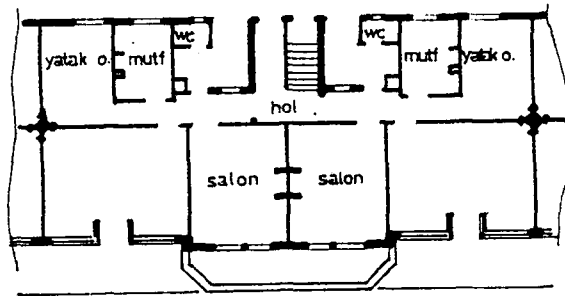
Catı Planı

3 Odalı Plan Tipi

5 Odalı Plan Tipi

Zemin Kat Planı

Şekil 3.3.2.3: Goswell Caddesi Toplu Konut Planları
(J.N.Tarn, Working-Class Housing in 19th
Century Britain, 1975, S:69)

Şekil 3.3.2.4: Goswell Caddesi Toplu Konutları Görünüşü
(J.N.Jarn, Working-class Housing in
19th-Century Britain, 1975, S:69)

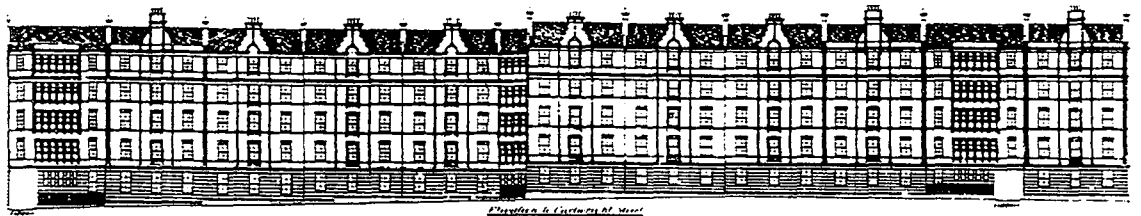
Yüzyılın sonlarına doğru, nüfusun aşırı artışının ve endüstrileşmenin getirdiği ek insan yükünün barınma ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla, konutların aşırı kiralarını karşılayamayan işçiler için, yüzyıl ortalarında yaygın bir şekilde inşa edilmiş pansiyon üniteleri tekrar tasarlanmaya başlanmıştır. Ana karakteri, toplu konut ünitelerinin işlevlerinden farklılık göstermeyen bu yapılarda, her bir birim, konut birimi olarak düşünülmüş,

kendi içerisinde mekan bölüntüleri ile de kullanımları sağlanmıştır.

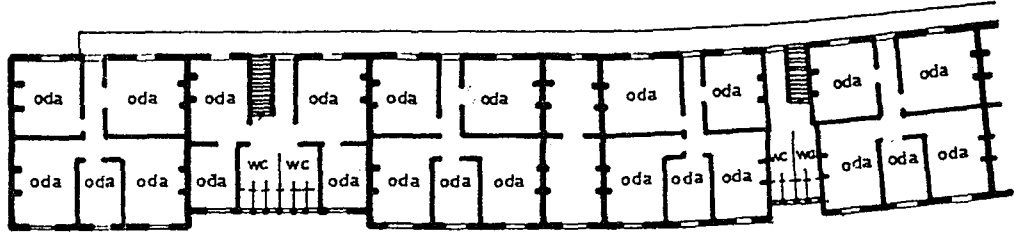
Pansiyon ünitelerinden meydana gelen bir yapı da, yine Londra'da tasarlanan Katherine konut ünitesi'dir. 1885 yılında kullanıma açılmış bu yapıda, tasarımda, yatay ve düşey öğeler kuvvetlice vurgulanmıştır. Sıralı bloklardan meydana gelen yerleşimde, sokak dokusunun tasarıma katıldığı ve sokak boyunca binanın kaldırımlar ile sınırlandırıldığı görülmüştür. Beş kat olarak inşa edilen yapının her katı, tek oda yerleşimlerine ayrılmış, binaya ulaşım ve bloklara giriş arka avludan sağlanmıştır. Katlar arası irtibatı sağlayan merdivenler, bloğun üç ayrı yerinde oluşturulan servis hacimleri içerisinde tasarlanmış, servis hacimlerinde ayrıca tuvaletler ve banyolar yer almıştır. Yatayda uzayan bloklara ve odalara servis hacimlerinden ulaşım, arka avluya bakan ve bina boyunca devam eden balkonlarla sağlanmıştır. Her bir blok ve servis hacimi, tekrarlanarak kullanılmış ve İngiliz sıra ev yapılarından kuvvetli bir şekilde etkilenilmiştir. Servis hacimlerindeki banyoların yanı sıra, her bir blokta yine dört tek odaya hizmet eden tuvalet ve banyo tasarlanmış, odalar simetrik bir düzenleme ile yerleştirilmişlerdir. Bloğun, sol başına, yine bloğun kontrolünü üstlenen müdürün dairesi yerleştirilmiş, dairenin ön tarafında ise ortaklaşa kullanılan bir oyun odası konulmuştur. Çamaşırhane arka avluda çözümlenmiş, daha önceki konut ve pansiyon örneklerinden farklı olarak bu yapıda, çatı katı kullanımına gidilmemiştir. (Şekil 3.3.2.6.)

Cephe düzeninde, simetri, ön plana çıkan bir tasarım öğesi olmuş, tekrarlanan blokların yatay ve düşey cephe elemanları, basit fakat etkili bir görünüme yol açmışlardır.

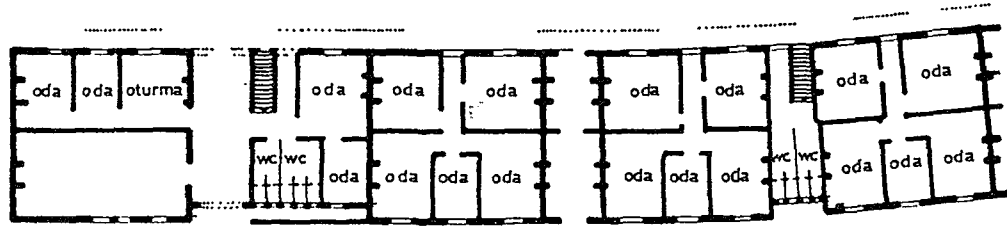
Cephelerin önceki dönemlere göre oldukça yalın bir anlatıma bürünmesi dikkati çeken özelliklerden biri olmuş, zemin kat yine diğer katlardan malzeme ve süsleme yoluyla farklılaştırılmış, bu yönüyle yapı Rönesans etkiler taşımış, ancak bütünde, yine klasik İngiliz ve Gotik mimari cephe düzenleri ve oranları kullanılmıştır. Bacaların boyutlarının büyümesi ve abartılı dekorasyonları, Gotik etkiler göstermiş, bu etki, servis hacimlerinin düşey oranları ve pencere bölünmeleri ile de kuvvetlendirilmiştir. Pencere boyutlarında farklılaşmanın olmayışı, her mekanın aynı etkiye sahip olmasından kaynaklanmış ve pencere boyutları, önceki örneklerin abartılı boyutlarından uzaklaşarak, iklimsel faktörlerin etkileyici yönü ile daha küçük bir şekilde tasarlanmışlardır. Zemin katın ve son katın kornişler ile farklılaştırılması, son kat yüksekliğinin azaltılması, zemin kat yüksekliğinin artırılması ve değişik dekorasyonu, katların işlevlerinde farklılık olmamasına rağmen, dönemin cephe biçimlenişlerinin yansımaları olmuştur.

Şekil 3.3.2.5: Katherine Konut Ünitesi Görünüşü
(J.N.Tarn, Working-Class Housing in 19 th
Century Britain, 1975, S:71)

1234. Kat Planı

Zemin Kat Planı

Şekil 3.3.2.6: Katherine Konut Ünitesi Kat Planları
(J.N.Tarn, Working Class Housing in 19th
Century Britain, 1975, S:71)

Toplu konut projelerinin geliştirildiği ve çok katlı yapılaşmanın kentsel alanlarda yaygınlaştığı 19.yy'ın ikinci yarısında, konut ihtiyacının karşılanmasına yönelik diğer bir hareket de, büyük kentlerin çevresindeki alanlarda banliyö şehirleri inşa etme düşüncesi olmuştur. 18.yy'ın bahçeli sıra evleri formundan geliştirilen, kentsel alanların yetersizliğinin görülmesi üzerine hızlanan bu konut inşaatları, ulaşım imkanlarının artması ve demiryolunun yaygınlaşması ile başvurulmuş en önemli konut biçimlenişleri olmuşlardır. 20.yy'ın modern bahçe şehirleri düşüncesinin de öncüsü olan bu konut alanları, fabrika sahiplerinin ve yerel yönetimlerin destekleri ile 19.yy sonunda görülen en yaygın yerleşimler olmuşlardır. Küçük bir şehir anlayışı içerisinde tasarlanan bu alanlarda, konutlar, tekrarlanan ünitelerden ve bahçeli iki katlı biçimlenişlerden meydana gelmişler, her bir banliyöde, kilise, okul, enstitü ve kamu yapıları tasarlanarak kullanıcıların her türlü ihtiyaçlarının karşılanması düşüncesi, tasarımın ana kriteri olmuştur. (F.M.L.Thomson, 1982)

19.yy mimarlığı, özellikle konut mimarisinde, toplumsal yapıdaki büyük değişimin, mimari bakımdan doğurduğu güncel ihtiyaçları karşılamaya yönelik çözüm arayışları içerisinde gelişimini sürdürmüş, sosyo-kültürel ve ekonomik etkenlerin, yeni formlar ve biçimlenme ilkeleri doğurmasına şahit olmuş ve bu biçim arayışları, İngiliz konut mimarisinin süreklilik taşıyan gelişimine yol açmıştır.

Tüm biçim ve form kaygıları, mevcut konut mimarisi tiplerinin mükemmelleştirilmesi anlayışından doğmuş ve 20.yy'ın modern kentlerinin ve kentsel elemanı olan konutun organizasyonunun yüceltilmesi ile sürmüştür.

Kökenlerini tarihten alan bu gelişim, insanlığın gelişimi ile paralel olarak giden bir davranış biçimi olarak mimaride kendini bulmuştur.

BÖLÜM 4: 19.YY OSMANLI BATILILAŞMASI VE BATILILAŞMA HAREKETLERİNİN OSMANLI MİMARLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

18.yy ortalarında, İngiltere'de başlayıp, oradan tüm Avrupa ülkelerine yayılan Endüstri devrimi, batılı toplumların yaşamlarında köklü değişikliklere yol açmıştır. Aydınlanma çağıının da bu dönem üzerindeki etkileri buna eklendiğinde, önceki yüzyılların karanlık, bilinçsiz ve beşeri bilimlerden uzak davranışları yerini, toplum ihtiyaçlarının doğurduğu zorunlu değişikliklerle oluşan yeni bir anlayışa bırakmıştır. Bu anlayış, toplumların dünya görüşlerine dayanan, kültürel yönlerden beslenen bir kitle hareketi olmuş, 19.yy'da toplumları büyük etkisi altına alarak, yaşamın her noktasına girmiştir.

Aynı dönemlerde, İmparatorluğunun en kötü devirlerini yaşayan Osmanlı toplumu, değişimlerden etkilenmeye başlamış fakat bu etkilenim, çoğulcu bir hareketin tepkisi olarak değil, bilinçsizce yapılan bir batı taklidinden öteye gidememiştir. Kısaca "Batılılaşıma", olarak adlandırılan ve büyük ölçüde 19.yy'a mal edilen bu değişimler dizisi, zaman içerisinde birçok toplumsal olayı içermiş, bu olaylar, Osmanlı devletinin siyasal egemenliğinin ve kuvvetinin 18.yy başlarında azalması ile başlamış, batıdaki Endüstri devrimine katılamayan Osmanlı teknolojisi ve ekonomisinin gelişme zorluklarına ek olarak, Batı ile zorunlu bir karşıtlaşma içinde karşılıklı savaş, ticaret ve kültür ilişkilerinin zorlanmasıyla sürmüştür. (S.Denel, 1982, S:5)

4.1. BATILILAŞMA DÖNEMİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER

Tanzimat dönemi ile kuvvetlenen ve 20.yy başlarına dek süren bu 'Batıya doğru' değişimin ilk görüntüleri, 18.yy başlarında olmuştur. Batının, 18.yy'daki anlaşılamayan ilerlemesinin görüntüsü karşısında, sadece doğmakta olan yeni uygarlığa ayak uyduramamanın sonucunda askeri bakımdan yenilgi, çöküş ve toprak kaybı olabileceği düşüncesi ile yenileşme gerektiği düşünülmüş ve Osmanlı yönetiminin dayandığı din hukuku ve yasa zihniyeti bir taraftan sürdürülürken, değişme ve yenileşme 'Islahat' adı altında askeri yönde aranmıştır. Avrupa'daki ve İngiliz toplumundaki değişimlerin dayandığı ekonomik ve teknolojik etkenlerin niteliği üzerinde ise hiç durulmamıştır. (S.Denel, 1982, S:5)

18.yy'ın ikinci yarısında, Lale devri ile, gerekli olduğu hissedilen yenileşme ve batı kültürüne açılım konusunda adım atıldığı halde, Avrupa ve İngiltere'nin uygarlığı geliştikçe, Osmanlı yönetiminin kültürel alanda attığı küçük adım yerinde kalmış, başarılan bazı fiziksel ve görsel değişimler, devletin gerilemesine engel olamamıştır. Bu dönemde değişimler, zorlama karakteri taşımış ve ilişki kurulan ülkelerin etken olduğu kültürel ve biçimsel etkiler yoğunlaşmıştır. Kurulan ilişkilerin bir kısmı, batının doğrudan etkisi biçiminde gelişirken, bir kısmı ise, yönetim çevrelerinden olan kişilerin batılı ülkeler ile girdikleri bağlantılar ve gözlemler neticesinde oluşmuştur. Batılı devletler ile girilen bağlantılar, Osmanlı devletinin Avrupa'ya yolladığı elçiler aracılığı ile başlamış, daha sonra yine devlet adamlarının ve saray çevresinin ziyaret amacı taşıyan gezileri ile sürmüştür. Yollanan elçiler aracılığı ile başlamış, daha sonra yine

devlet adamlarının ve saray çevresinin ziyaret amacı taşıyan gezileri sürmüştür. Yollanan elçiler, bulundukları ülkelerin yönetimi, askeri durumu, toplum yaşamı, kültürel, eğitim, uygarlık durumları ve sanat anlayışlarını tahlil etmeye çalışmışlar, yazdıkları raporlar ile Osmanlı devletinin üst kademe yöneticilerini, saray çevresini etkilemişler ve bunun sonucunda değişimin ilk basamaklarını meydana getirmişlerdir. Dönemin değişim anlayışı, elçilerin ve devlet adamlarının raporlarını ve gözlemlerini Osmanlı hanedanına ve çevresine sunmaları ile Osmanlı toplumundan kopuk olmuş, halk, meydana gelen değişimlerin biçimsel ve içerik yönünden haberdar dahi olmamış, hala kendi gelenek ve görenekleri ile yaşamayı bir görev saydıklarından, değişimin boyutları Osmanlı hanedanı ve çevresi ile kısıtlı kalmıştır. Batının, değişimin hareketlerine doğrudan etkisi ise, Osmanlı devletine yollanan elçiler aracılığı ile, toplumsal yaşantının etkilendirilmesi yolu ile olmuş, özellikle Fransız elçileri, değil toplumsal yaşamın ve Osmanlı sanatının etkilendirilmesi, siyasal kararların dahi etki altında bırakılmasını sağlayan tutumları ile de göze çarpmışlardır. (M.A. Kılıçbay, 1985 S:147)

Yine, 18.yy'ın ilk yarısında, askeri yenileşme sağlamak için Avrupa'dan uzmanlar, İstanbul'a çağırılmış, ordunun yitirilen teknik düzeyinin yeniden kazandırılması için Osmanlı ordusu, batılı uzmanların ellerine bırakılmış ve uzmanların önerdiği çalışmaların tümü uygulamaya sokulmuştur. (M.A. Kılıçbay, 1985, S:149)

Batının ikiyüzyıl önce keşfettiği matbaa, yine büyük çabalar sonucunda Osmanlı toplumuna adapte edilmeye çalışılmış ve 1729, 1731 ve 1732 yıllarında askerlik, fen ve coğrafya konularında üç kitap basılmıştır. Batılılaşmanın

ilk zamanlarında, eğitim konusunda köklü bir reform gerçekleştirilememiş, batıdan gelen siyasi görevlilerin, uzmanların ve Osmanlı toplumunun ileri gelenlerin katkıları dışında, karşılıklı eğitim ilişkileri kısıtlı kalmıştır. Avrupa ülkelerine, eğitim amacı ile gönderilen ilk öğrenciler 19.yy'da görülmüş, batılılaşıma hareketinin başladığı 18.yy'da ise Osmanlı devleti böyle bir uygulamaya gerek görmemiştir. Bu da 'batılılaşıma' hareketinin boyutlarını gösteren ilginç bir uygulama ve değişimlerin Osmanlılık karakterlerinden farklı bir anlayışta gerçekleştiğini göstermiştir.

Önceleri, belli belirsiz, ufak tefek etkilenimler ile ilk örneklerini vermeye başlayan batılılaşıma hareketleri, 18.yy'ın ortalarından itibaren boyut değiştirerek yoğunlaşmış, Avrupa devletlerinin giderek bozulmaya başlayan Osmanlı devlet düzeni üzerindeki artan etkileri ile paralellik göstererek, toplum yaşantısına da kaymaya başlamıştır. Bu dönemde Sultan III Selim'in Nizam-ı Cedid hareketi ile, değişimler, ilk kez kurumsallaşıma yoluna girmiş ve Osmanlı devletinin en önemli kurumu olan ordu, batılı bir karakter kazanmıştır. Yine, Sultan III. Selim'in çabaları ile, batıda meydana gelen teknik gelişmelerin takibi ve daha iyi bir eğitim verilebilmesi amacıyla, daha önce kurulmuş olan Mühendishane-i Bahri Humayun'un yanısıra Kumbarahane ve Mühendishane-i Berr-i Hümayun adlı okullar kurulmuştur. (MeydanLarousse 1972, S:667)

19.yy başlarında ise, Tanzimat fermanının ilanı, ilk başlarda ordunun düzene sokulması, batının bilimsel ve teknik gelişmelerinin uygulanması amacıyla görülen 'Batılılaşıma' hareketlerinin toplumda daha köklü değişikliklere yol açacak bir karaktere bürünmesine yol açmıştır. Devlet birimlerinin örgütlenmesinden başlayıp tüm birimlere kadar inen

yenilenme hareketleri dizisi, hukuk düzenindeki yenilikler ile başlamıştır. Bu yüzyıla kadar şeriata dayanan bir hukuk düzeni söz konusu iken, Tanzimatla birlikte can, mal, ırz dokunulmazlığını kapsayan yazılı hükümler, toplum hayatına yansıyan ilk hukuksal düzenlemeler halini almıştır. (S.Benel 1982, S:10)

Tanzimat fermanının açıklanması ve Osmanlı toplumu üzerinde yarattığı ilk değişimler, zamanla, yetersiz görülmüş, Avrupa toplumlarının yaşamın her noktasında ulaştıkları kademe, Osmanlı yönetiminde biraz da batılı devletlerin zorlaması ile ortaya çıkmış ve ıslahat fermanı hazırlanmıştır. Islahat fermanının en önemli yeniliği, Osmanlı devletinin zaten kapılarını açmış olduğu batının, mutlak hakimiyetini sergilemesi olmuştur ve eğitim, bilim ve ekonomisi ile Osmanlı devleti tamamıyla batıya yönelmiştir. (İ.H. Danişmend 1972, S:175)

Islahat fermanının ardından, Osmanlıların ilk yazılı anayasası olan Kanun-i Esasi'nin hazırlanıp yürürlüğe sokulması ile biçimsel açıdan batılı ancak içerikte çok eksik bir anayasa oluşturulmuş, eksikliklerinden ve uygulama alanının devlet yetkilerine kısıtlayıcı unsur olmasından dolayı yüzyıl sonunda kaldırılmıştır.

19.yy, Osmanlı devletinde, batılılaşıma hareketlerinin hız kazandığı ve toplumsal hayatın her kademesinde etkili olduğu bir yüzyıl karakteri taşımıştır. Ekonomik yapının, siyasi yapının, bilimsel yaşamın, sanat anlayışlarının ve mimarinin bu yüzyıl içerisindeki değişimleri köktenci değil taklitçi bir yapıda gerçekleştirilmiştir. Batılı ülkelerin 19.yy içerisindeki gelişimleri ile Osmanlı devletindeki değişimler birbirine zıt gitmiş, batıya yönelmenin getirdiği zorunluluklar Osmanlı devletinin daha da

zayıflamasına ve 20.yy başında yok olmasına kadar süregelmiştir.

Kurtuluşu batıya yönelmede gören 'Batılılaşıma' hareketlerinin Osmanlı devletini daha da yıkıma götürmesi, çabaların bilinçsizliğini ve yanlış uygulandığını göstermiştir. Mimariye de yansıyan 'Batılılaşıma' hareketleri, yine diğer sanat dallarında ve siyasi yapıda, toplum yaşamında olduğu gibi, biçimlenişlerin kapsamının değil görselliğin kullanılması hareketi ile, geleneksel Osmanlı mimari anlayışını çok farklı boyutlara getirmiştir.

4.1.1. 19.YY OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BİLİMSEL GELİŞMELER

Kuruluşundan itibaren, bütün sosyal kurumları İslam dini ilkelerine göre düzenlenen Osmanlı devletinde, ilim de dini nitelik taşımış ve ilmin öğretildiği tek öğretim kurumu medreseler olmuştur. Medreselerde okutulan, öğretilen dini ilimlerin kaynağını, İslam dininin temel kitabı ve İslam bilgilerinin en genel ve en kesin ölçüsü olan Kuran oluşturmıştır. Bu anlayış çerçevesinde, bilim iki ayrı karakterde ele alınmış, İslami ilimleri, yoruma, açıklamaya ve anlaymaya yarayan Fıkıh, Hadis, Tefsir ve Kelam meydana getirirken, eski Mezopotamya kavimlerinin ve Yunanlıların geliştirdikleri felsefe, tıp, riyaziye, mantık, astronomi, mühendislik de dış kaynaklı ilimleri oluşturmuşlardır. Bu ilimler, İslami ilimlerin değerlendirme yönteminden farklı bir biçimde, akıl, deney ve gözleme dayandırılmış, belirli kavramların sınırları içerisinde sıkışıp kalmış yorumlara yer verilmemiştir. Osmanlı devletinde ve eğitim kurumlarında dış kaynaklı bilimler, imparatorluğun yükselme döneminde büyük bilim adamlarının, padişah hizmetine sokulması, gelişmelerin takip edilmesi gibi sebeplerle yükselen grafik çizmiş, duraklama ve

gerileme dönemlerinde ise, islami ilimlerle birlikte, eğitim ve öğretim kurumları olan medreselerde, 18.yy sonlarına dek, süregelen gerici bir anlayış ve değerlendirme çerçevesinde okutulmuş, ancak islami değerlendirme kriterlerinden dışarıya çıkmadığından, Osmanlı deneysel bilimi, sürekli batılı toplumların ilerleme kaydettiği deneysel bilimlerin ürünleri olan kitapların çevirilerinden ibaret kalmıştır.

Şeriatın sürekli baskısı altında bu ilim anlayışı, bağımsız ve ilerici düşünceye dayanması gerekli deneysel bilimlerin, özellikle 18.yy başlarında daha önce görülen felsefe, tarih, astronomi ve tıp alanındaki çeviri kitaplarının dahi okunmasını, bulundurulmasını yasaklayan Şeyhülislam fetvaları ile, gelişiminin engellenmesine kadar varmıştır. Aynı zamanlarda, Avrupa toplumlarının, aydınlanma hareketi ile gerçekleştirdikleri ve ilk ürünlerini vermeye başlayan bilimsel devrim hareketlerinin, dinin baskısı altındaki Osmanlı toplumuna yansıyamaması, dinin toplumun her kesimindeki tutucu baskısının bir ifadesi olmuştur.

18.yy ortalarına doğru, dinin ve şeriat yönetiminin baskısı altındaki bu gerici hareketler, Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın, zamanın seçkin aydınlarını biraraya getirdiği bir ilim kurulu tarafından engellenmeye çalışılmış, içlerinde dönemin ünlü şairi Nedim'in de bulunduğu kurul, tercüme çalışmalarına girişerek, ilk olarak tarihi yayınları, Aristoteles'in Fizik kitabını ve bazı islami düşünürlerinin matematik, cebir ve tıp alanındaki kitaplarını Türkçe'ye çevirmişlerdir. Bazı çevirilerde, metin dışında yorum tarzı ve açıklamaya da girilmiş ancak, tüm bu çalışmalar, daha önceki çağlarda yazılan kitapları kapsadığından, Avrupa toplumlarının Aydınlanma hareketleri

ve yeni yeni başlayan Endüstri devrimi ile giriştikleri bilimsel devrimler hareketlerine yetişilemediği gibi, ortaçağ bilim anlayışının Osmanlı toplumuna sunumu gibi yanlış bir çalışma söz konusu olmuştur. (Meydan Larousse, 1972, S:670)

Yine, bu yüzyılda, Osmanlı bilimsel yaşamının en önemli gelişimi, batının yüzyıllar önce keşfettiği matbaanın kurulması olmuştur. Daha önce 1493 yılında önce İstanbul ve sonra Selanik'te kurulan matbaa uzun ömürlü olamadığından, matbaa'nın 18.yy ortalarında yeniden faaliyete geçmesi, dönemin batılı ülkeleri ile kurulan ilişkilerinin ve 'Batılılaşma' diye adlandırılan hareketlerinin de ifadesi olmuştur. Matbaa'yı kuran İbrahim Müteferrika, ilk olarak 'Vesilet-üt-Tibaa' (Basım Sebebi) adlı yazısını basarak, matbaa'nın kurulma sebeplerini açıklamıştır. Bu ilerici harekete karşılık, yine dinin baskısı ile, açılan matbaada İslam dini ile ilgili eserlerin basımına izin verilmemiş, ilk basılan eserler sözlük, tarih, coğrafya eserleri ile Katip Çelebi'nin Cihannüma'sı olmuştur.

Batılı devletlerle girişilen ilişkilerin yoğunlaşması ve batılı devletlerin elçileri aracılığı ile, daha önce Avrupalı devletlerin giriştikleri deneysel bilim hareketlerinden haberdar dahi olmayan Osmanlı devleti, yavaş yavaş Galilei, Kopernik, Horvey ve Newton gibi bilim adamlarını tanımaya başlamış, Osmanlı aydınları da eski çağların ve yaşadıkları toplumun etkisi ile içe dönük, kavramlar üzerinde çalışmakla yetinen bir ilim anlayışını değiştirmeye çalışmışlardır. Buna bağlı olarak, daha çok teknik alanda görülen değişim hareketleri, değişimin kökeni olan bilim dallarına ilgiyi arttırmış, matematik, mekanik, fizik ve tıp alanlarında bazı sınırlı, fakat, verimli çalışmalar başlamıştır. Yine de bu değişimler,

toplumun uyanışının bilinçli bir ifadesi değil, büyük ölçüde yitirilen askeri gücün kazanılmasında etkili olacağı düşünülen teknik imkanların kazanılmasına yönelik çalışmalar olmuş, Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin özellikle topçulukta atış konularını, topların açısı hesabını inceleyen tercüme eserleri büyük yankı uyandırmıştır.

Yüzyıl sonlarına doğru, öğretim kurumlarının açılması ile birlikte batılı devletlerden Osmanlı devletine gelen eğitimciler birtakım eserler meydana getirmişler, bunlar ders kitapları olarak bastırılmıştır. Bunlardan biri, yine askeri alanda olan 'Usul-ül Maariffi Tertibil-Ordu' (Ordunun düzenlenesi hakkında bilgi metodu) adlı, Fransız Jean De Laffite Clave'nin yazdığı eser olmuştur. (Meydan Larousse, 1972, S:670). Bu dönemde, felsefe, edebiyat, mantık, tasavvuf, coğrafya alanlarında yeni bir çalışma görülemedi, eski gelenekler ve çalışmalar aynı doğrultuda sürdürülmüştür. (Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi 1987, S:6833)

19.yy Osmanlı bilim anlayışı, toplumsal yaşamın alanında olduğu gibi, bilimsel alanda da batılılaşma düşüncesinin hakim olması fikrinden hareketi ile, eğitim alanında deneysel bilimlere daha çok yer verilmesi, fizik, kimya, tarih, coğrafya, tıp, matematik, astronomi ve mekanik dallarında çalışmaların yoğunlaşmasının bir sonucu olarak değişmeye başlamış, bu değişimler eğitim sisteminin ve devlet kurumlarının yenileştirilmesi düşüncesine kadar etki etmiştir.

Bütün bu etkilenimler ve batılılaşma hareketlerinin etkisi dahi, Osmanlı devletinin gerici ve baskıcı ilim anlayışının tamamı ile değişmesine yol açmamış, bilim hareketlerinin biri Doğu'ya diğeri ise Batı'ya yönelmiş, bazı

medrese taraflıları, ortaçağdan kalma bilim metodlarına bağlı kalarak, İbni Sina'nın 'Kanun'u ile birlikte, devri geçmiş tıp kitaplarından tercüme yapmışlardır. Toplumun büyük çoğunluğunun eğitim kurumları olan Medreselerin deneysel bilimlere karşı çıktığı ve İslam dininin ve Kuran'ın ışığı altında eğitim verdiği bir dönemde, Avrupa'nın deneysel bilimleri, yine, toplumun aydın kesimlerinin etkilendiği ve bilgilendirildiği anlayışta sınırlı kalmıştır. Buda, toplumda bir ikilem yaratmış, geleneksel bilim yaşamı ve deneysel bilimler sürekli olarak çatışmıştır. (Meydan Larousse, 1972, S:671)

Tarihin bilim olarak kabul edilmediği bu dönemde, yazılan eserler ve çalışmalarda eski gelenekler sürdürülmüş, sebep-sonuç bağlantılarını araştıran ve kaynağa inen anlayışta eserler, yine yabancı tarihçiler tarafından yazılmıştır. Vakanüvistlik mesleğinin ortaya çıkması ile de, yüzyıl sonlarına doğru değişen tarih bilimi anlayışı ise bazı olumlu çabaların doğmasına sebep olmuş, edebiyat tarihi ile ilgili birkaç eser de yazılmıştır.

Felsefe alanında, yüzyıl ortalarına kadar gözle görülür bir gelişme olmamış, eski islam filozoflarının eserleri üzerinde yorumlar yapılmıştır. Sonraları, Avrupa'da eğitim görenlerin de katkıları ile Kant, Rousseau, Auguste Comte, Voltaire gibi düşünürlerin eserleri çevrilmiş, bunlar toplumda, Namık Kemal, Şinasi ve Ziya Paşa gibi edebiyatçılar ile Ahmet Cevdet Paşa gibi tarihçilerin etkilenecek özgürlükçü hareketlere girişmelerine yol açmış fakat desteksiz kalan bu hareketler, Osmanlı yönetiminin baskıcı hareketleri ile engellenmiştir.

19.yy Osmanlı bilim hareketleri, Avrupa toplumlarının, Aydınlanma çağı ile başlayan ve Endüstri devrimi ile

kuvvetlendirilen bilimsel gelişimi ile kıyaslanamayacak kadar yavaş ilerlemiş, toplumsal değişimin her aşamasında olduğu gibi, büyük ölçüde, batılı bilim adamlarının çalışmalarıının takdirinden ve çevirilerinden ibaret kalmış, batılı düşünürlerin ve bilim adamlarının, Avrupa toplumları üzerinde yarattığı büyük etkiler, devrimsel hareketler, Osmanlı toplumunda, yeni fikirler ve gelişmeler halka indirgenmediğinden ve sanat baskısı altında geri planda kaldığından aynı etkiyi gösterememiş, büyük değişimlere yol açamamıştır. Yine de, bilimsel hareketlerin, toplum yaşantısında, tüm baskılara rağmen, ufak da olsa yer tutabilmesi ilerleme sayılmalıdır.

Mimari alanda, deneysel bilimlerin kullanımı, bu yüzyılda, batılı devletlerde olduğu gibi sebep-sonuç ilişkileri ve toplumsal değişimin getirdiği mimari anlayışın ifadesi olarak ön plana çıkmamasına rağmen, değişimlerin sonucunda meydana gelen kentleşme ve kentlerin fiziki planlamaları üzerinde etkili olmuş, batılı mimari anlayışlarının etkisi ile değişen mimari biçim ve tasarım ilkeleri, kentleri oluşturan konut ve ticaret bölgelerinin ve yakın çevre ilişkilerinin saptanması, boyutlandırılması çalışmalarını gerekli kılmıştır. Oluşturulan mimari örgütler, bu alanda, Avrupa'lı devletlerin imar kanunlarını uygulamaya sokarak, nizamnameler çerçevesinde planlama hareketlerine girişmişlerdir. İlk İstanbul kent planı yapılmış, İstanbul haritaları çizilerek, yerleşim dokusu, topografya, coğrafi ve iklimsel şartların mimarlık faaliyetleri üzerindeki etkileri saptanmaya ve uygun malzeme kullanımlarının kanunlarla sağlanması yönüne gidilmiştir. Bu çalışmalar, 'Batılılaşma' hareketlerinin etkisi ile, her aşamasında batılı bir karakter taşımış ise de, daha önceki yüzyıllarda görülmediğinden, mimariye yansıyan bir

değişimin etkileri olarak tüm tasarım kalıplarını bozma karakteri taşımıştır.

Endüstrileşme hareketleri ile malzemelerin ortaya çıkışı, mimaride malzeme kullanımlarının tekrar saptanmasına ve standartlarının oluşturulmasına kadar varmış, malzemelerinin ve boyutlarının değişimi, dış mekanlar olan yolların, meydanların, sokak dokularının karakter değiştirmesinden başka, iç mekanlar, plan biçimlenişleri, çıkma, saçak, avlu planlaması, odaların ve mahallerinin içerecekleri hizmet birimlerine kadar, konut, hatta, han ve dükkan tasarımı da etkili olmuştur. Yeni malzemelerinin geliştirilmesi ile birlikte sosyal afetlerin önlenmesi amacı da düşünülerek kullanımları özendirilmeye çalışılmış, geleneksel Osmanlı ahşap konut tasarımları ve yapımları, çıkarılan kanunlar ile daha güvenli bir çerçeveye sokulmuş, hatta ahşap konut tasarımlarının engellenmesine bile çalışılmıştır. Yol genişlikleri, konut dokusunun yoğunluğu, bina yükseklikleri, kat adetlerinin saptanması, parselleme sisteminin ve yönlendirilme ilkelerinin değiştirilmesi de bu dönemde fiziki planlamalarda meydana gelen yenilikler olmuşlardır.

Kısaca, kaynağını Avrupa deneysel bilimlerinden alan, 19.yy Osmanlı bilim anlayışı, köktenci bir tavır ile değil, yalnızca 'Batılılaştırma' çerçevesinde taklitçi bir biçimde uygulanmasına rağmen, toplumsal yaşamı etkilediği gibi, mimaride de iç ve dış mekan biçimleme ilkelerini, malzeme kullanımlarını dahi değiştirecek bir etki yaratmış ve 19.yy'da Osmanlı mimarisinin kimlik değişimine yol açması bakımından önemli bir yer tutmuştur.

4.1.2. BATILILAŞMA HAREKETLERİNİN OSMANLI SANATI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Batılama hareketleri olarak adlandırılan ve önceleri Osmanlı devletinin askeri yönden çöküşünün önlenmesi ve kaybettiği eski ihtişamına kavuşması için tek çözüm yolu olarak görülen batılı davranış ve biçimlemeler, mimaride, siyasi yaşamda, bilimsel düşüncede ve toplumsal yapıda, 18.yy başlarında görülmüş ve 18.yy'da kuvvetlenmiş bir değişimin ifadesi olurken, sanat dallarında daha farklı bir yöneliş çerçevesinde, önceki yüzyıllarda görülen çalışmalar ile kendini kısıtlı olarak göstermiş, 18.yy başlarında askeri, siyasi ve ekonomik alanlardaki batıya açılma hareketlerinin de etkisiyle kuvvetlenmiştir. (M.Cezar, 1971, S:2)

18.yy öncesinde, sanatta batı etkilenimleri, Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren yapılmış olan padişah portrelerinden başlayarak, 17.yy resim sanatı ve benzemelerinde batı etkisini kanıtlayan natüralist yaklaşımlar ile, doğanın minyatür sanatında giderek önemli bir anlayış olması ile ve soyutlamanın yer yer gerçek görüntülere, mekan anlatımlarına dönüşmesi yolu ile kendini göstermiş, 18.yy batılı form ve biçimlerin iç duvar ve tavan süslemelerinde kullanılmasına ve artık 19.yy'da tüm batılı formların, sanat anlayışlarının, Osmanlı sanatına yerleşmesine kadar varmıştır.

Sanatta batılılaşıma hareketlerinin diğer değişimlere göre daha erken başlayıp, kuvvetli bir şekilde gelişimi, sanatın Osmanlı aydın kesiminin ilgilendiği bir dal olmasından kaynaklanmış, sonraları, batı etkileri ile sanat içi sanat düşüncesinin değişerek, toplum içi sanat anlayışına bırakması, sanatın toplumun her noktasına yayılmasını

sağlamıştır. Bu yayılım ve sonucunda meydana gelen değişimin, özellikle, Osmanlı toplumunun kendi öz sanatlarını ortadan kaldırıp, o döneme kadar batılı sanatlar olarak nitelenen anlayışlara bırakması, batılılaşma hareketinin ne derece kuvvetli bir etki yarattığı önemli bir göstergesi olmuştur.

4.1.2.1. OSMANLI RESİM SANATI

Osmanlılarda resim sanatında ilk örnekler, Fatih Sultan Mehmet zamanında padişahın kendi portresini yaptırmaları ile başlamış, diğer padişahların bu hareketi tekrarlamaları ile görünmüştür. Bu tekil örnekler dışında, 16.yy'ın ikinci yarısında, yabancı ressamaların İstanbul'a gelerek, batı geleneğine dayanan resim örneklerini ortaya koymaları, değişimin başlangıcını oluşturmuştur. Bu yüzyıla dek, Osmanlılarda resim anlayışı, köklü bir biçimde kendisini minyatür sanatında göstermiştir. Minyatür sanatında da batı etkileri görülmüş, Fatih Sultan Mehmet döneminde sarayda çalışan İtalyan ressamalar minyatür sanatını etkilemeye başlamışlardır. Önceleri savaşları, seferleri, tarihi konuları ve mitolojik kahramanları, efsaneleri resmeden minyatür sanatı, daha sonra gerçekçi bir üsluba bürünerek, insan figürlerinin, mimari yapıların yani konunun esas unsurlarının görüldüğü bir sanat dalı olmuştur. Bu gerçekçi anlayış, 18.yy başlarında, Avrupa resim sanatının dalı olmuştur. Bu gerçekçi anlayış, 18.yy başlarında, Avrupa resim sanatının etkisi ile yüzeysel anlamdan sıyrılarak ayakta durmaya çalışmış fakat Avrupa resim sanatının geliştirdiği perspektif anlayışı ve boyutlandırılmaları kullanmadığından , yine batının kuvvetli etkileri yok olmuştur. (Meydan Larousse, 1972, S:677)

Minyatür sanatının, yerini Avrupa resim anlayışına bıraktığı 18.yy'da batılı ressamaların Osmanlı devletine gelmeleri ile ilk kuvvetli etkilenimler başlamıştır. Ressamlar, önceleri, batılı ülkelerin elçilerinin evlerini süsleyen resimler yapmışlar, dönemin gözde sanat akımları olan Barok ve Rokoko formlarının iç mekan düzenlemelerindeki ezi- ci etkisi ile de, perspektif ve derinlik kavramlarının yer aldığı duvar süslemeleri, resimler yapılmıştır. Bu hayali fakat figüratif resimlerde, konumları, biçimleri ve büyü- meleri denetlenmiş bitkilerin yer aldığı formel Fransız bahçelerini anımsatan dış mekanlar içinde, barok biçimli kanapeler, setler, çiçeklikler, oval şekilli havuzlar, as- lan biçimli fıskiyelele bezenmiş görünümleler işlenmiştir. (S.Denel, 1982, S:22)

Yüzyıl sonlarına doğru, resim sanatının yine tekil çalış- malar dışında, odaların duvar süslemelerinde ağırlık ka- zandığı görülmüş, fakat, artık Barok ve Rokoko formlar de- ğil, Avrupa resim sanatında gelişmeye başlayan romantik hareket kendini göstermiş, manzara resimleri, doğanın tüm ifadelerinin resme dökülmesi, antik dönem unsurlarını içe- ren biçimlemeler, duvarlarda görülen iç mekan resimleri olmuştur. (S.Başkan, 1991, S:7)

Eğitim kurumlarının batılılaştırılması hareketi ve askeri eğitimin kuvvetlendirilmesi amacı ile 1793'de kurulan Mühendishane-i Berri-i Hümayun'da ilk resim derslerinin verilmeye başlanması ile gelişen batılı resim anlayışı, 19.yy'da Türk ressamlarının da eserlerini vermelerini sağlamıştır. (Meydan Larousse, 1972, S:679)

19.yy başlarında, resimsanatı, padişah II.Mahmut'un port- resini yaptırıp, devlet dairelerine astırması ile artık yayılan bir hareketin başlangıcı olarak göze çarpmış, bu

sebeple de, Avrupa'dan Osmanlı devletine ressam göçü başlamıştır. (C.Kınay, 1978, S:221) Bu göçle gelen ressamlar, konutların ve yapıların iç mekan süslemelerinde önceki dönemlerin çerçeveselendirilip sınırlandırılmış manzara resimlerinin yerine, büyük ve sürekli İstanbul panoramalarını kullanmışlardır.

Perspektif anlayışının resim sanatına kurallı olarak girmesi ile birlikte, duvar resimlerinde, derinlik izlenimi veren kolonlar, çeşitli düzenlerde sütun başlıkları, yivli plastırlar ve simetrik antik dönem elemanları kullanılmış, tarihsellik ve canlandırma hareketi 19.yy resim anlayışına artık iyice yerleşmiştir.

19.yy'ın ikinci yarısından itibaren, Sultan Abdulaziz'in Avrupa seyahatinden dönmesinden sonra, sanatta resimden başka heykel, tiyatro, müzik alanlarında da uzmanların katkıları ile hareketlenmeler başlamıştır. Resim sanatında ise, Sultan Abdulaziz'in yabancı ressamı İstanbul'a çağırıp, onların eserlerinden koleksiyon meydana getirmesi, Osmanlı resim sanatının gelişmesiyle etkili olan diğer bir harekettir. Bu koleksiyonda Gerome, Boulanger, Adolphe Yvon, Dabigny gibi dönemin ünlü ressamlarının tabloları yer almıştır. (Meydan Larousse, 1972, S:679)

Osmanlı devletinde kabul görüp önce Mühendishane-i Berri-i Humayun ve Mektebi Fünunu Harbiye'de, sonra askeri rüştiyelerde ve idadilerde ders olarak okutulması sonucunda gelişen resim sanatı, çoğu asker olan Türk Primitifleri denilen grubun etkinliklerde bulunmasını sağlamıştır. Bu ressamlar arasında, Osman Nuri, Giritli Hüseyin, Ahmet Bedri, Ferik İbrahim Paşa, Hüsnü Yusuf, Tevfik Paşa, Nuri paşa, Şeker Ahmet Paşa ve Osman Hamdi Bey yer almışlar ve genellikle gerçekçi bir anlayış içerisinde manzara, portre

ve natürlük eserler vermişlerdir. Bu eserler, bazı ressamaların Avrupa'da eğitim görmeleri sonucu ile Avrupalı ressamaların sanat anlayışlarından büyük etkilenimler içermiş, genellikle aynı temalar kullanılmıştır. (C.Kınay 1978, S:225)

Osmanlılarda, resim sanatı için temel okul olan Sanayi-i Nefise Mektebi, devrin ünlü ressamlarından Osman Hamdi Bey tarafından kurulmuş ve yabancı öğretmenler ile resim eğitimi verilmeye başlanmıştır. Artık resim sanatı, Osmanlı toplumunca kabul görmüş bir sanat dalı olarak, sanat hayatında yer almıştır. (S.Başkan, 1991, S:11)

Resim sanatı, 19.yy boyunca, mimaride duvar resimlerinde ve iç mekan bezeme elemanı olarak kullanılmış batılı canlandırma hareketlerinin mimari üzerindeki kuvvetli kuvvetli etkileri öncelikle, iç mekanlardaki resimlerde antik düzen öğelerinin ve rönesans mimari elemanlarının kullanımı ile başlamıştır. İç mekanlarda kabul gören bu sanat anlayışı, daha sonra canlandırma hareketlerinin mimari elemanlarının cephelerde kullanılmaları ile devam etmiş ve 19.yy Osmanlı mimarlığını değiştiren bir elçi olarak önem kazanmıştır.

4.1.2.2. BATILILAŞMA HAREKETİ İLE ETKİNLİĞİ AZALAN OSMANLI SANAT DALLARI

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19.yy'da etkilerini kuvvetlice yaşadığı sanatta Batılılaşıma hareketleri ve batı etkisi ile yeni sanat dallarının ortaya çıkışı hareketi, kuruluşundan itibaren büyük bir gelişme gösteren sanatlarından çinçiliğin, mimaride kullanımının azalmasına sebep olmuştur. Dönemin sanat ve süsleme anlayışı doğrultusunda, iç mekan süslemelerinin önceleri Barok ve Rokoko formlar

etkisinde, daha sonra ise canlandırma hareketlerinin biçimleniş ilkeleri ile farklı malzemeler kullanılarak yapılması çinicilik sanatını gerileten sebeplerden olmuştur. Ayrıca Avrupa'dan çini getirtilmesi köklü bir geçmişe ve biçimlere sahip olan Osmanlı çini sanatının yüzyıl anlayışının etkisi ile, değersiz görüldüğünü ortaya koymuştur. Yüzyıl sonlarına doğru, İstanbul'da kaybolan çinicilik sanatının canlandırılması için atölyelerin ve hatta porselen fabrikasının kurulması ise yine başarılı olmayan çalışmalar olmuştur. (Meydan Larousse, 1972, S:677)

Osmanlılarda, güzel sanatların önemli bir dalı olan hat sanatı, özellikle 15.yy'dan sonra kuvvetlendirilmiş bir ifade ile eserler vermekte iken, 18.yy'ın ikinci yarısından sonra, matbaanın Osmanlı toplumuna girmesi ile önemini kaybetmiştir. Dini kitapların ve Kuran'ın matbaa'da basılmasının yasaklandığı dönemlerde yalnızca dini kitapların ve Kuran'ın yazımında kullanılan hat sanatı, endüstrileşme ile iyice yok olmuştur. Özellikle dini mimaride, süsleme elemanı olarak kullanılan hat sanatı, değişimlerinin dini mimariye dahi girmesi ile birlikte yine unutulmuş sanat dallarından birisi olmuştur. (O.Aslanapa, 1984, S:390)

Hat sanatı ile birlikte geliştirilen tezhip sanatı, 17.yy ın sonlarına dek, yazma eserlerin zengin motifler ile süslenmesi için kullanılmıştır. Çeşitli çiçeklerle geliştirilen kompozisyonlar, yaprak ve bulut motifleri, orta-bağı, tepelik denen motiflerle gelişen tezhip sanatı, batı etkileri altında sürekli gerileyen bir süsleme sanatı olmuştur. 18.yy'ın ortalarına kadar barok ve rokoko formlarından dahi etkilenecek süregelen bu sanat dalı, 19.yy'ın ilk yarısında yine endüstrileşmenin etkisi ile yazılı

eserlerin azalması sonucu yokolmuştur. (Görsel B.G.K. Ansiklopedisi, 1987, S:6840)

Tezhip ve hat sanatı gibi el sanatlarından biri olan Ebru sanatı, kitap ve yazıları süslemekte kullanılırken, değişimler neticesinde yok olan sanat dallarından birisi olmuştur. (O.Aslanapa, 1984)

Camcılık ve halıcılık gibi diğer el sanatlarında, 19.yy batı formları, diğer sanat dallarında olduğu gibi etkili olmuş, teknolojik gelişimler çerçevesinde bu iki sanat dalı, artık küçük atölyelerin haricinde, büyük fabrikalarda uygulanmaya başlamıştır. İlk cam fabrikası, Çubuklu'da 1848 yılında, ilk halı atölyesi ise Hereke'de 1891 yılında kurulmuştur. Özellikle halıcılık, 18. ve 19. yy'larda, büyük ekonomik potansiyel halini almış ve Avrupa ülkelerine dışa satım malı olan halı, Osmanlı biçim ve motif anlayışının batılı toplumları etkileyerek, Turgurie ve Orientalist akımların doğmasına sebep olmuştur. (Meydan Larousse, 1972, S:678)

Osmanlı mimarisinin iki ana malzemesi olan taş ve ahşap, bu yüzyılda, diğer sanatlarda olduğu gibi, uygulamalarında değişikliklere uğramışlardır. 18.yy Osmanlı sanatında, dekoratif taş işçiliğinde barok motifler ve biçimler ortaya çıkmış, bina cephelerinde Barok dönemin en güzel örnekleri verilmiştir. 19.yy'a gelindiğinde, artık Neo-klasik mimari elemanlarının ve formlarının taş işlemeciliğine ön plana çıktığı görülmüş cephelerde Rönesans-Yunan ve gotik mimari elemanları, taş işlemeciliği ile yeniden canlandırılmışlardır. (C.Kerametli, 1961, S:9)

19.yy'a kadar Osmanlı mimarisinin en çok kullanılan malzemesi olan ahşap, doğal olarak işçiliğinin de gelişmesine

yol açmış, iç mekanlarda özellikle tavanların süslen-
sinde değişik motifler, teknikler ve şekiller kullanılmış-
tır. Sedef, boğa, fildişi gibi malzemeler, çeşitli geo-
metrik şekillerde kesilmiş, değişik kompozisyonlarla, kak-
ma veya yapıştırma tekniği ile sağlamlaştırılmış olarak
tavanlarda, kapılarda ve duvarlarda kullanılmıştır. Ahşap
işçiliğinin 19.yy'da Osmanlı mimarlığına batılı formları-
nın ve elemanlarının girmesi ile binaların dış cephelerin
de de yer aldığı görülmüş, fakat bu kullanım, taş ile ger-
çekleştiren biçimlerin, geleneksel malzeme olan ahşaba
uyarlamalarının sonucunda sınırlı örnekler vermiştir. Ya-
pılarda, genellikle ahşap bezemeler, kapı kalınlıklarında,
pencere çerçevelerinde ve balkon parmaklıklarında göröl-
müş, Neo-gotik sivri kemerleri, canlandırma hareketlerinin
kullanılan mimari elemanları olmuşlardır. (S.Ciner, 1982)

Sınırlı kullanımlara rağmen, 19.yy Osmanlı mimarisinde,
ahşap'ın, yerini artık kargir binalara bıraktığı, dış cep-
helerde ise taş işçiliğinin, ahşap işçiliğinden daha çok
kullanımları görülmüş, bunun en büyük sebebi de, yeni çı-
karılan nizamnameler ile ahşabın mimaride kullanımının
engellenmesi olmuştur.

Osmanlı sanatının 19.yy'daki büyük değişimi, batılılaşma
ve beraberinde gelen Avrupa sanat anlayışının toplumda
büyük kabul görmesinden kaynaklanmış geleneksel Osmanlı
sanatlarının büyük çoğunluğu teknolojik ilerlemeler ve
toplumsal değişimler sonucunda yok olmaya yüz tutmuş,
ileriki dönemlerde faaliyetleri özendirilmeye çalışıl-
sa da, eski gücüne ve kullanımına ulaşamamıştır.

4.1.2.3. 19.YY OSMANLI EDEBİYATINDA BATI ETKİLENİMİ

19.yy'a kadar Osmanlı edebiyatı, Türklerin İslamiyet'in etkisinde yaşadıkları ümmet çağının ürünü ve Batı Türkçesi'nin (Oğuzca, Anadolu lehçesi) edebi eserlerinin toplamı olmuştur. Bu dönemin en belirgin özelliği, dinin tüm kurumlara ve toplumsal hayata olduğu gibi edebiyat'a da etki etmiş olmasıdır. Böylece, Osmanlı edebiyatı, İslami dünya görüşü ile Arap-İran sanat geleneğine, veznine, nazım şekillerine, üslup ve anlatım özelliklerine, Osmanlıca denilen yüksek kültür diline dayanmıştır.

Milli dil zevkinin oluşmadığı anlayış içerisinde, en mükemmel ve kusursuz güzelliği yaratmayı amaç edinen sanatçılar, tabiattan uzaklaşmışlar, soyut bir biçimde duygularını ifadeye çalışmışlardır. Eflatun'un idealizm felsefesinin hem tasavvuf akımında, hem din dışı konuların ifadesinde etkileri görüşülmüş, tabiattan, gerçeklerden, tarih olaylar ve toplum meselelerinden uzaklaşan Osmanlı edebiyatı, kendisini destekleyen saray çevrelerinin övgüsünü konu edinen şiirlerle, aşk ve içki meclislerinin coşkunluğunu dile getiren kısa şiirlerle uğraşmış, düz yazıda ve şiirde düşünce ve tenkitten uzak kalmıştır. (Meydan Larousse, 1972, S:671)

Genellikle gerçek hayatı yansıtmayan, dünyaya aldırma görünüşü kayıtsız, kural tanımaz tutumu ile hürlüğünü göstermeye çalışan Osmanlı edebiyatı, 18.yy sonlarında, daha ciddi bir anlatıma bürünmüş, toplum özelliklerinin ve düşüncelerinin ön planda olduğu eserler vermeye başlamıştır. Edebi anlatımda görülen bu değişim, batılılaşma hareketlerinin ve batılı edebiyatçılarının toplumsal konulara yönelmesinin bir sonucu olarak gözükmüş ve Osmanlı

edebiyatçıları tarafından da 19.yy'da uygulamaya çalışılmıştır.

Osmanlı edebiyatındaki bu değişimler, batılılaşma'nın her alanda kuvvetlendiği Tanzimat Fermanı'ndan sonra, aynı isimle ortaya çıkmış, Tanzimat edebiyatı denilen bu akımın dayandığı temel düşünce, Fransız ihtilalini de düşünce yönünden hazırlayan, Montesquieu, Voltaire, Rousseau gibi 18.yy Fransa'sı ünlü yazar ve düşünürlerin getirdikleri, bütün batılı toplumları saran devrimci dünya görüşü olmuştur. Bu yeni dünya görüşü ve düşünce akımı, özgürlüğe ve insan haklarına dayandırılmış, Türk düşünce ve edebiyat yaşamında, hürriyet, vatan, millet, milliyet, meşrutiyet gibi yeni kavramların yer almasını sağlamıştır. (M.Deligönül, 1975, S:17)

Osmanlı edebiyatındaki bu değişimde, batı dillerinden yapılan çevirilerin büyük rolü olmuş, Türk okuru, batı düşüncesini ve batı edebiyatı ürünlerini çeviriler yoluyla tanımış ve bu durum, batı sanat anlayışı doğrultusunda bir zevkin oluşmasına yol açmıştır.

İnsan gerçeği üzerinde duran ve insana değer veren Tanzimat edebiyatı halka yönelmiş, yeni bir anlatım aracı ve yeni bir dile ihtiyaç duyarak, dil sorunlarının üzerinde durulmuş ve dilde sadeleşme evresi başlamıştır. Sadeleştirilmiş bir dil ve anlatım ile, konular ve temalar, o dönem toplumsal yaşamının önemli sorunlarına dayandırılmış, batı uygarlığı ile ilk karşılaşmanın doğal sonucu olan doğu-batı ikiliğinin toplumda yarattığı sıkıntılar, huzursuzluklar tanzimat edebiyatçıları tarafından kullanılmıştır.

İlk dönemlerde, tanzimat romanı, batılılaşmanın etkileri ile Romantizm'in etkisinde kalmış, romanlarda rastlantılara yer verilmesi, yazarın kişiliğini gizlememesi, okuyucuyu eğitmek amacıyla yer yer olayların akışının durdurularak türlü konularda bilgi verilmesi gibi Romantizm'in etkileri görülmüştür. Öte yandan daha çok Realizm ve Naturalizm'in etkilerini taşıyan ikinci dönem yazarları ise, gözleme dayanmak, neden-sonuç ilişkileri üzerinde durmak, olayların ve insanların gerçeklere uygun biçimde verilmesi gibi özellikler üzerinde durmuşlardır. (C.Kudret, 1965, S:23)

Toplumsal değişimin ve halkın okuma ve anlama üzerindeki tutumları, edebiyatçıların düşüncelerini halka mal edebilme isteği ile birleşerek Osmanlı toplumunda basın ve gazetecilik olgusu ortaya çıkmış, gazeteler toplumsal düşüncenin ve fikir hareketlerinin aktarıldığı yeni yayın organları olmuştur. İlk önceleri, Alexandre Black adlı Fransız'ın İzmir'de çıkardığı Fransızca gazete, daha sonra Türkçe gazetenin devletin resmi yayın organı olarak II.Mahmut zamanında çıkarılmasına sebebiyet vermiştir. Takvim-i Vekayi adlı gazete, toplumu oluşturan azınlık gruplarına da ulaşabilmek için Türkçenin dışında, Arapça, Farsça, Rumca, Ermenice ve Fransızca olarak yayınlanmıştır. (H.Z.Ülkan, 1940, S:757)

Devletin resmi yayın organı olan bu gazeteyi, özel gazeteler takip etmiş, Ceride-i Havadis, Tercüman-i Ahval, Tasvir-i Efkar, Muhbir, İbret adlı gazeteler yayınlanarak toplum aydınlatılmaya çalışılmış, rejimin değiştirilmesi ve özgürlük kavramları en çok değinilen konular olmuştur. (H.R.Ertuğ, 1960, S:132)

19.yy Osmanlı edebiyatında görülen tüm bu değişimler batılılaşıma akımının toplumun her alanında yarattığı etkinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış, diğer sanat dalları ile birleşerek Osmanlı sanatının batılı formlara dönüşmesi hareketinin kuvvetli bir elemanı olmuştur. Batılılaşımanın kültürel değişimler ile başlaması ve edebi dilin batılı kaynakları kullanarak kimlik değiştirmesi diğer sanat dalı olan mimarinin de değişiminde büyük rol oynamıştır. Bu açıdan, mimarinin batılı karaktere bürünmesi, Osmanlı edebiyatının değişmesinin bir yan etkisi olarak düşünülmelidir.

4.1.2.4. BATILILAŞMA HAREKETLERİNİN 19.YY OSMANLI MÜZİK ANLAYIŞINA ETKİLERİ

Osmanlı toplumunda, coğrafi, sosyal, etnik ve dini etkenlere göre farklı biçimler almasına rağmen, aynı sisteme ve öze dayanan Türk müziği, 18.yy ortalarına kadar klasik anlayışından kopmayarak birçok eserler vermiştir. 17.yy sonlarına doğru yazılı olmayan Türk müziği, notaların kullanılmasıyla birlikte yazılı eserler, besteler haline getirilmiş, daha sonraki dönemlerde de yine notalandırma anlayışı çerçevesinde devam etmiştir.

18.yy'ın sonlarına doğru kuvvetlenen batılılaşıma hareketlerinin Osmanlı toplumu üzerindeki etkileri, müziğede yansımış, en köklü değişimler kendiside müzisyen olan Sultan III.Selim zamanında, ünlü bestecilerin eserlerini vermeleri ile meydana gelmiştir. Dönemin ünlü müzisyenleri, 19.yy batı müziğinden etkilenmişler, kendi notalandırma sistemleri ile batının orkestra geleneğini, Türk müziğine enstrümanların çeşitlendirilmesi yolu ile adapte etmişlerdir. (Meydan Larousse, 1972, S:677)

19.yy sonlarına doğru ise, batılı müzik adamları, besteciler, İstanbul'a gelmişler ve batılılaştırmanın toplum hayatında ve müzik hayatında meydana getirdiği alafranga anlayışın toplumda beğeni ile karşılandığını görmüşlerdir. Bu bestecilerden biri de Avustralya'lı Franz Lizst olmuştur. (S.N.Duhani, 1984, S:69)

Değişimlerin, müzik gibi köklü bir anlayışa dahi etki edip, alafranga müzik tarzının gelişimine katkısı göz önüne alındığında, Batılılaştırmanın kitleleri etkileyebilme ve toplumsal yapının bozulması üzerindeki payı rahatça görülmektedir. İşte bu ortam içerisinde Osmanlılık, 19.yy'da doğal olarak, her alanda kendini batıllılık karakterine bırakmıştır.

4.2. 19.YY OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA EKONOMİK YAPIDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER

19.yy, Avrupa ülkelerinde, 18.yy'da başlayan Endüstri devriminin ve ekonomik patlamanın gitgide yükseldiği bir yüzyıl karakteri taşımaktayken, Osmanlı devletinde düzgün bir ekonomik alt yapının ve kalkınma hamlelerinin olmayışı yüzünden batıya bağımlılığın devamı niteliğinde bir karakter taşımıştır. Ekonomisinin büyük bir bölümünü basit teknolojilerin ve el sanatlarının oluşturduğu, diğer alanlarda yeterli yatırım imkanı ve teknolojisinin bulunmadığı bu dönemde Osmanlı devleti, batının ekonomik sömürge edinme anlayışının uygulama noktası olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, kuruluşundan bu yana, ekonomik yapı ilişkileri iki tür ekonomik faaliyet grubunun ortaya çıkmasıyla yürütülmüş, bunlardan iki özel girişime dayanan ve Lonca'lar sistemi ile işleyen esnaf grupları, diğeri ise devlet tarafından işletilen Acemi Oğlanlar ve

Yeniçerilerden oluşan maaşlı zanaatkarlar olmuştur. Anadolu'da ve İstanbul'da ticari ve ekonomik faaliyetlerin gelişmesinde Lonca'lar sistemi ile işleyen özel girişimci esnaf grupları büyük yer tutmuş, birbirinden farklı meslek grupları, farklı Lonca'lar sistemi ile faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bunun yanı sıra, ticari hayatın büyük bir bölümünü azınlık grupları ele geçirmiş, özellikle başkent İstanbul'da azınlık grupları ekonomik faaliyetleri ellerinde tutmuşlardır. Osmanlı devlet anlayışı, azınlıklar üzerinde baskı kurmayan karakterde olduğundan, bu ticari yapılaşmanın sağlamlaştırılması azınlık grupları tarafından zor olmamıştır. Osmanlıların yönetim birimlerinde çalışmayı tercih etmeleri de yine ticari hayatın geri plana atılmasına sebep olmuştur. Büyük bir toprak ve tarımsal faaliyet alanı potansiyeli olan Osmanlı devleti, ticari hayatın geri plana atılması gibi, tarımsal alanda da herhangi bir atılım ve reform hareketlerine yönelmediğinden, bu avantajını da değerlendirememiş ve çoğu mallarda dışa bağımlı kalmıştır. Savaşların, ayaklanmaların, toprak kayıplarının da bu tabloya eklenmesi ile Osmanlı devleti, batılı devletlerin ekonomik yaptırımlarına da maruz kalmıştır. (İsmet Kılıçarslan, 1981, S:79)

Batının ekonomik ve ticari gelişiminin 19.yy başlarında sürekli olarak artması, bu devletlerin, gereksinim duydukları hammaddelerin temin edilebileceği yeni topraklar arayışı içerisine girmesine yol açmış, buna paralel olarak üretilmiş malların harcanabileceği pazarlar ihtiyacı da ortaya çıkmıştır. Bu sebeple, Osmanlı devleti eksik teknolojisi ve yeterli tarımsal ürün potansiyeli ile dikkat çekmiş, alınan hammaddeler işlenerek tekrar Osmanlı devletine satılmıştır.

Bu değişim, Osmanlı devletinin 19.yy ticari ve ekonomik faaliyetlerinin gerilemesine yol açmış, zaten azınlık gruplarının büyük bir bölümünün ellerinde tuttıkları ekonomik faaliyetler artık iyice dışa bağımlı hale gelmiştir.

Ekonomideki bu çöküntü, Tanzimat döneminde de sürmüş ve devlet, ekonomik hayatın yasalarla düzenlenmesi gereğini hissetmiş, bu yolda yeni reformları uygulamaya koymuştur. Fakat bu reformlar, batılı devletlerin ekonomik faaliyetlerinin özünü kavrayamamış Osmanlı devleti için çok zor uygulama alanına sahip olmuş, diğer etkenler ile de iyice çöküntüye uğramıştır. Bu etkenler, savaşlar, ayaklanmalar, isyanlar, batılılaşma hareketlerinin giderleri gibi çekici sebeplerin yanı sıra, ticaret yollarının değişmesi, kapitülasyonların yıpratıcı ekileri, İmparatorluğun toprak kayıpları, Osmanlı ekonomisi ile sorumlu devlet adamlarının ekonomik bilgi eksiklikleri ve ilk bu dönemde görülen dış borçlanma gibi temel etkenler olmuşlardır. (S.Denel, 1982, S:11)

Ekonomik yapıdaki tüm bu olumsuzluklar, Osmanlı devletinin bu yüzyılda, mimari ve inşaa faaliyetlerinin de azalmasına sebep olmuş, ayrılan inşaat bütçesi de yine savurgan politikalar sebebiyle sorumsuzca harcanmıştır. Vakıflar, inşaa faaliyetlerinin bir kısmını üstlenmiş, ancak bu harekette yeterli boyutlara ulaşamamıştır. İmar faaliyetlerine ayrılan bütçe, genellikle sarayların ve köşklerin yapımına ve onarımına ayrılmış ve toplumdaki huzursuzluğu arttıran etkenlerden biri olmuştur. (S.Denel, 1982, S:12). Görülen birkaç olumlu faaliyet, çıkartılan nizamnameler, 6. Dairenin kurulması, Karaköy meydanının ve Köprübaşı'nın açılması, sokakların genişletilmesi ve batılılaşma hareketinin getirdiğı bir takım toplumsal yapıların inşaaı olmuştur.

Ticari faaliyetlerin yürütüldüğü yapıların planlanmasında ise bu dönemde, mimariye batı etkilerinin girmesi büyük bir etki yaratmış, Osmanlıların uzun yıllardan beri kullandıkları açık pazar yerleri ve merkezi planlı han biçimlenişleri, karakter değişimine uğrayarak pasajlara ve batı etkisinin büyük oranda görüldüğü çok katlı hanlara bırakmıştır. Osmanlı mimarisinde 19.yy'da meydana gelen bu değişim, ticari yapılardada olumsuz etkileri gözardı edilerek uygulanmıştır. Bu değişimde en büyük payı ise ticari hayatı ellerinde tutan azınlık gruplarının batılı formları kullanma arzuları oluşturmuş ve batılı mimari biçimlenişlerin kullanımı, Osmanlının köklü mimari geleneğini değiştirmeye başlamıştır.

4.3. MİMARİDE BATILILAŞMA VE 19.YY OSMANLI MİMARİSİ

Batılılaşıma sürecinin başladığı 18.yy'ın ilk yarısında Osmanlı devletinde, siyasal, ekonomik, askeri, kültürel ve sanat alanlarında görülen değişimler, dönemin süreklilik taşımayan karakterine uygun olarak, mimaride de kendini göstermiş, batılı formlar, biçimlenişler yavaş yavaş, geleneksel Osmanlı mimarisi formlarını değiştirmeye başlamıştır. Değişimin gerçekleşmesinde dönemin devlet adamlarının, karşılıklı gönderilen elçilerin ve batı toplumlarının Osmanlı devleti üzerinde yoğunlaştırdığı baskın karakterinin büyük rolü olmuştur. Batıya yapılan yolculuklarda edinilen izlenimler, batılı formların etkileyici ihtişamları, Osmanlı toplumuna da uyarlanmak istenmiş ve dönemin en önemli ifade aracı olan mimariye yansımaları başlamıştır. Değişimin boyutları gerçekte büyük olmuş, Avrupa toplumlarının aydınlanma hareketlerinden ve endüstri devriminden yola çıkarak bir zorunluluk halini almış olan ilerlemeler zincirinin hiçbir halkası, Osmanlı toplumuna bilinçli olarak aktarılamamış, görülen değişimlerin

tümü, Avrupa toplumlarına ve mimarilerine olan özentinin bir ifadelenmesi olmuştur. Çok köklü bir mimari geçmişi ve kültüre sahip olan Osmanlı devletinde tahlil edilememiş taklitçi yenileştirme hareketleri, geleneksel Osmanlı mimarisi biçim ilkelerinin ve formlarının kaybolmasına yol açmıştır.

4.3.1. BATILILAŞMA HAREKETLERİNİN VE AVRUPA MİMARLIK AKIMLARININ OSMANLI MİMARİSİNE İLK ETKİLERİ

18.yy başlarında, batılılaştırmanın etkileri mimaride kendini öncelikle, yapısal olmayan ayrıntılarda ve iç mekanlardaki süslemelerde göstermiş, yapının tasarım ve mekan bütünlüğünde yani iç ve dış mekanların tasarım ilkelerinin saptanmasında ise geleneksel Osmanlı mimarisi izleri süregelmiştir. Bu dönem dini mimari, sivil mimari ve konut mimarisi henüz batılılaştırma hareketlerine maruz kalmamış, konut mimarisinde merkezi sofalı geleneksel plan anlayışı, çıkmalar ve kanat kitleleri ile sürmüş ve bu kitlelerin eğimli çatıları ile geleneksel konut mimarisi karakteri değişme göstermemiştir. Genel tasarımda kitle, hacim ve planlara girmeyen değişimlerin ilk ifadeleri, çevre düzenlemelerinde görülmüş, saray, kasır, büyük konaklar gibi yapılarda cephelere kısıtlı olarak hareketlilik gelmiş, iç duvar süslemelerinde yeni motifler ortaya çıkmıştır.

18.yy ortalarına doğru, 'Batılılaştırma' hareketlerinin mimarideki etkileri olarak, bezemede kesin değişikliklere varılması, mimari biçimlenişlerinde ise, bezemede farklılaşma etkisi ile, klasik simetri düzenlerinin yavaş yavaş değişmesi, Barok motiflerin, deniz kabuklu Korent başlıkların, saçak altlarında çift plastırların mimariye girmesi, asimetrik düzenlemelerin ve dış yüzeylerin

eğrileşmeye başlaması, mimariye yeni bir bilincin yerleşmeye başladığını göstermiştir. Bu biçimleniş özelliklerinin görüldüğü yapıların çoğalması, Barok ve Rokoko formlarının Osmanlı tasarım kalıplarına uygulanmasının yoğunlaştığını, saray, konak gibi yapılarda da yer almasından dolayı da yaygın bir mimari karakterin özelliği olarak gözüktüğünü göstermiştir. Saraylarda, konaklarda ve hatta diğer konut yapılarında görülen bu değişim, resmi ve dini yapılara da yansımış, plan biçimlenişlerinin saptanmasında, konum ve kitlelerin ilişkilerinde klasik düzenden bir miktar kopuş gözlenmiş, konut yapılarında ise, geleneksel Osmanlı mimari biçimlenişleri ve sokak-avlu-sofa plan düzeni korunmuş, yapısal ayrıntılarda ve iç mekan süslemelerinde ise biçimler ve şekiller batılı karakterlere bürünmeye başlamıştır. (S.Denel, 1982, S:22)

1760'ların sonlarına doğru artık mimari, görsel ve biçimsel olarak, sadece ayrıntılarda değil, kitleler, mekan organizasyonu, yapısal özellikleri ve tüm mimari elemanları ile Barok biçimlenişlerini göstermeye başlamış, Osmanlı tasarım kalıpları ve dini mimarinin plan düzeni düzeni dahi zorlanarak, Barok biçimleri bu kalıplara uydurulmuştur. Bu biçimlenişler, Avrupa'da da benimsenmiş İtalyan Rokoko hareketinin Osmanlı mimarisine uyarlanması ile devam ederek, konut yapılarında dahi odaların hareketlendirilmesi amacı ile duvar bezemelerinde perspektif kullanımına kadar varmıştır. (D.Kuban, 1954, S:8)

1780'lerde mimaride, batılı biçimler ve tasarımlar dini yapılarda ve sivil mimaride yoğunlaşırken, konut mimarisinde plan biçimlenişlerini etkilemeye ve geleneksel Osmanlı konut tasarım ilkelerini çözümleyerek yeni ve taklitçi olmayan bir karaktere bürünmeye başlamıştır. Çoğunlukla orta ve yan sofalı plan semasına sahip Osmanlı

konutlarında, batılı biçimlenişler, duvarların ve mekanların sınırlayıcı elemanlarının yuvarlatılması ve oval forma dönüş ile kendini göstermiş, yine belirleyici bir öge olan merdivenin yerleştirilmesi ve formal düzeninin saptanmasında etkili olmuştur.

Yine bu yüzyılda, Osmanlı mimarisine hakim olan mahremiyet ve içe dönüklük özelliğinin değişmeye ve dışa dönük bir karakter anlayışında birleşmeye başlaması, 18.yy sonlarında kendini, mekansal düzenlemerin içe dönük karakterinin baskın olduğu anlayıştan çok, dış mekan ilişkilerine göre yapıyı yönlendirme ve cephelerin şekillendirilmesi gibi tasarım ilkelerine bağlı batılı mimari anlayışlarına bırakmasıyla ortaya çıkmış, planlama ilkelerinin son 20 yıllık sürede büyük değişiklikler içerisinde değerlendirilmesini sağlamıştır.

Bu döneme kadar, Osmanlı dini, sivil ve konut mimarisinde, batılı akımların getirdiği biçimlenme ilkeleri, geleneksel Osmanlı mimari anlayışının, batılı akımları bir sentez içerisinde kullanmasının bir sonucu olarak mimaride bir kimlik değişiminden çok, yeni bir düzenleme olarak görülmüştür. Mimaride batılı biçimlerin iç ve dış mekanlarda, değiştirilmeden aynen kullanımları ise, 19.yy Osmanlı mimarisinde görülen bir yaklaşım olmuştur.

18.yy Osmanlı mimarisinin, 19.yy mimarisine en büyük etkileri, batılı formların mimariye girişini sağlayan bir dönem olmasından kaynaklanmış, batılı formların 19.yy Osmanlı mimarisindeki baskın karakterini kolaylaştıran bir geçiş olmuştur. Geleneksel tasarım ilkelerini koruyabilmiş 18.yy Osmanlı mimarisinin, bir sonraki yüzyılda, tamamı ile biçim değiştirmesi ise, gereksinimlerden ve gelişimlerden çok, mimariyi yönlendiren kişilerin ve

kurumların tam anlamı ile batılı formları, mükemmeliyeti sağlanmış formlar olarak tanımlamalarının ve geleneksel Osmanlı mimarisinin yine Osmanlı toplumu tarafından şekillendirilmiş ve köklü bir anlayışın formlarını geri kalmış olarak nitelermelerinin yansımaları ile olmuştur.

4.3.1.1. OSMANLI DEVLETİ MİMARİ ÖRGÜTLERİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER

Osmanlı mimarisinde, inşaat ve yapım işlerini sürdüren örgütler ve kişilerin faaliyetleri, 19.yy başlarında, toplumun diğer kesimlerinde görülen değişime paralel olarak, sosyo-ekonomik nedenlerle ve batılı devletlerin değiştirci etkileri ile kesin kurallara bağlanmak işlenmiştir. Geleneklerin bir kenara atılması ve yazılı kurallar dahilinde mimari faaliyetlerde bulunulması, batılılaştırmanın getirdiği bayındırlık eylemlerinden ayrı olarak görkemli binalar yaptırmak, şehirlerin imarı sağlanarak güzel görünmesini mümkün kılmak isteği gibi sebeplerle yoğunlaşan bina yapım faaliyetlerini karşılama amacı ile ortaya çıkarılmıştır. (S.Denel, 1982, S:13)

Bu döneme kadar süregelen geleneksel mimarlık faaliyetleri, ilk olarak usta-çırak ilişkisi ile başlamış, daha sonra artan inşaat gereksinimleri ve faaliyetleri doğrultusunda oluşturulmuş 'Hasta mimarlığı' kurumu devreye sokularak, inşaat işlerinin, saray denetiminde ve yine saray tarafından seçilen mimarbaşının saraya bağlı dört eminlikten biri olan 'Şehreminliği' nin onayı ile yürütülmesi sağlanmıştır. Şehremini ve mimarbaşının denetimi altında bir çok alt imar örgütleri kurulmuş, bu örgütler inşaatın her aşamasında görev almış olan zanaatkarları örgütlemiş ve yapı faaliyetlerinin belirli bir düzen altında yürütülmesini sağlamıştır.

19.yy başlarında ise, Şehreminliğinin ve mimarbaşılığının görevlerinin karışması ve artan yapı faaliyetlerinin ve kentleşmenin getirdiği yorgunluk üzerine yeni bir düzenlemeye gidilmesi gereği ortaya çıkmış, Şehreminliği ve mimarbaşılığı kaldırılıp, daha kesin bir örgütlenme yoluna gidilmiş ve bu yeni örgütlenme, dönemin en önemli yeniliği olarak batılılaşıma çabalarının inşaaat ve mimari kurumlama lar içerisindeki göstergesi olmuştur. (S.Denel, 1982, S:14)

19.yy mimari örgütlerindeki bu değişimler ve batılı imar kanunlarının uygulamaya sokulması anlayışı, artan inşaat gereksinimleri ve kentleşmeye doğru hızlı bir gelişimin engellenemez bir sonucu olarak gözükmüş, dönemin mimari biçimlenişlerine getirdiği ölçülendirme ve kullanım karakterleri ile büyük etki etmiş, çoğu Fransa kökenli yeni imar kanunları, daha mantıklı bir kentsel planlama içerisinde, batılı mimari akımların etkileri altında yapılaşmalara neden olmuştur. Değişimin bu boyutu, Osmanlı mimarisindeki geleneksel yerleşme ve biçimlenem ilkelerinin özellikle İstanbul gibi büyük kentlerde, kentsel mekanların farklılaşarak, kent fizyonomisinin farklı bir boyuta bürünmesinde ve buna bağlı olarak mimarının kimlik değişiminde büyük etken olmuştur.

4.3.1.2. YABANCI VE GAYRİMÜSLİM MİMARLARIN OSMANLI MİMARİSİ BATILILAŞMASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Avrupa ile 18.yy'da başlayan sıkı ilişkilerin ve sosyo-kültürel değişimlerin, 19.yy'daki yenileşme ve batılılaşıma hareketlerine etkisi bu yüzyılda saray ve çevresinden çıkarak, yabancı etki ve akımların, Avrupalıları üstünlüğü anlayışının topluma da yansımaya yol açmıştır. Karşılıklı ilişkilerin, elçilerin ve uzmanların Osmanlılar

üzerindeki etkileri, İstanbul'a sanat meraklısı elçilerin getirdiği ressamlar, arkeologlar ve mimarların eserler vermeleri ile daha da kuvvetlenmiştir. Özellikle yabancı mimarların 19.yy Osmanlı mimarisi üzerindeki etkileri yadsınmaz olmuş, saraylardan köşklere, çeşmelere, kışlalara ve hatta camilere, konut yapılarına kadar mimarlık faaliyetlerinin büyük çoğunluğu yabancı ve gayrimüslim mimarlar tarafından yürütülmüştür.

18.yy sonlarında, yabancı mimarların, Osmanlı sanatı ve mimarisi üzerindeki ilk etkileri görülmeye başlamış, özellikle siyasi ilişkiler doğrultusunda Fransa'dan gelen mimarlar, yaptıkları projeler ile Osmanlı mimari üzerinde büyük etkilere sebep olmuşlardır. İlk önceleri, Boğaziçi ve kent haritalarının çizimi ile başlayan hareket, Moltke'nin İstanbul için yaptığı imar planı ile devam etmiştir. (İ.Tekeli, 1985, S:883)

Yabancı mimarların 19.yy üzerindeki baskın karakterleri, Melling adındaki sanatçıya, Hatice Sultan Sarayı'nın inşaatının ve dekorasyonunun bırakılması ile başlamıştır. Melling, yapıda, cephe süslemelerinde neo-klasik plastikler, üçgen alınlıklar, girland dizileri, barok döneme ait kıvrımlı ve oval biçimleri, geleneksel Osmanlı mimari özellikleri olan ve organik bir bütünlük içerisindeki çıkmalar ve cumba grupları ile birlikte kullanılmıştır. Hatice Sultan Saray'ı, bu özellikleri ile 19.yy başı, Osmanlı mimari anlayışını göstermiş, planlarda geleneksel Osmanlı biçimlenişleri, cephe düzeninde ise, Yunan, Rönesans ve Barok mimari elemanları kullanılmıştır.

Bu yüzyılda, Fransa'dan olduğu gibi İngiltere'den de birçok yabancı mimar gelmiş, bunlardan biri olan W.J.Smith, İngiliz elçilik binasını yapmıştır. İngiliz elçiliği

binası, rönesans canlandırma hareketinin yaklaşımı ile erken Victoria tarzında tasarlanmıştır. Yapıda, W.J.Smith, yüzyıl başında etkili olan Yunan motiflerini kullanmayı reddederek, rönesans'ın etkili biçimlenişlerini, oranlarını değerlendirmeye çalışmıştır. W.J.Smith, İngiliz elçilik binasından başka, devlete ait binaların projelendirilmesi işini yüklenmiş; ayrıca birkaç özel konut tasarımı da yapmıştır. (M.Cezar, 1971, S:129). Bu dönem, Osmanlı mimarisinde İngiliz mimari anlayışının görülmesi, mimarının siyaset çevrelerinin değişimine paralel olarak gimesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış, değişen siyasi görüşler, Osmanlı toplumunda sanat anlayışının da çeşitlenmesine neden olmuştur.

İstanbul'da İngiliz mimarlar tarafından yapılan diğer bir yapı olan Cremean Memorial Church'da, dönemin diğer canlandırma hareketi olan Gotik mimari etkileri görülmüş, ortaçağ mimari biçimlenişleri olan külahlı kuleleri, organik kitle ilişkileri, düşey çizgileri, pencere ve kapı biçimlenişleri ile 'Victorian Gothic' mimari anlayışının bir örneği olmuştur. Gotik mimari, Osmanlı mimarlığını fazlaca etkileyen bir hareket olamamış, daha çok elçilik binalarında ve kiliselerde gözükmüş, konut biçimlenişlerine ise pek yansıyamamıştır. Bunun sebebi ise, gotik öğelerin ve biçimlenişlerin Ortaçağ Hristiyanlık anlayışının bir simgesi olarak kabul edilmesi olmuştur. Yine de, bazı yapılarda ve hatta camilerde gotik elemanlarının kullanımı, mimaride anlam ve fonksiyon olgusunun bu dönem Osmanlı mimarlığına etkili olamayıp, tamamı ile formların taklitinden kaynaklandığını göstermiştir.

İtalyan bir mimar olan Gaspare Trajano Fossati, 19.yy ortalarında Osmanlı mimarisinde diğer bir baskın canlandırma hareketleri olan Yunan ve Rönesans mimarisi

formlarında, resmi ve özel binalar, konaklar ve köşkler yapmıştır. Bunlardan Darülfünun binası, Neo-Yunan bir örnek olarak görülmüş, büyük ve ezici kütlesi ile bina, dönemin büyük boyutlu ve abartılı yapılarından biri olmuştur. Fossati, kilise projelendirilmelerinde, askeri hastahane yapımında bulunmuş, sivil mimari ve dini mimaride aynı tasarım ilkelerine ve biçimlenişlerine sadık kalmıştır. (S.Denel, 1982, S:38)

19.yy Osmanlı mimarisine büyük ölçüde etki etmiş diğer bir grup ise Balyan ailesi olmuştur. Balyan ailesi beşkuşak boyunca Osmanlı mimari hareketleri içinde bulunmuşlar ve batılı canlandırma hareketlerini geleneksel Osmanlı mimarisi ile bağdaştırarak, yabancı mimarlardan farklı bir tutum sergilemişlerdir.

Beylerbeyi Sarayı, Deniz köşkleri, Çırağan Sarayı, Valide Camii, Gümüşsuyu ve Taksim Kışlaları, Malta ve Çadır Köşkleri, Çit kasrı, Büyük Mabeyn köşkleri, Beykoz deri ve kösele fabrikası, Hereke halı fabrikası, Ortaköy camii, Dolmabahçe sarayı, Cemile ve Münire Sultan Sarayları, Ermeni hastahanesi, Surphaç Ermeni kilisesi, II.Mahmut Türbesi, İhlamur Kasrı, Küçüksu Kasrı, Dolmabahçe camii, Zeytinburnu barut fabrikası, Akaretler Vakıf evleri, Harbiye nezareti, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane (Galatasaray Lisesi), Maçka silahhanesi ve birçok konak ve apartman, Balyan ailesinin 19.yy'da, sivil ve dini mimaride verdikleri eserler olmuştur. (B.Özel, 1964, S:32). Dönemin karakteristik özellikleri olan canlandırma hareketleri ve batılı formlar, Balyan ailesince çok kullanılmış, bu kullanım, yapı karakterlerine göre değil, seçmeci bir tarzda olmuş, özellikle Çırağan Sarayı'nda birkaç mimari akımın elemanları bir arada kullanılmıştır. Pencere açıklıklarının Neogotik biçimlenişte olması, Yunan ve Rönesans formlarının

kullanılmasının engellememiştir. (Ana Britannica, 1987, S:281)

Yabancı mimarların, bu dönem konut mimarisi üzerinde de büyük etkileri, özellikle 19.yy'ın ikinci yarısında görülmeye başlanmış, yeni bir yerleşim bölgesi haline gelen Beyoğlu Pera, yabancı mimarların, mimaride canlandırma hareketlerinin yeni bir kentsel çevre elemanı ve mimari biçimlenişi olan apartmanlaşma üzerindeki örnekleri ile sürmüştür. Çoğunlukla çok katlı ve kargir olan bu yapılar, yüzyıl boyuna meydana gelen yangınlar sonucu yok olan Osmanlı ahşap konut mimari biçimlerinin yerini almış, büyük bir yayılım ile diğer bölgelere de kaymıştır. Konutlarda, yüzyılın ilk yarısında, geleneksel Osmanlı konut mimarisi özellikleri süregelmışken, ikinci yarısında, yeni imar yönetmelikleri, değişen ihtiyaçlar ve batılı formların adaptasyonu ile konut biçimlenişleri, Osmanlılık karakteri taşıyan çıkma, cumba grupları dışında iç mekanların biçimlenme ilkelerinde ve cephe düzeninde tamamı ile batılı biçim ve süslemelere yer veren bir anlayışa bürünmüştür.

Avrupa toplumlarının, 17.yy'ın ortalarından itibaren kullandığı mimari biçimleniş olan sıra ev, Osmanlı konut mimarisine 19.yy'da yabancı mimarların tasarımları ile girmiş, ilk örnekleri genellikle azınlık gruplarının bulunduğu Fener-Balat, Beyoğlu-Tarlabası bölgesinde görülmüştür. Yüzyıl sonlarına doğru konut ihtiyaçlarının artması üzerine sıra ev mimari biçimlenişi, Taksim, Beşiktaş, Ortaköy ve Boğaziçi bölgesinde yayılmış, kent içerisinde farklı topografyalar ve anlayışlar çerçevesinde biçim değişikliklerine uğramışlar, ancak ortak biçimleniş ilkeleri görülmüş geleneksel sokak-avlu-sofa mekan düzeninin yerine, sokaktan doğrudan iç mekana girilmesi anlayışı

sıra evlerin ve apartmanların karakterlerini ortaya koymuştur. (S.Denel, 1982, S:53)

Avlulu ahşap mahalle evlerinin biçim değiştirerek yerlerinin çok katlı kargir yapılara ve sıra evlere bırakmaları, mevcut şehir dokuları üzerinde de değiştirici etkilere sebep olmuş, zaten az olan yeşil doku kaybolmaya başlamıştır.

Mimarinin tüm bu değişiminde yabancı ve gayrimüslüm mimarların büyük etkisi gözlenmiş ve geleneksel Osmanlı mimarisi, yerini her yönü ile Avrupa mimarlık akımlarının uygulandığı bir mimari döneme bırakmıştır.

4.3.2. AVRUPA MİMARLIK AKIMLARININ ETKİSİNDE 19.YY OSMANLI MİMARİSİ DEĞİŞİMLERİ

19.yy Osmanlı mimarisini yönlendiren en büyük etken, 18.yy başlarından itibaren mimaride batılı formların önce detaylarda, süslemelerde görülüp daha sonra plan ve cephe biçimlenişlerine kadar girmesi olmuş ve geleneksel Osmanlı mimarisinin özellikle Klasik dönem mimari biçim anlayışının bozulması ile de, toplumun her kesiminde göze çarpan değişimin etkileri ile birleşerek 19.yy çoğulcu Avrupa mimari anlayışlarının, Osmanlı mimarisini adeta fethetmesine kadar gitmiştir.

Avrupalı yaşam biçiminin, davranışların ve müzik aletlerinden mobilyaya ve aydınlatma araçlarına kadar çeşitli eşyanın, moda olarak Osmanlı yaşamı içerisine sızmasının mümkün olduğu bir dönemde, mimari içim anlayışının değişmemesine imkan kalmamıştır. "19.yy başlarının mimari özelliği, önceleri süsleme ile giren batılı motif ve biçimlerin artık yapıya ek olmaktan çıkıp, mimari tasarıma

bağlılığı, tasarımın kendi ögesi olarak kullanılmaya başlanmış olmalarıdır." (S.Denel, 1982, S:25). Bu anlayış, 19.yy başlarında, mimaride yapısal ve yapısal olmayan öğelerin, yeni bir bütünlük içerisinde tasarlandığını göstermiş, son dönem Osmanlı klasik mimari düzenlerinin homojen karakterleri kaybolarak, bir geçiş dönemine girilmiştir.

19.yy'ın başlarında, geçiş dönemi ile birlikte, yapılaşmalar, daha çok saray, konak yapımı ile kendini göstermiş, toplumsal yapıların inşası yine geri plana atılmıştır. Osmanlı hükümdarları, kaybolan güçlerini ve prestijlerini saklamak istercesine saray ve konak inşaatlarına girişmişler, ayaklanmalar sonucunda yıkılan veya yakılan birçok kasır ve konak onarılmıştır. Bu dönemde, hala Barok ve Rokoko biçimlenişler, kendini iç mekanlarda gösterirken, cephelerde neoklasik motiflerin yani Yunan ve Roma mimari elemanlarının kullanılmaları yaygınlaşmış, batının Historizm diye nitelendirdiği eski akımların canlandırılması hareketi, Osmanlı mimarisinde de görülmüştür. Saray çevresinin ve hanedana mensup kişilerin yapılarında sıkça görülmeye başlanan bu biçimleniş, yabancı ülkelerin elçilik binalarına da kendi kültürlerini anlatma amacıyla uygulanmış ve buradan toplumun üst tabakasındaki insanların mimari anlayışlarınınada yansımıştır. Özellikle İstanbul'da yeni yerleşim bölgeleri ortaya çıkmaya başlamış, Boğaziçi ve Beyoğlu, yapılan elçilik binaları, saray çevresinin ve elçiliklerin yazlık konutları ile batılı bir bölge karakterine bürünmüştür.

19.yy ortalarına doğru, mimari, yine batılı canlandırma hareketlerinin ve kullanımları 18.yy'da daha yaygın olmasına rağmen yine devam eden barok formlarla devam etmiş, Avrupa mimarisinde olduğu gibi, yeni işlevler yeni

formları ve mimari yaklaşımları doğurmuştur. Bu çerçevede, Osmanlı mimarisi, askeri gereksinimler doğrultusunda inşa edilen kışlalar ve toplumun kullanımına ve ticari ilişkilerin sağlanmasına hizmet eden meydanlar, dükkanlar, konutlar, pasajlar, işhanları, mağazalar, bürolar, eğlence sektörünün gereksinimleri doğrultusunda oteller, pansiyonlar ve lokantalar gibi son dönem klasik Osmanlı mimari tiplerinden fonksiyon ve biçimlenişler açısından farklılık gösteren yapılarla sürmüştür, bu yapılara, şimdiye kadar hiç düşünülmemiş yangın kuleleri, saat kuleleri, fabrikalar ve hastahaneler gibi yeni bina türleri eklenmiştir.

Biçimlenme ilkeleri ve cephe düzenleri açısından bu yapılar, Rönesans, Yunan, Gotik ve Barok canlandırma hareketlerinin örnekleri olmuşlar, canlandırma hareketlerinin tüm bezemeleri olan iyon, dor, korent sütunları, plastırlar, akant ve palmetler, madalyon, girland, deniz kabuğu, alınlıkların kullanıldığı cephe düzenleri ile batılı mimari biçimlenişlerini 19.yy Osmanlı mimarlığına yayılımının kanıtlarını oluşturmuşlardır.

Toplum yapılarının ve ticari yapıların yanı sıra, 19.yy, kentleşme ve bunun neticesinde meydana gelen yeni ihtiyaçlar doğrultusunda ilk nizami yolların, köprülerin yapımına olanak vermiş, ilk demiryolu İzmir-Manisa ve İstanbul-Arifiye hatları arasında döşenmiştir. Bu da, Avrupa'nın endüstri devrimi sonucunda gerekliliğini hissettiği yolların, köprülerin, demiryollarının, garların inşasının Osmanlı devletine de yansıdığını göstermiştir. Avrupa toplumlarının bilinçli ve gelişmeye paralel seyreden bu hareketleri, Osmanlılar tarafından ise çok karışık ve ihtiyaç duyulmasına rağmen plansız ve alt yapısız bir karakterde devam etmiştir. Bu dağınıklık ve plansızlık mimaride de aynı görüntüye girmiş, mimari biçimlenişler,

belirli bir sıradan çok, bazen karışık, bazen de tekil karakterde sürmüştür. Yinede, 1950'lerden sonra, mimari biçimlenişlerde, eski Yunanı, Gotik mimariyi ve Rönesans mimarisini canlandırma hareketleri, Osmanlılarda da çokça görülmüş, Gotik, Yunan ve Rönesans penceleri, girişleri, antik kolon düzenleri, kat ayırıcıları olan kornişler ve plastırlar ve çatı ayrıntıları mimaride yer almıştır.

Geleneksel Osmanlı mimari anlayışı ve kentsel biçimlenişi olan parçalı ve küçük boyutlardaki bina türleri, bu yüzyıl ortalarında büyük boyutların kullanımının teşviki ile bozulmaya başlamış, özellikle sivil mimaride bu boyut problemi, kentlerin silüetlerini dahi bozma derecesine gelmiştir. Bu boyut farklılaşmasının sebebi, imparatorluğun yitirilmiş olan ihtişamını yeniden yaratılmaya çalışılması olmuş, büyük boyutlar ve bina biçimlenişleri teşvik edilmiştir. (S.Denel, 1982, S:33)

Osmanlı mimarisinde, batılı canlandırma hareketlerinin etkili olduğu 19.yy'da mimari tam anlamı ile kimlik değişimine uğramış, toplumun her alanında görülen değişimler, mimariye çok kuvvetli etkiler yapmış, sivil mimarinin ve hatta konut mimarisinin planlanmasında dahi batılı formların uygulanmaları, geleneksel Osmanlı mimarisi prensiplerinin kaybolarak, yerini canlandırma hareketlerinin ve batılı formların etkilerine bırakmalarının somut bir ifadesi olmuştur.

BÖLÜM 5: 19.YY OSMANLI KONUT MİMARİSİ

'Batılılaşıma' düşüncesinin başladığı 18.yy'ın ilk dönemlerinde, Osmanlı İmparatorluğunun, sosyal, ekonomik, askeri, kültürel yapılarında ve sanat alanında yaşadığı değişimler dizisi, yüzyıl sonlarında, Osmanlı Mimarlığına da yansımış, batılı formlar ve biçimlenmeler yavaş yavaş son dönem Osmanlı mimari formlarını değiştirmeye başlamıştır.

Değişimin meydana gelmesinde, Avrupa toplumlarının Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yoğunlaştırdıkları baskın karakterlerinin, batıya yapılan yolculuklarda edinilen izlenimlerin, batılı formların etkileyici ihtişamlarının, mimaride, kaybedilmiş siyasi ve askeri gücün telafi edilmesi ve güçlülük duygusu verebilmesi amacıyla batılı mimari biçimlerin ve toplumsal yapının artık yüzyıl başlarında batılı karaktere bürünmesinin büyük rolleri olmuştur.

Değişim, konut mimarisinde de büyük ölçüde görülmüş, özellikle, Başkent İstanbul ve yakın çevresinde, konut mimarisi önceleri, yine batılı devlet adamlarının ve elçilerin kendi sefarethanelerinde ve saray çevresinin konutlarında kullandıkları batılı formlar ile Geleneksel Osmanlı Konut Mimarisi anlayışından uzaklaşan bir hareket ile gözükmüş, sonraları toplumun her noktasına yayılarak tüm konut biçimlerini ve planlama ilkelerini değiştirecek bir yapıya bürünmüştür.

Yeni konut tiplerinin ve yapılaşmanın ortaya çıkması, 19.yy konut mimarisinin, 'Batılılaşma Hareketleri' etkisi altındaki değişiminin ve Avrupa Mimarlık Hareketlerinin kullanıldığı geleneksel Osmanlı konut anlayışından ve biçim ilkelerinden çok uzak bir planlamanın ifadesi olmuştur.

Her yönüyle bu yüzyıl, Geleneksel Osmanlı konut formlarının kaybolmaya başladığı ve Avrupa Mimarlık hareketleri etkisi altında yeni konut düşüncelerinin ortaya çıkarak uygulandığı bir yüzyıl olmuş, "Milli Mimarlık" hareketine kadar da, yapı faaliyetleri, Geleneksel Osmanlı konut anlayışının çok uzağında sürerek, 19.yy Osmanlı Konut Mimarlığını oluşturmuşlardır.

5.1. GELENEKSEL OSMANLI KONUT MİMARİSİ

Konut, genel anlamda, hane halkı için mekan tanımlayan, sınırlayan fiziksel bir birim, eylenler için korunma veya barınak işlevi gören, sosyo-demografik, psikolojik, politik ve ekonomik faktörler ile tanımlanan komplike bir olgu olmuş, (R. Lawrence, 1987, S:155), bir başka yaklaşımla ise konut, ailenin en genişinden, en darına kadar bütün türlerinin oturduğu barınağın genel adı olarak sınırlandırılmış, (H.Z. Ülken, 1969, S:102) geleneksel konut ise, geleneksel yaşamı, kültürü ve töreleri yansıtan ve bunlara uygun şekil ve plan özellikleri gösteren konut tipi olarak tanımlanmıştır. (T. Ünügür, 1979, S:16)

Kökenleri göçebelik dönemine kadar uzanan (Ö. Küçükerman, 1988, S:27), yerleşik hayata geçilmesi ile anlam kazanan ve şekillenen, farklı bölgesel ve iklimsel veriler, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik etkenler altında oluşan Osmanlı Konut Mimarlığı'nda geleneksel konut mimarisi ise

çok uzun bir geçmiş içerisinde, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde görülen aşağıdaki konut mimarisi anlayışlarından, ortak biçimlenme ve plan ilkeleri içeren mimari davranış olarak tanımlanmıştır. Bu mimari anlayışları;

- Güney Doğu Anadolu'nun Kuzey Suriye ile ortak kültürünün ifadesi taş mimarlığı
- Erzurum'dan öteye Kuzey Doğu Anadolu'nun Güney Kafkasya ve Dağıstan ile akraba ahşap hatıllı taş mimarisi
- Doğu Karadeniz bölgesinde görülen karakteristik ahşap iskeletli ev mimarisi
- Ege ve Akdeniz bölgelerinin düz damlı "kübik" taş mimarisi
- Orta Anadolu'nun özellikle Niğde ve Kayseri bölgesinin, kaynakta yine Kuzey Suriye ile buluşan taş mimarisi
- Orta Anadolu'nun daha çok köy ve küçük kent ortamında kalan ve kökü Yeni Taş Çağına kadar uzanan kerpiç mimarisi
- Esas yayılım alanı Anadolu'nun kıyıları ile orta yayla arasında bir ikinci çember gibi dolanan ve Sivas dolaylarından batıya ve İç Ege'den Torosların kuzey yamaçlarına kadar uzanan yer yer diğer bölgelerde ve Balkanlar'da görülen hımsı yapı tekniğinde, yani taşıyıcı sistemi ağaç, kerpiç dolgulu, zemin katı çokluk taş olan bir yapı tekniği ile

inşaa edilmiş olan konut mimarisi, oluşturmuşlardır.
(D. Kuban, 1982, S:196)

İçerdikleri ortak mimari biçimler ve tarihsel süreklilik doğrultusunda, Anadolu'da, Osmanlı İmparatorluğunda görülen bu mimari biçimlerden, yayılım alanı en geniş olan, taşıyıcı sistemi ağaç, kerpiç dolgulu, zemin katı taş olan konut mimarisi, geleneksel Osmanlı konut mimarisini oluşturmuş, Batı Anadolu'nun bütün kent ve kasabalarının, Kütahya'nın, Kula'nın, Birgi'nin daha kuzeyde Bursa ve Sivrihisar'ın, Bolu'nun, Safranbolu'nun, Kastamonu'nun, Amasya'nın ve Çankırı'nın , daha sonraları ise Başkent İstanbul'un konut biçimlerinde karakteristik özellikleri ile etkili olmuşlardır. (D.Kuban, 1982, S:197)

Geleneksel konut yapısını, aynı ihtiyaçların karşılanmasına yönelik birimlerin çok yakın planlamaları, benzer malzeme kullanımları, mekan düzenleri ve boyutları, çatı formunun ortak biçimlenişi, süslemenin ve cephe organizasyonlarının ortak anlayışları oluşturmuş ve toplumun büyük bir kesiminin yapı faaliyetlerinde kullandığı geleneksel plan tipleri meydana gelmiştir.

5.1.1. GELENEKSEL OSMANLI KONUTLARINDA MEKAN ORGANİZASYONLARI VE BİÇİMLENME İLKELERİ

Bölgesel gelenekler içerisinde değişiklikler göstermekle birlikte, Geleneksel Osmanlı konutları, genel bir kullanılış şemasına uymuşlar ve çevreleri ile benzer ilişkiler kurmuşlardır. Teknik ve estetik alışkanlıkları dışında Türk-İslam aile yapısı, ailenin toplum yapısı içerisindeki yeri, günlük yaşantısındaki genelleşmiş özellikler, bütün bölgelerde, konutun genel tasarımında da benzer eğilimlere yol açmıştır. (D. Kuban, 1982, S:198)

Geleneksel konut biçimlenmesinin oluşmasında etken olan sosyal davranışlar ve çevresel öğelerin etkisi altında, Osmanlı konutunu, iki temel anlayışın yönlendirdiği görülmüştür. Bunlar, "Odalar" ve Odalar arası ortak alan olan "Sofa"dır. (Ö. Küçükerman, 1988, S:53)

ODALAR: Mekansal biçimlendirme açısından Osmanlı konutunun temel özelliği, odayı ana birim olarak ele alması olmuş, (M. Kazmaoğlu, U. Tanyeli, 1979, S:31) bu özellik ile varılmak istenen amaç, odanın yönlendirme ve kullanımında en uygun biçimlenmeye kavuşturulması olmuştur. Oda, optimum koşulları sağlamak zorunda kalmış, bu amaçla çıkma yapmaktan ya da sofadan fedakarlık yapmaktan kaçınılmayan planlamalara gidilmiştir. Simetri veya diğer biçimsel kaygılar da bu ilkeyi bozmamış, planı genellikle kareye yakın bir dikdörtgen olarak tasarlanmıştır.

Odaların, kareye yakın bir dikdörtgen ile tasarlanması da, yine, tefrişin sabit elemanlarla yapılması ve bu elemanların duvarlara bitişik konumlandırılmasından oluşmuştur.

Genellikle, odalar arasında işlevsel farklılıklar görülmemiş, bütün odalar, yatma, oturma, yemek yeme ve hatta yıkanma gibi değişik işlevlerin içinde yer alabileceği biçimde düzenlenmiştir. Bu sebeple, odaların boyutları arasında da büyük farklar oluşmamış ve içlerinin düzenlenmesi birbirlerine benzemiştir. (D. Kuban, 1982, S:200)

Odaların istikameti, tiplerin oluşumunu meydana getirmiş, (S.H. Eldem, 1954, S:15), genelde, odalar, muayyen ve aynı istikametlerde birbirlerine eklenmişlerdir. Oda sayısı, yine ihtiyaca göre saptanmış, sıra içerisindeki odalar, başka isimler alarak, sıra ucu odaları, yan odalar veya köşe odaları olarak isimlendirilmiştir. (S.H. Eldem, 1954)

Boyutlar arasında büyük değişikliklerin görölmediği odalarda, 'Köşe oda' veya 'Baş oda' denilen kısım genellikle daha büyük boyutta görölmüş, cepheye yerleştirilerek, çıkma grupları ile kuvvetlendirilerek işlevsel üstünlüğünün gösterilmesine gidilmiştir.

Odaların işlevlerinde farklılık görölmemesine rağmen, kullanımlarında, mevsimlere göre farklılıklar yaşanmış, pek çok evde yazın başka, kışın başka odalar kullanılmıştır. (M. Kazmaoğlu, U. Tanyeli, 1979, S:32)

SOFALAR: Geleneksel Osmanlı konutunun biçimlenmesinde etkili olan diğer bir eleman da, bir dağılım mekanı olmanın ötesinde, çoğu kez bir çok başka işlevi de barındıran (G. Akın, 1990, S:177), konut içerisindeki yeri ve oynadığı mühim rolden dolayı da, planı meydana getiren 'sofa'dır. (S.H. Eldem, 1954, S:16)

Sofa, eski tiplerde, üzeri tavanlı olmakla birlikte, dış duvarları bulunmayan şekillerde görölmüş, 'Dış sofa' denilen bu tiplerde sofalar, dış mekanlar ile iç mekanlar arasında bir geçiş alanı olmuş, Anadolu'nun bir çok bölgesinde, özellikle, yazın sağladığı havalandırma ve serinlik nedeniyle evin ana kullanım kesimi ve merkezini oluşturarak, dışa doğru bir yönelimi meydana getirmiştir.

Sofalar, evin bir anlamda ekonomik aktivitelerinin merkezi sayılmış, kendi kendine yeterli bir ekonomik düzenin anlatımı olan "Eviçi üretim", bu mekanlarda yer almıştır. (M. Kazmaoğlu-U. Tanyeli, 1979, S:33)

Sofalar, çok fonksiyonlulukları çerçevesinde, bir geçit alanı olmaktan başka, bütün ev halkının toplandığı, düğün ve eğlenceler tertip edildiği bir yer olmuş ve bu yönü ile

Sedat Hakkı Eldem tarafından "Sakson ve İngiliz Holleri"ne benzetilmiştir.

Sofaların şekli, doğrudan doğruya konut plan tipini tayin etmiş, oda sırasının önünde "Dış sofalı", odaların arasında "İç sofalı" veya odaların ortasında "Orta sofalı" olmak üzere üç değişik plan tipinin oluşumuna yön vermiştir. (S.H. Eldem, 1954, S:16)

Geleneksel Osmanlı konut planlamalarında, sofanın yeri, mekanların ışıklandırma prensipleri üzerinde de etkili olarak, çoğunlukla Güneydoğu Anadolu'da kullanılan, bir mekan elemanı olan "Eyvan"ın oluşumuna da imkan vermiştir. Eyvanlar, sofanın yerine göre, çoğunlukla simetrik bir düzenleme içerisinde, bir ile dört arasında değişen adetlerde görülmüşler, sofaların aydınlatılması ve dış mekanlarla irtibatlandırılması amacına hizmet etmişlerdir. Dış mekanlarla irtibatın kurulması açısından bakıldığında, eyvanlar, sofanın bir uzantısı niteliğinde olmuşlar, bazen döşeme yüksekliğinde veya tavan biçim bezemesinde farklılaşma, bazen de sütun ve kemer kullanımı gibi uygulamalar ile sofanın merkezinden ayrılmışlardır.

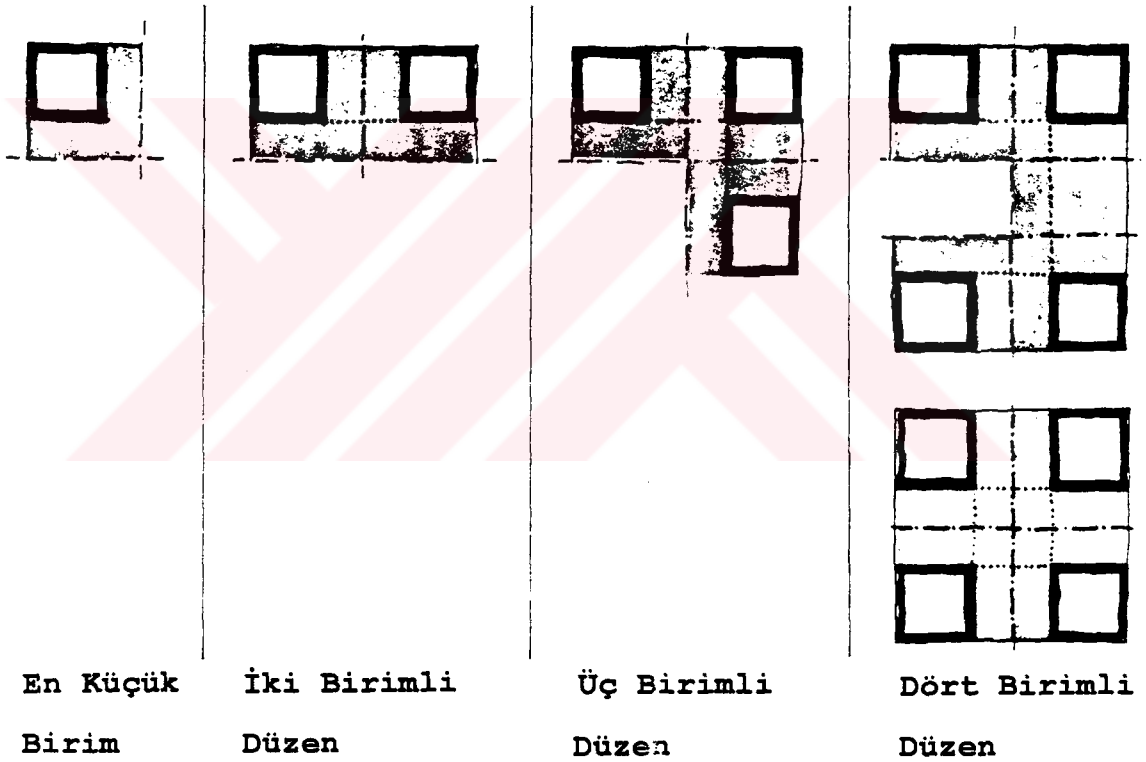
(G. Akın, 1990, S:177)

Genellikle sofaları ile birlikte düşünülen, sofa dışında kendilerine ayrılmış bir yerde bulundukları zaman, konut planı oluşumunda etkili olan bir diğer unsur da merdivenler ve geçitler olmuştur. (S.H. Eldem, 1954, S:20)

Osmanlı konut mimarlığında, mekan organizasyonunda etkili olan bu elemanlar, bulundukları yerlere ve kullanım şekillerine göre konut planları oluşturmaya başlamışlar ve Anadolu'nun büyük çoğunluğunda görülen ve temeli bu prensiplere dayanan geleneksel plan tiplerinin, Osmanlı konut

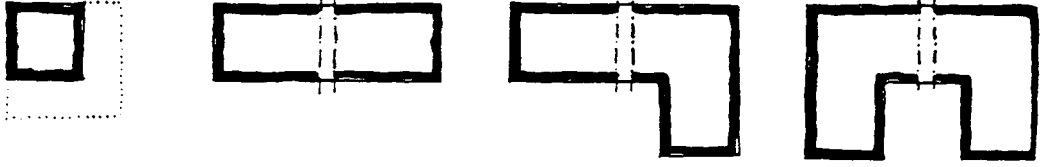
planları ve biçimlenmeleri olarak kabul görmelerine yol açmışlardır.

Temelde, gelişim, bir oda birimi ve etrafındaki hizmet alanları olan 'sofalar' ile başlamış oda sayısının arttırılması, belirli bir çoğalma düzeni içerisinde gelişerek, geleneksel Osmanlı konutunun kuruluş düzenini özgün çözümlere bağlamıştır. (Ö. Küçükerman, 1988, S:66)

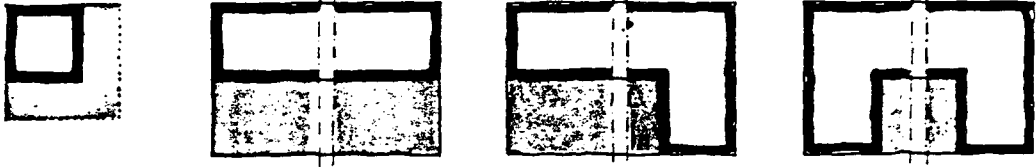

Şekil 5.1.1.1: Geleneksel Osmanlı konutu gelişim düzeni
(Ö. Küçükerman, Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi, 1988, S:66)

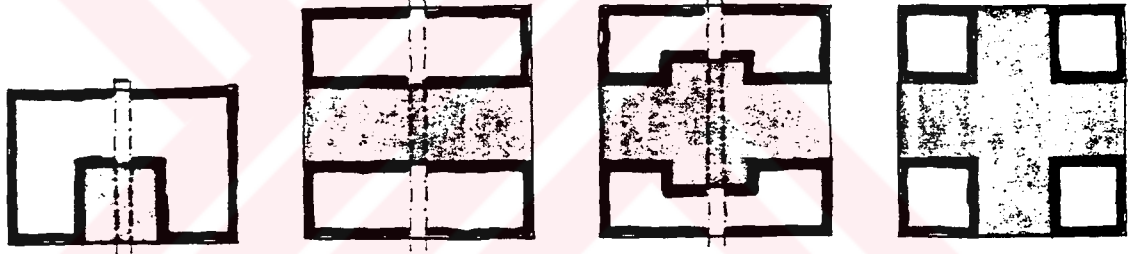
Özgün çözümler, geleneksel konut anlayışının değişen ihtiyaçlar ve büyüklük imgeleri ile konut plan tiplerinin oluşumuna sebep vermiş, konut mimarisi, ana ilkelerinde üç ayrı plan tipini oluşturduğu geleneksel konutları meydana getirmiştir. (Şekil 5.1.1.2.) Geleneksel Osmanlı konutu bu bağlamda, genelde iki kat üzerinde inşaa edilen, zemin katında düzenli bir şeması olmayan, çoğunlukla depoları, kileri, ahır, samanlığı ve avluda varsa, mutfak, hamam, fırını ve tuvaleti içeren, üst katlarda ise, ev yaşamının servisler dışındaki bölümlerini içermiş plan tiplerine uygun olarak gelişen bir biçim olmuştur. Üst katlarda, plan tiplerinin uyarlanması yolunda, çıkmlar yapılmış, ayrıca her bir odanın kendine ait karakterinin ortaya konulmasına çalışılmıştır. Zemin katların düzensizliği, işlevselliğinden, üst katların katı şemaları ise, işlev ve biçim duygusunun birlikte kullanılmasından ileri gelmiştir. (D. Kuban, 1982, S:200)

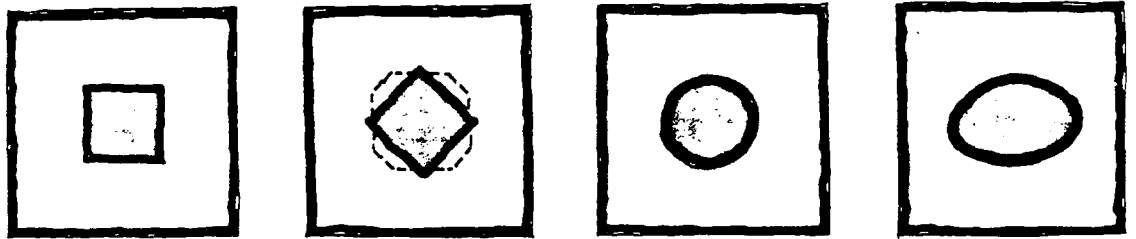
Sofasız

Dış Sofalı

İç Sofalı

Orta Sofalı

Şekil 5.1.1.2: Geleneksel Osmanlı Konut Plan Şemaları ve Gelişimi (Ö .Küçükerman, Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi, 1988, S:102-103)

5.1.2. GELENEKSEL OSMANLI KONUTLARINDA CEPHE BİÇİMLENME İLKELERİ

Geleneksel Osmanlı konutlarında, cephe biçimlenme ilkeleri, plan düzeni elemanları olan 'odalar' ve 'sofa'nın kütleli etkileri altında, cephe elemanı olan pencerelerin ise, iç mekanlar olan odaların ve sofanın biçimlenmesine ve yönlendirilmesine etki etmesiyle karşılıklı bir etki-tepki ilişkisi içerisinde, birimlerin aydınlanma ve görsel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yönelik bir karakter taşımıştır.

Genel anlamda iki katlı olan konut yapıları, plan düzenlerinin yansıması sonucunda kütleli bir biçim almış, bu biçim zemin katlarda, organik dokulu yolların konturlarını izleyen bir duvar oluşumunu, üst katlarda ise, işlevsel zorunluluklar ve odaların belirgin formları altında çıkma grupları, asimetrik düzenlemeler ve yatayda belirgin bir kütle anlayışı ile oluşturulmuş duvar ve pencere yüzeylerinin birliğini meydana getirmiştir.

Mahremiyet anlayışının etkileri, içe dönük planlamaların ağırlığı ile zemin katlar genelde, değişik biçim gelenekleri içinde, sağır ve dolu bir görünüme sahip olmuşlar, pencere kullanımları bazı bölgelerde kısıtlı uygulamalar ile kendini göstermiştir. Üst katlarda ise, odaların, dış dünyaya açılacak bir şekilde bol ve büyük bir pencereli oluşumları meydana gelmiş, zemin katın organik sokak dokusunu izleyen konturlarının üstünde, cumbalar ve alt beden duvarları üstünden taşmalar genel bir oluşumu göstermiştir. (D. Kuban, 1982, S:198)

Simetri, genelde, geleneksel Osmanlı konutlarında karakteristik bir özellik olmamış, Batılı formların ve cephe

düzenlerinin kuvvetli simetri anlayışı ve aksiyel planlamalarının cephe düzenlemelerindeki rolleri, Osmanlı konutlarında, zaten biçimi etkileyen odaların boyut farklılıklarına sahip olmamalarının etkisi ile, görülen bir davranış olmuştur. Bu davranışın kökenleri de yine, Anadolu'nun eski mimari kültürlerine ve İran etkilerine dayanmıştır. (Şekil 5.1.2.1.) (D. Kuban, 1982, S:206)

Pencereler, cephe biçimlenmesinde büyük etken olmuşlar, üst katlarda yer alan pencerelerin, sokak ve dış mekanı görecektir şekilde düzenlenmelerine gidilmiş, genelde, iki sıra pencere dizisi oluşturularak, bunlardan daha küçük tutulan üst pencere "Tepe penceresi" adını almış, bezemeler ve renkli camlar ile süslenmiştir. (Ö. Küçükerman, 1988, S:123) Mahremiyet anlayışı ile pencerelerde, zemin katlarda, özel çözümler üretilmiş, aynı zamanda güvenlik açısından, madeni kafesler, ahşap kapaklar ve gizlilik açısından ahşap kafes uygulamalarına gidilmiştir. (Şekil 5.1.2.1.)

Mahremiyet duygusu ve sokak dokusunun darlığı, konutların üst katlarında sürekli bir devinim içerisinde çıkma gruplarını meydana getirmiş, daha iyi bir ışık görüş ve havalandırma amacıyla oluşturulan çıkmalar ve cumbalar, cephede düşeyde ve yatayda çok hareketli bir kütle oluşumuna yol açarak, pencere gruplarının da yan kanatlarda ve çıkmalarda çoğalmalarını sağlamıştır. (Şekil 5.1.2.2.)

Cephelerde, konutun en önemli odası olan "Baş oda"nın vurgulayıcılığı, hem kütesinin ileri fırlayarak payandalar ile desteklenmesi, hem de pencerelerin çok yönlülüğü, sayılarının arttırılması ve dış süslemelerinin varlığı yolu ile sağlanmıştır. Farklı işlevler gösteren bölümler, cephelerde farklı biçimlere sahip olmuşlar, oda gruplarının

pencerelerinde, sofa ve eyvan pencerelerinden farklılıklar görülerek, işlevsellik ve önem sırası da vurgulanmıştır.

Konutların girişlerinde, abartılı anlatımlara ve görsel öğelere çok fazla yer verilmemiş, konutun da, genelde malzemesini meydana getiren ahşap, girişlerde, kapıların süslenmeleri ve biçimlenmelerinde kullanılmıştır.

(Ö.Küçükerman, 1988, S:132)

Şekil 5.1.2.1: Geleneksel Osmanlı Konutu, Bursa
(Ö. Küçükerman, Kendi Mekanının Arayışı
İçinde Türk Evi, 1988, S:113)

Şekil 5.1.2.2: Geleneksel Osmanlı Konutu, Kütahya
(Ö. Küçüerman, Kendi Mekanının Arayışı
İçinde Türk Evi, 1988, S:112)

Tüm bu özellikler altında, Osmanlı konut mimarisinde cephe biçimlenme ilkeleri, kentsel doku karakteristikleri, dış mekan olgusu ve boyutları ve konutun plan organizasyonu olmuş, yapıların kütsel ve görsel elemanları, bu gelişim çizgisinde oluşan bir davranış biçimini meydana getirmiştir.

5.1.3. 19.YY ÖNCESİ OSMANLI KENTLERİNDE DOKU KARAKTERİSTİKLERİ

Osmanlı kentlerinde, konutların gruplanarak oluşturdukları fiziksel çevre ve dokular, planlı olarak meydana gelmemiş, yerleşme düzeninin bugüne kadar ulaşan niteliklerinin başlangıcı da, eski Anadolu kentlerinin etrafında yaşamış göçebe toplumlarının oluşumlarına dayandırılmıştır.

Bu yerleşim düzeni, göçebe toplumlarının çevrelerindeki toprak parçalarını bölerek gruplamalarıyla başlamış, kendi içlerinde çoğalmalar ile bölünmeler kuvvetlenmiş ve mahalleler oluşturulmuştur. Her mahalle, genellikle, ya bir meydan ya da bir çeşme çevresinde merkezlenmiş ama en çok bir dinsel merkez etrafında gelişmiştir. Mahalledeki her ev, bu çok önemli merkeze, organik ve aksiyal olmayan bir doğrultuda oluşan sokaklarla bağlanarak, yerleşimlerin rastgele ve dağınık bir görüntü içerisine girmesine yol açılmıştır. (Ö. Küçükerman, 1988, S:32)

Kentsel yapıyı oluşturan birimlerden biri olan sokak dokusunun ve mahallelerin bu oluşumu, Osmanlı kentlerinde, özellikle 15.yy'dan sonra, Anadolu ve Trakya'nın büyük kısmında, savunma sistemi zorunlulukları da kalkınca, kentsel çevre ve dokunun daha engelsiz ve sınır tanımayan bir karaktere bürünmesine yol açmış, kent topraklarının genişlemesinin bir sonucu olarak da dağınık ve plansız bir

yerleşim meydana gelmiştir. (M. Kazmaoğlu-U. Tanyeli, 1979, S:29)

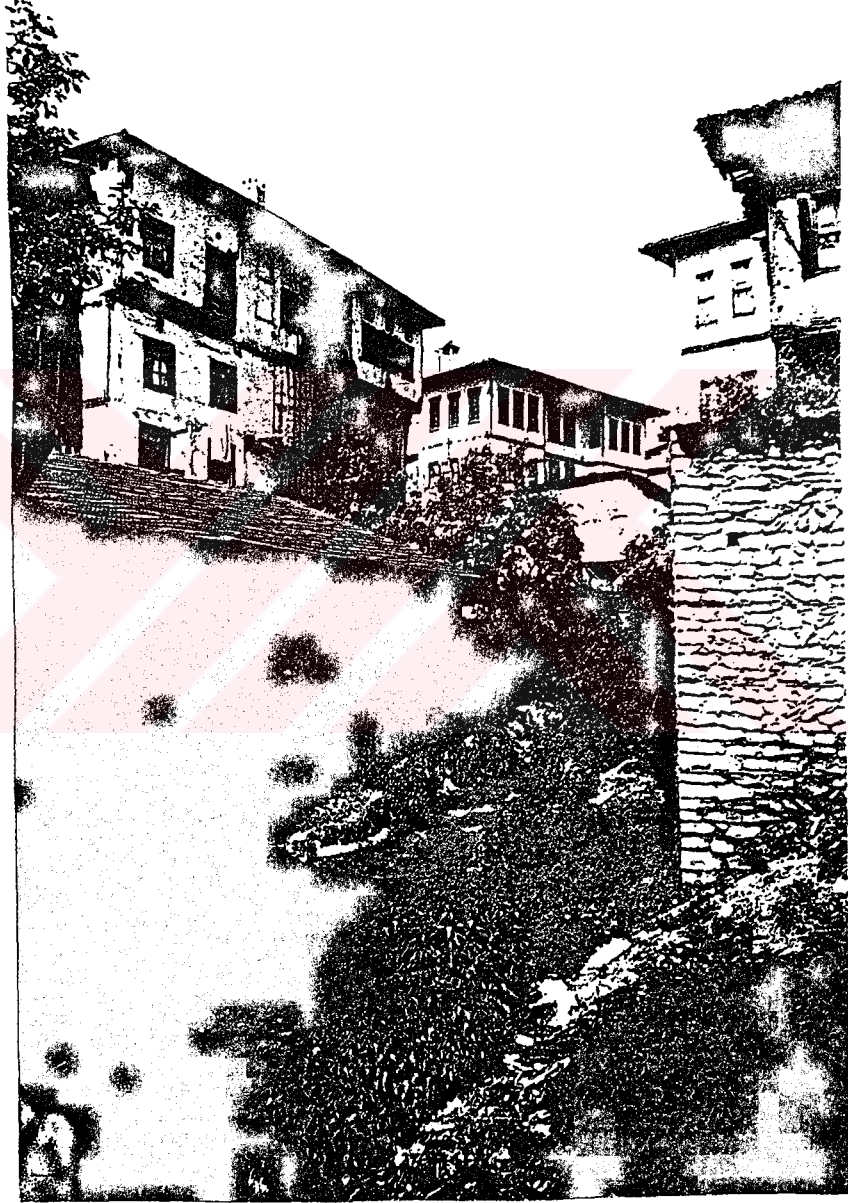
Yerleşme sürecinin düzensizliği, konut gruplarını bağlayan yollarının düzensizliğine yol açmış, ancak bu kent dokusu, tanımlanabilir bir süreç sonunda, işlevsel nedenlerle ortaya çıktığından, eylemleri en uygun şekilde karşılayabilecek türde de gelişimini sürdürmüştür.

Yüzyıllarca süren gelişmeler sonucunda konutlar bu dağınık yapı içerisinde biraz daha birbirlerine doğru yanaşmış, eski düzensiz arsa sınırlarını izleyen bazı sokaklar ortaya çıkmıştır. Bu zoraki sokaklar boyunca evler, geometriden uzak bir doğrultuda yanyana sıralanmışlar, bu gruplanma, sokak boyutlarının ve konut çevresi mekanının oluşumunda ana faktör olarak ortaya çıkmıştır.

Osmanlı kentleri doku oluşumunda, sınıfsal farklılaşmalar ve etnik kökenler belirgin olmamış, kentsel çevreyi meydana getiren konut biçimlenme ilkeleri ve konut boyutlarının ekonomik güce bağlı olarak büyümesi, kütsel planlamada büyük boyutlara varmamış, parçalı bir yerleşim ve yatay akıların vurgulanması ile, saraylar ve büyük konaklar dahi, klasik Osmanlı kentlerinin doku karakteristikleri üzerinde belirgin zıtlıklar yaratmamıştır. (D. Kuban, 1982, S:7)

Yeşil doku, Osmanlı kentlerinin her zaman karakteristik bir özelliği olmuş ancak sokak akslarında ve özel alanlarda değil, konutlarla yakın ilişki içerisinde, konutların gruplandığı arazilerde, iç bahçe, avlu yerleşimlerinde kuvvetlice görülen bir eleman olmuş, kentsel dokunun ve silüetin sağlanmasında görsel etkiler yaratmıştır. (İ. Kılıçarslan, 1981, S:125)

Bu bağlamda, Osmanlı kentleri kendi gelişim prensiplerine ve topografik özelliklerine bağlı olarak, dağınık, düzensiz ve organik bir planlama içerisinde meydana gelerek, batının kuvvetli aksiyel düzenlerinden ve kent biçimlerinden uzak bir karakterde gelişimini sürdürmüştür.

Şekil 5.1.3.1: Osmanlı Kentlerinde Dağınık Yerleşim Dokusu
(Ö. Küçükerman, Kendi Mekanının Arayışı
İçinde Türk Evi, 1988, S:28)

5.2. OSMANLI KONUT MİMARİSİNDE 19.YY DEĞİŞİMLERİ

Osmanlı konut mimarisinde, 19.yy değişimleri, "Batılılaştırma" hareketlerinin, görsel ve kentsel çevre üzerinde etkili olmaya başladığı 18.yy'ın ikinci yarısından itibaren görülen bir davranış olmuş, başlarda, yalnızca ayrıntılarda ve görsel tasarımda ortaya çıkan geleneksel formdan kopuşlar, daha sonraları yeni kentsel çevrelerin meydana gelerek, kentsel çevre elmanı olan konut yapılarında da çeşitli sebepler ile batılı formların benimsenmesi ile kuvvetlenerek, yeni formlar, yeni biçimler ve tasarım ilkeleri ile, batılı karakterde bir konut mimarisi oluşumunu yaratmıştır.

Bu oluşum, oldukça yavaş ilerleyen bir süreç izlemiş, 'Batılılaştırma' düşüncesinin ve hareketlerinin yönetimden tabana doğru yayılma eğilimi gösteren tutumu, mimarinin ve özellikle konut mimarisinin, değişimin etkilediği toplum kesiminin katılımı ile gerçekleşen bir olguya sebep olmuştur. Bu sebeple, başlarda, değişimler, saraylar ve kasırlarda, devlet adamlarına veya yönetime yakınlığı olan varlıklı ailelerin köşklerinde ve yalılarında görülmüşler, buna karşılık, avlulu veya bahçeli küçük evlerde mahalle evlerinde ise değişimler, yüzyıl ortalarından itibaren gelişen ve yayılan 'Batılılaştırma' düşüncesinin etkileri ile görülmüşlerdir.

Diğer bir yüzyıl değişimi, Osmanlı Konut Mimarlığı'nda 19.yy'a dek görülmeyen, yeni bir konut biçimi olan "Sıra ev" yerleşimlerinin özellikle Beyoğlu-Pera ve Fener-Balat civarında görülmesi olmuş, çok sayıda konutu içeren dizilerle belirli bir kesimin konut gereksinimine çözüm aranmış ve Osmanlı konut mimarlığında, kökleri batılı toplumların orta sınıf ve tüccarlarından konut

gereksinimlerinin karşılanması amacına dayanan bir hareketin yansıması olarak yeni bir oluşum yaratmıştır.

Kentlerin nüfuslarının artması, ekonomik ve ticari yapı ilişkilerinin etkileri ve 'Batılılaşma' hareketinin toplumda yarattığı değişimlerin, konut mimarisinde yarattığı diğer bir olgu da 'Çok katlı yapılaşma' veya 'Apartmanlaşma' olmuştur. Özellikle Galata-Pera bölgesinde ortaya çıkan, fiziksel çevreye yığılan nüfusun ve ekonominin baskısını karşılamak üzere, 19.yy'ın ortalarında yaygın bir hareket olarak Osmanlı konut mimarisine katılan ve geleneksel Osmanlı konutlarından büyük biçimsel farklılıklar ve tasarım ilkeleri içeren bu apartmanlar, daha çok varlıklı, gayrimüslüm yabancılar tarafından yapılmış yüksek gelirli ailelerin yerleştikleri birimler olmuşlardır. (S. Denel, 1982, S:53)

Geleneksel Osmanlı konutlarının batılı formlar ve biçim ilkeleri altındaki değişimi, sıra ev biçimlerinin ve apartmanlaşmanın ortaya çıkması, 19.yy'da Osmanlı konut mimarlığının karşılaştığı olaylar olmuş ve yüzyılın batılı formlar ve elemanlar altındaki değişimi, konut mimarisinin, özellikle 1900'lerden sonra yaşayacağı büyük etkilere bir zemin hazırlamıştır.

5.2.1. GELENEKSEL KONUT MİMARİSİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER

'Batılılaşma' hareketleri ile, özellikle Başkent İstanbul ve yakın çevresinde, konut mimarisinde de batı etkileri ve batılı formlar, 19.yy'ın karakteristik özelliklerini oluşturmuşlardır.

Anadolu Osmanlı konut tiplerinden bazı farklılıklar göstererek oluşan konut mimarisi, İstanbul'da sürekli

olarak kentsel doku, yakın çevre ve başkent mimarisi anlayışı ile biçimlenmiş, genelde, Anadolu konutlarının plan şemalarına ve biçim ilkelerine sahip, ancak tümüyle ahşap konstrüksiyon kullanımı ile diğer bölgelerden ayrılan bu konutlarda, 'Batılılaşma'nın ilk etkileri, Avrupa mimarlık akımları formlarının ve elemanlarının kullanıldığı görsel tasarımlarda görülmüştür.

Tasarımlarda görülen ilk batılı formlar, 'Barok' ve 'Rokoko' olmuşlar, ilk başlarda tüm mimari elemanlarının görsel tasarım kalıplarına uyarlanmaya çalışılması anlayışı, daha sonraları, konut mimarisinde plan biçimlerini etkilemeye ve geleneksel Osmanlı konut tasarım ilkelerinin çözümlenerek, yeni ve batılı bir karaktere büründürülmesi çabalarına sebep olmuştur.

Çoğunlukla orta ve yan sofalı plan biçimlerinden meydana gelen Osmanlı konutlarında, batılı biçimler, plan şemalarında, duvarların ve mekanların sınırlayıcı elemanlarının yuvarlatılması, oval formun oluşumu ile kendini göstermiş, diğer belirleyici öge olan merdivenin formu ve yerleştirilmesinde de batılı biçimlendirme ilkeleri etkili olmuştur. (Serim Denel, 1982, S:24) (Şekil 5.2.1.1.)

Osmanlı konutlarında, özellikle İstanbul'da, 'Batılılaşma' altındaki bu değişim, plan düzenlenmesinde, 19.yy'a dek pek sık görülmeyen, 19.yy'da ise, karakteristik özellik haline gelen konutun aksiyel ve simetrik bir anlayışta oluşturulmasına sebep olmuş, bu etki Avrupa ülkelerinin aksiyel kompozisyonlu ve simetrik planlı saraylarına ve konut yapılarına dayandırılmıştır. (D. Kuban, 1982, S:206)

Çoğunlukla, simetri anlayışının hakim olduğu bu konutlarda, oda grupları arasındaki eyvanlar ve odaların

ilişkisi değişmeye başlamış, yapıların iki yan kanadındaki eyvanlar, odalara dönüştürülmek suretiyle batılı konaklardan etkiler göstermişler, eyvanların odaya dönüşmesi ile ise konutlarda orta sofalı ve simetrik plan tiplerinin oluşumu görülmüştür. (Şekil 5.2.1.2.)

Geleneksel konutlarda, merdiven de bulunduğu yer ve aldığı biçim ile değişime uğrayan ve batılı formları gösteren plan elemanlarından olmuştur. Barok etkiler ile yuvarlanan daha sonraları Neo-Klasik düzenler ile sert ve dik hatlı açılarla biçimlenen merdivenler, orta avluya açılan galeriler etrafında oluşturulmuşlar, bu biçimleniş de, genelde avlu kenarında ve abartısız, yalnızca fonksiyonel amaçlı Osmanlı merdiveninin geleneksel formdan kaçışını göstermiştir. Merdivenler ayrıca, 19.yy'da kanat kitlelerinden birinde veya ikisinde yer alarak, orta mekan dışında da gruplanan ve plan üzerinde daha etkili olan bir diğer biçim anlayışını da getirmiş, bu tipte de yine batı etkisi, kanatlardaki merdivenler ile orta mekanın fonksiyonunun özelleştirilmesinin ve vurgulanmasının gösteriminde ve biçimlenişinde ortaya çıkmıştır.

(Şekil 5.2.1.3.)

19.yy konutlarında, zemin katlarda, geleneksel Osmanlı konutlarında olduğu gibi plansızlık ve her türlü işleve uyabilecek mekan bölüntüleri yer almamış, yine bu katlarda kullanılacağı amaç doğrultusunda oluşturulmuş mekanlar, genelde, üst kat planlarının çıkmalar ile, kuvvetlendirilmemiş halini göstermiş, tasarımlarda katlar arasındaki kuvvetli biçim ve kullanım farklarının azaltılmasına gidilmiştir. Ana kat olan birinci katın bazı konutlarda, zemin kat ile yer değiştirdiği görülmüş, özellikle Boğaziçi'nde, denizin hemen kenarında inşa edilmiş yalılarda, zemin kat, asıl kat olarak düşünülmüş ve konutların

dış çevreyle gelişen ilişkileri tasarımda etkili olmaya devam etmiştir. Bu, Geleneksel konutun da mekan biçimlendirme ilkesi olan kentsel çevre veya doku elemanının, 'Batılılaştırma' ve getirdiği değişimler ile, köklü reformlara ve gelişimlere maruz kaldığının ve konutu da etkilediğinin kanıtı olmuştur.

Geleneksel konutların, zemin kat düzenlerinde, yer alan mutfak, depo, servis hacimleri ve ahır, samanlık gibi kullanılan kısımları, özellikle, İstanbul'da, ticari faaliyetlerin yoğunlaşması ve bölgelerin ticari hayata katılımları doğrultusunda dükkan kullanımlarına da ayrılmış ve bu bölümler, yapılarda dışarı ile direkt ilişki kurulan bölümler olmuşlardır.

Geleneksel konutlarda, odaların işlev farkı bulunmadan, genelde aynı boyutlarda tasarlanmaları olgusu, 19.yy'da yerini, odalar arası işlevlerin ayrılmasına ve oda boyutlarının değiştirilmesine bırakmıştır. Bu doğrultuda, oda sayıları arttırılmış, boyutları ise değişimlere maruz kalmıştır. (Şekil 5.2.1.4.)

Cephelerde, önceleri Barok ve Rokoko motiflerin görülmesi, 19.yy'ın ikinci yarısında özellikle, Yunan ve Rönesans motiflerinin kullanılmasına başlanması, 'Batılılaştırma'nın etkileri doğrultusunda, Geleneksel Osmanlı konutunun kendine özgü ve dış mekan etkileri ile birlikte oluşturduğu cephe düzeninin bozulmalarına yol açmış, zemin kat kullanımlarının yoğunlaştığı bölgelerde, pencereler, geleneksel Osmanlı konutundaki, mahremiyet ve güvenlik olgularının ikinci plana atılarak, dış çevre ile daha uyumlu ve dışa dönük bir mekan anlayışının organize ettiği gruplamalar meydana getirilmiştir.

Geleneksel Osmanlı konutlarının, parçalı ve birbirleri ile belirli uyumlar içerisindeki kütleleri, 19.yy'da daha ağır ve daha bütün halinde tasarlanmış, binaların tasarlanması ile değişmiş ve kent silüetlerinde büyük ve ezici yapılar meydana getirilmiştir. Bu da, Geleneksel Osmanlı kentlerinin uyumlu ve belirli bir akışla sağlanan silüetlerinde, Batılı formların bütünlük ve büyüklük anlayışlarının görülmesine yol açmıştır. (Şekil 5.2.1.5)

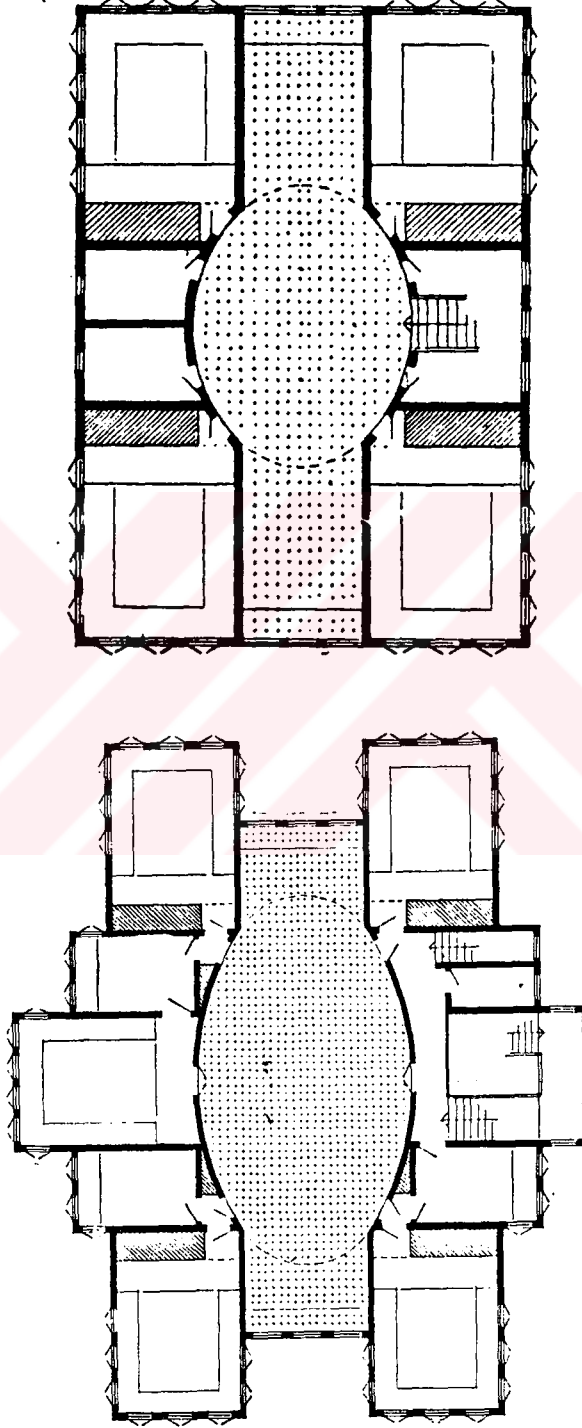
Dönemin, konut yapılarında ve özellikle, Boğaziçi yalılarında, Yunan ve Rönesans elemanları, Osmanlı formları arka plana atılarak kullanılmış, cephelerin boyu boyunca bir simetri anlayışı içerisinde tasarlanmaları, pencere boyutlarının klasik Osmanlı pencere boyutlarından büyük tutulmaları, pencere sövelerinin farklılaşması, cephe bitimilerindeki kolon kullanımları, balkonlardaki düzen farklılığı ve kolonadların kullanılmaya başlanması, 19.yy Boğaziçi yalılarının ana karakterleri olmuştur.

(Şekil 5.2.1.6)

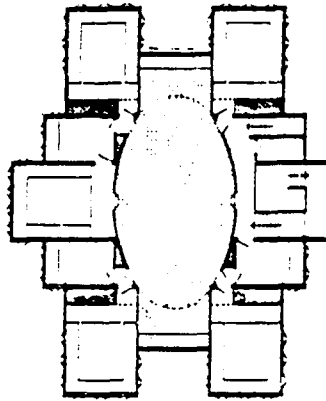
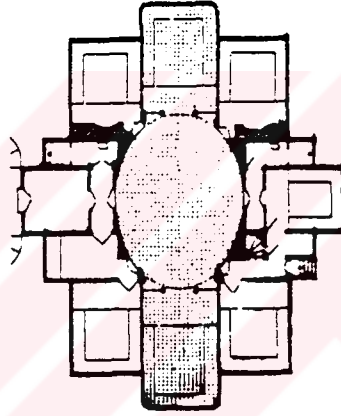
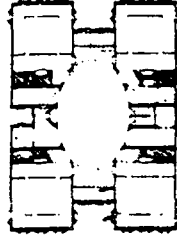
Cephe düzenlerinde, Yunan motifleri olan plastırların, kornişlerin, İyon, Dor ve Korent başlıklı kolonların, çatı bitimlerinde üçgen alınlıkların bolca kullanıldığı Boğaziçi yalılarında, Rönesans cephe geometrisinin ve elemanlarının da hakim olması, bazı yalılarının, karışık bir cephe düzeni içerisinde inşa edilmeleri yine bu dönemin batılı formlarının aynı yapılarda karışık ve birlikte kullanılmalarının gözüktüğü bir durumu meydana getirmiş, bu hali ile, 19.yy mimarlık akımlarının evrensel bir karakter taşıdığını ve çoğu mimari biçimlerde, 19.yy formlarının aynı şekilde kullanıldığını göstermiştir. (Şekil 5.2.1.7)

19.yy'da, İstanbul'da, Geleneksel Osmanlı konutları plan ve cephe biçimlenmelerinde meydana gelen bu değişimler, batılı formların geleneksel Osmanlı konut anlayışı

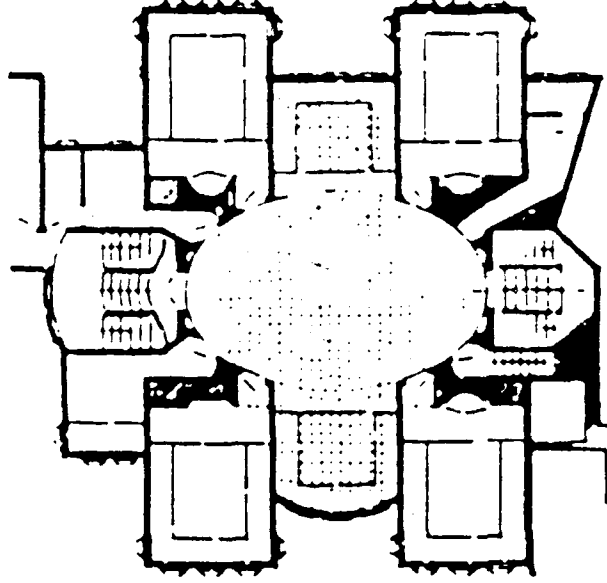
üzerindeki etkilerinin kuvvetli bir ifadesi olmuş, değişim, geleneksel konutların dışında yeni konut oluşumları ile devam ederek, 19.yy Osmanlı konut mimarisinde, konut geleneğinin farklı kavramlara bürünmesine yol açmıştır.

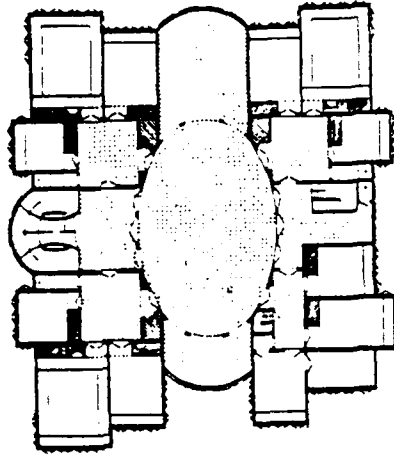
Şekil 5.2.1.1:19.yy Oval Sofalı Osmanlı Konutları,
İstanbul (S.H.Eldem, Türk Evi Plan Tipleri,
1954, S:130-147)

Şekil 5.2.1.2: 19.yy Orta Sofalı Osmanlı Konutları,
İstanbul (G. Akın, Asya Merkezi Mekan
Geleneği, 1990, S:183)

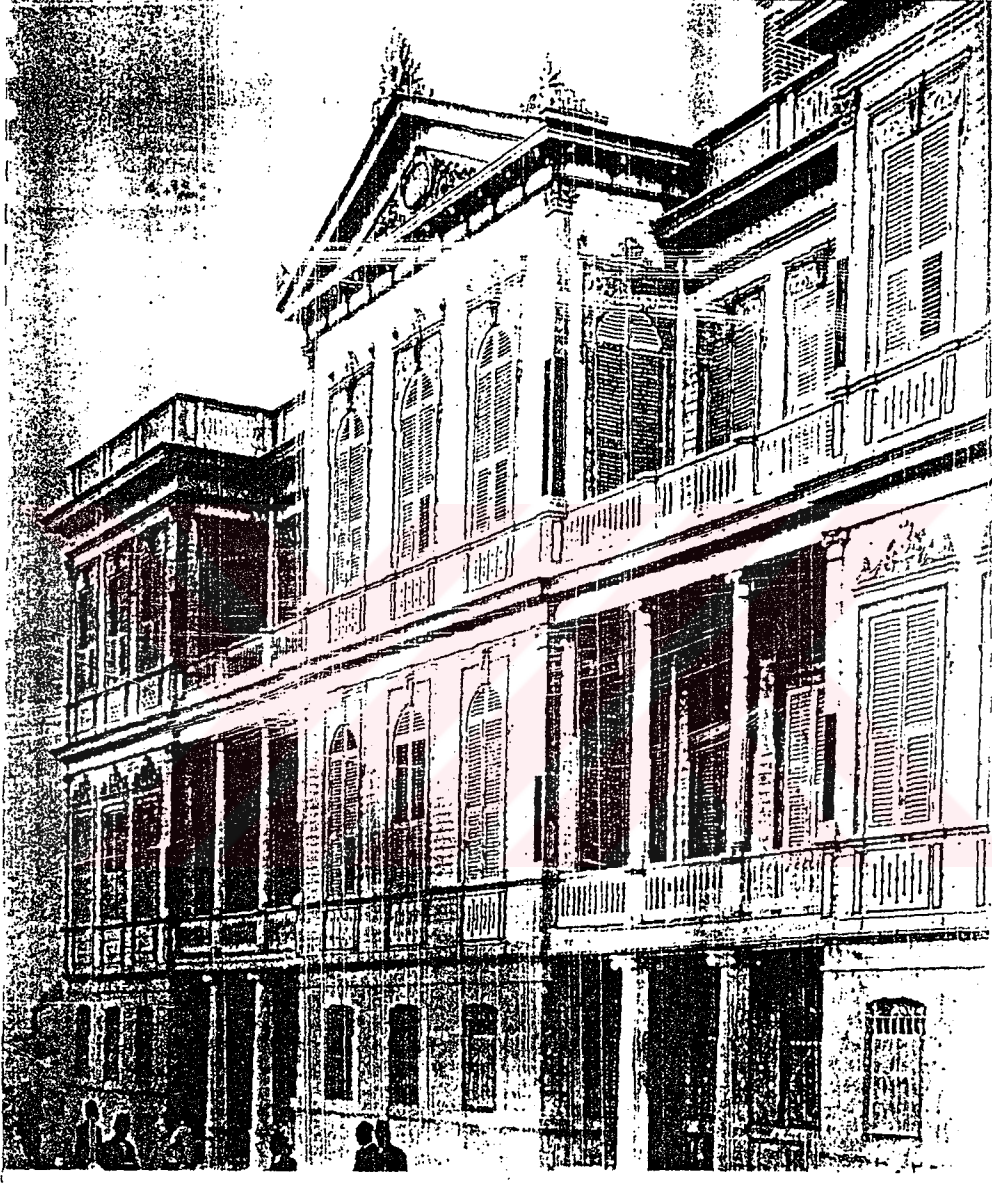
Şekil 5.2.1.3: Sadullah Paşa Yalısı, Çengelköy, İstanbul
(S.H. Eldem, Türk Evi Plan Tipleri, 1954.
S:148)

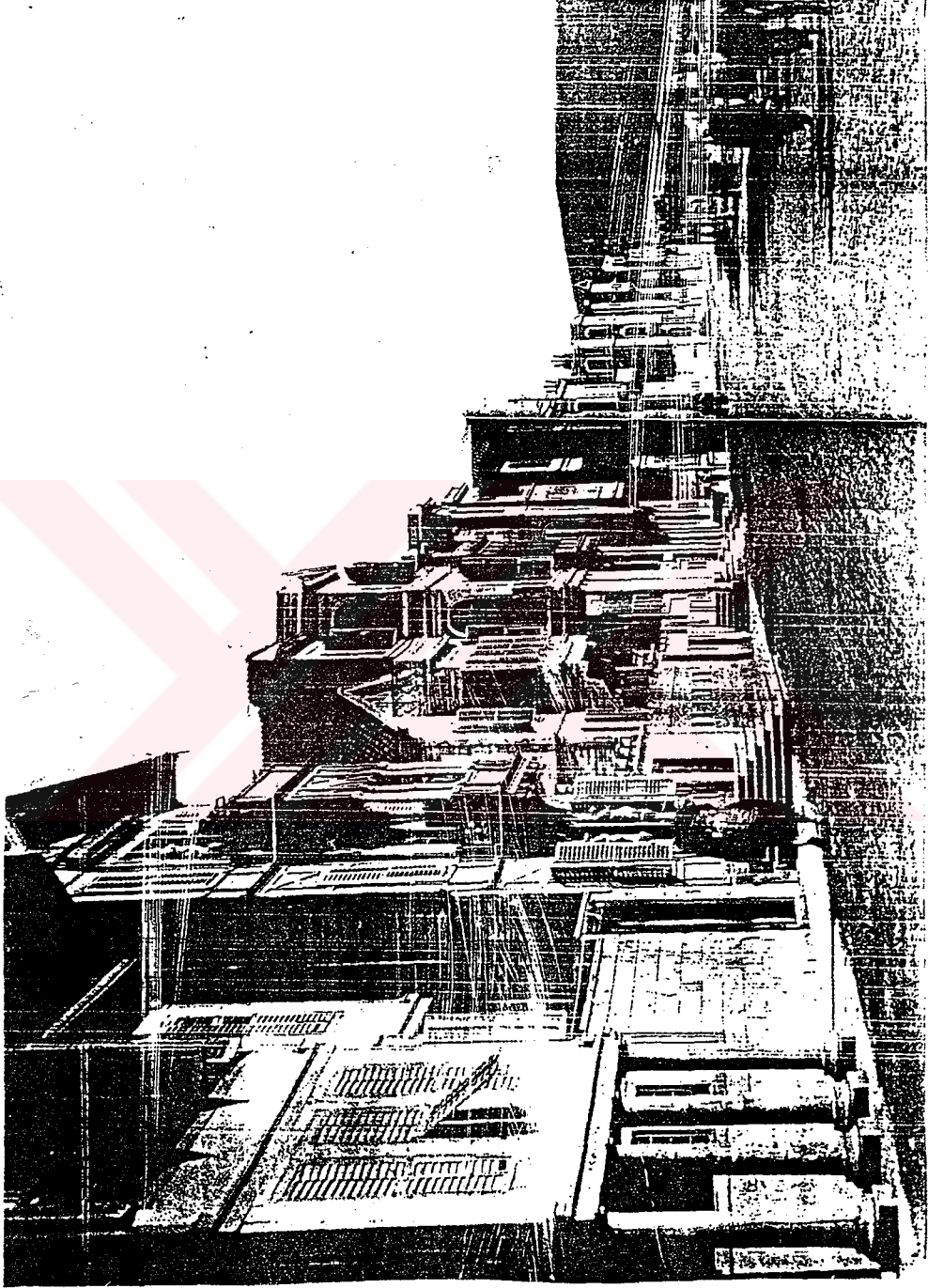
Şekil 5.2.1.4: Hasip Paşa Yalısı, Beylerbeyi, İstanbul
(S.H. Eldem, Türk Evi Plan Tipleri, 1954,
S:165)

Şekil 5.2.1.1.5: Halim Paşa Yalısı, İstanbul
(S.H.Eldem, Boğaziçi Yalıları, 1958, S:48)

Şekil 5.2.1.6:Zekiye Sultan Yalısı, İstanbul
(S.H. Eldem, Boğaziçi Yalıları, 1958, S:54)

Şekil 5.2.1.7: 19.YY Büyükdere Piyasa Caddesi Yalıları,
İstanbul (S.H.Eldem, Boğaziçi Yalıları,
1958, s:59)

5.2.2. ÇOK KATLI YAPILAŞMA VE BEYOĞLU-TARLABAŞI ÖRNEKLEMİ

19.yy başlarında, kentsel mekanlarda değişimin başlaması, İstanbul'un fethinden bu yüzyıla kadar konut yerleşimlerinin tarihi yarımada ve sur içi kesimindeki konumunun; nüfus artışları, gayrimüslim nüfusun yapı faaliyetlerindeki kısıtlamaların kaldırılması ve kısıtlı alanların konut ihtiyaçlarına karşılık verememesi sonucunda değişmeye ve diğer bölgelere kaymaya başlaması ile ortaya çıkmış, bu yeni kentsel alanlarda da, gerekli konut ihtiyacının karşılanmasına yönelik, batılı biçimler ve yerleşim ilkeleri altında yeni konut biçimleri ortaya çıkmış ve çok katlı yapılaşma, 19.yy'ın özellikle ikinci yarısında çokça görülen bir konut davranış biçimi olarak Osmanlı konut mimarisine yerleşmiştir.

Çok katlı yapılaşmalar, özellikle Galata-Pera'da ortaya çıkan fiziksel çevreye yığılan nüfusun ve ekonominin artan baskısını karşılamak üzere ortaya çıkmış, 19.yy'ın ortalarında ise, ahşap konutların çıkan yangınlar ve dış etkiler ile yapımının kısıtlanması ile ortaya çıkan kargir yapıların planmasındaki kuvvetli etki ile birleşerek, dönemin karakteristik konut yapılarını meydana getirmişlerdir. (M.Ünal,1979,S:74)

Çok katlı yapılaşma, ilk başlarda kentin belli noktalarında yoğunlaşmaya başlamış ve bu düşünce, yüzyıl sonlarına doğru diğer bölgelere yayılan bir ifade olarak, batı etkileri ile kuvvetlenerek de İstanbul'un kentsel planlanması ve değişimi üzerinde de büyük rol oynamışlardır. (S.Denel,1982,S:52)

Avrupa kentlerinde, 17.yy sonlarından itibaren görülen ve özellikle, Endüstri devriminin ivmesiyle, gelişen fabrika

alanlarının yakınlarında, çok sayıda işçi ailesinin barındırılması, kentlerin dış çeperlerinde ve geçiş alanlarında ise kırsal bölgelerden kente akan nüfusun barındırılması amacıyla yönelik yapılmış olan çok katlı yapılar ve konut blokları, Osmanlılarda, farklı bir karakter taşımış ve yüksek tabakadan insanların ve zengin grupların yerleşimleri olarak görünmüştür. (S.Denel, 1982, S:53)

Çok katlı konutların bu kullanımı, aslında artan nüfusun iskan edilmesi anlayışının, toplumda, Batılılaşma etkisini en fazla yaşayan kesimin üzerindeki etkisi olarak gözükmüş ve bu yönü ile 'Batılılaşma'nın konut mimarisi üzerindeki etkilerini göstermiştir.

Osmanlı konut mimarisinde yeni bir oluşum olan çok katlı konutlar ve apartmanlar, batı formlarının ve planlama ilkelerinin etkisinde tasarlanmışlar, plan şemalarında Osmanlılık karakteri taşıyan tek etki, cumba ve çıkma gruplarının devamı olmuştur. Genelde, dar parseller ve bitişik yapılanma sebebi ile, iki cephe kullanımı görülen bu yapılarda, planlar, her iki cephede yer alan oda veya oda grupları ile tasarlanmışlar, dar ve uzun bir koridorun veya 'sofa' karakterinden uzak bir orta mekanın etrafında yer alan mekanlar, sınırlandırılarak farklı kullanımlara yönlendirilmişlerdir. Sokak cephesinde yer alan bölüm, konutun yaşama hacimi olmuş, çıkmalar ile görselliğin ve yüksek yapıların engellediği ışıklandırma probleminin karşılanmasına gidilmiştir. Tüm ev mekanlarının tek katta çözülmesi anlayışı ile çeşitlenen bu yapılarda, diğer kısımlar yatma hacimleri olarak değerlendirilmiş, orta kısımda ise yine bir ışıklık ile mekanların havalandırılmasına gidilmiştir.

Konut planlarında, diğer bir dikkat çekici özellik, Osmanlı konutlarında mekanı genişletme ve dış mekanda

bütünleşme amacı taşıyan çıkmaların, belirli katlarda açık çıkmalara yani balkonlara dönüşmesi olmuş, bu yeni etki tam anlamı ile, batılı bir karakter taşımıştır (Şekil 5.2.2.1)

Şekil 5.2.2.1: 19.yy Osmanlı Konutu, İst. Caddesi, Beyoğlu
(V.Dökmeci-H.Çıracı, Tarihsel gelişim
Sürecinde Beyoğlu, 1990, S:77)

Konutların planlanmalarında etkili olan batılı formlar ve biçimler, cephe mimarisinde de kullanılan elemanlar ve biçimler olmuşlar, Avrupa mimarlık akımları etkisinde, cepheler, dönemin karmaşık yapısına uygun olarak, Yunan, Rönesans ve Barok mimari elemanlar ile bezenmiştir. En yaygın batılı ayrıntıları, işlev farkı gözetmeksizin, dinsel

mimaride görülen ve konut mimarisinde de etkili olan Yunan ve Roma'nın klasik yivli köşe kolonları, kompozit ve korint üsluplu sütun başlıkları, akantüs yaprakları ile süslenmiş pencere üstü ve köşe bezemeleri, girland ve çelenk motifleri oluşturulmuştur. (S.Denel, 1982, S:53)

Şekil 5.2.2.2: 19.yy Çok katlı konutlarında cephe bezemeleri, (V.Dökmeci-H.Çıracı,Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu,1990,S:77)

Rönesans etkisinin kuvvetlice görüldüğü bazı cephelerde, rustik taş işlemeciliği ve katlarda farklılaştırılan Avrupa Mimarlık akımları elemanları kullanımları görülmüş,

simetrik bir anlayış içerisinde cepheler oluşturulmuştur. Çıkma gruplarının binalarda, uygulandıkları mekan doğrultusunda ve yeni imar yönetmelikleri etkisinde sınırlandırıldığı da görülmüş ve binaların vurgulanmasında etkili elemanlar olmuşlardır, (Şekil 5.2.2.1)

Şekil 5.2.2.3 :19.yy Osmanlı konutlarında Rustik taş işlemeciliği
(V.Dökmeci-H.Çıracı,Tarihsel gelişim süreci içinde Beyoğlu,1990, S:77)

Çok katlı konutlar, Beyoğlu bölgesinde ve yan mahallelerde, yeni işlevlerin ve yeni yapı tiplerinin çıkması ile oluşan ticari yapılar ile karışık olarak yerleştirilmiş, genellikle batılı formlar ile tasarlanmışlardır. Osmanlı konut geleneğinden ve formlarından kopuş, bu yapılarda kuvvetlice hissedilmiş, zaten, daha önce bu tip bir tasarım kalıbına 19.yy'a kadar yer vermemiş olan Osmanlı Mimarlığında, çok katlı yapılaşma, tam anlamı ile batılı konut formlarının ve mimarlık akımlarının ezici üstünlüğünü göstermiştir.

5.2.2.1. BEYOĞLU-TARLABAŞI ÖRNEKLEMİ

Beyoğlu, genel olarak 19.yy'da, Osmanlı İmparatorluğunun dünya kapitalist sistemi ile bütünleşmesi sonucu, uluslararası ticaret merkezi ve Osmanlı aydınlarının Avrupa kültürü ile ilişki kurduğu bir semt haline gelmiştir.

Avrupa kültürünün yansıması olan ve 19.yy'da kuvvetli bir şekilde görülen 'Batılılaştırma', Beyoğlu bölgesinde, kentleşmenin ve kentsel çevreleri içerisinde yeni mimari davranışlar geliştirilmesine sebep olmuş ve mimaride batılı görünümlere ilk kez Beyoğlunda rastlanmıştır.

Avrupa ülkelerinin elçilerinin ve yabancıların yoğun kulanım alanı olan Beyoğlu'nda doğal olarak batılı formların benimsendiği ve tasarım ilkelerinin dayandırıldığı yapılar görülmüş, ilk başlarda, konut bölgelerindeki bahçeli konaklar yıkılarak, yerine, bitişik nizamlı ve kargir yapılar yapılmıştır. Etnik yönden karışma ve sosyal sınıflanmaya göre bir mekansal biçimlenme oluşmuş, konut alanı genişleyerek, Tarlabası yerleşim alanını oluşturmuştur.

Bu yerleşim alanında, artan nüfusun konut probleminin çözülmesi için yüksek yapılar oluşturulmuş, önceleri Avrupa ülkelerinin konaklarının karakterinde yapılar yapılırken, daha sonra, apartmanlaşma denilen ve katların paylaşımlı kullanımına dayalı yeni bir konut biçimi ortaya çıkmıştır. Yapılaşmayı, 1855'de kurulan ilk İstanbul belediyesinin 14 dairesinden biri olan 'Altıncı Daire' kontrol etmiş, kadaastro düzenlenmesi, sokak ve caddelerin genişletilmesi, bina yapımının yeni oluşturulan imar kanunları ile denetlenmesi gibi görevleri bünyesinde muhafaza etmiştir.

Çok katlı yapılaşma ve konut yerleşimleri, yine bölgenin altıncı daire tarafından batılı bir karaktere büründürülmesi ve parselleme çalışmaları ile ortaya çıkmış, bölüntülenmiş yapı adaları arasında sıkışık, bitişik nizamlı ve Osmanlı konut ve kentsel çevre anlayışından çok farklı bir yapılaşma görülmüştür

Bölgelerin parseller ve yapı odaları ile oluşumu ve konutların sınırlılığı, yapılaşmada da çok kat oluşumuna sebep vermiş, özellikle 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren tüm konut yapıları, çok katlı ve bitişik nizamda inşa edilmişlerdir.

Parsellenme ve yapı odalarının oluşumu, konutlarda sınırlı tasarımlara gidilmesine yol açmış ve mimari, batılı bir karakterde ilerleyerek, yapı adaları içerisinde konutların oluşumuna sebep vermiştir.

5.2.2.1.1. 1 NOLU YAPI ADASI - TARLABAŞI

19.yy Beyoğlu-Tarlabaşı konutlarının analizinin yapıldığı bu bölümde, yapı adaları kullanılmış, yapı adalarının içerisinde yer alan konutlar, genel karakterleri ile incelenmiştir. Yapı adalarındaki konutlarda belirgin anlatımlara gidilebilmesi için, cephelerde, numaralandırma işlemine gidilmiştir. Yapı adaları ise, yalnızca, sıraya sokulmak amacı ile numaralandırılmıştır.

Birinci yapı adası, Tarlabaşı Bulvarı üzerinde bulunan ve Kalyoncu Küllüğü Caddesi, Topçekenler Caddesi ve Küflüçıkı Sokağı ile çevrelenen yapı adasıdır. (Şekil 5.2.2.1.1.1.)

Bu yapı adasındaki konutlarda, genel biçim karakteri, dar parsellenme ve bitişik nizam yerleşimleri doğrultusunda,

her iki cephenin en uygun kullanımının sağlanması ve mekanların cephelere yerleştirilmesi olmuştur.

Konutlarda, merdiven diğer bir biçim ilkesi olmuş, merdiven genelde her iki cephenin verimli kullanımına hizmet edebilmek için ortada oluşturulmuştur. Zemin katlarda merdivene ulaşım, yandan verilen bir girişi takip eden, dar ve parsellenmeye göre uzun veya kısa oluşan bir yan koridor ile sağlanmıştır. (Şekil 5.2.2.1.1.2.)

Konutlarda, Geleneksel Osmanlı konutlarında tasarımın ana öğelerinden biri olan 'Orta mekan' veya 'Sofa', çok katlı konutlarda kaybolarak, yalnızca dağılımın sağlandığı ve parselere göre boyutları değişen bir karakterde yer almıştır. Bazı konutlarda, ise orta mekan iyice kaybolarak, yandan verilen ve dar bir koridora dönüşmüş, batılı karakterlerde bir dağılım mekanını meydana getirmiştir.

Odalar, geleneksel konutta olduğu gibi, kareye yakın bir dikdörtgen formunda tasarlanmışlar, parsellerin düzgün olmadığı binalarda ise, bina sınırını takip eden bir hareketle oluşmuşlardır. İlişkileri koparılmış odalarda, geleneksel form olan çıkma ve cumbaların yine birbirini takip ettiği görülmüştür.

Cumbalar, çıkma grupları, genelde zemin katın üzerindeki katta başlamış, bazen cephe boyunca her katta, bazen de belirli katlarda yapılmışlardır. Çıkmaların bir kısmı ise, yine geleneksel Osmanlı konutlarından farklı olarak, açık çıkma formunu almışlar ve balkonlara dönüşmüşlerdir. (Şekil 5.2.2.1.1.3.)

Yapıların zemin kat düzenleri ve duvarların istikametleri sokak karakterine ve çizgilerine göre gelişim göstermiş, zemin katlarda duvarlar, mekanlar, sokak dokusunu

izleyerek gruplandırılmışlardır. Bazı yapılarda, zemin katlarda, ticari faaliyetlere ayrılmış bölümler yapılmış ve sokak ile doğrudan irtibatlandırılmışlardır.

Konutlara giriş, yapının genellikle sağ kısmından ve dar bir şekilde düşünülmüş, geleneksel konutlardaki simetri düzeninin getirdiği orta giriş aksı yine parsellenme ve bitişik nizam karakteri ile yok olmuştur. Ancak, geniş parsellerdeki konutlarda, orta giriş yine kullanılan bir tasarım elemanı olmuş, bu binalarda zemin katlar dükkan olarak kullanılmışlardır.

Konutlarda, parsellenme ve bitişik yapılanmanın getirdiği diğer bir etki de aydınlıkların ortaya çıkması olmuş, merdivenin karşısında yer alan mekanların kullanılması amacı ile aydınlık yapımına gidilmiştir. Aydınlıkların etrafında gruplanan mekanlar ise, tuvalet, mutfak ve banyo gibi hacimler olarak yapının tamamının kullanımının sağlanmasına gidilmiştir.

Cephelerde, dönemin 'Batılılaşma' hareketlerinin çerçevesinde batılı formlar ve biçimler kullanılmış, yapılarda göze çarpan diğer bir unsur da 'simetri' olgusunun kullanımı olmuş, kütlelerde genel anlamda simetri gözükmüş ancak bu simetri, kendi içerisinde bazı çıkma gruplarının katlar boyunca sürekliliğinin olmayışından dolayı bozulmuştur. (Şekil 5.2.2.1.1.4.)

Küflüçukı sokak üzerindeki 3-4 nolu binada, genelde Rönesans mimarisinin düz formu pencereleri ile çıkma grupları üzerindeki kırık pencereler kullanılmış, kırıklarla oluşturulmuş pencerelerde Barok etkileri görülmüştür. Pencereler büyük boyutlarda tasarlanmamışlar, genelde Rönesans karakterleri göstermiş, yatay çizgiler, Rustik taş işçiliğinin basitleştirilmiş bir formunu göstermiş,

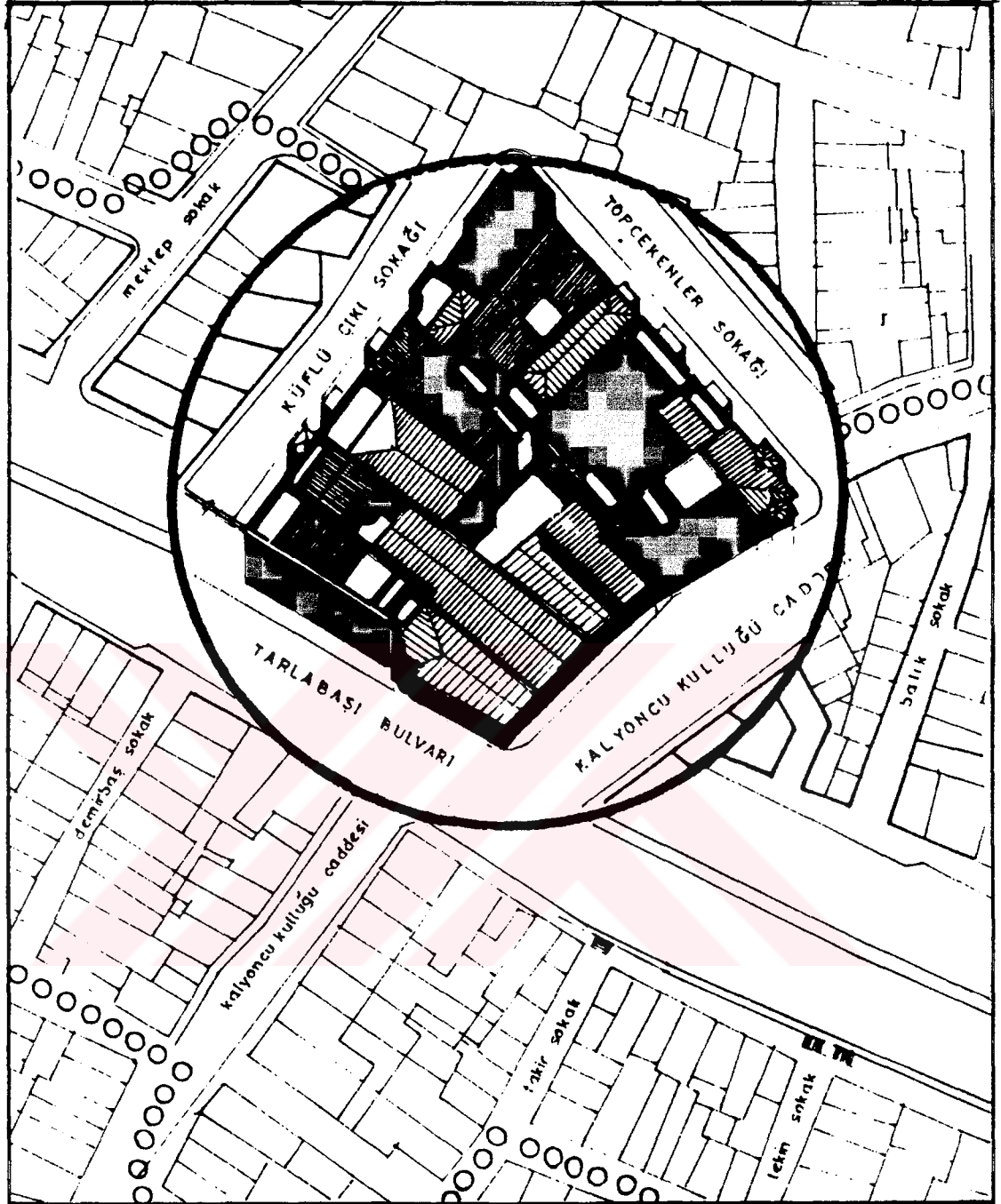
çıkma gruplarının altında yer alan konsollar ve cumbaların parapetleri geometrik plastırlar ile bezenmiştir. Çıkma-
ların üzerinde ve balkonun altında arşitravlar da yer
almıştır. Zemin katta, yine, mahremiyet ve güvenlik etki-
si ile sokaktan kopuşlar ve daha dolu bir duvar oluşumu
görülmüştür. (Şekil: 5.2.2.1.1.4.)

Kalyoncu Küllüğü Sokak üzerinde yer alan 1 nolu binada,
Yunan ve İtalyan mimari özellikler görülmüş, pencere
etrafını çevreleyen söveler ile oluşturulan alınlıklar,
pencerelerin altında ve çıkmaların altında yer alan
taşıyıcı korint konsollar kullanılan mimari elemanlar
olmuşlardır. (Şekil 5.2.2.1.1.5.)

Aynı cadde üzerindeki 2 nolu binada ise, cephelerde, her
katta farklı bölüntüleri olan ve boyutları da büyüyerek
giden bir pencere biçimlenişi yer almış, zemin kat işlev
bakımından da farklılık içerdiği için cephe de farklı
biçimlenmiştir. Çıkmanın altındaki konsol, Yunan motif-
ler içermiş, 2. katın altında ise dış kesimi motifleri yer
almış, katlar arasında da ayırıcı olarak kornişler kulla-
nılmıştır. (Şekil 5.2.2.1.1.5.)

Topçekenler Sokağı üzerindeki 1 nolu yapıda, Rönesans ve
Yunan motifler birlikte kullanılmışlar, cephede yalın bir
görüntünün altında antik öğelerle yapılmış süslemelere yer
verilmiş, kat aralarında ayırıcı olarak kornişler, çık-
manın altında destekleyici konsollar ve pencere üstlerinde
sürekli bir alınlık modeli sağlanmıştır. Pencereler yine,
değişik boyutlarda tasarlanmışlar ve katlar arasındaki
farklılığın vurgulanması yoluna gidilmiştir.

(Şekil 5.2.2.1.1.6.)

Şekil 5.2.2.1.1.1: 1 Nolu Yapı Adası Vaziyet Planı, Tarlabası,
İstanbul
(S. Topkaç, Sit Koruma Projesi, Dönem Çalışması,
İ.T.Ü, 1990)

Şekil 5.2.2.1.1.2: 1 Nolu Yapı Adası Zemin Kat planları, Tarla başı, İstanbul (S. Topkaç, Sit Koruma Projesi, Dönem Çalışması, İ.T.Ü. 1990)

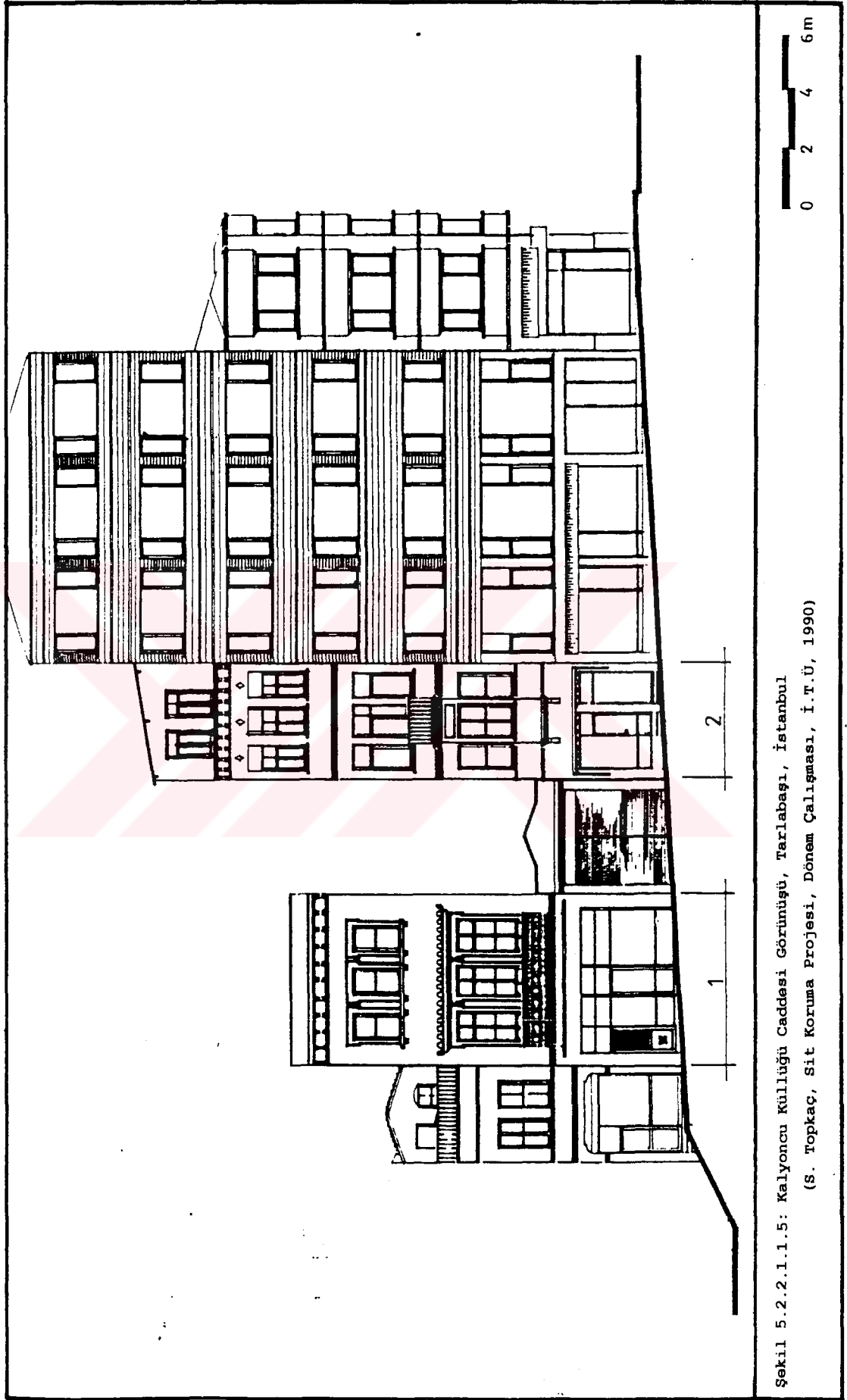
1. KAT PLANI

Şekil 5.2.2.1.1.3: 1 Nolu Yapı Adası 1. Kat Planları, Tarlaabaşı, İstanbul

(S. Topkac, Sit Koruma Projesi, Dönem Çalışması, İ.T.Ü, 1990)

Şekil 5.2.2.1.1.5: Kalyoncu Küllüğü Caddesi Görünüşü, Tarlabası, İstanbul

(S. Topkaç, Sit Koruma Projesi, Dönem Çalışması, İ.T.Ü, 1990)

5.2.2.1.2. 2 NOLU YAPI ADASI - TARLABAŞI

2 nolu yapı adası, Tarlabası caddesi üzerinde ve Akkoyun Sokak, Süslü Saksı Sokak ve Mis Sokak ile sınırlandırılmış ve oldukça dar bir şekilde biçimlendirilmiştir.

(Şekil 5.2.2.1.2.1.)

Yapı adasının dar olması ve bitişik nizam biçimlenme, yine, dar ve uzun yapıların oluşumuna yol açmış, yapılar iki yönde cephelendirilerek oluşturulmuşlardır. Konutlara asıl giriş, Süslü Saksı Sokak'tan verilmiş, ancak bazı yapıların zemin katlarında çift taraflı kullanımlar görülmüştür. (Şekil 5.2.2.1.2.2.)

Çok katlı yapılarda sürekli görülen özellik olarak, bu ada üzerinde yer alan yapılarda da, dar parsellenme dolayısı ile her iki cephenin kuvvetli kullanım ilkelerine sahip olmaları olmuştur.

Bazı yapıların tekil kullanımları görülen bir özellik olmuş, daha geniş ve uzun parsellenen yapılarda ise kat kullanımları sağlanmıştır. Tekil kullanılan konutlarda, zemin katta, genellikle ticari amaçlı bölünmeler görülmüş, diğer katlarda ise konut kullanımı gözlenmiştir. Bu konutlarda, genelde aynı biçim ilkeleri hakim olmuş ve sıra ev karakterine uygun bir biçimlenme yer almıştır. (Şekil 5.2.2.1.2.3.)

Merdivenler, yapılarda yine orta kısımda çözümlenen mekan elemanları olmuşlar, zemin katta tek kolda başlayıp, üst katlarda ise kıvrılmış, tek kolda devam etmişlerdir. Bu biçimlenme, parsellerin dar olmasından meydana gelmiş ve konutta mümkün olduğunca az yer kaybı hedeflenmiştir.

Daha geniş bazı yapılarda, yuvarlağa yakın dönel merdiven uygulamaları da görülmüştür. (Şekil 5.2.2.1.2.3.)

Merdivenin etkisi ile orta mekan, bazı konutlarda iyice yok olarak, kendini koridorlara bırakmış, daha geniş parsellerde ise, merdiven formunda yönlendirmesi ile etkisi azaltılmış 'orta mekan' veya 'sofa' gruplanmasına yer verilmiştir. Tekil kullanımlı konutlarda ise, orta mekan daha büyük bir biçimde görülmüş, ancak dışarıya açılımı olmayan bu mekan daha çok mekanlar arası geçit alanı işlevini yüklenmiştir. (Şekil 5.2.2.1.2.3.)

Odalar, bu ada grubu üzerinde, çok dar ve uzun parseller sebebi ile çoğunlukla dikdörtgen ancak bazı yapılarda da kare formunu almışlar, yine her cepheye bir oda anlayışı sürmesine rağmen, bazı yapılarda, cephelerde iki oda yerleştirilmesi olgusu görülmüştür. Oda gruplarını tamamlayıcı olan çıkmaların, bu parsel üzerinde, genelde aynı boyutlarda tasarıma katıldıkları görülmüştür. Bu da sokak dokusunun sürekliliğinde ve parsellenmenin genelde aynı paylaşımlar doğrultusunda yapıldığını göstermiştir. Süslü Saksı Sokak üzerindeki 8 nolu yapıda, odanın yuvarlatılması ise, bu ada üzerindeki diğer konut yapılarından farklı bir oluşumu göstermiş, büyük ölçüleri ile de özellikli bir oda olduğu vurgulanmak istenmiştir. (Şekil 5.2.2.1.2.3.)

Çıkmalar, yapıların asıl cepheleri boyunca tasarlanmışlar ve genelde, aynı boyutlarda görülmüşlerdir. Süslü Saksı Sokak üzerinde yer alan 30 ve 32 nolu yapılarda ise, çıkmaların kuvvetlendiği ve boyutlarının büyüyerek neredeyse bir oda oluşumuna sebep verdiği bir planlamaya gidilmiştir. (Şekil 5.2.2.1.2.3.)

Zemin kat düzenlerinde, sokak dokusunu ve kaldırım hattının takip eden bir planlama yer almış, yine merdivene yani katlara ulaşım, genellikle yapıların sağ tarafından verilen bir uzun koridor ile sağlanmıştır. Zemin katlarda görülen, iç mekanların bölünmesi olmuş, ancak kullanım şekilleri tam olarak saptanamamıştır. Diğer yapı adalarında olduğu gibi, ticari amaçlı kullanımlar yer almış olabilir. (Şekil 5.2.2.1.2.2.)

Yapılarda, bu ada üzerinde çok dar parsellerde aydınlık oluşumlarına rastlanmamış, ancak daha geniş parsellerde, aydınlıklar yine, merdivenin karşısında ve orta holün veya yan holün kenarında yer almışlardır. Bazı yapıların derinliği, merdiven ve aydınlık yanlarında karanlık odaların oluşumuna sebep vermiş ve bu mekanlar depo, kiler vb. gibi faaliyetler için kullanılmışlardır.

(Şekil 5.2.2.1.2.3.)

Cephelerde, genelde, Rönesans mimari karakterleri ve elemanlarının kullanımlarının görüldüğü bu sokak yapılarında, yer yer kıvrık hatlar ve Barok etkilerle, sütunlar ve konsollarda ise antik mimari elemanlar kullanılmıştır.

Süslü Saksı Sokak üzerindeki 10 nolu yapıda, düşey geometri ve biçim kaygısı ön plana alınmış, genelde, yapı Rönesans mimari karakterler altında tasarlanmış, zemin kat yükseltilerde ve farklı biçimlenerek diğer katlardan ayrılmıştır. Yapı, simetrik düzen içerisinde, pencere ve duvar bölümleri orantılı olarak düzenlenmiştir. Binanın girişi, abartılarak nerede ise iki kat boyutunda tasarlanmış ve 'Taç kapı' etkileri içermiştir. Çıkma, binanın tam merkezinde yer almış ve cephede düşey vurguyu kuvvetlendirmiştir. Kornişler kat aralarında ayırıcı olarak kullanılmışlar, zemin katta ve çıkmadaki pencere

aralarında kullanılan yivsiz sütunlar, Yunan mimarisi İyon düzeninde tasarlanmıştır. Zemin kat pencerelerinde bulunan alınlıklar ise Yunan karakteri taşımışlardır.

(Şekil 5.2.2.1.2.4.)

Yine aynı sokak üzerindeki 14 ve 16 nolu yapılarda, cep-helerde sokak karakterine uygun olarak Rönesans etkiler yer almış, yalın cephe üzerinde kemerli ve düz pencereleri, yatay çizgileri görünmekle birlikte, antik mimari öğelerde süsleyici elemanlar olarak kullanılmışlardır. Çıkmaların, katlar boyunca devam etmediği, bir veya iki katta kesildiği bu yapıda, Rönesans kemerli dikdöğren pencerelerin yanısıra, bölüntülü büyük kare pencereler yer almakta ve pencerelerde tekrar edilen bir düzen göze çarpmaktadır. Zemin katta ise, yalın ve düzen açısından diğer katlardan farklı bir biçimlenme görülmüş, pencere boyutları küçük tutulmuştur. Kornişler yine katlar arasında ayırıcı olarak kullanılmış, çıkmaların her iki yanında Dor sütunları süsleyici olarak, altlarında ise taşıyıcı Korint konsollar yer almıştır.

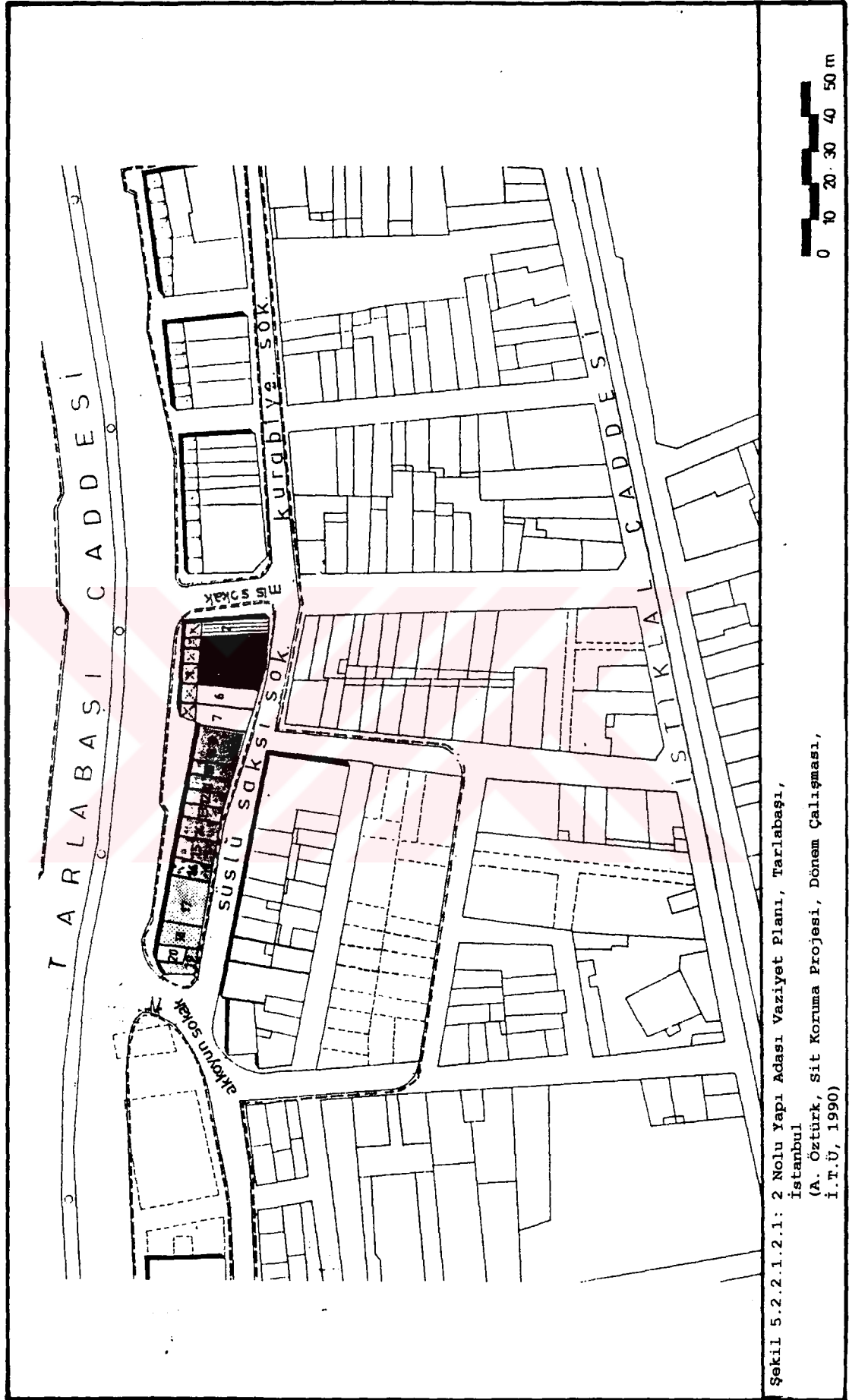
(Şekil 5.2.2.1.2.4.)

Rönesans karakteri taşıyan 12 nolu yapıda, pencere boyutları büyük tutulmuş, kemerli ve düz pencereler birarada farklı katlarda kullanılmış ancak pencere ve duvarlar orantılı yerleştirilerek simetri oluşturulmuştur. Zemin kat ve çıkma üzerindeki pencerelerin arasında dekoratif olarak İyon sütunları kullanılmış, korniş yine katlar arasında ayırıcı ve süsleyici bir eleman olmuş, son kat pencerelerinin alt hizasında yer alan dış kesimi bezemeleri İyon nizamında oluşturulmuş, balkonlarda ise korkuluklarda, dönemin karakteristik elemanı olan demir kullanılmış, balkonun altında, arşitravlar ile yapı tasarlanmıştır.

(Şekil 5.2.2.1.2.4.)

Süslü Saksı Sokak üzerinde yer alan diğer konutlarda da genelde aynı karakterler altında bir biçimlenme görülmüş, yapıların cephelerinde Rönesans ve Yunan mimarisi elemanlarının ve düzenlerinin kullanımları görülmüştür.

Bütünlüğü bozan tek yapı, hem büyük kütlesi hem de Barok etkileri ile 32 nolu yapı olmuş, balkonlarda ve pencerelerde dik açının yer yer kaybolduğu, köşelerin yumuşatıldığı bu binada, simetri de göze çarpan bir unsur olmuştur. Farklı boyutlarda dikdörtgen bölüntülü pencereler kullanılmakla birlikte yer yer yuvarlak hatlara da rastlanmıştır. Zemin katta kemerli pencere kullanımına gidilmiş ve pencere düzenine farklılık getirilerek diğer katlardan ayrımı sağlanmıştır. Kornişler yine zemin kat ile üst katlar arasında ayırıcı olarak kullanılmışlar, bunun yanında yapıda, zemin kat pencerelerinin üstünde ve çıkmadaki parapetlerde geometrik şekillerde süsleyici plastikler yer almışlardır. (Şekil 5.2.2.1.2.4.)

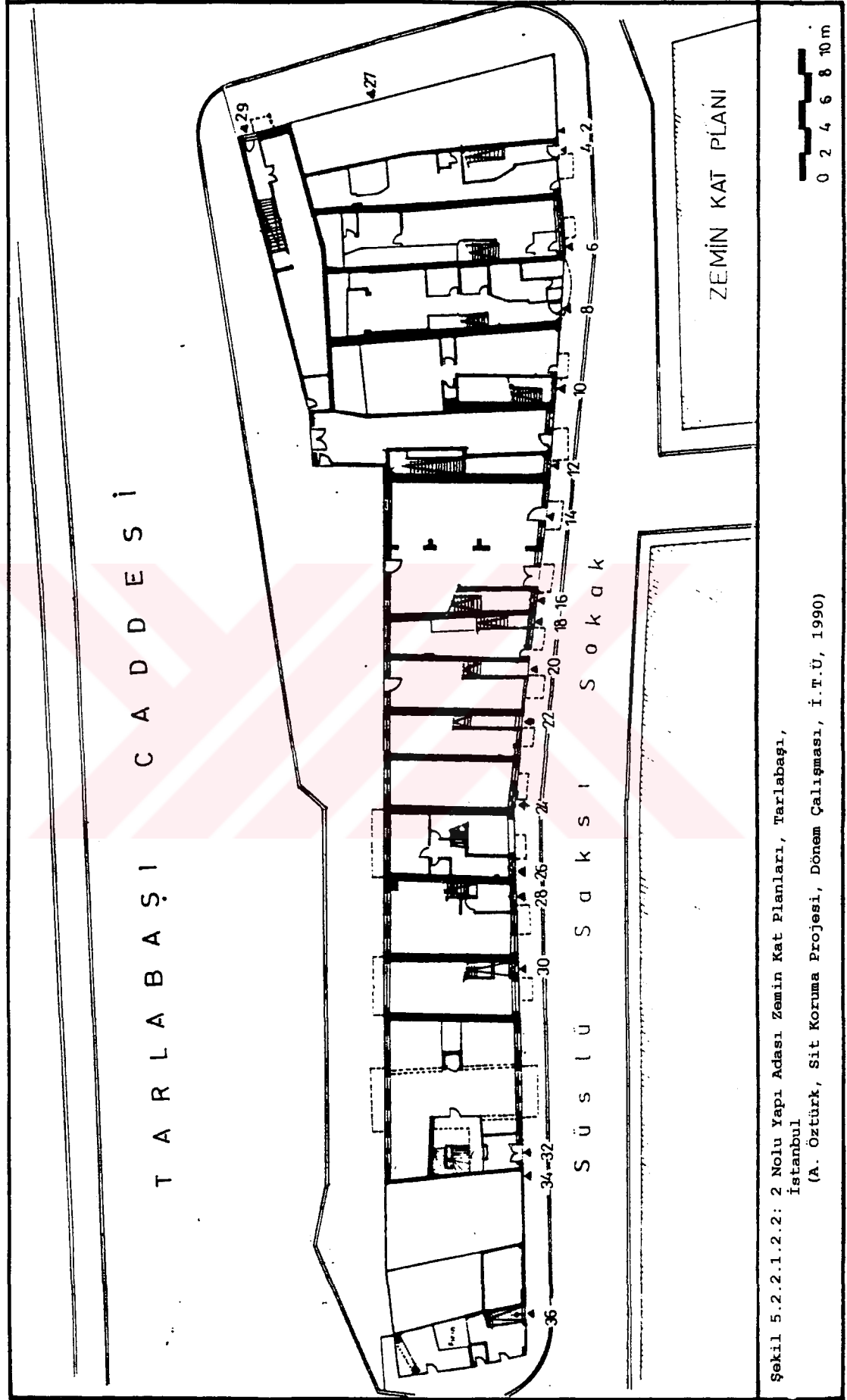

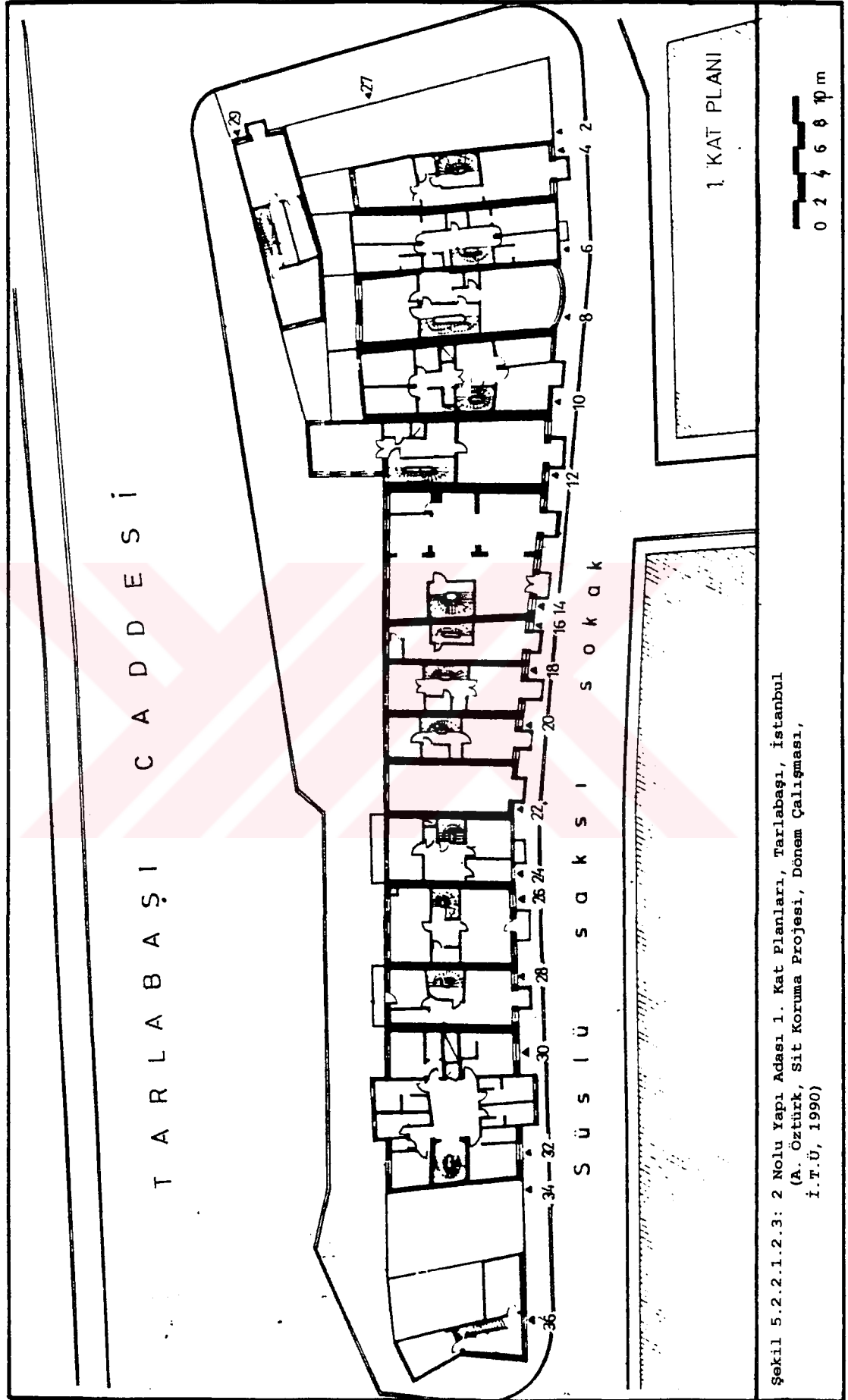
Şekil 5.2.2.1.2.1: 2 Nolu Yapı Adası Vaziyet Planı, Tarlabası,

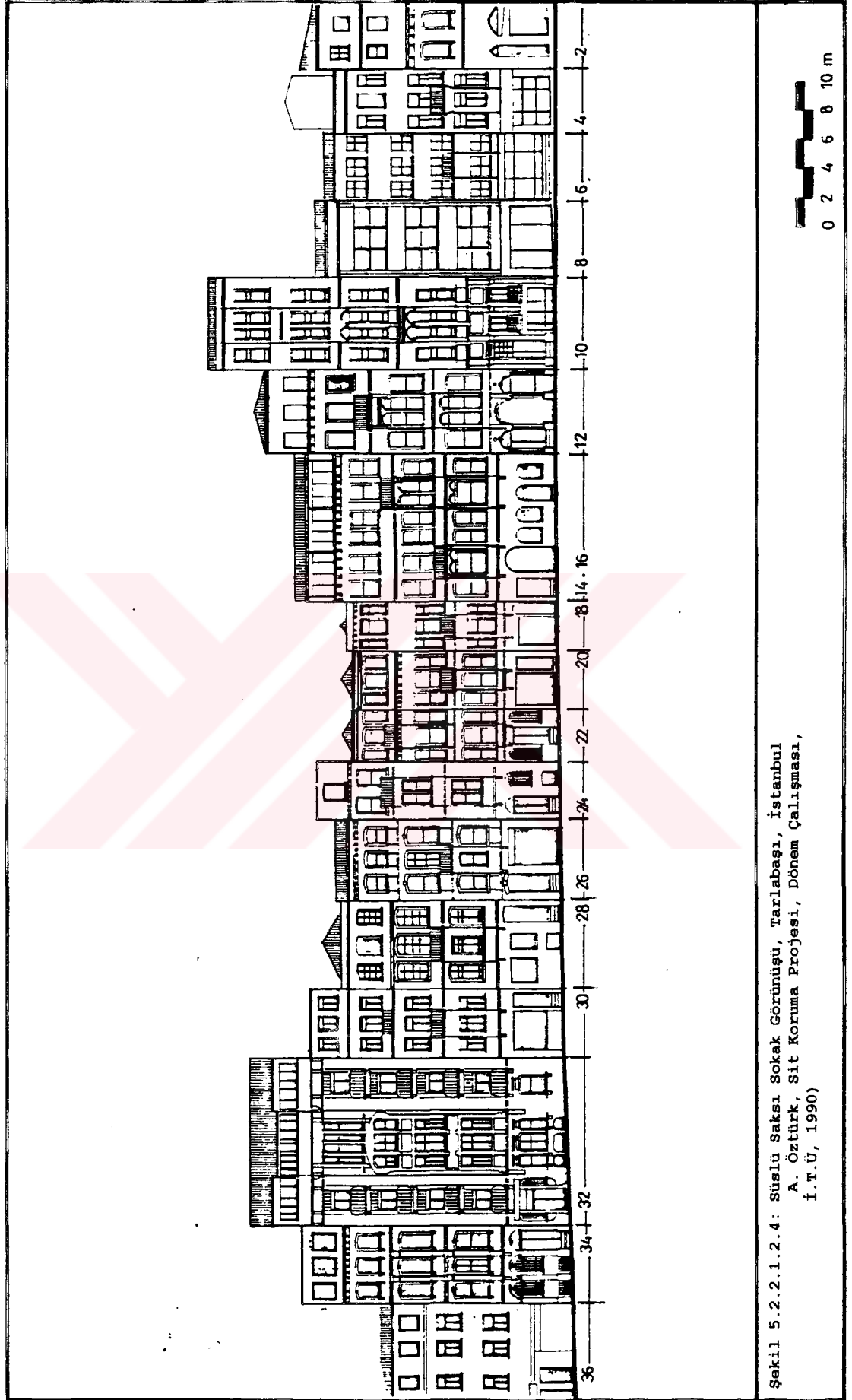
İstanbul

(A. Öztürk, Sit Koruma Projesi, Dönem Çalışması,

İ.T.Ü., 1990)

5.2.2.1.3. 3 NOLU YAPI ADASI - TARLABAŞI

Tarlabaşı bulvarı üzerinde yer alan 3 nolu yapı adası, Ekrem Tür Sokak, Topçekenler Sokak ve Balo Sokak ile çevrelenmiş ve üç yönde konut oluşumu gösteren bir yapı adasıdır. (Şekil 5.2.2.1.3.1.)

Yapı adası, üç yönden konut yapıları ile kuşatılmış ve bir iç bahçe etrafında gruplanmış, en önemli özelliği, yine parsellerin dar ve belirli bir açı ile oluşturması olmuştur. Parsellerde bir düzgünlük görülmemiş ve yapılar farklı derinlikte ve ende yerleştirilmişlerdir.

Parsellerin darlığı ve uzunluğu, yine, sokak ve iç bahçe cephelerinin kullanımlarına gidilmesine yol açmış, mekanlar özellikle bu iki cephede oluşturulmuşlardır. Parsellerin dik açılı olmayışı, mekanlarında formunu etkilemiş ve değişik açılı mekanlar ortaya çıkmıştır.

(Şekil 5.2.2.1.3.2.)

Merdivenler bu yapı arasındaki konutlarda, değişik özellikler taşımış, yapılara girişlerde, sokaktan yükselme ve kopma gözlenmiştir. Genelde, dar bir giriş ve yükselme ile zemin kata erişilmiş, daha sonra katlara çıkan merdivene ulaşılmıştır. Katlara çıkan merdiven, yine, dar parsellenme ve derin yerleşimler doğrultusunda tek kollu ve dönel tasarlanmıştır. Ekrem Tür Sokağı üzerindeki 1 ve 2 nolu yapılarda ise, girişte geniş ve ferah bir merdiven holü oluşturulmuş, yine bir kaç basamaklı merdiven ile zemin kata ulaşılarak, katlara çıkan tek kollu merdivenlere erişilmiştir. Bu sokak üzerindeki 2 nolu yapıda, merdivenin çift kollu ve yuvarlanmış hattı Barok etkiler göstermiştir. (Şekil 5.2.2.1.3.2.)

Konutlarda, orta mekan, dar parsellenme nedeniyle yine, geçiş mekanı olma özelliğinden başka amaca hizmet etmemiş, merdiven karşısında giriş holü, uzayarak dağılım koridorunu meydana getirmiştir.

Odalar, bu yapı adasındaki konutlarda da, diğer yapı adalarında olduğu gibi sokak ve bahçe cephelerine dağıtılmış, dar parsellerde tek, geniş parsellerde ise cephelerde iki oda kullanımları görölmüştür. Odaların boyutları, farklılaşmaya ve dikdörtgen formuna ulaşmaya başlamış, dik açılı olmayan formları ile bir bütünlük oluşturmamışlardır. Odaların oluşumunda etkili olan biçimsiz parseller, mekanlar içerisinde düzeltilmeye çalışılmış ancak genelde biçimsiz oda oluşumları ortaya çıkmıştır.

Sokak cephelerinde gözlenen çıkmalar, planlarda, parsellerin biçimsizliğinin aksine, sokak dokusuna ve yönüne paralel bir gelişme göstermişler, bu da odaların daha fazla şekil bozulmasına uğramasına ve akıcılığının yok olmasına yol açan bir etken olmuştur. Çıkmaların farklı boyutlarda ve derinliklerde tasarlandığı bu konut yapılarında, diğer bir özellik de bazı çıkmaların açık çıkma yani balkon olarak kullanımları olmuştur.

(Şekil 5.2.2.1.3.3.)

Ekrem Tür Sokak üzerindeki 2 nolu yapıda, diğer yapılardan farklı olarak cephenin tümünde ve yarım daire şeklinde bir çıkma görölmüş ve planda Barok etkisinin hissedilmesine yol açmıştır. Bu yarım daire çıkma, aynı zamanda diğer çıkmalardan yönlenme olarak da farklılık göstermiş, sokak dokusunun devamı niteliğinde görölmemiştir.

(Şekil 5.2.2.1.3.3.)

Zemin kat düzenleri, Ekrem Tür Sokak üzerindeki 2 nolu yapı dışında, sokak dokusuna paralel bir gelişim göstermiş, yapıların zemin katları da konut kullanımlarına ayrılmışlardır. Genel biçimlenme karakteri ise, sokaktan girilen geniş bir iç mekandan yükseltilmiş zemin kat oluşumu olmuştur. (Şekil 5.2.2.1.3.2.)

Ekrem Tür Sokak üzerindeki yapılarda, binaya giriş ortadan alınmış, bu da zemin kat kullanımında ticari faaliyetlerin olmayışı nedeniyle meydana gelmiş, Balo Sokak üzerinde ise yine, yandan verilen ve oldukça dar olan bir giriş gözlenmiş, her iki farklı girişlerde de yapı yükseltilmiştir. (Şekil 5.2.2.1.3.2.)

Aydınlıklar yine genellikle, uzun parsellerde, ortada oluşturulmuş, merdivenden ulaşılan koridorun karşısında ve oda gruplarının arasındaki mekanların aydınlatılması amacını taşımıştır. Bazı yapılarda, aydınlıkların bulunmadığı, her iki cephe arasındaki odaların, depo, kiler gibi hacimlere ayrıldığı görülmüştür. (Şekil 5.2.2.1.3.3.)

Odalar arası ilişkilerin, iki tipte olduğu görülmüş, bunlardan ilkinde dar ve uzun bir koridor oluşturularak yandan mekanlara dağılım sağlanırken, diğerinde ise, orta akstan yine dar ve uzun bir koridor ile ulaşım sağlanmıştır. (Şekil 5.2.2.1.3.3.)

Balo sokak ile Topçekenler Caddesi köşesinde yer alan yapıda ise, bu yapı adasında, ilk kez, çift daireli konut tasarımı görülmüş, dairelere yapının ortasında ve aydınlığa sırtını dönmüş bir merdiven ile ulaşılmış, simetrik bir düzenleme doğal olarak görülmemiştir. Bu yapıda, odalar arasında bir denge ve uyum, tasarımda düşünülen olgular olmamışlardır. (Şekil 5.2.2.1.3.3.)

Balo Sokak cephelerinde, genelde Rönesans ve Barok etkileri ile tasarımlara gidilmiş, yapılar sokak dokusunun bütünlüğünü sağlamayan ve farklılıklar gösteren bir tutumla inşa edilmişlerdir. Balo Sokak 1 nolu yapıda, Rönesans ve Barok etkiler birbirleri ile içiçe görülmüşler, simetrik bir cephe düzeni ve ortada çıkmalar ile kuvvetlendirilmiş düşey vurgu cephenin karakteristik biçimlenişi olmuştur. Pencere boyutları, katlarda farklılıklar göstermiş, yuvarlak kemerli ve dikdörtgen boyutlu pencereler kullanılmıştır. Zemin katta farklı bir pencere düzeni yer almış ve bu kat diğer katlardan ayrılmıştır. Zemin katın diğer yapıların aksine, daha alçak görülmesi, girişin abartıdan uzak Rönesans kemeri ve her iki tarafındaki kolon uygulaması da dikkati çeken noktalar olmuştur. Pencere aralarında dekoratif amaçlı kullanılan sütunlar iyon nizamında düzenlenmiş, üçüncü katın bitiminde konsol yer almıştır. Birinci kat çıkmasında ve ikinci kat balkonunda demir işçiliğine ve Barok formlara yer verilmiş, kat araları kornişlerle ayrılarak, geometrik desenler ve plastıklar ile belirginleştirilmiştir. Pencere sövelerinde, tüm katlarda Barok ögeler ve Girland'lar, çelenkler kullanılmıştır. (Şekil 5.2.2.1.3.4.)

Balo Sokak üzerindeki 2 nolu yapıda ise, daha yalın bir cephe düzeni görülmüş, yapı Rönesans ve Yunan mimarisi etkileri altında inşaa edilmiştir. Cephede yine kuvvetli bir simetri gözlenmiş, yapının ortasındaki çıkma grubu tüm katlarda devam ederek kuvvetli bir düşey etki yaratmıştır. Zemin katta yine vurgulanmayan ve küçük tutulan bir giriş ve girişin yanında küçük pencereler görülmüştür. Üst kat pencerelerinde ise, pencereler genelde aynı boyutta fakat farklı söve kullanımları ile yer almışlar, birinci kat pencerelerinde yuvarlak alınlıklara yer verilmiştir. Kornişler yine kat aralarında ayırıcı olarak kullanılmışlar,

bezemede ise, ilk kat parapetinde Naturalist formlar görülmüş, üçüncü kat bitiminde ise dış kesimi süslemeler iyon nizamında kullanılmışlardır. (Şekil 5.2.2.1.3.4.)

Ekrem Tür Sokak üzerinde yer alan yapılarda, genelde, cephe düzenlerinde, Barok mimari elemanlar ve Rönesans öğeler ağırlıklı olarak kullanılmışlar, yapılarda bir bütünlük görülmemiş ancak yükseklikleri dengeli bir oluşum göstermiş, hem katlar arasında hem de zemin katlarda bir yatay etki yer almıştır.

Bu sokak üzerinde yer alan 1 nolu yapıda, yine simetrik bir düzenleme hakim olmuş, yapının orta aksında yer alan çıkma grubu, düşey etkiyi kuvvetlendirmiştir. Yapının zemin katında giriş, ortaya alınmış ve kemerli bir kapı ile etkisi güçlendirilmiştir. Üst katlarda, her katta farklı boyutta ve formda pencere biçimleri görülmüş, çıkma grubunda ise aynı kattan farklılık gösteren boyutlarda pencereler oluşturularak, cephede karmaşa meydana getirilmiştir. Genelde, cephede, Barok mimari tarzının eğri ve yumuşak hatları, abartılı süsleri görülmekle birlikte, dikdörtgen pencere kullanımı da, Rönesans etkilerinin de tasarıma katıldığını göstermiştir. Cephede, İyon ve Korint nizamındaki sütunlar, özellikle çıkma üzerindeki pencere kenarlarında dekoratif amaçlı olarak kullanılmışlar, kat araları kornişlerle ayrılmış, çatıdaki silmenin altında konsol gözlenmiş, giriş kapısında, çıkmada ve katlardaki pencere üstlerinde girlandlar ve çelenkler bezeme öğeleri olarak kullanılmışlardır. (Şekil 5.2.2.1.3.5.)

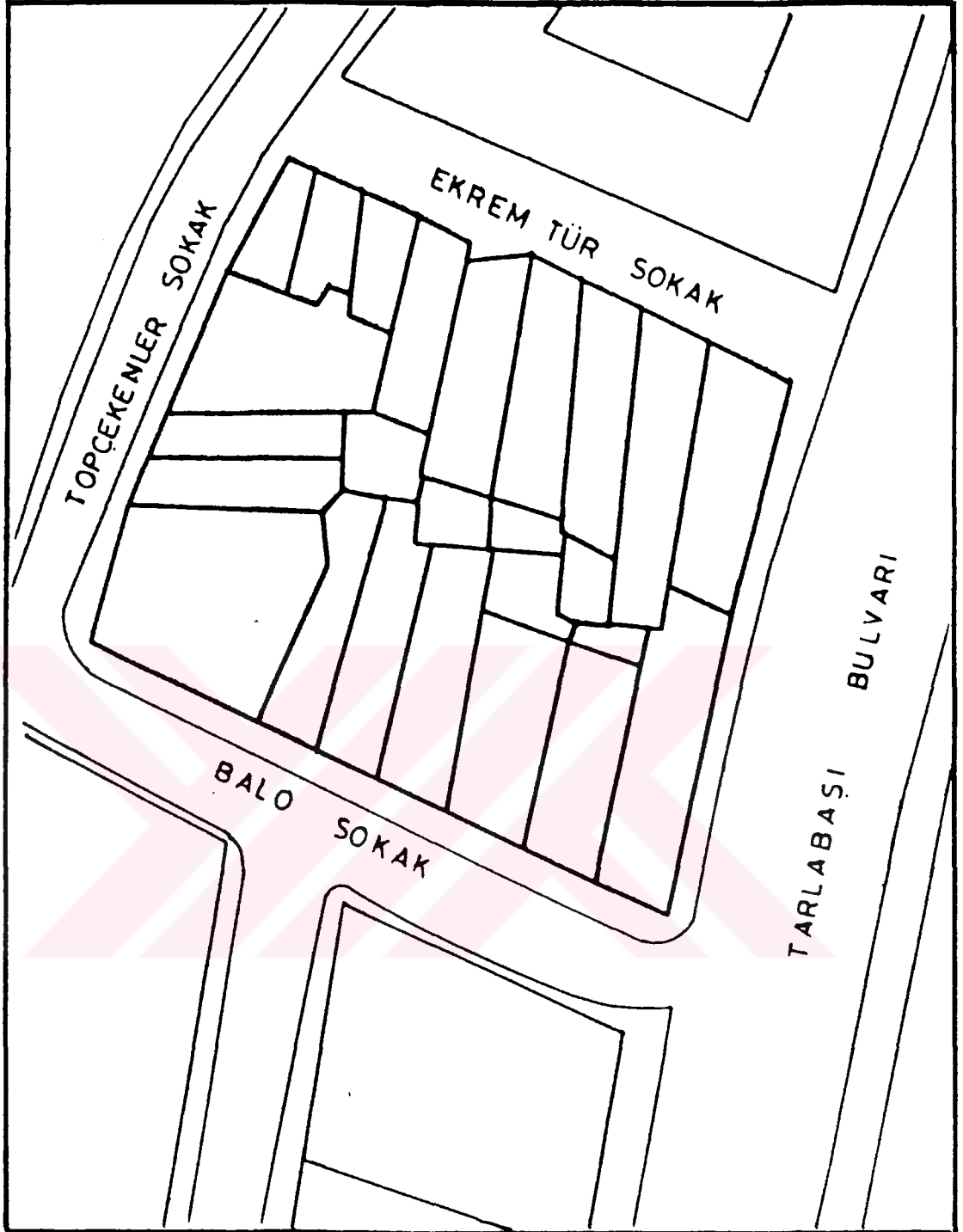
Ekrem Tür Sokak üzerindeki 2 nolu yapıda ise, Barok etkiler çok kuvvetli olarak yer almıştır. Eğri ve yumuşak hatlar cephede bir karmaşa içerisinde görülmüş özellikle birinci kattaki yuvarlak çıkma cephenin en belirgin elemanı olmuş, pencere aralarında abartılı korint

sütunlarının kullanımı ve pencere boyutunun incelenerek büyümesi dikkati çekmiştir. Diğer katlarda, her katta farklı boyut ve formda pencere grupları meydana getirilerek, pencereler üzerinde yine yuvarlak ve Barok söveler kullanılarak, cephede Barok etkiler ön plana çıkarılmıştır. İkinci kat üzerinde konsollar oluşturulmuş, çatı silmesinin altında ise, korent düzeninde dış kesimi motifler yer almıştır. İkinci kat balkonunda yer alan kavisli parmaklıklar, balon motifleri yine bu dönemin mimarideki kuvvetli demir işçiliğini göstermiştir. Zemin katta giriş, ortaya alınmış ve sokak dokusunun aksi yönünde içeriye çekilen ve yönlenen bu girişin etrafında iki pencere grubu yer almış, pencere sövelerinde yine Rönesans ve Barok motifler görülmüştür. Giriş kapısının iki tarafında ve pencere bitimlerinde boyutları abartılmış ve başlıkları gerçek düzendeki ölçüsünden büyük tutulmuş, iyon sütunlar kullanılmıştır. Kapının üzerinde ise tepe penceresi meydana getirilmiş ve demir işçiliği ile süslenmiştir. (Şekil 5.2.2.1.3.5.)

Tarlabasında yer alan ve incelenen bu çok katlı yapılarda, tam anlamı ile ortak bir oluşum gözlenmemiş, ancak, yapılar dar parsellenme nedeni ile sınırlı tasarım ilkelerine sahip olmuşlar, mekanların en verimli kullanılmalarına yönelik biçim arayışları etkili olmuştur. Çoğunlukla, batılı ülkelerin apartman ve kent konutları biçimlerinden türetildikleri ve Geleneksel Osmanlı Konut formlarından büyük kopuşların olduğu, Osmanlı karakterinin ise cumba grupları, sokak dokusuna katılım ve sınır ortaklığı ile oluşturulduğu gözlenmiş, yapıların cephelerinde ise batılı formlar ve elemanlar büyük etkiler ile yer almışlar, dönemin çoğulcu mimarlık anlayışlarının ve elemanlarının görüldüğü yapılaşmalar meydana gelmiştir.

Çok katlı yapılaşma ve apartmanlaşma, 19.yy'ın son dönemlerinde kuvvetlenerek, İstanbul'un çeşitli kentsel çevrelerinde başvurulan mimari biçimler olmuşlar ve günümüz kentsel mekanlarının, yapısal prensiplerinin ve geleneksel formlardan çok uzak bir gelişim çizgisinin de başlangıç noktalarını teşkil etmişlerdir.

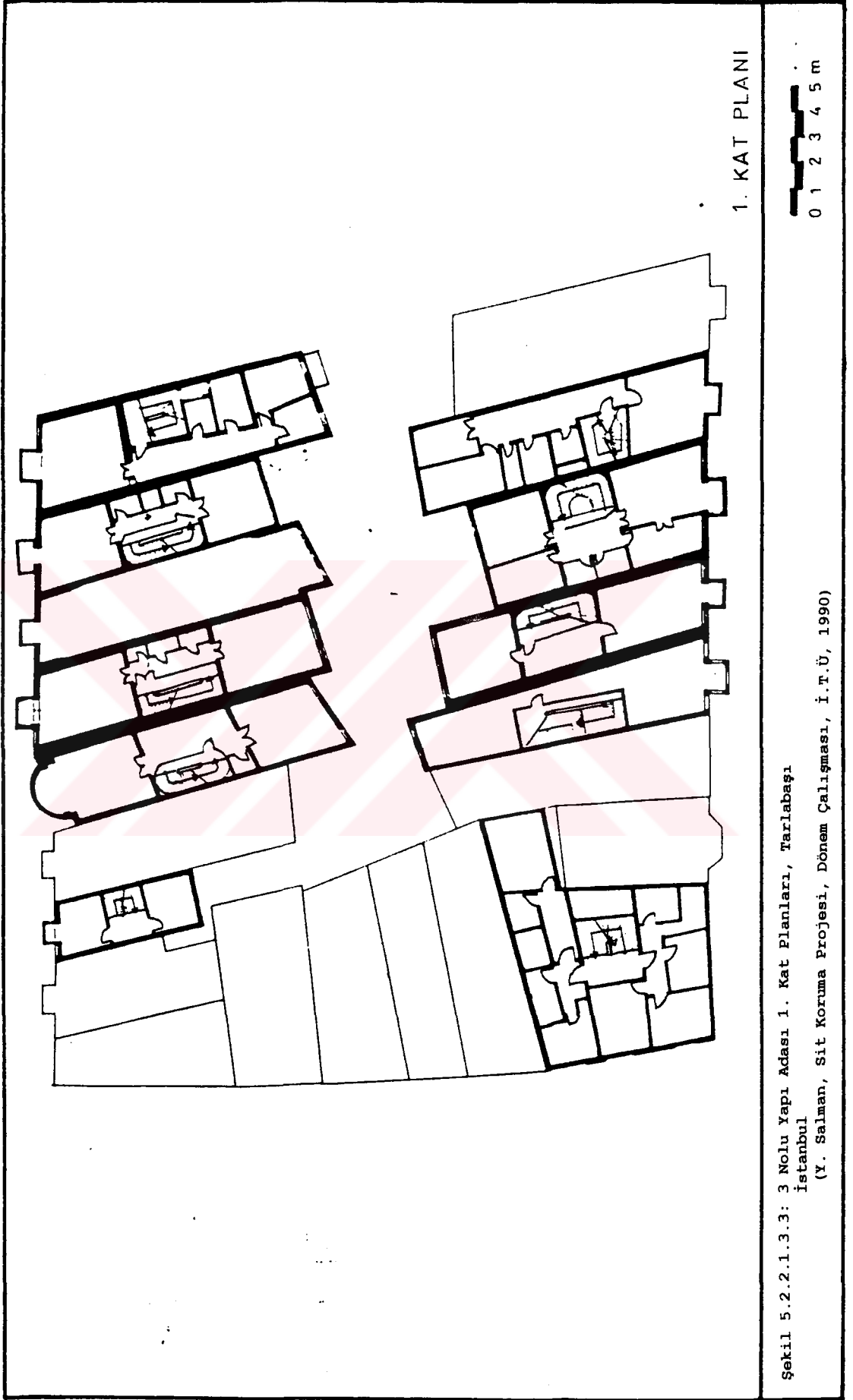

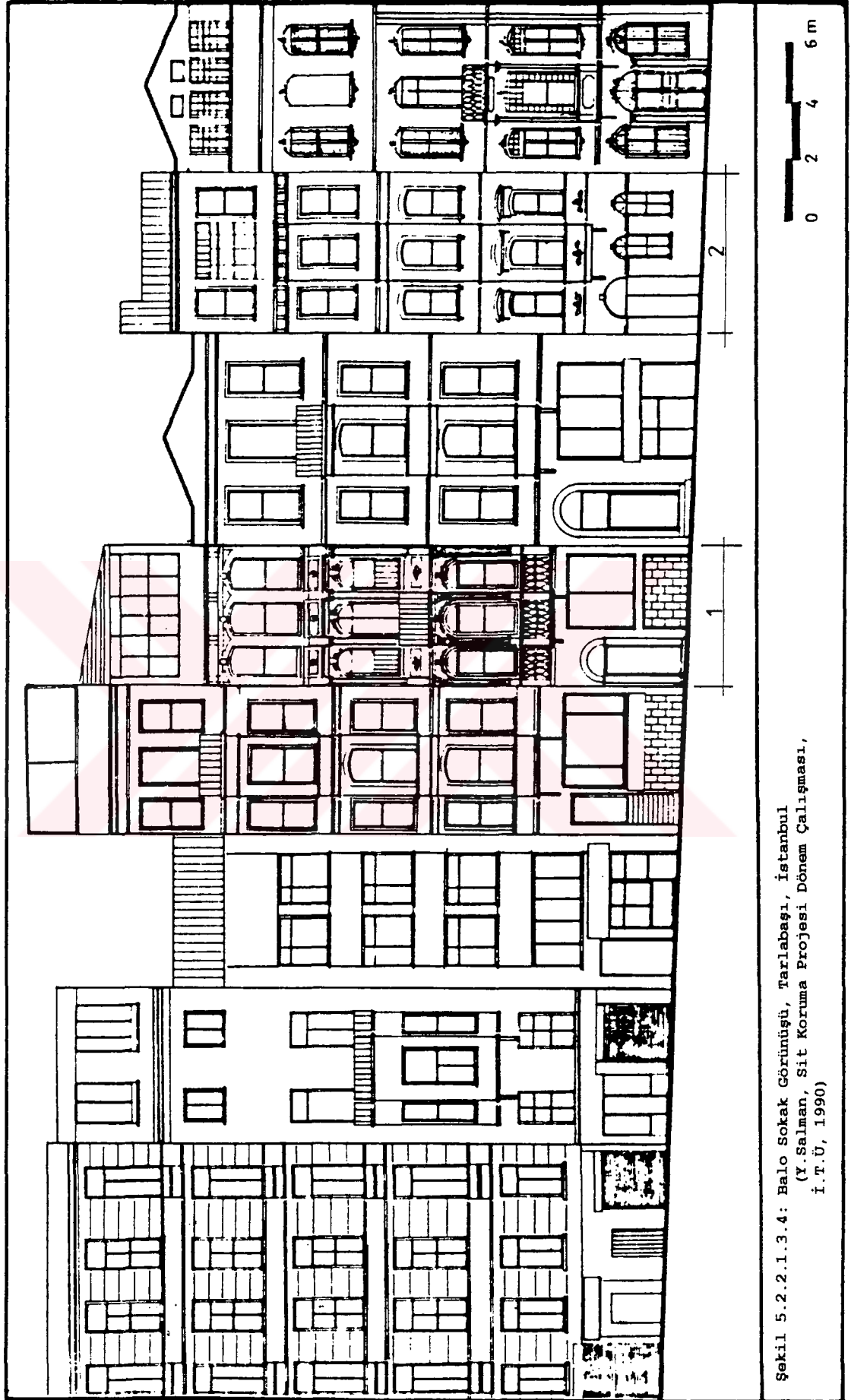
Şekil 5.2.2.1.3.1: 3 Nolu Yapı Adası Vaziyet Planı, Tarlabası, İstanbul

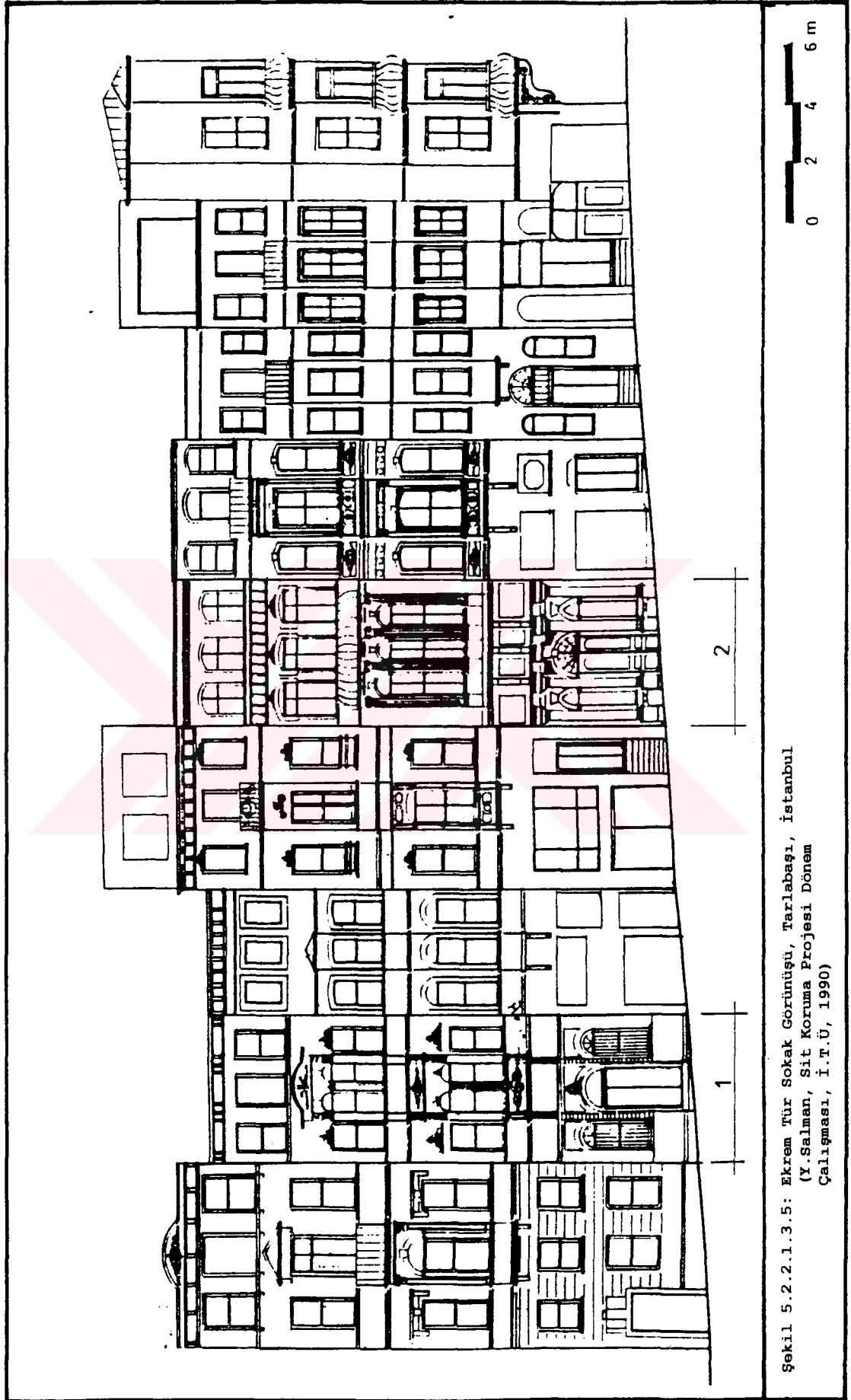
(Y. Salman, Sit Koruma Planı, Dönem Çalışması, İ.T.Ü, 1990)

5 10 15m

5.2.3. 19.YY OSMANLI KONUT MİMARİSİNDE 'SIRA EV' OLGUSU VE FENER ÖRNEKLEMİ

19.yy Osmanlı konu mimarisinde, yüzyılın son yıllarında görülen yeni bir oluşum, önceleri belirli kentsel çevrelerde uygulanan ve daha sonra başkent İstanbul'un büyük çoğunluğunda konut dokusuna katılan ve aslında, batılı bir form olan 'sıra evler' olmuştur.

Sıra ev, genel anlamda, sokak üzerindeki konut birimlerinin aralıksız yan yana gelişini, ancak salt bu yan yana gelişten oluşan "dizi" yi anlamaktan çok, tipolojik birimlerin yinelenmesinden doğan "toplanabilir" bir biçimsel oluşu ifade etmektedir. (A.Batur, A.Yücel, N.Fersan, 1979, S:188)

Aynı yada benzer planometrik düzenlerin, birbirine yakın cephe düzenlemelerinin yinelenmesinden oluşan bu biçimlenme, Avrupa toplumlarında Ortaçağ sonrası kentinin tipik küçük ve orta tüccar evi olarak gelişmiş, aynı zamanda oluşan ticaret kentlerinin, kent çevrelerinde meydana gelen tarım arazilerinin parçalanması ve arsa vurgunu ile oluşturulan planlamanın da biçimsel özünü göstermiştir. Önceleri, İngiltere, onu izleyerek, Almanya, Hollanda ve diğer batı Avrupa kentlerinde gelişen bu tipolojik kategori, daha geç dönemlerde Doğu Akdeniz'in büyük liman ve ticaret kentlerinin de önemli biçimsel ögesi olmuştur. (A.Batur, A.Yücel, N.Fersan, 1979, S:188)

Osmanlı konut mimarisinde, 19.yy çoğulcu ve karmaşık yapısı ile meydana gelen diğer bir biçim olan "sıra evler", toplumsal yapıdaki değişimlerin etkileri ile oluşan, genelde, Müslüman ve Hristiyan tüccarların, esnafların orta ve küçük bürokratların konutları olarak kullanılan ve

Başkent İstanbul'un büyük kesiminde kendisine ait biçim ilkelerine ve formlara sahip yapılaşmalar olmuşlardır.

Artan nüfusun barındırılması ve yeni konut ihtiyaçlarının ortaya çıkması ile sıra evler, Osmanlı konut mimarlığında meydana gelen yüzyıl değişimlerinin yansıması olmuşlar, yeni kentsel çevreler etrafında oluşturulmaya başlanmıştır.

Kentsel çevrelerden ve mekanlardan kopuk olmayan ve üzerinde yer aldıkları yol boyunca tasarlanmaları ilkelerine dayandırılan sıra evlerde, diğer geleneksel Osmanlı konutlarından farklı olarak sokak dokusundan bir kopma gözlenmemiş, bahçeli tasarımların yoğun olduğu geleneksel Osmanlı yerleşimlerinin, 19.yy'da kentsel mekanların oluşumuyla yok olduğu dönemlerde kullanılan en mantıklı çözümleri içermişlerdir.

Sıra evler, dönemin diğer baskın konut yapılaşması olan apartmanlardan farklılıklar göstermişler, var olan tasarım ilkelerinin kullanılmaları ile Osmanlı konut anlayışından uzaklaşmalarına rağmen, batılı örneklerinin biçim ve düzen ilkelerinden farklılıklar göstererek tasarlanmışlar, çıkış noktaları olan kentsel alanların parsellenmesi ve dar alanlarda konut oluşumunun zorunluluğu doğrultusunda çevrelendikleri sokak, cadde dokusu veya meydanın biçimsel ilkeleri ile meydana gelmişlerdir. (A.Batur, A.Yücel, N.Fersan, 1979, S:197)

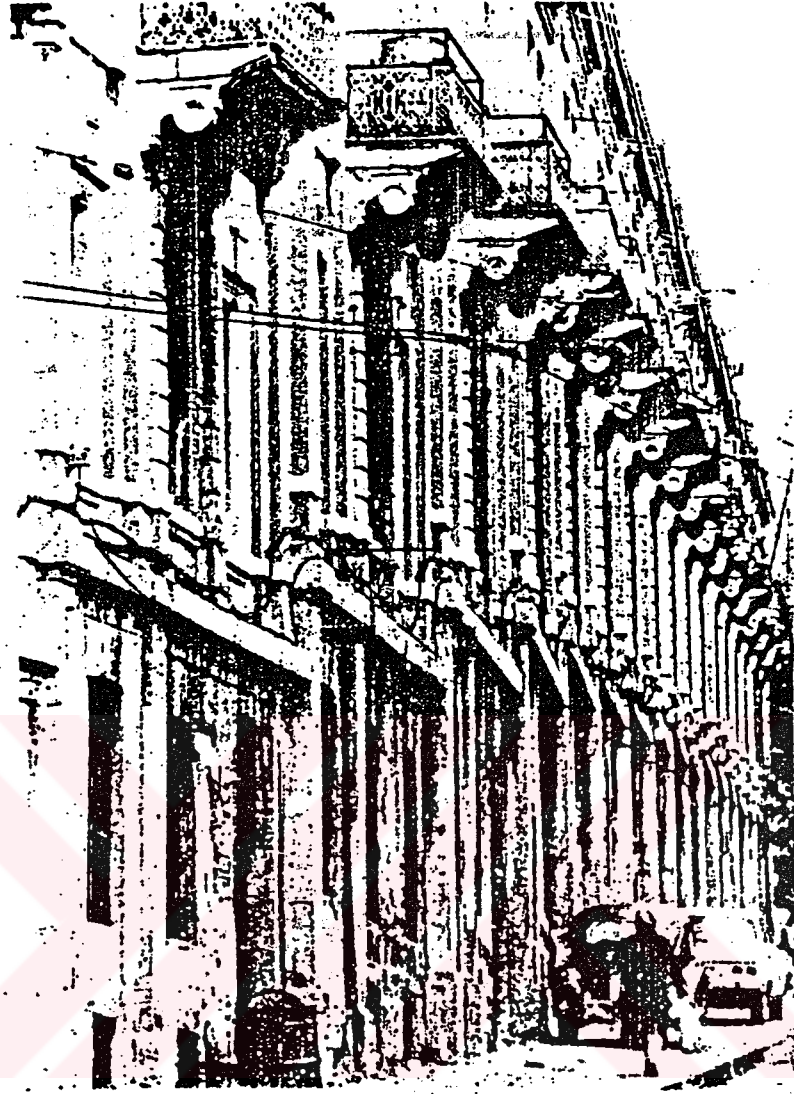
Batılılaşma hareketlerinin etkileri ile gelen ve Osmanlı konut mimarisinde kendine ait biçim ilkeleri oluşturan sıra evlerde, batılı örneklerinden farklı olarak kentsel çevreye ve sokak dokusuna uyan, sokak boyutlarını zorlamayan bir ölçek anlayışı ve dolaysız bir sınır ortaklığı

da oluşmuş, bu yönü ile, batının geniş bahçeler ve kentsel alanlar içerisinde belirli düzenler ve biçim ilkeleri ile oluşturulmuş sıra evlerinden farklılıklar içermişlerdir.

Kentsel mekanların farklılaşması, topoğrafyanın etkileri ve kullanıcıları farklılığı ile, Osmanlı başkenti olan İstanbul'da sıra evler, tasarım, üslup ve biçim bakımından farklılıklar içermişler, ancak ortak noktaları, geleneksel Osmanlı konutlarında olduğu gibi sokak-avlu-sofa ilişkisinin yok olması ve mekanlara doğrudan sokaktan girilmesi olmuştur. (S.Denel, 1982, S:54)

Osmanlı konut mimarisi etkilerini içeren diğer bir unsur da, tekrarlanan birimlerden meydana gelen yapılarda çıkmaların kullanılması ve konut mekanlarının kentsel dokuya katılımının sağlanması olmuştur. Çıkma grupları, sokak dokusu üzerinde de süreklilik etkisi yaratarak, Osmanlı konut mimarisinin parçalı ve farklı boyutlarındaki yapılarından ayrılarak yatay doğrultuda bir hareketliliği meydana getirmişlerdir.

Batılı bir biçim anlayışı ve mekan organizasyonu olan sıra evlerde, cephelerde, 19.yy'ın diğer konut yapılarında olduğu gibi klasik etkiler söz konusu olmuş, en belirgin örneğinin görüldüğü Beşiktaş Akaretler'deki dizilerde, mimari biçimlerde korniş ve korniş altı şekillenmeleri, pencere söveleri ve balkon destekleri, konsollar gibi ayrıntılarda Batılılaşmanın getirdiği motifler ve cephe bölünmeleri sergilenmiş, ancak dönemin diğer konut yapılarından, saray ve kasırlardan farklı olarak büyük bir sadelik içerisinde tasarlanmışlardır. (Şekil 5.2.3.1.) (S.Denel, 1982, S:54)

Şekil 5.2.3.1: Beşiktaş, Akaretler Sıra Evleri, İstanbul
(A.Batur, A.Yücel, N.Fersan, "İstanbul'da
19.yy Sıraevleri-Koruma İçin Monografik
Bir Araştırma", 1979, S:201)

Kentsel mekanların ve topoğrafyanın etkileri ile farklılaşan 19.yy sıraevlerinde, diğer bir farklılık ise, dönemin çoğulcu Avrupa Mimarlık akımlarının kullanılmaları olmuştur. Klasik etkiler içeren sıra evlerden başka, Ortaköy onsekiz Akaretler ve Boğaziçi yöresindeki yarı kargir ya da ahşap sıra evlerde, ışık-gölge, yada boşluk-doluluk açısından özgün ve yerel bir Barok Canlandırma Hareketi etkileri de görülmüştür.(Şekil 5.2.3.2.)

Şekil 5.2.3.2: Ortaköy Onsekiz Akaretler Sıraevleri,
İstanbul (A.Batur, A.Yücel, N.Fersan,
"İstanbul'da 19.yy Sıraevleri-Koruma için
Monografik bir araştırma", 1979, S:201)

19.yy Osmanlı konut mimarisinde görülen sıra evlerin, farklı biçimlenme ilkelerine ve değişik yapılanmalarına rağmen, ortak bir ifadenin ürünü oldukları, geleneksel Osmanlı konut anlayışından bazı öğeler ve genelde kendi tasarım öğeleri ile biçimlendikleri görülmüş, batılı bir form olan Sıraev'in İstanbul'da meydana getirdiği özgün karakterin, çok katlı yapılaşmanın yayılmasına ve 20.yy oluşumlarına da büyük etkileri olduğu görülmüştür.

5.2.3.1. 19.YY FENER SIRAUEVLERİ

1500 yıllık bir tarihe ve geçmişe sahip olan, değişik uygarlıklar ve kültürler içerisinde varlığını sürdürmüş olan Fener semti, İstanbul'un fethinden sonra yoğun bir şekilde azınlık gruplarının yerleştirildiği ve iskan edildiği bölgelerden biri olmuştur.

Etnik yapının çoğunu, Osmanlı hanedanı ve saray çevresi ile yakın ilişkiler içerisinde olan Rumlar'ın oluşturduğu bu bölge, aynı zamanda, ekonomik yapı faaliyetlerinin de yoğun olarak yer aldığı bir bölge olmuştur. Hanedan ile yakın ilişkiler, eski kültürler ve ekonomik sebepler doğrultusunda batılı ülkelerle kurulan yakınlaşmalar, bölgenin gelişmesi ve kentsel bir karaktere bürünmesine yol açmış, 'Batılılaşma' etkileri ve yeni mimari biçimler, tasarım kalıplarına girmeye başlamıştır.

Batılı bir form olan ve kökeni Ortaçağ sonrasının küçük ve orta tüccar evi oluşumuna dayanan ve sonraları, Doğu Akdeniz'in liman şehirlerinin de konut mimarisi karakteri olan 'Sıra ev' olgusu, Fener semtine, 19.yy'da yeni bir karakter kazandırmış ve mevcut kent dokusu içerisinde yerini almıştır.

Fener bölgesinde 'Sıra ev' ler, mevcut doku içerisinde tek yapı ve kent konutları biçimleri ile birlikte tasarlanmış, kentsel yaşama getirdiği süreklilik ve biçim ilkeleri ile hareket kazandırmıştır. Bu hareketin kökeninde yine, mevcut kent dokusunun bireylere bölünmesi anlayışı yer almış, parsellenme, sıkışık doku ve artan nüfusun barınma problemleri 'Sıra ev' grupları ile çözümlenmeye çalışılmıştır.

19.yy'ın çoğulcu yapısı içerisinde, kentlerde kendilerine uygulama alanı bulan 'Sıra ev'ler, Fener bölgesinde diğer kentsel çevrelerden farklılıklar göstermişler ve sıralı dizilerden oluşan bu konut biçimi, Fener'de tek yapı ve kent konutları ile birlikte yer almışlardır.

En belirgin özellikleri, aksenel, simetrik bir tasarım anlayışına değil, yinelenmeye bağlı açık diziler olarak tasarlanmaları olmuş, açık diziler olmaları, tarz bakımından, Fener sıra evlerinde, sokak dokusuna katılan konut elemanlarının ve öğelerinin bir ritm olgusunu meydana getirmelerine ve mimari öğelerle tamamlanan bir biçimsel yapıya sahip olmalarına yol açmıştır.

Tekrarlanan elemanlar olmaları, plan düzenlerinde birbirlerine eşit veya çok yakın formlar içermelerine sebep olmuş, öğeler, sokağa katılan ve sokak dokusunu takip eden bir süreklilik içerisinde kullanılmışlardır.

Genel plan şemalarında, Geleneksel Osmanlı Konutlarından büyük farklılıklar içermişler, Osmanlı konutlarının sokak-avlu-sofa düzeni, bu konut yapılarında, direkt mekana girme şeklinde görülmüştür. Mekan organizasyonlarında da değişimler görülmüş, yeni bir yapı tipi olması, Osmanlı karakterini almasına engel olmuştur. Osmanlı Konut mimarisi karakterini bazı elemanlarda, çıkma gruplarında korumuş, ancak batının 'Sıra ev' formundan da farklılıklar içermişlerdir.

Yapılan bu değerlendirme çalışmasında, Fener Sıra evlerinin 19.yy konut yapıları olarak gelişimleri aktarılması amacı güdülmüş, formların Osmanlı Konut mimarisinden farklılıkları ve batılı etkileri gösterilmeye çalışılmış, bu amaçla, Fener bölgesi, genel vaziyet planı

üzerinde yer alan ve numaralandırılmış sıra ev gruplarının tahlili ile konut prensipleri açısından incelenmiştir.

Fener bölgesi, vaziyet planından da görülebileceği gibi, sahile paralel olarak giden sokaklar arasında bulunan ada gruplarından oluşmuştur. Bu yapı adaları, sahile yakın kısımlarda bir "grid" özelliği göstermiş, ancak sahilden tepelere doğru uzaklaşan sokaklarda, yine organik bir sokak dokusu gözlenmiştir. Sokak dokusunun düzgünlüğü ve dar parsellenme, yerleşim dokusunun da belirli bir düzen içerisinde oluşmasına sebep olmuştur. (Şekil 5.2.3.1.1.)

Tek konut yapılarının da inşa edildiği bölgede, en uzun 'sıra ev' dokusu, Yıldırım Caddesi üzerinde yer alan, 29-36 nolu parsellerde oluşturulmuş dokudur. (Şekil 5.2.3.1.1.)

Bu Sıra ev grubunda, oluşturulmuş birimin sürekli tekrarı yer almış, birimlerde, dar parsellenme dolayısı ile sokak dokusunu takip eden bir planlama ve sınır çizgisi oluşumu görülmüştür.

Merdivenler, tasarımın en kuvvetli elemanlarından olmuş, yapıların darlığı, merdivenin, konutların karşılıklı duvarlarında ve tek kollu formda biçimlenmesine sebep olmuş, üst katlarda ise yarı dönel bir merdiven yapının orta cephesine yakın kısmına yerleştirilmiştir.

Orta mekan anlayışının görülmediği bu yapılarda, odalar her iki cepheye yerleştirilerek, ışık ve sokak mekanına katılma olgusu tasarımda yer almıştır. Odaların şekli ön cephelerde kareye yakın bir dikdörtgen olarak tasarlanarak, asıl yaşama hacimleri burada oluşturulmuştur. Zemin katın üzerinde her iki katta da, yerleşim aynı

şekilde oluşturularak plan düzeninde bütünlük olgusu vurgulanmıştır. Arka cephedeki mekanlar hakkında bir fikir yürütmek çok zordur, çünkü belirgin bir bölüntülenme yer almamış, açık kullanıma bırakılmıştır. (Şekil 5.2.3.1.2.)

Çıkmalar, Osmanlı mimari karakteri taşıyan elemanlar olarak yapılar da kullanılmış, birinci katta kapalı oluşturulan çıkmalar, en üst katta ise açık çıkma, balkon haline dönüşmüştür. Çıkmalarda, sokak cephesine her üç yönden açılım görülmüş, dar konutların mümkün olduğunca aydınlatılmasına ve mekanın ferahlatılması düşüncesine gidilmiştir. (Şekil 5.2.3.1.2.)

Zemin katlarında, yapıların sokak dokuları ile birlikte giden bir sürekliliği göze çarpmış, zemin katlar, sokaktan birkaç basamak ile yükseltilerek, bodrum kat kullanımının sağlanmasına gidilmiştir. Konutlara giriş, yarlardan verilen dar ve merdivene ulaşan bir koridor ile sağlanmıştır.

Bu sıra evlerde, yapının derinliğinin fazla olmaması sebebi ile aydınlık yapılmamış, her iki cepheden alınan ışık yeterli bulunmuştur. Sıra ev grubunun en dikkat çekici yönü, diğer bölgelerdeki sıra evlerden farklı olarak zemin katta çıkma uygulanması olmuştur.

Cephelerinde, en belirgin özellik, çıkmaların yarattığı ritmik düzen olmuş, çıkma gruplarının altında kullanılan konsollar, katlar arasında ayırıcı olarak kullanılan kornişler, pencere üzerinde yer alan söveler, ve çevrelendikleri girlandlar, çatı bitimlerinde kullanılan dış kesimi motifleri ve klasik cephe düzenleri, dikdörtgen pencereleri ile Yunan ve Rönesans etkileri taşımışlardır.

Zemin katlarda, Rustik taş kullanımları ve yatay derz uygulamaları görülmüş, giriş kapıları yükseltilerek vurgulanma yönüne gidilmiştir. (Şekil 5.2.3.1.3.)

Yıldırım Caddesi üzerinde, 22-23 nolu parsellerde yer alan ve sıra ev'in en ufak birimi olan iki yapıda da aynı parsellenme ve biçim anlayışı etkili olmuştur. Parsellenmenin dar oluşu, merdivenin yapının bir kenarında ve tek kolda çözülmesi çabası gözlenmiştir. Merdiven, üst katlarda da tek kollu olarak devam ederek, mekanın rahatlatılması çabası görülmüştür.

Genel bir orta mekanın oluşturulmadığı bu tipte, odalar, yine zemin ve birinci katlarda dikdörtgen formda, üst katlardaise kare formda çözümlenmiş, sokak cephesindeki oda asıl kullanım mekanı olmuş, bahçe cephesinde ise diğer hacimler çözülmüş, katlarda planlar tekrarlanmıştır. Planlardaki tekrarı bozan unsur ise çıkmanın ikinci katta kullanılmasın rağmen, en üst katta bulunmayışı olmuştur. (Şekil 5.2.3.1.4.)

Zemin katta farklı biçimleniş yer almış, merdiven ile yükseltilmiş kısımda, bodrum katın zemin kata dönüştüğü gözlenmiştir. Sokak dokusuna uyan bir girişim ile girişler yine yapının yan kenarından verilmiştir.

(Şekil 5.2.3.1.4.)

İkili birim olması dolayısı ile cephede bir süreklilik ve ritm olgusu görülmez, ancak çıkmanın tek katta biçimlenmesi de bir ifade olmuş ve cephede o kat vurgulanmıştır. Cephelerde yine klasik bir düzen anlayışı içerisinde kullanılan pencereler, sürekli ve kavisli söveler ile çerçevelenmişler, boyuttan farklılıklar göstermiştir. Pencere aralarında kullanılan sütunlar Dor nizamında

yapılmış ve aynı sütunlar zemin kat ve birinci kat pencereleri arasında, abartılı kompozisyonları ile yer almışlardır. Katlar arasında ayırıcı amaçlı kornişler kullanılmış, çıkmanın ve pencerelerin önünde dış kesimi motifli demir parmaklıklar kullanılmıştır. Giriş kapısının iki yanındaki dor sütunları ve yuvarlak kemeri ile abartıldığı ve 'taç kapı' karakterinde vurgulandığı görülmüştür. (Şekil 5.2.3.1.5.)

Yıldırım Caddesi üzerinde yer alan diğer ikili birimde, 37-38 nolu parsellerdeki 'Sıra Ev'dir. Bu yapıda da genel özellik olarak parsellenmenin dar ve uzun bir karakterde olduğu ve kat düzenlerinin oluşumunda etkili olan merdivenin ise farklı bir şekilde yapının bahçe cephesinde çözümlendiği görülmüştür. Merdiven, diğer tiplerde de olduğu gibi tek kollu ve yapının duvarına yaslanmış vaziyettedir. (Şekil 5.2.3.1.6.)

Merdivenin cepheye alınması ve karşısındaki mekanın birinci katta açık, üst katta ise kapalı kullanımı, orta mekan oluşumunun bulunmadığını göstermiş, katlarda planlar tekrarlanmış, sokak cephesindeki odanın çıkma grubu ile tamamlanarak vurgulanması yoluna gidilmiştir. (Şekil 5.2.3.1.6.)

Zemin katta, sokaktan yükseltilmemiş bir şekilde yapıya girilme ve merdivene yönelme söz konusu olmuş, zemin kat kullanımının katlara katılması ile bu etki yaratılmıştır.

Cephelerinde, yine klasik düzenler altında bir tasarım gözlenmiş, pencere boyutları büyük tutularak mekanların aydınlatılmasına gidilmiştir. Simetri yapının zemin katı dışında klasik düzenler etkisi ile görülen bir davranış olmuş, katlar arasında korniş kullanımları, çıkmalarda

İyon kolonlarının yer alması, çatı bitiminde yine dış kesimi süslemelerin yer alması, yapının Yunan ve Rönesans karakteri altında biçimlendiğini göstermiştir. (Şekil 5.2.3.1.7.)

Yıldırım Caddesi üzerinde 16-17-18 nolu parsellerdeki üçlü grup, incelenen diğer 'Sıra ev' yerleşimi olmuş, bahçe cephesinde yapılan bir ek ile diğer sıra evlerden farklı bir geometriye sahip olmuşlardır. (Şekil 5.2.3.1.1.)

Merdiven gene yapı ortasında çözülmüş ve orta mekan anlayışı görülmemiştir. Merdiven karşısında yer alan hacimler, mutfak ve banyo olmuşlardır. Sokak cephesinde oda, yine diğer tiplerde olduğu gibi kareye yakın bir dikdörtgende tasarlanmış ve çıkma grupları ile kuvvetlendirilmiştir. Çıkma orta katta yer almış, üstündeki katta ise balkon kullanımına geçilmiştir. (Şekil 5.2.3.1.8.)

Yıldırım Caddesi üzerindeki bu üçlü sıra evde, ek yapılması dolayısı ile arka cephede de oda kullanmaya gidilmiş ve dikdörtgen formda tasarlanmış, odalar arası bağlantıyı ise açık bir koridor sağlamıştır.

Cephelerde, Yıldırım Caddesi üzerindeki diğer sıra ev gruplarında da görülen klasik düzen ve çıkmalar ile oluşturulmuş, ritm olgusu süregitmiş, yapılarda aynı süsleme elemanları kullanılmıştır. Çatı parapeti altındaki dış kesimi motifleri, pencere kenarlarındaki söveler, katlar arasındaki kornişler ve çıkmanın kenarlarında kullanılan İyon sütunları, Yunan etkileri taşıyan cephe elemanlarıdır. (Şekil 5.2.3.1.9.)

İncelenen diğer bir sıra ev grubu, Yıldırım Caddesi üzerinde 14-15 nolu parsellerde yer alan ikili birimdir. (Şekil 5.2.3.1.1.)

Diğer parsellerde olduğu gibi, burada da dar ve uzun bir parsellenme üzerinde, mekan oluşturulmuş, ancak, katlar arasında irtibatı sağlayan merdiven, orta cepheye yerleştirilerek, farklı bir biçimlenmeye gidilmiştir. (Şekil 5.2.3.1.10.)

Orta mekan anlayışının olmadığı bu sıra ev grubunda da çift cephe kullanımına gidilmiş, sokak cephesinde yer alan oda, kareye yakın dikdörtgen, arka cephedeki oda ise, dikdörtgen formda oluşturulmuştur. Çıkmalar, sokak cephesinde kullanılmış, üst katta ise açık çıkmaya, balkona dönüşmüştür. Plan düzenleri tüm katlarda, aynı şekilde tekrarlanarak plan bütünlüğüne gidilmiştir. (Şekil 5.2.3.1.10.)

Zemin katta, diğer sıra ev gruplarında olduğu gibi sokak dokusu ve geometrisi ile bütünleşme ve zemin katın, bodrum kat kullanımına olanak verebilmesi için yükseltilmesi görülmüş, bu özellik, tüm Yıldırım Caddesi sıra evlerinde görülen bir ortak davranış olmuştur. Giriş, yapının yan kenarlarında ve dar bir şekil oluşturulmuş ve merdivene yönlendirilmiştir.

Cephelerinde, diğer yapılardan farklı olarak Barok motifler yer almış, klasik düzen içerisinde gruplanmış pencerelerin üstlerinde girland ve çelenk motifleri, çıkmaların parapetlerinde ise plastırlar kullanılarak cephenin bezenmesine çalışılmıştır. Katlar arasında kullanılan kornişler yine ayırıcı elemanlar olmuşlar, çatı bitiminde dış kesimi motifleri, giriş kapısında ise yarım daire

kemerler kullanılarak karmaşık bir cephe meydana getirilmiştir. Yunan, Rönesans ve Barok etkilerinin birlikte görüldüğü bu yapı, aynı cadde üzerindeki diğer sıra evlerden bu özelliği ile diğerlerinden ayrılmıştır. (Şekil 5.2.3.1.11.)

Fener bölgesinde yer alan diğer bir sıra ev, Vodina Caddesi ile Akçin Sokağın kesiştiği noktadaki 10-11 nolu parsellerde bulunan ikili birimdir. (Şekil 5.2.3.1.1.)

Bu ikili birimde, diğer sıralı evlerden farklı olarak plan tekrarlanmamış, cephe yapısı olma özelliği ile değişik bir tasarım yapılmıştır. Ancak merdivenin yeri ve arka cephe kullanımı aynı olması, sıra ev karakterine verebilmiştir. Mekanların farklı oluşturulduğu, merdivenin ise daha büyük bir boyutta tasarıma katıldığı bu sıra ev'de, odalar, ortak çıkmanın paylaşımı ile şekillenmişler, üst kat planında köşe cephesine farklı boyutta ve geometride bir çıkma daha katılmıştır. (Şekil 5.2.3.1.12)

Zemin katında, sokak dokusunun ve çizgilerinin devamı tasarıma kuvvetli olarak katılan bir eleman olmuş, yapının köşesindeki odanın duvarları, sokak dokusunu gösterir bir hatta yapılmıştır. Yapıya giriş, yine yapının ortasından ve her iki konutun yanlarından ve dar şekilde olmuştur. Diğer sıra ev gruplarından farklı olarak bir sahanlık oluşturulmuştur ve merdivenin karşısında ise büyük ve boş bir hacim bırakılmıştır.

Çıkmanın tek parçalılığı, sokak dokusu üzerinde farklı bir etki olarak göze çarpmış, diğer yapıların çıkma gruplarının konutlara ayrılması bu yapıda görülen bir davranış olmamıştır.

Cephelerde, sokak karakterine uygun olarak, klasik düzenler yer almış, ancak pencere boyutları yan cephede büyüyerek değişik bir biçim anlayışını göstermiştir. Pencere sövelerinin kullanımı, kat aralarında korniş kullanımı ile katların ayrılması, pencereler arasında Dor sütunların kullanımı ve cumba üzerindeki balkonda kullanılan demirlerin dış kesimi motifleri ile oluşturulması, Yunan mimarisi etkilerini göstermiştir.

(Şekil 5.2.3.1.13.)

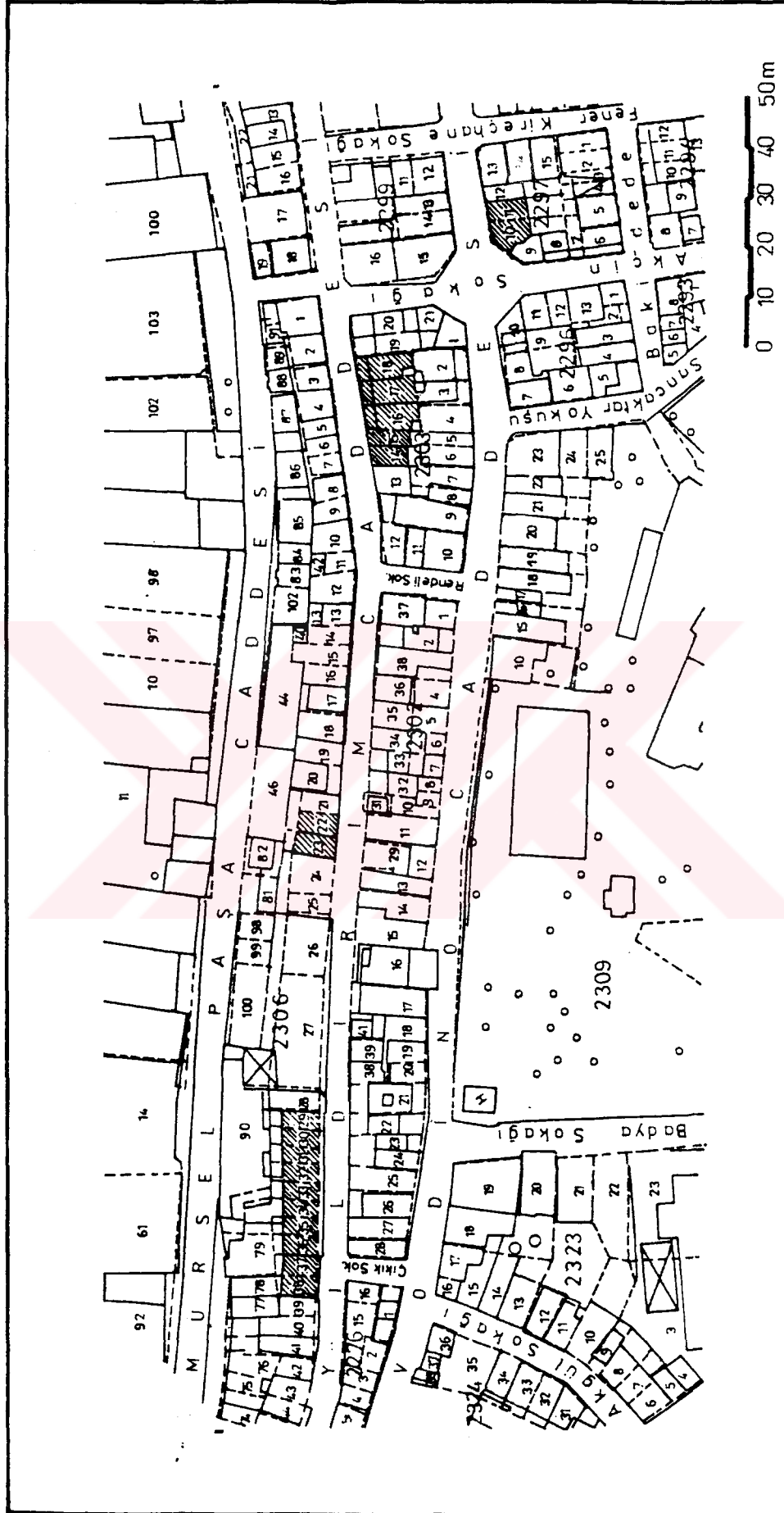
İncelenen örneklerde de görüldüğü gibi, 19.yy'da Fener, sıra evlerin yoğun olarak görüldüğü bir yer olmuş, sıra evler genelde, ortak tasarım ilkelerine sahip olmuşlardır. Plan düzenlerinde, merdivenin yeri, tiplerin oluşumunu belirlemiş, iki ana plan tipi gözlenmiştir. Bunlardan biri, merdivenin ortada oluşturulduğu ve mekanların, iki cepheye aynı boyutlarda konduğu, diğeri ise merdivenin arka cephede yer alarak, asıl mekanın ön cephede oluşturulduğu, arka cephede ise boyut ve işlev olarak farklı bir odanın yer aldığı plan düzeni olmuştur. Odaların boyutları, özellikle sokak cephesinde, tüm konutlarda aynı alınmış, cumbalar ise yine aynı boyutlarda ve simetride yerleştirilmişlerdir.

Zemin katlarında çoğunlukla, sokaktan kopuş, yükselen bir giriş ile sağlanmış, ancak sokak dokusu ve çizgileri kuvvetli bir şekilde tasarıma katılmıştır. Binaya giriş, bütün yapılarda, yapının yan kenarından ve dar bir koridorun merdiveni bulunduğu bir plan düzeni içerisinde düşünülmüş, değişen elemanlar ise üst katlarda merdivenin karşıladığı mekanlar olmuştur.

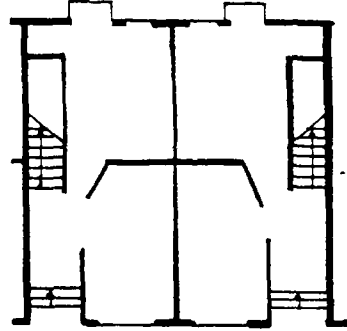
Cephelerde, genelde klasik bir düzen içerisinde gruplamalara gidilmiş, Yunan, Rönesans ve bazı yapılarda Barok

etkiler gözlenmiştir. Ancak asıl kullanılan, Yunan ve Rönesans mimari kalıpları olmuş, Barok etkiler, zaten tasarıma katılım ögesi olarak süslemelerde görülmüşlerdir. Sokak dokusunda, çıkma grupları ile akıcılık ve ritm oluşturulmuş, bu olguyu güçlendiren elemanlar ise katlar arasında ayırıcı görev yapan kornişler ve cumba gruplarının altında yer alan konsollar olmuştur. Genel karakter oluşumu olarak göze çarpan diğer bir unsur ise, birinci katlarda kullanılan cumbaların, bir üst katta balkona dönüşmesi açık çıkma karakteri ile yapının derinliğinin ve sokak perspektifinin kuvvetlendirilmesi işlevini üstlenmesi olmuştur.

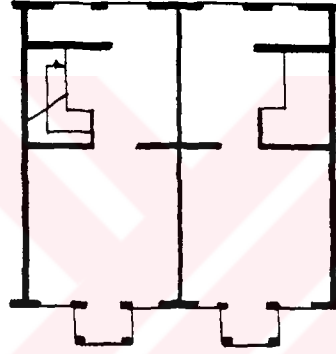
Bütün bu özellikleri ile Fener sıra evleri, oluşum ve kentsel mekana katılım yönünden kendi özgün anlatımına sahip, ana biçimlenme ilkeleri ve cephe oluşumu ile batılı formlardan kuvvetli etkiler taşıyan, ama, sonuçta kendine ait kurallar ile gelişmiş ve geometrisini kurmuş bir 19.yy yapı oluşumunu göstermiştir.

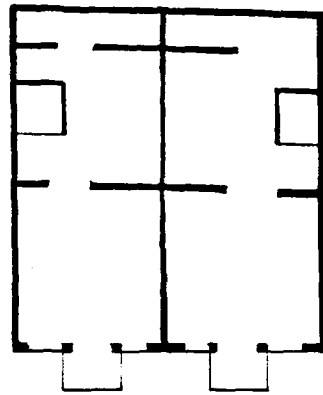
Şekil 5.2.3.1.1: Fener Bölgesi Vaziyet Planı, İstanbul
(H. Gültekin 19.yy'da İstanbul'da Mimarlık Ve
Kentsel Değişim, Dönem Çalışması, İ.T.Ü, 1989)

Zemin Kat Planı

1. Kat Planı

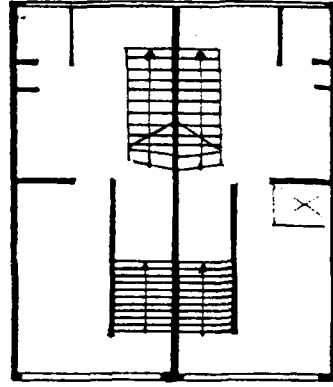
2. Kat Planı

0 1 2 3 4 5m

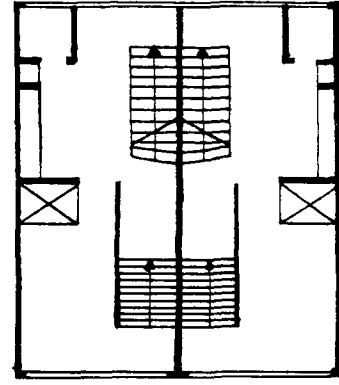
Şekil 5.2.3.1.2: Yıldırım Caddesi Sıra Ev Planları, P.No:29- 36,
İstanbul
(H. Gültekin, 19.yy'da Mimarlık Ve Kentsel
Değişim, Dönem Çalışması, İ.T.Ü, 1989)

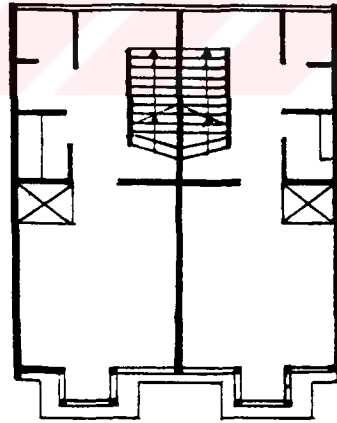
Şekil 5.2.3.1.3: Yıldırım Caddesi Sıra Evleri,
İstanbul (İ. Gültekin, 19.yy'da Mimarlık Ve Kentsel Değişim,
Dönem Çalışması, İ.T.Ü, 1989)

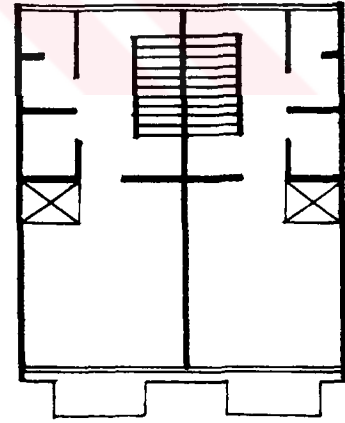
Zemin Kat Planı

1 Kat Planı

2. Kat Planı

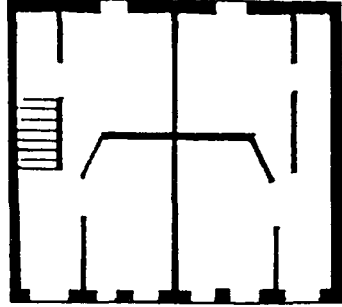
3. Kat Planı

0 1 2 3 4 5m

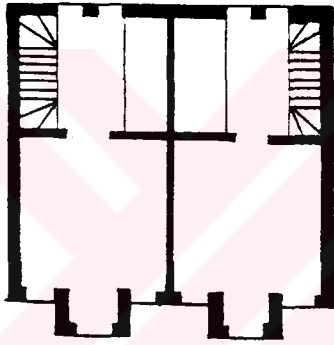
Şekil 5.2.3.1.4: Yıldırım Caddesi Sıra Ev Planları, P.No:22- 23,
İstanbul
(H. Gültekin, 19.yy'da Mimarlık Ve Kentsel Değişim,
Dönem Çalışması, İ.T.Ü, 1989)

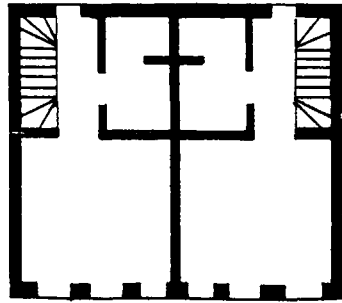
Şekil 5.2.3.1.5: Yıldırım Caddesi Sıra Evleri,
İstanbul
(H. Gültekin, 19.yy'da Mimarlık Ve Kentsel Değişim,
Dönem Çalışması, İ.T.Ü, 1989)

Zemin Kat Planı

1. Kat Planı

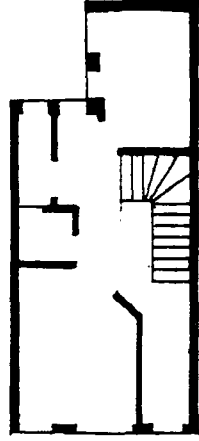
2. Kat Planı

0 1 2 3 4 5m

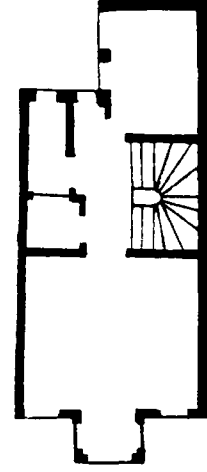
Şekil 5.2.3.1.6: Yıldırım Caddesi Sıra Ev Planları, P.No:37- 38,
İstanbul
(H. Gültekin, 19.yy'da Mimarlık Ve Kentsel Değişim,
Dönem Çalışması, İ.T.Ü, 1989)

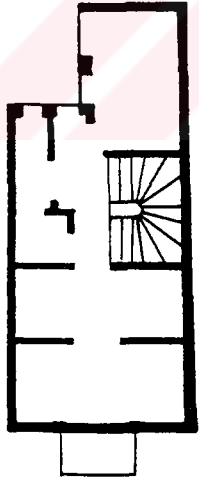
Şekil 5.2.3.1.7: Yıldırım Caddesi Sıra Evleri,
İstanbul
(H. Gültekin, 19.yy'da Mimarlık Ve Kentsel Değişim,
Dönem Çalışması, İ.T.Ü, 1989)

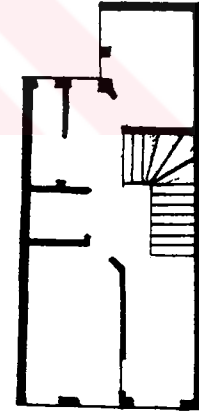
Zemin Kat Planı

1 Kat Planı

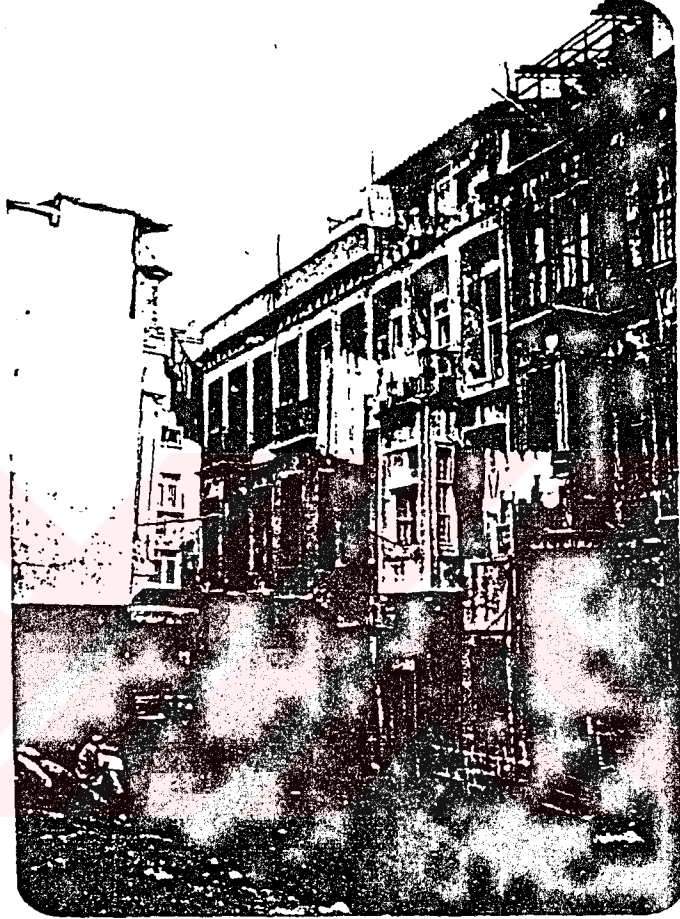
2 Kat Planı

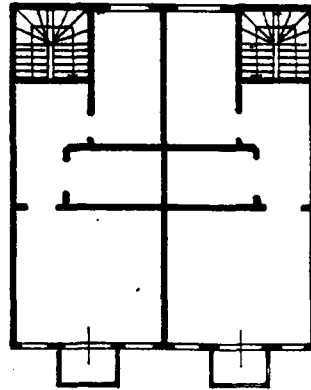
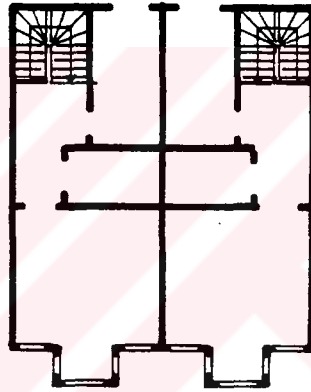
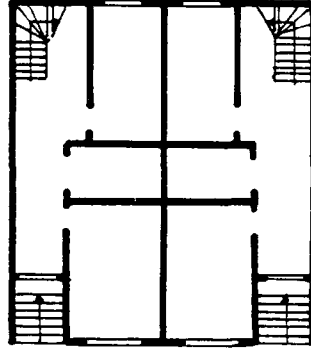
3 Kat Planı

0 1 2 3 4 5m

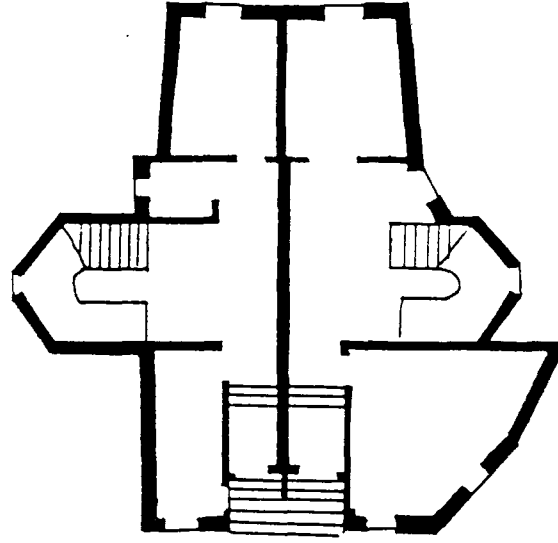
Şekil 5.2.3.1.8: Yıldırım Caddesi Sıra Ev Planları, P.No:16- 18,
İstanbul
(H. Gültekin, 19.yy'da Mimarlık Ve Kentsel Değişim,
Dönem Çalışması, İ.T.Ü, 1989)

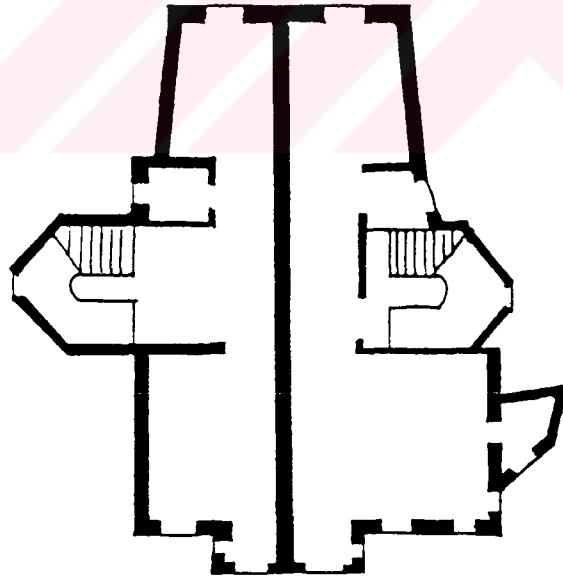
Şekil 5.2.3.1.9: Yıldırım Caddesi Sıra Evleri,
İstanbul
(H. Gültekin, 19.yy'da Mimarlık Ve Kentsel Değişim,
Dönem Çalışması, İ.T.Ü, 1989)

Şekil 5.2.3.1.10: Yıldırım Caddesi Sıra Ev Planları, P.No:14- 15,
İstanbul
(H. Gültekin, 19.yy'da Mimarlık Ve Kentsel Değişim,
Dönem Çalışması, İ.T.Ü, 1989)

Zemin Kat Planı

1. Kat Planı

0 1 2 3 4 5m

Şekil 5.2.3.1.12: Vodina Caddesi Sıra Ev Planları, P.No:10- 11,
İstanbul
(H. Gültekin, 19.yy'da Mimarlık Ve Kentsel Değişim,
Dönem Çalışması, İ.T.Ü, 1989)

Şekil 5.2.3.1.11: Yıldırım Caddesi Sıra Evleri,
İstanbul
(H. Gültekin, 19.yy'da Mimarlık Ve Kentsel Değişim,
Dönem Çalışması, İ.T.Ü, 1989)

Şekil 5.2.3.1.13: Vodina Caddesi Sıra Evleri,
İstanbul
(H. Gültekin, 19.yy'da Mimarlık Ve Kentsel Değişim,
Dönem Çalışması, İ.T.Ü, 1989)

BÖLÜM 6: SONUÇLAR

Askeri ve siyasi alanda başlayan ve İmparatorluğun gücünün ve ihtişamının yeniden kazandırılması amacı ile ortaya çıkan "Batılılaşma Hareketleri", batılı düşüncenin ve formların her türlü düşünceden ve biçimlerden daha güzel ve mükemmel bir ifade aracı olduğunun kabul edilmesi, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik sebepler, toplumsal yapının dağınıklığı ve dönemin diğer etkileri ile birleşerek, toplumların kendilerini ifade etme araçlarından biri olan mimaride büyük etkiler yapmış ve uzun bir geçmişe, köklü geleneğe ve biçim ilkelerine sahip olan Osmanlı Mimarlığında, geleneksel yapının bozulmasına, kendi karakterinden uzak, yabancı ve farklı bir oluşumlar zinciri ile kimlik değişimine yol açmıştır.

Mimari de, değişim, önceleri toplum yapılarında, saraylarda ve kentsel ölçekte başlamış, kentsel yapının değişimlere maruz kalması ile, özellikle İstanbul'da büyük boyutlara erişmiş, Batılı düşünceler, yavaş yavaş, değişimi yaratan saray ve çevresinden çıkarak toplumun her tabakasına yayılmıştır. Bu yayılım, mimarinin en alt elemanı olan ve geleneksel tasarım ilkelerine, kendi kuralları ile gelişen, şekillenen Osmanlı konut mimarisini de içerisine alarak büyüyen bir hareket olmuştur.

Bu tez kapsamında, 'Batılılaşma Hareketleri'nin, Osmanlı Konut Mimarlığı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu amaçla, batılı formlardan kastedilen Avrupa Mimarlık hareketleri araştırılmış, 19.yy içerisinde kullanılmış

mimari hareketler ve biçim ilkelerinin prensipleri saptanmıştır. Bütün bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar ise aşağıda sıralanmıştır

- Avrupa Mimarlığında, 19.yy, iki ayrı karakterde görülmüş, bunlardan biri aydınlanma hareketinin ve dönemin karışık yapısı kapsamında oluşan ve kökenleri, antik kültürlerin ve Avrupa Mimarlık tarihinin oluşturduğu tüm hareketlerin yeniden kullanımlarına dayanan Canlandırma Hareketleri, diğeri ise, özellikle yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkili olmaya başlayan, Endüstri devrimi ve devrimin getirdiği yeni ihtiyaçların, yeni formlar ve biçim ilkeleri ile tasarlanması hareketi olmuştur.

- Bu mimari hareketler, komut mimarlığında da büyük uygulama alanı bulmuş, Canlandırma hareketleri, getirdiği prensipler doğrultusunda, formlarının saf ve değişimsiz kullanımlarını yaratmaya çalışmış ancak değişen konut ihtiyaçları doğrultusunda, yalnızca cephe mimarisinde kalmışlardır. Diğer hareket ise, değişen toplum ihtiyaçları ve hızlı nüfus artışının, endüstrileşmenin getirdiği yığılmaları çözümlemeye çalışmış, getirdiği yeni tasarım ilkeleri ve kentsel yapı değişimleri ile 20.yy'ın baskın karakteri olan Modern Pehir ve modern konut üniteleri fikrini ortaya çıkarmıştır. En büyük elemanı, zaten varolan konut biçimlerinin ihtiyaçlara uyarlanması olmuş ve bu harekette başarılı bir görüntü çizerek, çok katlı yapılaşmanın ve dönemin en karakteristik konut biçimleri olan 'Sıra ev' olgularının tasarım kalıplarında kuvvetlendiği görülmüştür.

- Osmanlı Konut Mimarlığında ise, değişimler çok farklı bir boyutta görülmüş, ihtiyaçların karşılanması amacıyla çok, batılı formların ve biçim ilkelerinin,

gruplar ve dönemin inşa faaliyetlerinde çok etkili olmuş gayrimüslüm mimarların etkisi ile, mükemmel formlar olarak görülmeleri ile başlamıştır. Başlangıcında tutarsız gibi görünen bu hareketler, yüzyıl sonlarında kuvvetlenerek büyüyen bir etki yaratmış, önceleri, kentsel çevrelerde başlayan değişim, mimarinin her yönüne yayılması ile, Osmanlı İmparatorluğunun yükselme dönemi ile mimari- de ulaştığı ifade bütünlüğünün kaybolmasına yol açmıştır.

- Osmanlı konut mimarlığında, görülen ilk değişim, geleneksel konutların biçimlenme ilkelerinde olmuş, Barok ve Rokoko formlar özellikle, tasarım ilkelerinde ve plan düzenlerinde görülen ve yeni bir tipin yaratılmasına sebep veren Avrupa Mimarlık Akımları olmuşlardır. Değişim, konut yapılarında, cephelerde, dönemin canlandırma hareketlerinin kullanılması ile sürmüştür, plan ve cephe karakterleri farklı, dağınık ve genel ilkeler içermeyen konut yapıları görülmüştür.

- Kentsel yapıda devam eden değişimler, yeni kentsel alanların ve bu kentsel alanlarda, yeni konut biçimlerinin görülmesine sebep olmuştur. Bunlardan biri, özellikle Bey- oğlu-Tarlabası'nda yoğun olarak görülen ve daha sonra, İstanbul'un her yanına dağılacak olan çok katlı yapılanma ve apartmanlaşma olmuştur. Bu konut yapılarında tamamı ile batılı biçim ilkeleri ve elemanları kullanılmış, Avrupa toplumlarının, 17.yy sonlarından itibaren kullandıkları ve Endüstri Devriminin ivmesiyle gelişen fabrika alanlarının yakınlarında, çok sayıda işçi ailesinin, kentlerin dış cephelerinde ve geçiş alanlarında ise kırsal bölgelerden kentlere akan nüfusun barındırılması amacını güden çok katlı yapılaşma, Osmanlı toplumunda ise yüksek gelir gruplarının ve aydın kesimin rağbet ettiği bir biçim olarak, Avrupa toplumlarının

kullanım ilkelerinden farklılıklar içermiş, ancak artan nüfusun barındırılması amacını gütmesi, bir anlamda mantıklı bir davranışın ürünü olarak görülmesine imkan vermiştir. Planlama ilkelerinin ve cephe düzenlerinin batılı formları ve ilkeleri ise, geleneksel anlayışın yok olmaya başladığının göstergesi olmuştur.

- Konut mimarisinde görülen diğer bir hareket ise, Avrupa toplumlarının yine 17.yy başlarından itibaren kullandıkları bir form olan 'Sıra ev' oluşumları olmuş, sıra evler, İstanbul'da başta etnik grupların konut anlayışları olarak görülürken, daha sonraları, büyük bir yayılım göstererek, tüm toplumun yararlandığı ve kaynağı batılı mimarlık davranışları olmasına rağmen, belirli tasarım ilkeleri oluşturarak, kentsel dokuya katılan birimler olarak, çok katlı yapı ve apartmanlaşma olgularından farklılıklar gösteren birimler olmuşlardır.

- Batılılaşma etkisinde değişim, Geleneksel Osmanlı konut mimarlığında, özellikle İstanbul'da yoğunlaşan bir hareket olmuş ve bu yönü ile değişimin karakteri olan, batılı formların ve ilkelerin aslında uyarlanamadığı yalnızca olduğu gibi kullanıldığı ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, Avrupa mimarlık hareketleri etkisi altında gelişen 19.yy Osmanlı Konut Mimarisi, geleneksel formlarının kaybolması, sahip olduğu işlevsel ve doğal estetiğinin, insani değerlerinin uzağında bir kentsel çevre ve mekan anlayışı getirmesi, geriye dönülemez bir süreç içerisinde hızla 20.yy'a taşınan yeni olguları ile mimarlık hareketlerinin birbirini takip eden sürekliliğini göstermiş, günümüz kentlerinin ve mekanlarının oluşumuna sebep veren etkenlerin başlangıç noktası olarak mimarlık tarihinde yerini almıştır.

KAYNAKLAR

- ADAM, M., (1978), İngiltere'de Toplu Konut, Mimarlık Dergisi, Sayı:3, Nüve Matbaası, Ankara
- AKIN, G., (1990), Asya Merkezi Mekan Geleneği, Başbakanlık Basımevi, Ankara
- ASLANAPA, O., (1984), Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, Evrim Matbaacılık Ltd., İstanbul
- BAŞKAN, S., (1991), 19.yy'dan Günümüze Türk Ressamları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Yücel Ofset Matbaası, Ankara
- BATUR, A., (1978), Toplu Konutun Tarihsel Gelişimi Ve İki Örnek, Mimarlık Dergisi, Sayı:3, Nüve Matbaası, Ankara
- BATUR, A., YÜCEL, A., FERSAN, N., (1979), İstanbul'da 19.yy Sıra Evleri Koruma Ve Yeniden Kullanım İçin Bir Monografik Araştırma, O.D.T.Ü. Mimarlık Fak. Dergisi, Sayı:2, Cilt.5, Ankara
- BRITANNICA, A., (1987), Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt:3, İletişim Yayınları, İstanbul
- BURY, J.B., (1960), The Idea Of Progress, Dover Publications, Newyork
- CARR, M.C., (1982), The Development And Character Of A Metropolitan Suburb, Goodhard Publishing, Bexley, England
- CEZAR, M., (1971), Sanatta Batıya Açılış Ve Osman Hamdi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 109, İstanbul
- CİNER, S., (1982), Son Osmanlı Dönemi İstanbul Ahşap Konutlarında Cephe Bezemeleri, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi, Baskı Atölyesi, İstanbul

- CONTI, F., (1982), Rönesans Sanatını Tanıyalım, Çeviren: Solmaz Turunç, İnkılap Ve Aka Kitabevleri, Anka Ofset Basımevi
- COOK, O., (1968), The English House Through Seven Centunes, Penguin Books, London
- CRUICKSHANK, D., (1975), London: The Art Of Georgian Building, The Architectural Press Ltd., London)
- CULLINGWORTH, J.B., (1965), "English And Local Trends", Occasional Papers On Social Administration, No:13, Bell Publishing, London
- DANIŞMEND, İ.H., (1972), İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Cilt:4, Türkiye Yayınevi, İstanbul
- DELİGÖNÜL, M., (1975), Yeni Türk Edebiyatı, Güneş Matbaacılık, İstanbul
- DENEL, S., (1982), Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım Ve Dış Mekanlarda Değişim Ve Nedenleri, O.D.T.Ü Mimarlık Fak., Aralıklı Yayınlar Dizisi, Ankara
- DÖKMECİ, V., ÇIRACI, H., (1990), Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu, T.T.O.K Yayınları, Temel Matbaacılık, İstanbul
- DUHANİ, S.N., (1984), Eski İnsanlar Eski Evler, 19.yy Sonunda Beyoğlu'nun Sosyal Topografyası, T.T.O.K Yayınları, Met-Er Matbaası, İstanbul
- EDWARDS, A.M., (1981), The Design Of Suburbia A Critical Study In Environmental History, Pembridge Press, London
- EINSTEIN, A., (1947), Music In The Romantic Era, Victorian Books, London
- ELDEM, S.H., (1954), Türk Evi Plan Tipleri, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi Yayınları, Pulhan Matbaası, İstanbul

- ELDEM, S.H., (1958), Boğaziçi Yalıları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- ERTUĞ, H.R., (1960), Basın Ve Yayın Hareketleri Tarihi, Gözlem Yayıncılık, İstanbul
- FLETCHER, B., (1956), A History Of Architecture On The Comparative Method, B.T. Batsford, London
- GOMBRICH, E.H., (1980), Sanatın Öyküsü, Çev:Bedrettin Cömert, Remzi Kitabevi, Ankara
- GÖRSEL BÜYÜK GENEL KÜLTÜR ANS., (1987), Cilt:11, Görsel Yayınları, İstanbul
- GÜLTEKİN, H., (1989), 19.yy'da İstanbul'da Mimarlık Ve Kentsel Değişim Dönem Çalışması, İ.T.Ü Mimarlık Fak., İstanbul
- HAMMOND, B., (1944), The Rise Of Modern Industry, Penguin Books, London
- HAUSER, A., (1984), Sanatın Toplumsal Yapısı, Çev:Yıldız Gülönü, Remzi Kitabevi, İstanbul
- HITCHCOCK, H.R., (1958), Architecture 19th And 20th Centuries, Penguin Books, London
- KARAMANİ, A., (1989), Antik Mimari Ögelerin Geç Devirlerdeki Kullanımları Ve Beyoğlu İstiklal Caddesi 19.yy Apartman Cepheilerinin İncelenmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul
- KAZMAOĞLU, M., TANYELİ, U., (1979), Anadolu Konut Mimarisinde Bölgesel Farklılıklar, Yapı Dergisi, Sayı:33, Ünal Ofset, İstanbul
- KERAMETLİ, C., (1961), Osmanlı Devri Ağaç İşleri, Tahta Oyma, Sedef, Bağ Ve Fil Dişi Kakmalar, Türk Etnografya Dergisi, Sayı:4, İstanbul
- KILIÇARSLAN, İ., (1981), İstanbul, Kentleşme Sürecinde Ekonomik Ve Mekansal Yapı İlişkileri, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul

- KILIÇBAY, M.A., (1985), Osmanlı Batılılaşması, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul
- KINAY, C., (1978), Sanat Tarihi, Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu Yayınları, Ankara
- KOSTOF, S., (1985), A History Of Architecture-Settings And Rituals, Oxford Universty Press, Oxford, Newyork
- KUBAN, D., (1954), Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul
- KUBAN, D., (1982), Türk Ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler, Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, Ufuk Matbaası, İstanbul
- KUDRET, C., (1965), Türk Edebiyatında Hikaye Ve Romanı, Özge Yayıncılık, İstanbul
- KOHN, T.S., (1982), Bilimsel Devrimlerin Yapısı, Çev: Nilüfer Kuyaş, Alan Yayıncılık, İstanbul
- KÜÇÜKERMEN, Ö., (1988), Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi, T.T.O.K. Yayınları, Apa Ofset Basımevi, İstanbul
- LAURESSE, M., (1972), Cilt:9, Meydan Yayınları, İstanbul
- LAWRENCE, A.W., (1967), Greek Architecture, Penguin Books, London
- LAWRENCE, R., (1987), What Makes A House A Home, Env. And Beh., Vol:19, S:155, London
- LEVEY, M., (1967), Early Renaissance, Penguin Books, London
- MANSEL, A.M., (1971), Ege Ve Yunan Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara
- MILLER, J.E., (1976), England In Literature, Macbeth Editon, Illinois. U.S.A

- MURRAY, P., (1967), Lale Renaissance And Mannerizm, Thames And Hudson Publishing, London
- OPPE, A.P., (1934), "Art" - Early Victorian England, G.M. Young Publishing, London
- ÖZER, B., (1964), Rejyonelizm, Üniversalizm Ve Çağdaş Mimarimiz Üzerine Bir Deneme, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi, Baskı Atölyesi, İstanbul
- ÖZTÜRK, A., (1990), Sit Koruma Projesi Dönem Çalışması, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi, İstanbul
- PEVSNER, N., (1958), An Outline Of European Architecture, Pelican Books, London
- PEVSNER, N., (1977), Ana Çizgileri İle Avrupa Mimarlığı, Çev: S. Batur, Cem Yayınevi, İstanbul
- QUINEY, A., (1986), House And Home, A History Of The Small English House, Jolly-Barber Ltd., British Broadcasting Corporation, London
- RIVOIRA, G.T., (1925), Roman Architecture, Oxford University Press, Oxford
- SAARINEN, E., (1973), The City, Its Growth, Its Decay, Its Future, The M.I.T Press, Cambridge, Massachusetts
- SALMAN, Y., (1990), Sit Koruma Projesi Dönem Çalışması, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi, İstanbul
- SALMON, W., (1969), The London Art Of Building, Gregg International Publishers Ltd., Farnborough, Hampshire
- SUMMERWELL, D.C., (1947), English Thought In The 19th Century, Penguin Books, London
- TARN, J.N., (1975), Working Class Housing In The 19th-Century Britain, Published By Lund Humphries For The Architected Association, London
- TAYLOR, N., (1973), The Village In The City, Temple Smith Publishing, Birmingham

- TEKELİ, İ., (1985), Tanzimattan Cumhuriyete Kentsel Dönüşüm, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul
- THOMPSON, F.M.L., (1982), The Rise Of Suburbia, Leicester University Press, Leicester
- TOPKAÇ, S., (1990), Sit Koruma Projesi Dönem Çalışması, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi, İstanbul
- ÜLKEN, H.Z., (1940), Tanzimattan Sonra Fikir Hareketleri, Görgü Yayıncılık, İstanbul
- ÜLKEN, H.Z., (1979), "Türkiye'de Apartman Olgusunun Gelişimi; İstanbul Örneği", Çevre Dergi, Sayı:4, İstanbul
- ÜNÜGÜR, T., (1979), Geleneksel Türk Evinde İnsan-Mekan İlişkileri Açısından Mekan Oluşumu Etkileyen Faktörlerin Saptanmasında Kullanılabilecek Bir Yöntem, İ.D.G.S.A, İstanbul
- WEBER, A.F., (1968), The Growth Of Cities In The Nineteenth Century, A Study In Statistics, Cornell University Press, Ithaca, Newyork
- WYEHHERLY, R.E., (1986), Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu, Çev:N. Nirven, N. Başgelen, İstanbul
- YETKİN, S., (1977), Barok Sanat, Cem Yayınevi, İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

Ali Güncan, 1968 yılında İzmit'te doğdu. 1985 yılında İzmit lisesinden mezun olduktan sonra, aynı yıl, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi, Mimarlık bölümünde yüksek öğrenime başladı. 1989 yılında İ.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, Mühendislik, Mimarlık lisansüstü programına başladı.

